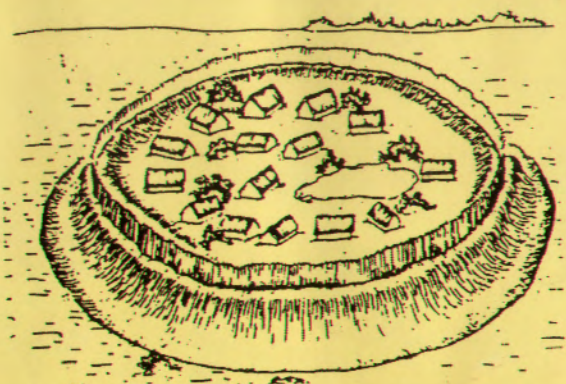

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
INSTITUTUL ROMÂN DE TRACOLOGIE
BIBLIOTHECA THRACOLOGICA
XXV

AUREL ZANOCI

**Fortificațiile geto-dacice din spațiul
extracarpatic în secolele VI-III a. Chr.**

București 1998

Secretar de redacție: Daniela Ecaterina Nicolaescu

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru
schimb, precum și orice corespondență,
se vor trimite Colegiului de redacție pe adresa:
INSTITUTUL ROMÂN DE TRACOLOGIE,
70626, strada Schitu Măgureanu 1,
București - România
Tel./Fax (04) 01 3120322

Editat de : VAVILA EDINF SRL
Tipărit la: SEMNE '94
ISBN: 973-98334-8-9

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
INSTITUTUL ROMÂN DE TRACOLOGIE
BIBLIOTHECA THRACOLOGICA
XXV

AUREL ZANOCI

**Fortificațiile geto-dacice din spațiul
extracarpatic în secolele VI-III a. Chr.**

București 1998

INHALT

1. Einleitung	7
2. Topographie der geto-dakischen Befestigungen	13
2.1. Physiko-geographische Umgebung	13
2.2. Geländebeschreibung der Befestigungen	15
3. Verteidigungsanlagen der geto-dakischen Befestigungen	27
3.1. Typologische Gliederung der geometrischen Grundformen	27
3.2. Größe der Befestigungen	30
3.3. Gestaltung der Defensiv Elemente	32
3.4. Defensiv Elemente	36
3.5. Struktur der Defensiv Elemente	41
3.6. Eingänge der Befestigungen	61
4. Festungen im Spiegel der Befunde und Funde	65
4.1. Profane und religiöse Konstruktionen	65
4.1.1. Wohnhäuser	65
4.1.2. Gruben	73
4.1.3. Werkstätten	74
4.1.4. Heiligtümer	76
4.2. Inventar	78
4.2.1. Werkzeuge	78
4.2.2. Waffen	83
4.2.3. Pferdegeschirr	84
4.2.4. Schmuck	85
4.2.5. Münzen	89
4.2.6. Keramik	91
5. Chronologie und Funktionen der geto-dakischen Befestigungen	101
5.1. Chronologie der Befestigungen	101
5.2. Funktionen der Befestigungen	104
6. Schlußfolgerungen	113
7. Katalog der geto-dakischen Befestigungen	117
Literatur	163
Zusammenfassung	193
Verzeichnis der Abbildungen	205
Tabellen	211
Diagramme	227
Karten	237
Abbildungen	242

1. INTRODUCERE

Numeroasele descoperiri arheologice și numismatice, care s-au făcut în ultimii ani, ne-au dat posibilitatea să cunoaștem mai bine evoluția istorică a geto-dacilor. Actualmente, cercetările nu vor mai aduce la imaginea despre întreaga structură a acestei civilizații decât "detalii". Un "detaliu" în acest sens este și studierea fortificațiilor din secolele VI-III a. Chr., fără de care, evoluția militară, economică, socială și politică a societății geto-dacice este greu de conceput.

Cadrul cronologic și geografic al lucrării. Perioada propusă ca obiect de studiu cuprinde intervalul cronologic de la începutul secolului VI a. Chr. până la sfârșitul secolului III a. Chr. Limita inferioară este marcată de apariția primelor cetăți geto-dacice în spațiul extracarpatic, iar cea superioară se motivează prin faptul că în această perioadă, din cauze de ordin extern și intern, majoritatea fortificațiilor sunt abandonate sau reconstruite după noile cerințe ale timpului. Însă aceste limite nu sunt respectate cu strictețe. În discutarea unor probleme, pentru analogii și comparații, vom ține cont și de realitățile din perioadele anterioară și ulterioară.

Spațiul geografic vizat cuprinde teritoriile dintre Carpații Orientali și bazinul Nistrului și dintre Carpații Meridionali, Dunăre și Marea Neagră. Alegerea acestui spațiu se motivează prin faptul că anume aici sunt atestate vestigiile a circa 138 de fortificații geto-dacice din secolele VI-III a. Chr., acestea lipsind cu desăvârșire, în perioada dată, în spațiul intramontan.

Stirile literare antice care s-au păstrat până în zilele noastre sunt extrem de lapidare în ce privește amintirea și descrierea fortificațiilor geto-dacice din secolele VI-III a. Chr. Astfel, primele informații despre cetățile geto-dacice le avem de la Arrian. Acesta, înșiruind evenimentele care au avut loc în legătură cu campania lui Alexandru la Dunăre în 335 a. Chr., descrie o demonstrație de forță a macedonenilor pe malul stâng al Dunării. Luați prin surprindere de rapiditatea atacului, geții se retrag în grabă "...mai întâi ei (geții) fugiră spre un oraș care se afla la o depărtare de o parasangă de Istru. Când văzură că, lăsând în frunte pe călăreți, Alexandru duce în grabă falanga de-a lungul fluviului, pentru ca nu cumva pedestrașii să fie încercuiți de geți, care stăteau la pândă, geții părăsiră orașul, care nu era bine întărit" (Arrian, I, 4, 4).

Despre această expediție a lui Alexandru ne vorbește mult mai sumar și Strabon. Succint el amintește că Alexandru "...după ce intră în ținutul geților, cuceri o cetate și se întoarse cât putu mai repede la el în țară" (Strabon, VII, 3, 8).

De la Diodor din Sicilia avem informație despre conflictul ivit la Dunăre la începutul secolului III a. Chr. între Lisimah, regele Macedoniei și Dromichaites, rege al geților. Lisimah aventurându-se la nord de Dunăre, devine prizonierul lui Dromichaites care "...îl conduce împreună cu copiii săi într-o cetate numită Helis..." (Diodorus Siculus, XXI, 12, 2). În urma înțelegerii dintre cei doi rivali,

Dromichaite "..." capătă înapoi de la acesta (Lisimah), toate întăriturile ocupate de oamenii lui" (Diodorus Siculus, XXI, 12, 6).

Apoi urmează un hiatus informațional până către sfârșitul secolului I a. Chr., când vor fi din nou amintite cetățile geto-dacice. Aceasta de loc nu înseamnă că ele n-au existat până la prima mențiune a acestora în izvoarele literare și nici după evenimentele de la începutul secolului III a. Chr. La completarea tabloului despre fortificațiile geto-dacice din secolele VI-III a. Chr. contribuie în cea mai mare parte rezultatele investigațiilor arheologice la aceste monumente.

Scurt istoric al cercetărilor. Primele comentarii despre fortificațiile geto-dacice sunt prezente în lucrările unor cercetători încă de la sfârșitul secolului XIX - începutul secolului XX, precum Gr. Tocilescu (Tocilescu 1880, 415), Al. Odobescu (Odobescu 1908, 198), C. Moisil (Moisil 1910, 121), I. Andrieșescu (Andrieșescu 1912, 23), P. Polonic, unele din ele fiind publicate, altele rămânând în manuscris.

Cercetări arheologice la obiectivele fortificate, ale căror rezultate au văzut lumina tiparului în anii 1924-1926, au fost inițiate în perioada interbelică de către V. Pârvan și continuate de R. Vulpe, (Vulpe R., Vulpe E. 1924, 166-223; Pârvan 1926). În aceeași perioadă, cercetătorul german C. Schuchhardt (Schuchhardt 1930, 184-188) a întreprins investigații arheologice la Coțofenii din Dos și Stoina.

O cercetare mai amplă a fortificațiilor a început în anii postbelici. Astfel, în anii '40-50 au fost întreprinse investigații și sondaje arheologice la siturile de la Zimnicea (Nestor 1949, 116-121), Bucovăț (Macovei 1959, 351-354), Verbicioara (Berciu 1950, 106-107) etc.

În anii '60-70 cercetările arheologice au fost concentrate la fortificațiile de la Arsura (Teodor 1973, 53-60), Brăhășești (Brudiu, Păltănea 1972, 225-239), Stăncești (Florescu, Rață 1969, 9-20), Albești (Berciu, Moscalu 1972, 633-640; Moscalu 1979, 239-252), Merești (Popovici, Ignat 1981, 545-551), Cotnari (Florescu 1971, 103-118; idem 1980, 11-18), Beștepe (Simion 1977, 31-47), Beidaud (Simion, Lăzarcă 1980, 37-54) etc.

În ultimele două decenii prin săpături arheologice au fost investigate cetățile de la Bunești (Bazarciuc 1980, 61-80; idem 1981, 563-570; idem 1983, 249-273; idem 1986, 88-91), Mărgăritești (Preda 1986, 100-109), Pleașov (Preda 1986a, 71-100; idem 1993, 185-196), Băzdăna (Tăulea 1984, 92-100; idem 1988-1989, 15-28; Zirra VI. V., Pop 1995, 13-27), Coțofenii din Dos (Zirra 1983, 135-140; Zirra și colab. 1993, 73-157), Cotu-Copălău (Șadurschi, Șovan 1986, 33-39; idem 1994, 169-181), Căscioarele "D'aia parte" (Șerbănescu, Sîrbu 1994, 15) etc. În România, în prezent, numărul cetăților care au fost cercetate prin săpături sistematice sau sondaje se ridică la cifra de 30.

Primele încercări de sinteză referitoare la fortificațiile geto-dacice din secolele VI-III a. Chr., limitate numai la teritoriul dintre Carpați și Prut, au fost întreprinse de A. Florescu într-un șir de studii (Florescu 1966, 885-888; idem 1971,

103-118; idem 1980, 11-18). În aceste lucrări, autorul se referă la topografia cetăților, la cauzele apariției și dispariției lor, precum și la rolul acestora în viața economică, socială și politică a societății geto-dacice. La spațiul amintit se referă în studiile sale și S. Teodor (Teodor 1989, 115-126; idem 1992, 48-61), care, în fond, abordează aceleași probleme. Cetățile de pe teritoriul Olteniei au fost analizate în articolul Fl. Preda (Preda Fl. 1980, 59-72), cele din Muntenia în lucrările lui N. Conovici (Conovici 1986, 71-88) și G. Trohani (Trohani 1986, 83-88; idem 1992-1994, 65-75), iar fortificațiile din Dobrogea ocupă un loc aparte în studiile lui G. Simion (Simion 1992, 18-47; idem 1993, 283-290). O ultimă sinteză, care cuprinde cetățile amplasate în spațiul dintre Carpații Meridionali, Dunăre și Marea Neagră a fost prezentată de către V. Sîrbu și G. Trohani la cel de al VII-lea Congres Internațional de Tracologie (Sîrbu, Trohani, 1997, 512-539). În acest studiu, pe baza coroborării tuturor vestigiilor descoperite în teritoriile amintite, autorii încearcă să stabilească rolul fortificațiilor în viața politică a triburilor geto-dacice din secolele VI-III a. Chr.

Studierea monumentelor getice din spațiul pruto-nistean (Republica Moldova) cunoaște o bogată tradiție, al cărei început a fost pus în perioada interbelică prin eforturile unor cercetători ca Șt. Ciobanu (Ciobanu 1924, 23-24, 39-46, 57, 61, 143), P. Constantinescu-Iași (Constantinescu-Iași 1933, 12-13, 23-24), T. Poruciuc (Poruciuc 1934, 63-64), care menționează un șir de așezări fortificate, cum sunt cele de la Stolniceni, Codreanca, Durești etc.

Săpăturile sistematice și publicarea materialelor arheologice sunt reluate în anii postbelici de către arheologii G. D. Smirnov, G. B. Fiodorov și T. S. Passek. În această perioadă au fost cercetate obiectivele fortificate de la Saharna Mare, Butuceni, Potârca, Stolniceni etc., considerate inițial de origine scitică (Passek 1949, 58-59, 64; Smirnov 1949, 93-96). Prin cercetările efectuate în anii '50 s-a stabilit că, atât fortificațiile, cât și alte categorii de monumente din secolele IV-III a. Chr. sunt de origine getică și au similitudini perfecte pe teritoriul României (Meljukova 1954, 68).

În anii '60-70, grație eforturilor făcute de M. A. Romanovskaja, T. D. Zlatkovskaja și I. Niculiță au fost investigate siturile de la Rudi (Romanovskaja 1975, 29-31), Mateuți (Zlatkovskaja 1965, 220-225), Hansea "Cetate" (Niculiță 1977) etc.

În anii '80-90 cercetările arheologice au fost concentrate, în special, la așezările fortificate de la Butuceni, Hlinjeni, Rudi, Stolniceni, Hârtopul Mare, Măscăuți, Potârca etc. ale căror rezultate au văzut lumina tiparului într-un șir de lucrări publicate în Republica Moldova (Niculiță 1987, 88-103; Golțeva, Cașuba 1995; Cebotarenco 1997, 211-220) și România (Niculiță, Teodor, Zanoci, 1995, 472-490; idem 1997a, 292-339; Sîrbu, Arnăut 1995, 378-400; Sava și colab. 1995, 281-357).

După 1990 cercetările din mai multe obiective (Rudi, Butuceni, Potârca, Stolniceni, Novosel'skoe) au fost reluate cu implicarea și sprijinul Institutului Român de Tracologie.

Primele încercări de analiză a fortificațiilor geto-dacice din teritoriul pruto-nistean, au fost întreprinse de G. D. Smirnov în studiile "*O gorodiščach-krepostjach IV-III vv. do n.e., postroennyh na territorii nunešnej Moldavii*" și "*Pamjatnikifortifikacii v mezhdurec'e Pruta i Dnestra*", rămase până în prezent în manuscris (Arnăut 1996, 276-280).

O amplă sinteză despre cetățile geto-dacice de pe teritoriul Republicii Moldova a fost realizată de T. D. Zlatkovskaja și L. L. Polevoj. Autorii au analizat destul de detaliat amplasarea fortificațiilor și sistemul lor defensiv, remarcând, de asemenea, și rolul acestora în viața economică, socială și politică a triburilor getice din secolele IV-III a. Chr. (Zlatkovskaja, Polevoj 1969, 35-53).

Cetăților geto-dacice din spațiul amintit le sunt dedicate și unele pasaje din lucrarea redactată de V. L. Lapușnean, I. T. Niculiță și M. A. Romanovskaja, publicată în anul 1974, în care se face o repertoriere a celor 31 de fortificații getice, cunoscute la acel moment (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 33-34, 40-50).

Pentru prima dată, o tentativă de a studia așezările fortificate descoperite atât la est de Prut, cât și pe teritoriul României este întreprinsă de către I. Niculiță, în monografiile "*Gety IV-III vv do n.e. v Dnestrovsco-Karpatskich zemljach*" (Niculiță 1977) și "*Severnye frakijy VI-I vv do n.e.*" (Niculiță 1987), în care sunt supuse unei analize exhaustive toate cetățile geto-dacice cunoscute până atunci.

Fortificațiilor geto-dacice din secolele VI-III a. Chr. le sunt dedicate și unele articole, elaborate în ultimii ani de V. Haheu (Haheu 1991, 189; idem 1992, 148-149; idem 1996, 55-59).

O contribuție considerabilă la studierea cetăților geto-dacice a fost adusă de către I. Hîncu, prin publicarea a mai multor lucrări despre cetățile de pământ de pe teritoriul Republicii Moldova, lucrări bazate, în special, pe rezultatele cercetărilor de teren efectuate de către autor (Hîncu 1987; idem 1990; idem 1992; idem 1993).

Pe teritoriul Ucrainei au fost studiate vestigiile a trei fortificații: două în regiunea Dunării de Jos: Satu Nou II/ Novosel'skoe II (Brujako, Cojocar 1990, 121-132; Brujako, Gizer 1990, 113-121; Brujako, Novîtkii 1997, 113-168) și Cartal/Orlovka (Golovko, Bondar', Zaginajlo 1965, 63-80; Bondar' 1971, 66-70) și una lângă Ilimanul Nistrului, la Pivdennoe (Sal'nikov 1961, 45-50; idem 1963, 20-26; idem 1966, 176-225).

Obiectivele lucrării. Deși, după cum rezultă din cele relatate, cetățile geto-dacice au fost larg analizate și utilizate în circuitul științific, totuși, un studiu consacrat evoluției fortificațiilor din spațiul extracarpatic, în totalitatea lui lipsește pentru un moment și este stringent necesar. O astfel de lucrare este posibilă acum când

volumul informațiilor arheologice, referitoare la cetățile geto-dacice, este destul de cuprinzător și permite o nouă abordare a temei.

Scopul lucrării de față este de a prezenta toate fortificațiile geto-dacice din secolele VI-III a. Chr., cunoscute în prezent, de a le urmări evoluția sistemului defensiv și de a le elucida originea. Totodată, pe baza vestigiilor descoperite în cetăți și a sistemului defensiv, facem încercarea de a le determina rolul în viața economică, socială, politică și spirituală a triburilor geto-dacice din secolele VI-III a. Chr.

Studiul elaborat va contribui, sperăm, la evidențierea unor aspecte din istoria civilizației geto-dacice. Totodată, acesta poate constitui nucleul unui curs special universitar pentru istoria geto-dacilor.

Lucrarea este scrisă pe baza materialelor publicate de specialiști în domeniu din diferite țări și a celor inedite, puse la dispoziție de către: S. Teodor, M. Florescu, colaboratori la Institutul de Arheologie din Iași; G. Simion, directorul Institutului de Cercetări Eco-Muzeale din Tulcea; I. Niculiță, șeful Catedrei de Arheologie și Istorie Antică de la Universitatea de Stat din Moldova și I. Hîncu, șeful laboratorului "Tracologie" de la Universitatea de Stat din Moldova, cărora, le aducem sincere mulțumiri, atât pentru materialele oferite, cât și pentru sfaturile prețioase, care ne-au înlesnit munca la această lucrare.

De asemenea, au fost studiate materialele referitoare la fortificațiile geto-dacice, aflate în fondurile Institutului de Arheologie și Istorie Veche al Academiei de Științe a Republicii Moldova, Institutului de Arheologie din Iași, Institutului de Cercetări Eco-Muzeale din Tulcea, Institutului Român de Tracologie, Institutului de Arheologie "V. Pârvan" din București, Muzeului Național de Istorie a României, Muzeului de Istorie și Arheologie din Constanța, Muzeului de Istorie din Focșani, Muzeului de Istorie din Botoșani, Muzeului de Arheologie din Odesa etc.

În același timp, trebuie să atragem atenția că la baza lucrării stau și rezultatele investigațiilor arheologice moldavo-române, efectuate de către colaboratorii Catedrei de Arheologie și Istorie Antică de la Universitatea de Stat din Moldova și Institutului Român de Tracologie, la fortificațiile de la Butuceni, Măscăuți și Potârca, în special ale domnilor I. Niculiță, T. Arnăut și S. Teodor, a căror susținere am simțit-o permanent și pentru care le datorăm mulțumiri.

O primă variantă a acestui studiu a fost prezentată ca teză de doctorat (elaborată sub îndrumarea Prof. dr. I. Niculiță) în anul 1997 la Catedra de Arheologie și Istorie Antică a Universității de Stat din Moldova. Mai apoi, a fost completată și perfecționată în cadrul unei burse DAAD la Universitatea din Heidelberg (Germania) sub îndrumarea Prof. C. Eibner, J. Maran și P. Roman, cărora le aducem sincere mulțumiri și pe aceasta cale.

2. TOPOGRAFIA CETĂȚILOR GETO-DACICE

2.1. Mediul fizico-geografic

Cetăți geto-dacice din secolele VI-III a. Chr. sunt cunoscute până în prezent exclusiv în spațiul extracarpatic.

Zona în care au evoluat acestea, sub raportul mediului fizico-geografic, a cuprins teritoriile dintre Carpații Orientali și bazinul Nistrului, și dintre Carpații Meridionali, Dunăre și Marea Neagră. Totodată, spațiul amintit include micro-regiuni distincte, ce au caracteristici proprii de relief, condiții specifice de climă, o anumită faună, floră și rețea hidrografică. Particularitățile individuale dau o notă de contrast între diferite regiuni, dar totuși nu lipsite de o anumită unitate.

Elementele comune ariilor de relief, cu o structură morfologică atât de diferită din punct de vedere geologic și tectonic, sunt promontoriile, colinele, boturile de deal, platformele, terasele etc., care au constituit locurile preferate pentru amplasarea așezărilor fortificate.

La prezentarea mediului natural am ținut seama de acele unități fizico-geografice în cadrul cărora sunt cunoscute așezări fortificate.

Subcarpații Moldovei, ca unitate geografică, constituie un uluc depresionar cuprins între râul Moldova, la nord, și râul Trotuș, la sud. În partea de vest, depresiunile subcarpatice sunt închise de culmile Carpaților Orientali, iar la est de culmi prin a căror discontinuitate se face trecerea spre valea Moldovei și Siretului. Subcarpații Moldovei au un relief cu o pronunțată fragmentare deluroasă și un larg amfiteatru de terase care însoțesc rețeaua hidrografică. Clima este mai blândă decât în zonele vecine - montană și de podiș, iar vegetația apare sub formă de asociere între foioase și conifere (Tufescu 1966, 81-97).

Podișul Moldovenesc, ca unitate geografică începe în estul culoarului tectonic Moldova-Siret și se întinde pînă la Nistru, dar ca formațiune geomorfologică ajunge pînă în apropiere de Bug. La nord el trece în structuri și morfologie de tip podolic, iar la sud în câmpia Bugeacului și Covurluiului. Subunitățile Podișului Moldovenesc sunt cunoscute sub denumirea unor arii fizico-geografice ca Podișul Sucevei, Podișul Central Moldovenesc, Înălțimea Nistrului etc (Mihăilescu 1966, 249-250; idem 1969, 117-118).

Podișul Sucevei cuprinde zona din valea Moldovei, cu terasa de la Roman, pînă la contactul cu Obcinile, iar spre est pînă la culoarul Siretului. Are un relief cu văi aluvionare și dealuri înalte, între 300 și 500 m altitudine. Clima este ceva mai rece și mai umedă decât în restul Podișului Moldovenesc, iar vegetația este, în general, de pădure, în care domină stejarul, gorunul și fagul (Mihăilescu 1969, 117).

Podișul Central Moldovenesc începe în nord, de la Coasta Iașilor, și continuă la sud pînă la râul Racova. Limita de vest se află la izvoarele Bârladului, iar

în est ajunge pînă în apropierea Răutului. Este străbătut de o rețea bogată de ape afluenți ai Bârladului, Bahluiului, Siretului, Prutului, Răutului etc., care individualizează culoare și culmi cu o altitudine de peste 400 m, acoperite cu păduri de foioase (Mihăilescu 1969, 121).

Înălțimea Nistrului este cuprinsă între văile râurilor Răut și Căinari la vest și fluviul Nistru, la est. Înălțimea Nistrului are aspectul unui lanț de dealuri cu altitudine medie de 250-300 m (max. 347), ce se întinde de-a lungul malului drept al Nistrului. Versanții de vest ai înălțimii sunt mai puțin fragmentați decât cei de est și au pantele mai line, iar cei de vest au pantele abrupte spre Nistru (ESM 1981, 10).

Câmpia Moldovei de Sud (Bugeacul) este limitată la nord de Podișul Central Moldovenesc, iar la sud trece treptat în șesul Mării Negre și are o altitudine maximă de 247 m. Suprafața câmpiei este fragmentată de văi largi și râpe. Pe fondul general al Bugeacului se evidențiază Înălțimea Tigheciului, ce se întinde în direcție submeridională și atinge cota maximă de 335 m. Clima este uscată, iar vegetația neînsemnată (ESM 1981, 11).

Podișul Getic este o unitate deluroasă, situată la sudul Carpaților. Cuprinde dealurile subcarpatice și al Podișului Mehedinți. La sudul acestei unități se află Câmpia Română. Podișul Getic ține de la Dâmbovița, în est, pînă la Dunăre, în vest. Relieful acestei unități geografice este caracterizat prin dealuri puternice, asimetrice, cu coastele repezi, ce privesc spre nord și povârnișuri mai domoale spre sud, cu văi adânci ce au fundul plat. Altitudinea medie a podișului este de 600-700 m. Podișul Getic este străbătut de râuri carpatice mari, în tranzit, ca Oltul, Jiul, Dâmbovița etc., ce au albie prunduite de pietrișuri (Sârcu 1971, 375-380).

Câmpia Română se întinde în stînga Dunării, de la Turnu Severin pînă la Galați, iar către nord - pînă la contactul cu piemontul Getic, Subcarpații și Podișul Moldovenesc. Ea se prezintă ca o suprafață în care predomină interfluviile plane, întrerupte în vest și est de microrelieful dunelor și tăiată de văi, a căror adâncime și lărgime variază foarte mult de la un sector la altul. Cea mai mare altitudine absolută este atestată în apropierea Piteștiului (peste 350 m) și la nord de Ploiești (peste 300 m), iar cea mai joasă - la vărsarea Siretului (sub 10 m). Câmpia Română este drenată de râuri carpatice ca Jiul, Oltul, Argeșul, Ialomița, Dâmbovița etc., care au particularitatea de a-și schimba direcția cursului la ieșirea lor dintre dealuri (Mihăilescu 1969, 133-135).

Platforma Dobrogeană este înconjurată din toate părțile de arii coborâte tectonic: în vest de Depresiunea Bărăganului, în nord de Depresiunea predobrogeană, în est de Depresiunea Mării Negre, iar în sud de culoarul depresionar Lom-Provadia (Bulgaria). În linii generale, suprafața platformei coboară pieziș de la nord (476 m - vârful Țuțuiatul) spre sud (50 m - Carasu). Dobrogea de Nord are o altitudine medie de 200-300 m și este o regiune deluroasă, de munți mici și de platouri, ocupate de păduri. Dobrogea de Sud, cu o altitudine medie de 50-100 m,

reprezintă o stepă mai mult sau mai puțin plată (Mihăilescu 1969, 124-125; Sârcu 1971, 403).

Mediul fizico-geografic locuit de triburile geto-dacice a cuprins regiuni diferențiate atât ca structură geomorfologică, cât și ca vegetație, climă, faună, rețea hidrografică și, mai ales, surse de materii prime. Deși la nivelul secolelor VI-III a. Chr. e posibil ca relieful să fi fost acoperit în mare parte de păduri, de o climă ceva mai rece, sau, poate, de o serie de oscilații asupra cărora, din păcate, nu sunt date, diferențele totuși nu sunt prea mari față de cele actuale.

2.2. Amplasarea fortificațiilor geto-dacice

Prin numeroase cercetări de teren și săpături arheologice în spațiul extracarpatic s-au cartat 138 de cetăți geto-dacice (harta 1; tabelul 1), ce se încadrează în perioada dintre începutul secolului VI și sfârșitul secolului III a. Chr., majoritatea fiind însă din secolele IV-III a. Chr. Cea mai mare parte a acestora sunt amplasate între râul Prut și Nistru (64 cetăți). În teritoriile dintre Carpații Orientali și Prut sunt cunoscute 30 cetăți, 39 între Carpații Meridionali și Dunăre și 5 în teritoriile dintre Dunăre și Marea Neagră.

S-a observat că cele mai multe așezări de acest tip au fost amenajate pe anumite locuri fortificate natural, greu accesibile, care au oferit condiții prielnice prin existența înălțimilor dominante, străbătute de văi înguste și adânci, cum ar fi, de exemplu, zonele de podiș sau subcarpații Orientali și Meridionali. Mai puține așezări fortificate au fost ridicate în zonele de câmpie, dar și aici arhitecții geto-daci au ales forme de teren care prin înălțimea lor se evidențiau față de spațiul înconjurător. Ca urmare a cartării cetăților geto-dacice s-a stabilit (diagrama 3) că 39 (29,0%) din ele sunt amplasate pe înălțimile Nistrului; 33 (24,0%) în Podișul Central Moldovenesc; 23 (17,0%) în Podișul Getic; 13 (9,3%) în Câmpia Română; 13 (9,3%) în Podișul Sucevei; 7 (5,0%) în Stepă Bugeacului; 5 (3,7%) în Zona Subcarpatică și 5 (3,7%) în Podișul Dobrogei.

La amenajarea cetăților s-a ținut cont, de asemenea, și de prezența bazinelor cu apă potabilă (diagrama 2). Din numărul total al cetăților cunoscute, 119 (86%) au fost amplasate în apropierea râurilor, pâraielor sau a altor surse acvatice. Numai 29 (14%) dintre fortificații au fost amplasate în locuri mai îndepărtate de acestea. Dar și în acest caz, prin apropiere se întâlnesc izvoare de apă potabilă, iar distanța pînă la râu sau pârâu nu depășește 10-15 km. De exemplu, cetatea de la Pănășești este situată pe un promontoriu, la poalele căruia se află un izvor (Hîncu 1993, 120), iar distanța pînă la râul Bâc este de circa 4 km.

Constructorii antici au ales ca loc de edificare a cetăților bazinul râurilor în 99 de cazuri, în 17 bazinul pâraielor și în 3 cazuri alte bazine cu apă. Cele mai multe cetăți (26) au fost construite în bazinul Nistrului, cum ar fi Rudi "La trei cruci", Rudi

"La șanțuri", Tolocănești, Tudora I, Tudora II, Ofatinți, Saharna Mare etc. Câte opt cetăți sunt cunoscute în bazinul Dunării (Satu Nou II, Satu Nou "Valea lui Voicu", Beștepe, Zimnicea, Orlovka etc.) și Jiului (Coțofenii din Dos, Bucovăț-Cârligei, Bucovăț-Jidovii, Bâzdâna-Cetate etc.). În bazinul Răutului au fost amplasate șapte fortificații, ca cele de la Butuceni, Mășcăuți, Scoc, Cot etc. Câte cinci cetăți au fost descoperite în bazinul Prutului (Arsura, Moșna, Fedești etc.) și Bârladului (Bunești, Poiana Mănăstirii etc.). Câte patru așezări sunt atestate în bazinul Bahluiului, Jijiei, Ciomei și Amaradiiei. În restul cazurilor sunt sesizate câte două sau trei cetăți.

Amplasarea așezărilor fortificate în apropierea râurilor nu este întâmplătoare. În primul rând, râurile erau un obstacol natural în calea invadatorilor. În al doilea rând, nefiind poluate serveau ca sursă de apă potabilă. În al treilea rând, luncile râurilor erau fertile și bogate în vegetație, ce facilitau agricultura și creșterea vitelor, ocupații care constituiau baza economică a societății geto-dacice. În al patrulea rând, o parte considerabilă a apelor (Nistru, Răut, Prut, Dunărea, Jiu, Olt etc.), fiind navigabile la acea vreme, prezentau artere de comunicații, înlesnind comerțul cu orașele (polis-uri) grecești din nord-vestul Mării Negre.

Așezarea cetăților în apropierea surselor de apă nu este ceva specific numai triburilor geto-dacice din secolele VI-III a. Chr. Aceeași amplasare a fortificațiilor e cunoscută și la tracii septentrionali din perioada precedentă (Hallstatt-ul timpuriu și mijlociu). Din cele circa 60 așezări fortificate, cunoscute în această perioadă, 47 sunt răspândite în bazinele râurilor. Astfel, în bazinul Nistrului sunt cunoscute cetățile de la Gorodnița și Krivče (Maleev, 1987, 89), în bazinul Prutului, cele de la Grușev și Ruhotin (Timoșciuk 1970, 19), în bazinul Mureșului, Teleac și Frumușeni (Horedt 1974, 222-225), în bazinul Dunării, Beștepe-Piatra lui Bodoc (Simion 1977, 32) și Drencova (Horedt 1974, 222).

Tradiția de a amplasa fortificațiile în apropierea bazinelor de apă va continua în spațiul extracarpatic și în secolele II a. Chr. - I p. Chr. Astfel, pe malurile Siretului în această perioadă activează fortificațiile de la Poiana (Vulpe 1950, 46), Brad (Ursachi 1995, 17), Răcătau (Căpitanu 1976, 53) și Barboși (Sanie 1987, 103). În bazinul Argeșului este cunoscută cetatea de la Popești (Vulpe 1966, 27), în bazinul Ialomiței cea de la Piscu Crăsani (Conovici, Neagu 1983, 193), în bazinul Dunării cea de la Liubcova (Glodariu 1983, 53) etc. În zona intracarpatică situația se deosebește într-o oarecare măsură. Aici, de regulă, cetățile se vor concentra în apropierea pasurilor montane și în vecinătatea zăcămintelor (Daicoviciu H., Ferenczi, Glodariu 1989, 56-64).

O preferință asemănătoare pentru bazinele de apă este caracteristică și pentru popoarele vecine atât din Vest (Audouze, Buchsensschutz 1989, 107), cât și din Est (Moruženko 1985, 160).

În cadrul unităților geografice amintite, amplasarea fiecărei cetăți diferă de la caz la caz, în sensul că nu există o preferință exclusivă pentru una și aceeași

formă de teren. Cu toată diversitatea zonelor geografice și a particularităților de amplasare a fiecărui obiectiv fortificat, s-a observat că acestea pot fi grupate în funcție de locul de amenajare a lor.

O primă încercare de clasificare topografică a obiectivelor dintre Prut și Nistru a fost întreprinsă de T. Zlatkovskaja și L. Polevoj în anul 1969, când au împărțit cetățile în trei categorii: construite pe promontorii, pe malul abrupt al râurilor și pe platouri proeminente (Zlatkovskaja, Polevoj 1969, 35-53). Cu acest prilej au fost supuse clasificării cele 29 cetăți cunoscute în spațiul Pruto-Nistrian.

Pentru așezările fortificate situate între Carpați și Prut o asemenea clasificare a fost efectuată de A. Florescu în anul 1971 (Florescu 1971, 104), care a grupat cetățile tot în trei categorii: cetăți ce ocupă înălțimi dominante, cu largi posibilități de supraveghere de jur-împrejur; cetăți amplasate pe forme de teren mai joase, dar înconjurate de înălțimi dominante; cetăți amplasate pe locuri joase înconjurate de jur-împrejur de coline cu altitudine mare.

În anul 1977, I. Niculiță, preluând schema propusă de cercetătorii T. Zlatkovskaja și L. Polevoj, a adăugat clasificări fortificațiilor situate la est de Carpați, noile rezultate ale investigațiilor arheologice (Niculiță 1977, 26-27).

O completare a tipologiei elaborate de A. Florescu a fost efectuată de către S. Teodor în lucrarea prezentată la cel de-al XII-lea Simpozion de Tracologie (Teodor 1989, 115-126).

Volumul informațiilor arheologice referitoare la topografia cetăților geto-dacice din spațiul extracarpatic este în prezent destul de mare și permite o nouă abordare a problemei. În cele ce urmează, propunem o nouă clasificare topografică a așezărilor fortificate, având drept criteriu de bază forma de relief pe care au fost așezate fortificațiile. Acestei clasificări îi sunt supuse 134 de cetăți situate atât la est, cât și la sud de Carpați, pentru care este cunoscut locul amplasării (diagrama 4).

Într-o primă categorie pot fi grupate cetățile situate pe promontorii înalte, cu mari posibilități de observare a spațiului înconjurător. Acest tip de fortificații este cel mai răspândit în zona extracarpatică și constituie 50% (67 cetăți) din numărul total al cetăților supuse clasificării. Prin promontorii înțelegem o formă de relief cu o înălțime considerabilă, cu două sau trei laturi abrupte. În funcție de factorii care au contribuit la formarea acestor promontorii putem deosebi: a) promontorii formate de confluența unor râpe sau văi adânci; b) promontorii formate de albia unui râu, pârâu sau altă sursă de apă; c) promontorii formate de confluența unui bazin de apă cu o râpă sau cu o vale adâncă.

Pe promontorii de tip (a) au fost amplasate 41 cetăți (62,5%). Ca exemplu pot fi date obiectivele de la Olișcani (Hîncu 1993, 129), Bunești (Bazarciuc 1980, 61), Trivalea Moșteni (Moscalu, Beda 1979, 361), Morunglav (Toropu 1969-1970, 5) etc.

Pe promontorii de tip (b) au fost amenajate 13 cetăți (18,75%), cum ar fi, de exemplu, cele de la Butuceni (Niculiță 1987, 88), Tinosul (Vulpe R., Vulpe E. 1924, 167), Albești (Berciu, Moscalu 1972, 633) etc.

Pe promontorii de tip (c) au fost amplasate 13 cetăți (18,75%), ca cele de la Saharna-Hulboaca (Hîncu 1993, 102), Mășcăuți (Hîncu 1993, 36), Brabova (Ciucă 1988-1989, 29) etc.

În majoritatea cazurilor (61%), promontoriile alese pentru construirea cetăților au o formă triunghiulară sau aproximativ triunghiulară. Asemenea fortificații au fost atestate la Rudi "La trei cruci" (Hîncu 1993, 41), Stoina (Gherghe 1987, 139), Voita (fig.11) (Ciucă 1988-1989, 31), Satu Nou "Valea lui Voicu" (fig.1) (Irimia, Conovici 1989, 116) etc.

De asemenea, sunt cunoscute fortificații amplasate pe promontorii de formă poligonală neregulată (26,5%). Astfel de cetăți au fost depistate la Rașcov (fig.35/4) (Hîncu 1993, 24), Țareuca (Hîncu 1993, 104) etc.

Mai rar, sunt întâlnite cetățile amenajate pe promontorii de formă ovală sau semiovală (12,5%). În prezent, asemenea fortificații sunt atestate la Arsura (Teodor 1973, 53), Dăscova (Hîncu 1993, 51) etc.

Cartarea așezărilor fortificate permite să observăm că preferința pentru promontorii nu este ceva specific pentru o anumită comunitate sau pentru o anumită zonă geografică. Cetăți situate pe promontorii pot fi întâlnite atât la est, cât și la sud de Carpați.

De exemplu, cetatea getică de la Butuceni este situată la est de Carpați, în Codrii Orheiului, pe un promontoriu stâncos cu altitudinea de 50-60 m, format de râul Râut. Malul de nord e abrupt. Partea de vest și de sud a promontoriului prezentau versante, relativ înclinate, scăldate de apele Răutului. La est promontoriul este mărginit de un defileu enorm cu maluri înalte și abrupte, practic invulnerabile. Numai partea de nord-est are legătură cu lumea înconjurătoare (fig.39) (Niculiță 1992, 111).

La est de Carpați este situată și cetatea Merești (fig.18). Ea este amplasată pe un promontoriu, care constituie cumpăna apelor dintre cursul inferior al Șomuzului Mic și cel al râului Suceava. Promontoriul are o înălțime de peste 350 m față de nivelul mării, laturile sale de est, de nord și de vest fiind mărginite de pante cu înclinări accentuate. Singura posibilitate de acces se află pe latura de sud-est (Popovici, Ignat 1981, 545).

În teritoriile de la sud de Carpați, asemenea fortificații sunt semnalate la Orbeasca de Sus, Morunglav etc. Astfel, cetatea de la Orbeasca de Sus a fost construită pe un promontoriu de formă alungită, înconjurat pe laturile de nord și est de apele râului Teleorman. Panta de pe latura de nord este foarte abruptă, reprezentând un obstacol natural invulnerabil, având aici o înălțime de circa 30 m. Părțile de vest și de sud, care puteau fi expuse unor eventuale atacuri, au fost fortificate artificial (Moscalu, Beda 1979, 368).

Cetatea de la Morunglav (fig.8) se află pe un promontoriu de formă aproximativ triunghiulară, apărut în mod natural dinspre nord-est și sud-est de două văi adânci. Aceste văi se unesc spre vest, formând o vale mai largă. Singura cale de acces era din partea de nord-vest (Toropu 1969-1970, 5).

La sud de Dunăre este cunoscută așezarea fortificată de la Satu Nou, din punctul "Valea lui Voicu". Ea ocupă un promontoriu de forma unui triunghi ascuțit cu vârful spre nord (fig.1). Promontoriul este format din două platouri în pantă, cu diferența de nivel între ele de circa 6 m (Irimia, Conovici 1989, 116).

Tradiția de a amplasa cetățile pe promontorii vine din perioada anterioară secolelor VI-III a. Chr. și anume de la tracii din Hallstatt-ul timpuriu și mijlociu. Din cele circa 60 de așezări fortificate din acest timp, 21 sunt situate pe promontorii similare celor folosite de triburile geto-dacice. O asemenea dislocare a fortificațiilor poate fi urmărită în zona intracarpatică la Ciceu-Corabia (Vasiliev, Gaiu 1980, 31), Șeica Mică (Horedt 1964, 187), Lipova (Pădureanu 1989, 269) etc.

De exemplu, așezarea fortificată de la Ciceu-Corabia este ridicată pe un promontoriu de formă alungită, cu pante abrupte, pe multe porțiuni practic inaccesibile. Singura pantă mai domoală se află în partea de nord-est și este fortificată artificial.

La est de Carpați, cetăți construite pe promontorii sunt cunoscute la Pocreaca (Chirica, Tanasachi 1985, 357), Preuțești (Popovici, Ursulescu 1983, 26), Krivče (Maleev 1987, 88), Voloka (Timoșciuk 1970, 89) etc. Astfel, cetatea de la Preuțești a fost amplasată pe un promontoriu orientat aproximativ spre nord-est, ce are pantele abrupte pe trei laturi: nord, est și vest, accesul fiind posibil doar pe latura de sud.

La sud de Carpați, o așezare similară este cunoscută la Popești. Aceasta este situată pe un promontoriu cu altitudinea de 18-20 m, format de albia Argeșului (Vulpe 1966, 27).

În zona istro-pontică o asemenea amplasare este cunoscută la Babadag. Așezarea este situată pe un promontoriu, format de lacul Babadag și de un pârâu ce se varsă în lac. De pe acest loc se pot urmări perfect până la câțiva kilometri teritoriile din jurul așezării (Morintz 1987, 39).

O serie de promontorii, pe care în secolele VI-III a. Chr. vor fi construite cetățile geto-dacice, au fost populate încă din Hallstatt-ul timpuriu și mijlociu. Probabil, la acea perioadă comunitățile tracice se limitau numai la accidente naturale ale acestora. Asemenea așezări sunt cunoscute la Rudi "La șanturi", populată începând cu secolul VII a. Chr. (Romanovskaja 1975, 28); Hlinjeni "La șanț" (Golțeva 1995, 184-185), Saharna Mare (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 17), Saharna Mică (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 17) toate locuite de triburile tracice purtătoare ale culturii Saharna-Solonceni; Satu Nou II, unde au fost descoperite vestigii ale culturilor Babadag și Basarabi (Arnăut, Cojocaru 1992, 150); etc. Pe

unele promontorii au existat așezări fortificate începând cu Hallstatt-ul timpuriu, ale căror elemente defensive au fost reutilizate și completate mai târziu de către triburile geto-dace. De exemplu, promontoriul de la Butuceni a fost fortificat de purtătorii culturii Saharna-Solonceni, care au construit în partea de nord-est a promontoriului un val impunător (valul V), cu șanț adiacent (Niculiță 1987, 94-96), valuri similare fiind atestate la așezările hallstattiene din Transilvania (Horedt 1974, 205-220), Ucraina Subcarpatică (Maleev 1987, 86-89) și Transcarpatică (Smirnova 1966, 397-410).

De asemenea, pe promontorii va fi construită și cea mai mare parte a fortificațiilor geto-dacice din secolele II a. Chr. - I p. Chr. De exemplu o asemenea amplasare au siturile de la Sprâncenata (Preda 1986, 13), Brad (Ursachi 1995, 17), Poiana (Vulpe 1950, 46), Liubcova (Glodariu 1983, 53), Zalha (Glodariu 1983, 57) etc.

Răspândirea largă a cetăților așezate pe promontorii, atât în secolele VI-III a. Chr., cât și în perioadele anterioară și ulterioară, poate fi explicată prin faptul că ele, din punct de vedere strategic, reprezintă cele mai potrivite locuri pentru fortificare și nu necesită elemente defensive artificiale prea complicate și costisitoare.

A doua categorie cuprinde cetățile edificate pe platouri proeminente. Spre deosebire de prima categorie, numărul acestor așezări este mai redus (39 de cetăți) și constituie doar 29% din numărul cetăților studiate.

Ca formă distingem două tipuri de platouri: poligonale și ovale. Pe platouri de formă poligonală au fost amplasate 25 de fortificații, ca cele de la Hansca (fig.17) (Hîncu 1993, 65), Cotnari (fig.16) (Florescu 1971, 110), Stănțești (fig.14) (Florescu, Rață 1969, 9-11), Beștepe (fig.26) (Simion 1977, 32) etc. Restul de 14 cetăți au fost situate pe platouri de formă ovală neregulată. Ca exemplu pot servi siturile de la Mateuți (fig.31) (Hîncu 1993, 97), Pleașov (Preda 1986a, 72) etc.

Analiza topografică a așezărilor fortificate ne permite să constatăm că cetăți amplasate pe platouri proeminente se întâlnesc în tot arealul populat de triburile geto-dacice. La est de Carpați asemenea așezări au fost descoperite în localitățile Hansca (Hîncu 1993, 65), Mateuți (Hîncu 1993, 97), Cotnari (Florescu 1971, 110), Ibănești (Șadurschi, Moscalu 1989, 183-184), Cotu-Copălău (Șadurschi, Șovan 1994, 169-171) etc.

Cetatea de la Mateuți a fost întemeiată pe un platou orizontal, plasat între două văgăuni, ce schițează o curte interioară aproximativ circulară.

Așezarea de la Cotnari este amplasată pe capătul de nord-vest al colinei-platou "Cătălina". Platoul are o formă trapezoidală, mult alungită, baza mare ușor concavă cu o lungime de circa 1600 m, iar cea mică de 450 m. Colina-platou se ridică cu 60 m față de nivelul mediu și este delimitată de jur-împrejur de pante cu înclinația de 40-45°, iar pe latura de nord-vest de 80°.

Cetatea de la Cotu-Copălău se află pe platoul dealului Jorvlea, ce are o formă trapezoidală neregulată. Platoul este mărginit pe latura de vest de o pantă abruptă, iar pe restul laturilor - de șanț și val.

Fortificația de la Ibănești a fost amenajată pe platoul înalt al Măgurii Ibăneștilor, marcat de cota 385 m altitudine față de nivelul mării. Locul beneficiază de o bună poziție strategică, fiind cel mai înalt platou din zonă, cu vizibilitate deschisă de jur-împrejur la zeci de kilometri. Pantele spre nord-est, nord, nord-vest, vest și sud-vest sunt abrupte, iar cele sudice și sud-estice au o înclinație mai lină și au fost fortificate artificial.

La sud de Carpați asemenea cetăți au fost descoperite la Pleașov, Căciulatu, Căpreni etc. Așezarea de la Pleașov este situată pe un platou de formă ușor ovală, înconjurat spre vest, sud și nord de pante mult înclinate, greu accesibile și destul de înalte. Pe sectorul de nord-est unde se făcea legătura cu lumea înconjurătoare s-a recurs la o fortificare artificială (Preda 1986a, 72).

În zona istro-pontică cetăți similare au fost descoperite la Beidaud (Simion, Lăzucă 1980, 37-39) și Beștepe (Simion 1977, 31-33). De exemplu, așezarea de la Beidaud este situată pe un platou mărginit de două văi. Laturile de est și de sud ale platformei sunt abrupte, iar cele de nord și vest mai domoale.

Preferința pentru platouri proeminente este de tradiție mai veche și anume din Hallstatt-ul timpuriu și mijlociu. Analizând cetățile hallstattiene sub aspectul topografic, constatăm că din cele circa 60 de așezări fortificate din această perioadă, 18 sunt amplasate pe platouri. Asemenea cetăți pot fi întâlnite atât în zona intracarpatică, cât și în cea extracarpatică. Pe teritoriul Transilvaniei așezări construite pe platouri sunt cunoscute la Cernatu (Szekely 1966, 17), Brașov-Pățicel (Alexandrescu A., Pop 1970, 161), Bozna (Vasiliev 1993, 44) etc.

De exemplu, locul pe care este situată așezarea Bozna, dealul Vranița Boznei are forma unui platou alungit, orientat spre sud-est și nord-vest, cu o altitudine de 570 m. Laturile lungi ale acestui platou, respectiv cele de nord-est și sud-vest, se termină în pante, mai accentuată fiind panta de pe latura de sud-vest. Laturile lungi oferă avantaje naturale pentru apărare. În schimb, pe laturile scurte, de vest și respectiv sud-est, unde terenul este relativ plat, accesul a fost barat de fortificații artificiale.

În zona extracarpatică, cetăți similare au fost descoperite la Grădiștea, Căndești etc. Așezarea de la Grădiștea este situată la sud de Carpați, pe un mic platou, limitat la est-nord-est de "Valea Grădiștei". Cetatea este plasată pe un loc ce domină toate înălțimile înconjurătoare și barează drumul de acces de la nord spre sud, având posibilități de supravegere a zonei (Marinescu, Munteanu 1984-1985, 128).

În aceeași ordine de idei, menționăm o serie de platouri, folosite ca loc de amplasare a cetăților începând cu Hallstatt-ul timpuriu și mijlociu și până în Latène.

Astfel, platoul Banu din apropierea satului Căndești, jud. Vrancea, este situat în zona de curbură a Carpaților Răsăriteni și are o poziție dominantă față de împrejurimi. În Hallstatt-ul timpuriu, pe latura de sud a platoului Banu a fost ridicat un val, pantele de nord și vest au fost escarpate, iar în partea de sud și sud-vest a fost săpat un șanț adânc. Aceste elemente de fortificație relevă faptul că la Căndești a fost construită o așezare de tip nou- cetate- cu o incintă enormă, delimitată de val și șanț, caracteristică epocii hallstattiene. Ea va fi locuită neîntrerupt până către sfârșitul secolului V a. Chr., când se va construi o nouă fortificație (val și șanț) pentru a apăra așezarea, a cărei suprafață va fi micșorată considerabil. Noua incintă va fi populată până în secolul II a. Chr., când se va construi o nouă cetate specifică epocii Latene (Florescu M., Florescu A. 1983, 75-76).

O altă documentație semnificativă în problema continuității civilizației hallstattiene, în toate perioadele epocii sale, le-au dat descoperirile de la Beidaud, jud. Tulcea. La circa 2,5 km de la localitatea Beidaud, între Valea Căilderea și Valea cu Cișmea, se înalță, cu aproximativ 25 m, un platou, numit de localnici "Dealul Cetății". Pe acest platou, în epoca hallstattiană, a fost ridicat un val cu șanț adiacent, ce încadra o incintă de aproximativ 2,5 ha. Această așezare fortificată este populată neîntrerupt până în secolul III a. Chr.; pe parcurs valul de incintă fiind de câteva ori reparat și supraînălțat. Începând cu secolul IV a. Chr., partea de nord-vest a cetății a fost protejată de un al doilea val cu șanț adiacent (Simion 1992, 21-23).

Platourile proeminente sunt folosite ca loc de amplasare a fortificațiilor și în secolele II a. Chr.-I p. Chr., cum ar fi la Arpașu de Sus (Macrea, Glodariu 1976, 7), Berindia (Glodariu 1983, 58), Polovragi (Marinescu 1971-1972, 5), Celei (Glodariu 1983, 78) etc.

Din cele mai sus expuse rezultă că platourile proeminente, la fel ca și promontoriile, au fost folosite ca loc pentru amenajarea așezărilor fortificate începând cu Hallstatt-ul timpuriu și până în Latene.

A treia categorie de cetăți este reprezentată de fortificațiile construite pe malurile abrupte ale unor bazine de apă sau a râpelor adânci. În această categorie au fost incluse așezările care au fost apărate natural, de accidente de teren sau numite pe o singură parte, iar în rest prin elemente artificiale. În spațiul extracarpatic, cetăți amplasate pe astfel de forme de teren sunt cunoscute în 14 localități (12%). În cadrul acestei categorii deosebim cetăți amplasate pe:

a) malurile abrupte ale râurilor: 8 obiective. Asemenea fortificații au fost cercetate la Zimnicea (Nestor 1949, 117), Curătura (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 41-42), Ofatinți (Meljukova 1954, 65) etc.

b) malurile abrupte ale unor râulețe sau pâraie: 3 cetăți, la Dochia (Dumitroaia 1994, 512), Lipnic (Zlatkovskaja, Polevoj 1969, 35) și Țahnăuți (Hîncu 1993, 105-106).

c) malurile abrupte ale râpelor: 2 fortificații, la Cogâlniceni (Hîncu 1993, 94) și Tolocănești (Hîncu 1993, 93-94).

d) malurile lacurilor: până în prezent este cunoscut doar un singur exemplu la Căscioarele (Șerbănescu, Sîrbu 1994, 15).

Cetatea de la Ofatinți (fig.34/2) este situată pe malul stâng al fluviului Nistru, care atinge în acest loc cota de 100-120 m. Din trei părți este înconjurată de un val cu șanț adiacent. Pe a patra parte nu avea nevoie de fortificații, acest rol fiind jucat de malul abrupt al fluviului.

Fortificația de la Selitra este amplasată pe malul abrupt al râului Răut, care servește drept obstacol natural pe una din laturi, celelalte trei fiind fortificate artificial (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 45).

Așezarea de la Dochia (fig.15) a fost edificată pe malul abrupt al pârâului Sărățica, folosit ca fortificație naturală din partea de est. La nord, sud și vest a fost ridicat un val ce închidea o incintă de formă poligonală (Dumitroaia 1994, 512).

Cetatea de la Cogâlniceni (fig.34/3) a fost construită pe malul unei râpi adânci, care apăra așezarea pe latura de sud. Restul laturilor au fost fortificate cu un val și șanț adiacent (Hîncu 1993, 94).

Așezarea de la Căscioarele "D'aia parte" (fig.28) a fost amplasată pe malul înalt al lacului Catalui. În rest, incinta a fost delimitată de elemente defensive artificiale.

La fel, este redus și numărul cetăților hallstattiene, ce au o asemenea amplasare. În prezent acestea sunt cunoscute la Mediaș (Horedt 1974, 213), Subcetate (Horedt 1974, 213) și Teleac (Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, 23).

De exemplu, așezarea de la Teleac este situată pe malul stâng al Mureșului, abrupt și înalt în această zonă. Acesta împiedica accesul spre cetate din partea de vest. Pe laturile de nord, sud și est așezarea este fortificată cu un sistem defensiv artificial.

În cea de a patra categorie sunt incluse cetățile situate pe platouri joase, dar înconjurare, în schimb, de dealuri sau înălțimi dominante. O astfel de amplasare o au doar 6 obiective (5,5%), printre care cele de la Buhalnița (Zaharia, Petrescu-Dâmbovița, Zaharia 1970, 173), Răducăneni (Chirica, Tanasachi 1985, 334), Todirești (Chirica, Tanasachi 1985, 400), Vutcani (Florescu, Melinte 1971, 130-131) etc. situate la est de Carpați și Coțofenii din Dos (Zirra 1983, 135) la sud de Carpați.

Astfel, cetatea de la Vutcani este construită pe un fund de vale, valea pârâului Vladnic, fiind dominată, de jur-împrejur, de coline cu o foarte mare altitudine.

Așezarea de la Coțofenii din Dos (fig.7) a fost instalată pe un deal în formă de unghi, ce are o altitudine relativ joasă, dar dominată de înălțimi sub 1000 m de la nivelul mării.

Din punct de vedere topografic, s-a observat că în majoritatea cazurilor, cetățile din această categorie nu apar izolat, ci împreună cu alte obiective situate pe

locuri dominante și puternic întărite. Probabil, acestea aveau menirea să bareze culoarele care duceau spre teritoriile populate de o anumită comunitate tribală. Drept exemplu pot servi cetățile de la Buhalnița, Horodiște și Todirești construite în imediata apropiere de așezarea fortificată de la Cotnari, sau cetatea de la Răducăneni situată alături de fortificația de la Moșna.

Categoria a cincea este reprezentată de cetățile edificate pe versante. Astfel de fortificații au fost cercetate în 8 localități (6,3%), printre care cele de la Durluști, Pojăreni, Suruceni, Hlinjeni "La Lacuri" etc.

Cetatea de la Durluști (fig.34/4) a fost amplasată pe o pantă lină a unei coline formate la intersecția a două râpi (Hîncu 1993, 5-6). Cea de la Pojăreni (fig.32) a fost situată pe panta ușor înclinată a unei văi, incinta fiind delimitată de jur-împrejur de un val cu șanț adiacent (Hîncu 1993, 66). Așezarea getică fortificată de la Hlinjeni, punctul "La lacuri" (fig.35/3) a fost ridicată pe coasta unui deal, fiind împrejmuată de un val și un șanț (Hîncu 1993, 127).

În general, amplasarea cetăților era determinată de considerente de ordin strategic, abordându-se, de regulă, forme de teren dificile accesului și care puteau oferi - cu excepția așezărilor situate pe locuri joase - observarea până la distanțe considerabile de jur-împrejur. Uneori eficiența supravegerii împrejurimilor, mai mult sau mai puțin depărtate, este amplificată prin includerea în perimetrul cetăților a anumitor accidente de teren naturale sau artificiale. Astfel, în incinta cetății de la Horodiște, raionul Călărași, a fost inclus un mamelon de formă rotundă în plan cu diametrul de circa 40 m și o înălțime de 3 m (Hîncu 1993, 29-30). Constructorii fortificației de la Temeleuți (fig.36/2) au înglobat în aria așezării o movilă de formă ovală cu înălțimea de 7-8 m (Hîncu 1993, 25). Valul cetății de la Dochia (fig.15), include în circuitul său un mamelon natural, înalt de 11,5 m, ce are o formă rectangulară, cu dimensiunile 100x80 m (Florescu 1971, 104). Incinta de la Moșna (fig.27) a fost concepută în așa fel încât să integreze în suprafața sa un imens tumul cu baza ovoidală, având diametrul de 60x80 m și înălțimea de aproape 10 m (Florescu, Melinte 1968, 129). Probabil, înălțimile amintite au fost folosite, de către geto-daci, ca loc de amenajare a unor turnuri de pază.

Din punct de vedere topografic s-a observat o concentrare a cetăților în grupuri alcătuite din 2-16 obiective, în jurul cărora gravitează, dispersate aproape uniform, așezări deschise. Actualmente, în spațiul extracarpatic pot fi identificate circa 18 grupări de acest fel. Cele mai multe și mai mari concentrări de cetăți pot fi urmărite la est de Carpați și, mai ales, în teritoriile dintre Nistru și Prut. În spațiul Pruto-Nistrean se evidențiază câteva grupări mari de-a lungul Nistrului, pe cursul inferior al Răutului și la frontiera dintre silvostepă și stepă. Astfel, pe cursul mijlociu al Nistrului, pe o suprafață de circa 130 kilometri pătrați a fost descoperită o concentrare de așezări ce consta din 7 obiective fortificate (Rudi "La șanțuri", Rudi "La trei cruci", Rudi X, Rudi XI, Rudi XII, Tătărauca Nouă VIII,

Tolocănești) și circa 15 așezări deschise, ca cele de la Arionești VII (Sava și colab. 1995, 283), Arionești VIII (Sava și colab. 1995, 283), Pocrovca VIII (Sava și colab. 1995, 284), Rudi VI (Sava și colab. 1995, 286), Tolocănești (Sava și colab. 1995, 287) etc.

Mai jos pe Nistru, pe teritoriile actuale ale raioanelor Rezina și Șoldănești, a fost identificată o altă grupare ce ocupa aproximativ 400 kilometri pătrați și consta din 16 cetăți și cam tot atâtea așezări deschise. La categoria cetăților pot fi remarcate cele de la Hlinjeni "La șanț", Saharna Mare, Saharna Mică, Curatura, Rezina, Țareuca etc.

Pe cursul inferior al Răutului, în Codrii Orheiului, a fost atestată o altă concentrare de așezări ce era alcătuită din 7 cetăți și circa 15 așezări deschise. Toate au fost concentrate pe o suprafață de aproximativ 120 kilometri pătrați. Nucleul comunității îl constituiau obiectivele fortificate de la Butuceni, Scoc, Cot, Selitra, Potârca, Măscăuți și Hârtoșul Mare, în jurul cărora se aflau așezările de la Furceni I, Brănești, Trebujeni II, Măscăuți I (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 53-57) etc.

O altă aglomerare de acest gen este cunoscută în partea de sud a silvostepii, compusă din 7 fortificații (Hansca, Pojăreni, Stolniceni, Suruceni, Horodca Mare, Horodca Mică, Durluști) și circa 17 așezări deschise: Ulmu V, Suruceni IV, Dănceni III, Hansca-Pidașca, Hansca-Limbari (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 57-62) etc. și ocupa o suprafață de circa 320 kilometri pătrați.

La vest de Prut, asemenea "cuiburi" au fost depistate în Podișul Sucevei, cum ar fi, de exemplu, cele două cetăți acroșate de la Stăncești împreună cu fortificațiile de la Victoria și Cotu-Copălău. Mai numeroasă și mai puternică pare a fi gruparea de așezări, formată din obiectivele fortificate de la Cotnari, Horodiște, Todirești, Scobinți-"Basaraba", Scobinți-"Dealul lui Vodă", Buhalnița și Vânători, în jurul cărora sunt situate așezările deschise de la Băiceni-Mlada (Teodor 1989, 123), Bălțați (Chirica, Tanasachi 1984, 45), Cepelnița (Chirica, Tanasachi 1984, 72), Hălăușești (Chirica, Tanasachi 1984, 164) etc.

Un alt grup de așezări geto-dacice este înșiruit pe malul drept al Prutului mijlociu. Aici, în sfera de influență a cetăților de la Bunești, Moșna, Arsura, Fedest, Târzii, Răducăneni, se aflau așezările deschise de la Curteni, Corni, Cursești, Bohotin, Bozia etc. (Teodor 1989, 123).

Aceeași situație poate fi urmărită la sud de Carpați. Cea mai numeroasă grupare de cetăți a fost depistată în bazinul Jiului și consta din 10 obiective (Băzdăna-Cucuoava, Băzdăna-Cetate, Bucovăț-Cârligei, Bucovăț-Jidovii, Bucovăț-Malul Lupului, Brabova, Ghercești, Coțofenii din Dos, Voita, Șimnicu de Sus-Izvor), în jurul cărora erau concentrate așezările deschise de la Făcăi, Cernele, Izvor etc. (Gherghe 1989, 298).

O altă comunitate au constituit-o fortificațiile de la Albești, Trivalea Moșteni, Orbeasca de Sus, împreună cu așezările deschise de la Roșiori de Vede

(Spiru 1959, 698), Plosca (Turcu 1979, 63), Măgura cu Liliac (Turcu 1979, 58), Lăceni (Turcu 1979, 57), Merişani (Spiru 1959, 700) etc.

În jurul fortificației de la Căscioarele "D'aia parte" pe o rază de 15 km sunt cunoscute circa 8 așezări deschise, contemporane cetății, cum ar fi cele din punctele "Șuvița Hotarului", "La Stână", "Valea Fântânilor", "Valea Coșarului" etc. (Sîrbu și colab. 1996, 11-74).

Astfel, concentrarea cetăților la distanțe care variază de la un grup la altul, în jurul cărora gravitează un număr mai mare sau mai mic de așezări deschise, trebuie să fie pusă în dependență de existența unor uniuni tribale, cu un teritoriu mai mult sau mai puțin conturat și foarte variabil ca suprafață.

Analiza topografică a cetăților permite următoarele constatări: 1) Este evidentă ponderea numerică a acestora în zona estcarpatică, 94 cetăți față de 44 din spațiul sudcarpatic și zona istro-pontică. 2) Pentru amplasarea așezărilor fortificate s-au ales forme de teren cu înălțimi mari, dominante față de teritoriile înconjurătoare. 3) La amenajarea cetăților s-a ținut cont de prezența surselor de apă. 4) Aceleași preferințe pot fi observate și la comunitățile tracice ce au populat spațiul amintit în epoca hallstattiană timpurie și mijlocie. Din acest punct de vedere se poate sesiza o continuitate sub aspect topografic începând cu Hallstatt-ul timpuriu și până în Latène.

3. SISTEMUL DEFENSIV AL FORTIFICAȚIILOR GETO-DACICE

În secolele VI-III a. Chr. triburile geto-dacice, edificându-și cetățile, au acordat o atenție deosebită creării sistemului defensiv. Acesta completa posibilitățile strategice ale naturii terenului și transforma așezările în avantposturi inexpugnabile. Importanța sistemului defensiv pentru geto-daci poate fi urmărită după felul cum a fost construit.

Studierea sistemului defensiv permite stabilirea formelor inițiale ale incintelor și a suprafeței lor, ca și reconstituirea configurației elementelor defensive și a structurii lor interne.

Dintre fortificațiile incluse în repertoriu nu toate intră acum în discuție pentru că la unele dintre ele lipsesc detaliile necesare. În același timp, pentru unele din ele (Butuceni, Cotu-Copăluș, Coțofenii din Dos etc.) sunt cunoscute mai multe faze de fortificare, fiecareia corespunzându-i un anumit sistem defensiv. În aceste cazuri, fiecare fază a așezării este prezentată ca un edificiu aparte (tabelul 2).

3.1. Forma incintei

Referitor la forma incintei cetăților geto-dacice în literatura de specialitate s-au făcut mai multe aprecieri. Unii cercetători consideră că incinta cetăților "întotdeauna" corespunde cu forma locului pe care este amplasată așezarea (Lapușnean, Romanovskaja, Niculiță 1974, 33; Niculiță 1977, 26). Alții o apreciază ca o formă poligonală neregulată, care, la fel, este dictată de forma terenului pe care a fost construită cetatea (Florescu 1966, 886; idem 1971, 105). De asemenea, s-a propus o clasificare a fortificațiilor în funcție de corelarea dintre sistemul de fortificație și caracteristicile naturale ale terenului, limitându-se la trei categorii: cetăți a căror incintă repetă integral forma terenului, cetăți a căror incintă repetă parțial forma terenului și cetăți a căror incintă nu depinde de particularitățile naturale ale terenului (Haheu 1992, 148).

Fiind de acord, în linii generale, cu aprecierile făcute referitor la incinta cetăților și având în vedere noile date despre fortificațiile geto-dacice (în prezent cunoaștem forma incintei la 124 cetăți), distingem următoarele forme de incintă (diagrama 5):

Incintă de formă triunghiulară sau aproximativ triunghiulară: 39 cetăți. Toate cetățile acestei categorii ocupă integral extremitățile unor promontorii de formă triunghiulară. În acest caz se observă că forma incintei corespunde formei terenului pe care a fost situată cetatea. Astfel de cetăți sunt cunoscute în tot arealul extracarpatic, atât la est de Carpați - Hlinjeni "La șanț" (fig.36/1) (Golțeva, Cașuba 1995, 5), Mășcăuți (fig.12) (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 46), Satu Nou II (Brujako, Cojocaru 1990, 132-133) etc. - cât și la sud - Albești (fig.4)

(Berciu, Moscalu 1972, 633-634), Bâzdâna-Cetate (fig.5) (Tătulea 1984, 92-93), Morunglav (fig.8) (Toropu 1969-1970, 5) etc. La fel este și forma incintei de la cetatea getică de la Sborjanovo din nord-estul Bulgariei (Čičikova 1994, 34, fig.3).

Cetăți cu incintă de formă triunghiulară sunt atestate și în perioada anterioară la tracii timpurii, cum ar fi, de exemplu, la Voivodeni (Horedt 1974, 226), Satu Mare (Horedt 1974, 223) etc. Aceeași formă a incintei este întâlnită și la cetățile din secolele II a. Chr.- I p. Chr., ca la Arpașu de Sus (Macrea, Glodariu 1976, 34, fig.2), Bâta Doamnei (Gostar 1969, 9-22) etc.

Incintele de formă triunghiulară erau larg răspândite și la sciți: Șatochinsk (Moruženko 1985, 165), Koročika (Moruženko 1985, 165); la celti: Eiersberg (Gerlach 1992, 10), Ecosse (Audouze, Buchsenschutz 1989, 107); la iliri: Gajtan (Zheku 1977-1978, 119); la traci: Goljam Ostrec (Milčev 1956, 502-503) etc.

Incintă de formă poligonal-neregulată. Din această categorie fac parte 36 așezări, dintre care 17 sunt amplasate pe promontorii de formă poligonală, 14 pe platouri poligonale, 2 pe maluri de râu și 3 pe versantele dealurilor. În 31 cazuri incintele repetă întocmai forma terenului pe care au fost construite, iar în 5 cazuri forma incintei nu depinde de configurația terenului.

La est de Carpați, cetăți de formă poligonală sunt cunoscute la Cotnari (fig.16) (Florescu 1971, 110), Cotu-Copălău (fig.13) (Șadurschi, Șovan 1986, 33), Horodca Mare (fig.25) (Hîncu 1993, 70) etc. La sud de Carpați asemenea fortificații au fost descoperite la Bucovăț-Cărligei (fig.24) (Toropu 1973, 3), Tinosul (fig.23) (Vulpe R., Vulpe E. 1924, 170), Zimnicea (fig.20) (Nestor 1949, 117) etc. De exemplu, cetatea de la Zimnicea se prezintă ca o platformă aproximativ trapezoidală, cu o lățime maximă de circa 150 m, atât pe axul est-vest, cât și pe cel nord-sud.

Cetatea de la Beștepe, din zona istro-pontică, a fost situată pe un platou și avea incinta de formă poligonală cu colțurile rotunjite (fig.26) (Simion 1977, 32-33).

Cetăți cu o asemenea incintă erau larg răspândite la tracii septentrionali începând din Hallstatt-ul timpuriu. Din cele circa 60 așezări fortificate hallstat-tiene, 20 au incintă de formă poligonală. Cetăți de acest tip sunt cunoscute atât în zona intracarpatică, la Tușnad (Horedt 1974, 226), Brașov-Pățicel (Alexandrescu A., Pop 1970, 162), Teleac (Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, 23) etc., cât și în cea extracarpatică, la Krivče (Maleev 1987, 90), Gorodnița (Maleev 1987, 90), Pocreaca (Chirica, Tanasachi 1985, 357-358), Popești (Vulpe 1966, 27) etc.

Incinte de formă poligonal-neregulată au fost amenajate și la unele cetăți din epoca "clasică" a civilizației geto-dacice, ca la Popești (Vulpe 1966, 27-30), Costești (Glodariu 1983, 88, fig.28) etc.

Acest tip de cetăți nu este specific numai pentru lumea tracă, el este destul de frecvent întâlnit în zona de silvostepă a Ucrainei - la Basovsk (Moruženko 1985, 164), Bol'shaja Gomol'sha (Moruženko 1985, 165) etc. și în Europa de Apus - la Cadbury (Schuchhardt 1931, 116), Worlebury (Schuchhardt 1931, 120) etc.

Incintă de formă ovală. Până în prezent, în spațiul extracarpatic sunt cunoscute 24 cetăți cu o astfel de incintă. Dintre ele 7 sunt situate pe promontorii de formă ovală și 8 pe platouri ovale. În aceste cazuri, forma incintelor corespunde integral cu forma terenului pe care au fost amplasate. În restul de 9 cazuri fortificațiile au fost amplasate pe locuri de teren, a căror formă nu a influențat-o pe cea a incintei. Astfel, 4 cetăți au fost ridicate pe maluri abrupte de râu: Cot (Hîncu 1993, 81), Țahnăuți (fig.37/1) (Hîncu 1993, 106) etc.; 4 fortificații sunt amenajate pe forme joase de teren: Buhalnița (Zaharia, Petrescu-Dâmbovița, Zaharia 1970, 173), Răducăneni (Chirica, Tanasachi 1985, 334) etc. și una pe versant înclinat: Hlinjeni "La lacuri" (fig.35/3) (Hîncu 1993, 127).

Cetăți de formă ovală sunt cunoscute atât în Hallstatt-ul timpuriu și mijlociu la Bozna (Vasiliev 1993, 44-45), Șelestovsk (Smirnova 1966, 399), Preuțești (Popovici, Ursulescu 1981, 55) etc., cât și în secolele II a. Chr.- I p. Chr. la Miercurea Ciuc-Jigodin (Glodariu 1983, 100, fig.33).

Incintă de formă rotundă. Numărul fortificațiilor de acest tip este mai redus, ele fiind cunoscute numai în 6 localități. Dintre ele, trei sunt amplasate pe platouri de formă ovală: Hârtoșul Mare (fig.29) (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 46-48), Dășcova (Hîncu 1993, 79) etc., iar restul, Codreanca (fig.37/3) (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 48), Durlești (fig.34/4) (Hîncu 1993, 5), Pojăreni (fig.32) (Hîncu 1993, 66) sunt situate pe versanți înclinați. În primele trei cazuri, vechii arhitecți au folosit parțial proprietățile terenului, iar la celelalte obiective incinta a fost trasată fără a se ține cont de forma reliefului.

În perioada anterioară, cetățile de formă circulară sunt ceva mai răspândite, fiind cunoscute atât la sud de Carpați, precum la Portărești (Tătulea 1983, 121), Grădiștea (Marinescu, Munteanu 1984-1985, 128) etc., cât și la est de Carpați și, mai ales, în arealul de răspândire a culturii Cernyj Les, unde acestea constituie 80%. Astfel de fortificații au fost cercetate la Grigorovka (Artamonov 1955, 100), Tjasmin (Terenožkin 1961, 21) etc. Faptul că în a doua jumătate a mileniului I a. Chr. este mai redus numărul cetăților circulare nu este o particularitate specifică numai geto-dacilor. Aceeași situație se observă la sciți (Moruženko 1985, 161-168) și la celti (Audouze, Buchsenschutz 1989, 106). Posibil că acesta este un fenomen general, legat de simpla realitate că cetățile de formă circulară, în majoritatea cazurilor, necesitau un sistem defensiv mai complicat și mai costisitor față de acele cazuri când incinta cetății necesita fortificații doar parțial, în partea vulnerabilă.

Incintă de formă semirotundă. În momentul actual sunt înregistrate 10 cetăți cu o asemenea incintă. Toate fortificațiile de acest tip au fost amplasate pe malurile abrupte ale unor râuri, pârâuri sau râpe. La trasarea acestor incinte au fost folosite doar parțial particularitățile naturale ale terenului, malul abrupt constituind un obstacol natural numai pe o latură a cetății. În rest, s-au făcut construcții artificiale, care nu țin cont de forma terenului. Asemenea cetăți au fost descoperite la

Curatura (fig.30) (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 41-42), Ofatinți (fig.34/2) (Meljukova 1954, 65), Lipnic (fig.34/1) (Hîncu 1993, 73-74), Selitra (Hîncu 1993,82) etc. De exemplu, cetatea de la Curatura a fost plasată pe malul drept al fluviului Nistru. Din partea de sud așezarea este apărată natural de malul abrupt al apei, pe restul laturilor s-a construit un sistem defensiv în formă de "pot-coavă", dând incintei un aspect semicircular. Cetătuia de la Lipnic a fost amplasată pe malul abrupt al râșorului Soloneț. Curtea de formă semirotundă a fost delimitată de un val cu șanț adiacent.

Incintă de formă patrulateră. Din cele 9 cetăți cu asemenea incinte, 5 sunt situate pe promontorii de formă poligonală, cum ar fi cele de la Isacova (Hîncu 1993, 83), Sipoteni (Hîncu 1993, 33) etc.; 3 pe platouri poligonale, ca cele de la Hansca (fig.17) (Hîncu 1993, 65), Victoria (Păunescu, Șadurschi, Chirica 1978, 56) etc. și una pe malul abrupt al râului, cum e cea de la Dochia (fig.15) (Dumitroaia 1994, 512). În cazul când siturile sunt amplasate pe promontorii sau platouri, constructorii au folosit în întregime particularitățile terenului pe care au fost ridicate acestea. Cât privește cetatea de la Dochia, arhitecții geți au profitat parțial de malul abrupt, ca în rest să contureze incinta printr-un sistem defensiv.

Cetăți cu o asemenea formă a incintei sunt mai frecvent întâlnite la triburile tracice din munții Balcani și Rhodopes (Čičikova 1976, 15-33; Gočeva 1976, 34-39; Panajotov 1977, 47-58), precum și la oppidum-urile celtice (Audouze, Buchenschutz 1989,108; Mansfeld 1989, 27-37; Collis 1989, 15-19).

La geto-daci această tradiție va căpăta o largă răspândire în secolele II a. Chr.-I p. Chr., cum ar fi la Piatra Roșie (Glodariu 1983, 101-102) etc.

Din cele relatate se poate observa o varietate de forme a incintelor, dictată, în majoritatea cazurilor, de particularitățile reliefului pe care au fost amplasate cetățile. Din cele 124 cetăți, cu forma incintei cunoscută, la 92 ea corespunde integral cu forma reliefului, la 20 aceasta repetă parțial forma reliefului și numai la 12 forma incintei nu depinde de relief.

Analiza fortificațiilor din secolele VI-III a. Chr. demonstrează că forma lor are rădăcini directe în perioada anterioară, în Hallstatt-ul timpuriu și mijlociu. Faptul că astfel de situri fortificate sunt răspândite aproape în toată lumea barbară, atât din Europa de est, cât și de vest, demonstrează că în perioada în cauză aceste tipuri de fortificații erau cele mai preferate, deoarece ele necesitau un volum de muncă mai mic, având o eficacitate sporită.

3.2. Suprafața cetăților

Studierea suprafeței așezărilor fortificate e însoțită, în prezent, de unele dificultăți, deoarece din cele 138 cetăți cunoscute, suprafața poate fi calculată doar la 82. Suprafața acestora din urmă este foarte variabilă, pendulând de la 500 mp, cum

ar fi cea de la Pojăreni (Hîncu 1993, 66), până la peste 50 ha, ca la Dersca (Florescu 1971, 108). În dependență de suprafața ocupată fortificațiile în discuție pot fi împărțite în 6 categorii (diagrama 8):

Din prima categorie fac parte fortificațiile a căror suprafață nu depășește 1 ha. Actualmente în această categorie pot fi incluse 22 cetăți. Cartografierea lor demonstrează că ele (18 cetăți), de regulă, se concentrează în spațiul Pruto-Nistrean, mai ales, de-a lungul Nistrului, precum cele de la Caterinovca (Niculiță 1977, 28-29), Curatura (Niculiță 1977, 28-29), Ofatinți (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 44), Saharna-Hulboaca (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 44) etc. Restul de 4 cetăți au fost dislocate la sud de Carpați, cum ar fi cele de la Bâzdâna-Cetate (Tătulea 1984, 92-93), Pleșov (Preda 1986a, 72) etc.

Cea de-a doua categorie o constituie cetățile ce au o suprafață de la 1 ha până la 3 ha. De regulă, acestea sunt uniform răspândite în tot spațiul extracarpatic. Astfel, din cele 24 de fortificații ce fac parte din această categorie, 18 sunt amplasate la est de Carpați, precum cele de la Cot (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 45), Horodca Mare (Niculiță 1977, 28-29), Saharna Mică (Niculiță 1977, 28-29) etc.; 4 cetăți sunt cunoscute la sud de Carpați, cum ar fi Albești (Berciu, Moscalu 1972, 633), Orbeasca de Sus (Moscalu, Beda 1979, 368) etc.; iar două, Beidaud (Simion, Lăzarcă 1980, 43) și Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, 117) au fost cercetate în zona istro-pontică.

Cea de-a treia categorie este alcătuită din 18 situri ce au o suprafață de la 3 până la 7 ha. Dintre ele, 12 au fost construite la est de Carpați: Cotnari (Florescu 1971, 106), Merești (Popovici, Ignat 1981, 546), Potârca (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 46) etc., iar 6, la sud de Carpați: Mărgărești (Preda 1986, 100), Coțofenii din Dos (Zirra și colab. 1993, 81) etc.

Categoria a patra e reprezentată de așezările fortificate ce au o suprafață de la 7 până la 15 ha. Numărul acestora este alcătuit din 10 cetăți, toate fiind amplasate la est de Carpați: Saharna Mare (Niculiță 1977, 28-29), Bunești (Bazarciuc 1980a, 164), Hlinjeni "La șanț" (Golțeva, Cașuba 1994, 5) etc.

Din categoria a cincea fac parte doar 5 cetăți, care au o suprafață ce variază de la 15 până la 25 ha. Dintre ele cele mai reprezentative sunt cele de la Arsura (Teodor 1973, 53) și Beștepe (Simion 1977, 32) etc.

Categoria a șasea cuprinde cetățile cu incinta mare, a căror suprafață e între 30 și 50 ha. Numărul lor este destul de redus, ele fiind cunoscute în prezent la Bucovăț-Cârligei - 30 ha (Toropu 1973, 4), Victoria - 40 ha (Păunescu, Șadurschi, Chirica 1978, 56), Stănțești - 45 ha (Florescu, Rață 1969, 108) și Dersca - 50 ha (Florescu 1971, 108).

Alta este situația în epoca hallstattiană timpurie și mijlocie. Astfel, din cele circa 60 obiective cunoscute, circa 20 au o suprafață de peste 25 ha. De exemplu, așezarea fortificată de la Ciceu-Corabia are o suprafață de aproximativ 30 ha

(Horedt 1974, 221), cea de la Cornești - 67,5 ha (Horedt 1974, 222), cea de la Sântana - 78 ha (Horedt 1974, 224), cea de la Lisičini - 160 ha (Maleev 1987, 87) etc.

În genere, pe parcursul mileniului I a. Chr. se observă o tendință de a reduce suprafața așezărilor fortificate, ca, în cele din urmă, locul cetăților cu suprafață mare să fie ocupat de cetăți tip "dava" cu incinte comparabil mai mici, cum ar fi cele de la Brad - 0,7 ha (Ursachi 1995, 17), Moinești - 0,02 ha (Căpitanu, Ursachi 1986-1987, 53), Grădiștea-Valea Muierii - 0,07 ha (Toartă 1972, 29), Polovragi - 0,6 ha (Marinescu 1971-1972, 6), Arpașu de Sus - 0,2326 ha (Macrea, Glodariu 1976, 8) etc.

Analiza așezărilor fortificate demonstrează că suprafața cetății era determinată de cel puțin trei factori: 1) de posibilitățile pe care le oferea terenul, unde trebuia să fie amplasată fortificația; 2) de numărul de populație și averea pe care trebuia s-o adăpostească; 3) de funcția cetății în viața social-politică a populației geto-dacice. Cât privește tendința de a reduce suprafața cetăților, aceasta, probabil, poate fi legată de dezvoltarea internă a societății. Cetățile nu mai erau o așezare unde locuia toată populația, ci erau destinate numai pentru o anumită categorie (aristocrația) sau, eventual, era loc de staționare a unei garnizoane militare sau loc de refugiu.

3.3. Configurația sistemului defensiv

Cercetarea obiectivelor fortificate din zona extracarpatică demonstrează că aspectul sistemului defensiv depinde în cea mai mare măsură de topografia așezării și de forma incintei. În literatura de specialitate s-au întreprins mai multe încercări de clasificare a cetăților în funcție de configurația sistemului defensiv (Zlatkovskaja, Polevoj 1969, 33; Niculiță 1977, 28-29; Glodariu 1983, 60-61). În fond, această clasificare se reduce la trei tipuri: cetăți de tip "promontoriu barat", cetăți cu sistem defensiv în formă de "potcoavă" și cetăți cu sistem defensiv "circular". În prezent volumul informației referitoare la cetățile geto-dacice a crescut simțitor și permite o revedere a clasificării întreprinse în anii '60-70. De fapt, se cere o intervenție asupra primului tip "promontoriu barat". Aceasta e necesară din cauza că noțiunea de "promontoriu" vorbește despre locul amplasării cetății, iar termenul "barat" nu indică configurația sistemului defensiv, care barează acest promontoriu. Pentru a evita unele confuzii, cetățile atribuite anterior la tipul "promontoriu barat" pot fi împărțite în două tipuri separate: cetăți cu sistem defensiv în linie dreaptă și cetăți cu sistem defensiv în formă de arc. Astfel, în prezent se poate vorbi despre 4 tipuri de sistem defensiv: în linie dreaptă, în formă de arc, în formă de "potcoavă" și circular (diagrama 6). Actualmente configurația sistemului defensiv a fost determinată la 119 cetăți.

Tipul I - sistem defensiv în linie dreaptă. Astfel de configurație a elementelor de apărare a fost urmărită la 20 de obiective. Acestea, în mod obișnuit, au numai o singură porțiune (latură) pe unde accesul era posibil sau lesnicios. Anume această latură se bara prin întărituri artificiale, indiferent de numărul și felul lor. Cercetând dimensiunile acestor laturi fortificate (acolo unde dispunem de măsurările respective) s-a observat că în majoritatea cazurilor ele nu depășesc 50-60 m. Pentru edificarea sistemului defensiv constructorii geto-daci, firește, alegeau cele mai înguste porțiuni de teren, astfel, economisind materialul de construcție și profitând strategic în fața inamicului, deoarece aveau posibilitatea de a concentra un număr mare de ostași pe o porțiune mică de teren.

Cetăți cu asemenea sistem defensiv sunt cunoscute în tot spațiul geto-dacic studiat. La est de Carpați au fost cercetate așezările de la Pivdennoe (fig.6) (Sal'nikov 1966, 177), Isacova (Hîncu 1993, 83), Vertiujeni (fig.35/1) (Hîncu 1993, 26-27) etc. De exemplu, cetatea de la Isacova a fost situată pe un promontoriu ce are lățimea de 50-60 m. Incinta se afla în sectorul central al promontoriului, fiind separată dinspre câmpie și în partea din față prin val și șanț trasate în linie dreaptă.

La sud de Carpați, așezări cu un sistem defensiv similar au fost studiate la Stoina (Gherghe 1987, 140), Voita (fig.11) (Ciucă 1988-1989, 31), Brabova (fig.10) (Ciucă 1988-1989, 30) etc. Astfel, așezarea fortificată de la Voita este amplasată pe un promontoriu, calea de acces fiind barată de un val cu lungimea de 55 m.

Cetăți de acest tip pot fi întâlnite la traci timpurii, cum ar fi cele de la Șona (Horedt 1974, 221), Brașov-Pățel (Alexandrescu, Pop 1970, 161), Gorodnița (Maleev 1987, 90) etc. și la triburile geto-dacice din secolele II a. Chr. - I p. Chr. la Arpașu de Sus (Macrea, Glodariu 1976, 10, fig.2), Marca (Glodariu 1983, 109, fig.35/3) etc.

Așezări cu sistem defensiv asemănător sunt cunoscute și la alte triburi barbare din Europa în a doua jumătate a mileniului I a. Chr. (Moruženko 1985, 165; Audouze, Buchsenschutz 1989, 108).

Tipul II - sistem defensiv în formă de arc. Actualmente sunt cunoscute circa 51 cetăți cu astfel de sistem. Aceste stabilimente sunt ridicate pe locuri care au doar o singură latură vulnerabilă, însă spre deosebire de primul tip, dimensiunile ei depășesc 60 m. Curbura sistemului defensiv era în directă dependență de dimensiunile porțiunii pe unde era posibil accesul. Se poate observa că cu cât latura vulnerabilă este mai mare, cu atât curbura sistemului defensiv este mai adâncă. Pentru a evita o lovitură directă pe o suprafață mai mare, inginerii recurg la arcuirea elementelor de apărare. Printre cetățile la care se poate urmări mai bine această formă a sistemului defensiv pot fi enumerate cele de la Arsura (Teodor 1973, 54), Cotu-Copălău (fig.13) (Șadurschi, Șovan 1994, 170-171), Mășcăuți (fig.12) (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 46), Parcani (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja

1974, 42), Saharna Mare (fig.3) (Smirnov 1949, 93) etc. - la est de Carpați și cele de la Bucovăț-Cârligei (fig.24) (Toropu 1973, 3-4), Mărgăritești (Preda 1986, 100), Morunglav (fig.8) (Toropu 1969-1970, 6) etc. - la sud de Carpați.

Astfel, așezarea de la Saharna Mare, situată pe un promontoriu apărat natural din trei părți, a fost fortificată pe porțiunea de sud-vest cu un șanț și val în formă de arc. Cetatea de la Morunglav amplasată pe un promontoriu întărit natural dinspre nord-vest și sud-est de două văi adânci, a fost fortificată în partea de nord-est cu un val cu un șanț adiacent de formă arcuită.

Tendința de a da sistemului defensiv o formă arcuită poate fi urmărită și la unele cetăți tracice din Hallstatt-ul timpuriu și mijlociu. Pe unul din platourile Podișului Sucevei este cunoscută cetatea de la Preușești, fortificată cu un sistem complex de valuri și șanțuri de formă arcuită (Popovici, Ursulescu 1979, 54-55). Cetăți similare au fost cercetate și în Transilvania, printre care și cea de la Bozna. Ea are o formă alungită, fiind fortificată în partea de sud-est și nord-vest de valuri și șanțuri arcuite (Vasiliev 1993, 44-45). În Ucraina de Vest o cetate asemănătoare a fost descoperită la Krivče, care este atribuită tracilor timpurii-cultura Gava-Holigrady (Maleev 1987, 90).

La davele dacice această configurație a sistemului defensiv poate fi urmărită la Bernadea (Glodariu 1983, 55, fig.23/1), Breaza (Glodariu 1983, 83-84, fig.24/2) etc.

Tradiția de a construi elemente defensive în formă arcuită, nu este specifică numai lumii tracice. Ea poate fi urmărită și la alte triburi europene, cum ar fi celții (Déchelette 1913, 103), ilirii (Čović 1971, 330), sciții (Moruženko 1985, 112).

Tipul III - sistem defensiv în formă de "potcoavă". Acest tip a fost înregistrat la 26 cetăți geto-dacice, răspândite în întreg spațiul extracarpatic. Acestea sunt așezările unde elementele de fortificație se prelungeau integral pe două sau chiar trei laturi. Asemenea configurație a sistemului defensiv este cel mai des întâlnită la cetățile situate pe malurile abrupte ale râurilor sau râpelor, unde natural era apărată doar o parte a cetății, iar în rest erau necesare elemente defensive artificiale. Din acest tip fac parte cunoscutele situri de la Curatura (fig.30) (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 41-42), Ofatinți (fig.34/2) (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 44-45), Saharna-Revichin (fig.37/2) (Hîncu 1993, 101-102) etc. Cetăți cu sistem defensiv în formă de "potcoavă" de asemenea se întâlnesc și pe platouri, ca cele de la Moșna (fig.27) (Florescu, Melinte 1968, 129), Crețești (Florescu, Melinte 1971, 130) etc., sau pe promontorii ca la Bâzdâna-Cetate (Tătulea 1984, 92), Orbeasca de Sus (Moscalu, Beda 1979, 368) etc.

Deși mai rar, dar astfel de cetăți sunt cunoscute și în perioada anterioară. Din cele 7 obiective de acest tip, cele mai reprezentative au fost descoperite la Mediaș (Horedt 1974, 213), Subcetate (Horedt 1974, 215) și Șelestovsk (Smirnova 1966, 398).

Tipul IV - sistem defensiv circular. Astfel de configurație a sistemului defensiv a fost urmărită la 22 cetăți. În această categorie se grupează toate așezările la care elementele defensive înconjoară incinta de jur-împrejur, indiferent de forma ei: poligonală, ovală etc. Mai frecvent, un asemenea sistem defensiv îl au cetățile amplasate pe platouri sau pe versanți înclinați. Astfel de cetăți sunt cunoscute practic în tot arealul extracarpatic. La est de Carpați ele sunt reprezentate prin obiectivele de la Mateuți (Zlatkovskaja 1965, 220), Hansca (Niculiță 1977, 33), Durllești (Hîncu 1993, 5-6), Brăhășești (fig.19) (Brudiu, Păltănea 1972, 227), Căndești (fig.33) (Florescu M., Florescu A. 1983, 75) etc., iar la sud de Carpați și în zona istro-pontică prin cele de la Verbicioara (Berciu 1950, 106), Beidaud (fig.21) (Simion, Lăzarcă 1980, 39) și Beștepe (Simion 1977, 32).

De exemplu, cetatea de la Hansca (fig.17) este situată pe un platou înalt, înconjurată de un val și un șanț, care transformau așezarea într-o fortăreață inexpugnabilă.

Cetatea de la Durllești a fost înălțată pe panta ușor înclinată a unui deal, format de două vâlcele, ale căror coaste abrupte o apărau suplimentar. Pentru siguranță, constructorii antici au înconjurat curtea cetății cu un șanț și un val de pământ.

Cetatea de la Verbicioara, de o formă ovală, a fost amplasată pe un platou, încins de jur-împrejur de un val și un șanț de apărare.

Cetăți cu sistem circular de fortificație pot fi întâlnite și pe promontoriile care nu dispuneau de elemente naturale suficiente pentru a asigura apărarea așezării. Dintre acestea cele mai reprezentative sunt obiectivele de la Merești și Horodca Mare.

Așezarea de la Horodca Mare (fig.25) este situată pe un promontoriu format de două râpe, ce avea pantele insuficient de abrupte. Populația din zonă a fost impusă să înconjoare așezarea cu un sistem defensiv circular (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 48).

Cetatea de la Merești (fig.18) este amplasată, la fel, pe un promontoriu ce avea pante mai domoale. Și în cazul acesta arhitecții au fost nevoiți să recurgă la un sistem defensiv circular (Popovici, Ignat 1981, 547).

Cetățile cu sistem defensiv circular sunt destul de frecvent întâlnite și la tracii timpurii. Astfel de situri au fost cercetate în tot arealul nord-tracic, din ele mai reprezentative fiind cele de la Portărești (Tătulea 1983, 121), Grădiștea (Marinescu, Munteanu 1984-1985, 128), Tjasmin (Terenožkin 1961, 21), Subbotov (Terenožkin 1961, 23).

Tradiția de a construi cetăți cu sistem defensiv ce înconjoară incinta de jur-împrejur va fi preluată și de triburile geto-dacice din perioada mai târzie, care au înălțat impunătoarele edificii din Munții Orăștiei (Daicoviciu H., Ferenczi, Glodariu 1989, 174-211).

La fel, această tradiție a fost pe larg răspândită la tricii de la sud de Dunăre, cunoscută la cetățile de la Čertigrad, Kabyle, Breznik etc. (Čičíkova 1976, 15-33).

Cetăți cu sistem defensiv circular sunt frecvent semnalate și la alte triburi barbare din a doua jumătate a mileniului I a. Chr., cum ar fi, de exemplu, la celți (Audouze, Buchsenschutz 1989, 103-107), sciți (Moruženko 1985, 166) etc.

Din cele expuse mai sus reiese că configurația sistemului defensiv al cetăților geto-dacice este diferită. Însă, în pofida diversității lor, se pot constata următoarele: 1) configurația sistemului defensiv depinde, în mare parte de configurația terenului ales pentru așezare și posibilitățile naturale, pe care le oferă acest teren. 2) se remarcă o tendință de a da elementelor defensive o formă mai mult sau mai puțin rotundă, legată, probabil, de existența unor cunoștințe în domeniul arhitecturii militare. 3) unele tradiții în domeniul sistemului defensiv sunt preluate din perioada anterioară.

3.4. Elemente defensive

Sistemul defensiv a siturilor geto-dace, condițional cuprinde două elemente: cele naturale și cele artificiale. Cele naturale sunt bine cunoscute. Cât privește elementele artificiale, acestea joacă rolul primordial în construirea unei cetăți. În sistemul constructiv utilizat se remarcă o îmbinare reușită a particularităților oferite de teren cu amenajările artificiale. Ele urmează, de regulă, configurația terenului, iar materialele din care au fost realizate sunt determinate de posibilitățile oferite de condițiile geografice respective. În funcție de elementele de fortificare, folosite la întărirea așezărilor, putem distinge mai multe tipuri de cetăți (diagrama 7). La studierea lor se are în vedere, în primul rând, natura acestora, indiferent de numărul lor deoarece dublarea sau chiar triplarea unor elemente nu modifică concepția de fortificare, ci doar sporesc rezistența fortificației.

Tipul I - cetăți fortificate cu șanț. Cu asemenea element defensiv erau întărite, de obicei, cetățile situate pe promontorii, care dispuneau de o perfectă întărire naturală. Șanțul, de regulă, era săpat în locul cel mai îngust al promontoriului, astfel separând așezarea de lumea înconjurătoare. Asemenea sistem, fiind mai puțin efektiv, nu capătă o răspândire largă la geto-daci. Pentru moment sunt cunoscute doar 5 așezări cu astfel de sistem defensiv, ca cele de la București-Radu Vodă (Trohani 1992-1994, 66), Dridu (Trohani 1992-1994, 69), Radovanu-Gorgana II (Trohani 1992-1994, 70), Căciulatu (Sirbu, Trohani 1997, 514) și Budeasa Mică (Trohani 1992-1994, 68).

De exemplu, așezarea de la Radovanu-Gorgana II este situată pe un promontoriu triunghiular cu pante foarte abrupte. Geto-dacii fortifică laturile de sud și est cu un șanț în formă de U, adânc de 3,2-3,8 m și lat de 3,75-4,20 m.

Din perioada anterioară, o cetate fortificată cu șanț a fost cercetată la Mediaș (Nestor, Zaharia 1961, 171), iar din secolele II a. Chr. - I p. Chr. asemenea situri

sunt cunoscute la Tusa (Glodariu 1983, 61), Celei (Glodariu 1983, 113) etc.

Probabil că în spatele acestor șanțuri în perioada respectivă au fost înălțate niște garduri simple din lemn, ale căror urmele nu s-au pastrat până în zilele noastre.

Tipul II - așezări întărite cu palisadă. În prezent este cercetat un singur obiectiv de acest tip - cetatea de la Cotu-Copălău (faza I). Acesta este amplasat pe un platou apărat natural de pante abrupte pe trei părți. A patra parte, cea accesibilă, a fost întărită cu o palisadă construită din lemn, pământ și piatră (Șadurschi, Șovan 1994, 169-170).

Tipul III - fortificații cu șanț și palisadă. Cu asemenea elemente defensive au fost fortificate 4 cetăți. Ca exemplu poate servi cea de la Brăhășești, situată pe un platou dominant din Podișul Central Moldovenesc. Așezarea a fost înconjurată de o palisadă, construită din pari împlețiți cu nuiel, unse cu pământ amestecat cu paie. În fața palisadei au fost săpate două șanțuri adiacente, care măreau rezistența cetății (Brudiu, Păltănea 1972, 230). O situație similară poate fi urmărită și la obiectivul de la Ibănești (faza I). Aici, pe porțiunea cea mai vulnerabilă, s-a săpat un șanț, în spatele căruia s-a ridicat o palisadă din lemn, pământ și pietre (Șadurschi, Moscalu 1989, 186).

Cu un sistem defensiv similar au fost întărite și unele cetăți din secolele următoare, ca cele de la Pescari (Glodariu 1983, 61), Barboși (Sanie 1987, 109-110) etc.

Tipul IV - fortificații întărite cu val. În spațiul geto-dacic sunt cunoscute 6 așezări cu asemenea sistem defensiv. Acestea au fost descoperite atât la est - Scobinți-Basaraba (Zaharia, Petrescu-Dâmbovița, Zaharia 1970, 215), Târzii (Florescu, Melinte 1971, 131) etc., cât și la sud de Carpați - Bucovăț-Malul Lupului (Macoyei 1959, 353) etc. De exemplu, cetatea Scobinți-Basaraba, situată pe un platou, a fost întărită cu un val din partea de est, vest, sud și nord-est. Pe latura de vest, unde panta este destul de înclinată, înălțimea valului e de 2,5 m, iar pe latura de est, unde panta este mai lină, înălțimea valului atinge 4-5 m.

Cetăți cu elemente defensive similare sunt cunoscute în epoca hallstattiană la Bodoc (Horedt 1961, 180), Subcetate (Moga 1941, 158-159), Sighetul Marmației (Horedt 1966, 6) etc., iar în secolele II a. Chr. - I p. Chr. la Zalha (Glodariu 1983, 57-58), Zemplin (Glodariu 1983, 58-59) etc.

Cercetând așezările fortificate cu val, s-a observat că valul este amplasat întotdeauna la marginea unor pante cu o înclinație relativ mare. În acest fel, prezența șanțului în fața valului este imposibilă și inutilă.

Tipul V - fortificații cu val și șanț. Actualmente acest tip de cetăți este cel mai răspândit, fiind cunoscut în 116 localități. Cu asemenea elemente defensive au fost fortificate așezări cu topografie și configurație diversă.

Ordinea de dispunere a celor două elemente defensive este cu șanțul spre exterior. Cel mai important dintre acestea este, fără îndoială, valul, care, prin masivitatea sa, are rolul de a bloca accesul în incintă. Șanțul, rămânând pe planul

al doilea, constituie un auxiliar prețios al valului. El, de regulă, oferă pământul necesar pentru construcția valului și contribuie la mărirea eficienței defensive a acestuia. Șanțul, de obicei, era săpat în imediata apropiere a valului. Uneori însă între ele este atestată o bermă. Ea este cunoscută la opt obiective de acest tip și are o lățime ce variază de la 1,2 m la Moșna (Florescu, Melinte 1968, 115) până la 15-20 m la Dersca (Florescu 1971, 107). La majoritatea așezărilor însă lățimea bermei nu depășește 2,5 m, cum ar fi, de exemplu, la Stoina - 2 m (Gherghe 1987, 140), Bucovăț-Cârligei - 2,5 m (Toropu 1973, 5) etc.

La est de Carpați, cetăți fortificate cu val și șanț au fost studiate la Arsura (Teodor 1973, 53), Cotnari (Florescu 1971, 110-111), Mateuți (Zlatkovskaja 1965, 220), Potârca (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 46) etc.

În teritoriile sudcarpatice, unor cercetări sistematice au fost supuse fortificațiile de la Bucovăț-Cârligei (Toropu 1973, 3-4), Mărgăritești (Preda 1986, 100), Morunglav (Toropu 1969-1970, 5) etc.

În zona istro-pontică, cetăți similare au fost descoperite la Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, 116), Beidaud (Simion, Lăzarcă 1980, 39), Beștepe (Simion 1977, 32-33).

În majoritatea cazurilor (85 obiective), cetățile au fost fortificate cu un singur val și șanț, ca la Albești (Berciu, Moscalu 1972, 633-634), Bunești (Bazarciuc 1980a, 164), Mateuți (Zlatkovskaja 1965, 220), Ofatinți (Meljukova 1954, 65) etc.

Uneori, pe suprafața așezării sunt prezente două valuri și două șanțuri. Dar acestea sunt dispuse pe laturi diferite, constituind astfel o singură linie de apărare. Asemenea situații pot fi urmărite la Isacova, Butuceni (faza II) (fig.40) etc. De exemplu, așezarea de la Isacova a fost amplasată pe un promontoriu. Incinta, cu o lungime de circa 120 m, a fost trasată în sectorul din centrul promontoriului. Din spre câmpie și în partea din față, cu panta lină, au fost construite câte un val cu șanțuri adiacente (Hîncu 1993, 83).

Frecvent sunt cunoscute fortificații cu două valuri și două șanțuri. Acestea sunt dispuse pe una și aceeași latură, astfel constituindu-se un sistem dublu de fortificare. În acest mod au fost apărute cetățile de la Arsura (Teodor 1973, 53), Potârca (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 46), Trivalea Moșteni (Moscalu, Beda 1979, 361) etc. De exemplu, cetatea de la Trivalea Moșteni, situată pe un promontoriu cu pante abrupte pe laturile de nord, est și sud, a fost fortificată pe latura de vest, unde accesul era mai lesnicios, cu două valuri cu șanțuri adiacente.

Sunt, de asemenea, cunoscute și 4 cetăți fortificate cu trei valuri și trei șanțuri. La două din ele, Naslavcea (Hîncu 1993, 75) și Rudi "La trei cruci" (Hîncu 1993, 42-43), toate trei liniile defensive apără cetatea dintr-o singură parte. La celelalte două, Merești (Popovici, Ignat 1981, 546-547) și Mereșeuca (Hîncu 1993, 74-75), un val cu șanț adiacent fortifică așezarea pe o latură, iar restul două pe latura opusă.

La Todirești a fost descoperită o cetate apărută de cinci valuri cu șanțuri adiacente, care barau accesul dintr-o singură direcție. Actualmente nu este cunoscut dacă ele au fost construite în una și aceeași perioadă (Chirica, Tanasachi 1985, 400).

Uneori șanțul nu urmează integral traseul valului, lipsind pe unele laturi ale cetății. Asemenea situații sunt cunoscute la Merești (Popovici, Ignat 1981, 547-549), Cotnari (Florescu 1971, 110-111) etc. La Cotnari, de exemplu, șanțul apare numai pe latura de sud-est, iar pe restul laturilor acesta nu este atestat. Lipsa șanțului în cazul obiectivului de la Cotnari, cât și la altele de acest gen, se explică prin aceea că acolo unde pantele erau destul de înclinate nu era necesar un șanț adiacent, rolul acestuia fiind preluat de versanții escarpați. Desigur, în exemplele citate nu este vorba de sisteme esențial deosebite, mai curând ele ar ilustra variate soluții tehnice, impuse de particularitățile terenului.

Fortificarea cetăților cu șanț și val este tradițională în spațiul cercetat, fiind întâlnită din neolitic până în evul mediu. La tracii timpurii acest sistem defensiv a fost folosit la majoritatea fortificațiilor (Horedt 1974, 205-228), continuând să fie utilizat și în secolele următoare până la cucerirea romană (Glodariu 1983, 61-62, 113).

Tipul VI - cetăți fortificate cu șanț și zid. Cu astfel de elemente defensive au fost întărite 4 așezări. La Căscioarele "D'aia parte", în faza II (Șerbănescu 1996, 25) zidul era construit din cărămizi din lut, iar în faza III, acesta a fost edificat din piatră. La Băzdâna-Cetate, faza II (Tătulea 1984, 95-96) și Coțofenii din Dos, faza I (Zirra și colab. 1993, 93-101) zidul a fost ridicat din cărămizi din lut.

De exemplu, la Căscioarele "D'aia parte" în faza a treia pe muchia terasei s-a ridicat un zid format din pietre de calcar și de râu legate cu lut, cu un parament exterior realizat din blocuri mari din piatră fasonată sumar, în fața zidului săpându-se un șanț defensiv.

La Băzdâna-Cetate, peste rămășițele valului, construit în prima fază a cetății, a fost ridicat un zid, ce consta din doi paramenți realizați din "cărămizi" de lut ars. În fața zidului, în cea de-a doua fază, era o bermă lată de circa 2-2,5 m, de la capătul căreia se adâncește lin șanțul de apărare.

O situație similară poate fi urmărită la Coțofenii din Dos, unde în prima fază de locuire a fost construit un zid masiv, lucrat din cărămizi arse. Traseul zidului este orientat nord-sud și avea o lungime de 374 m. În fața zidului a fost săpat un șanț adânc, care împreună cu zidul reprezentau, fără îndoială, un serios obstacol defensiv.

Un sistem defensiv asemănător este larg răspândit la așezările tracice situate la sud de Dunăre, contemporane cu cele descrise mai sus. Asemenea cetăți au fost cercetate la Șumen (Antonova 1973, 31-41), Čertigrad (Velkov, Gočeva 1971, 121-143) etc., toate fortificate cu ziduri din piatră și șanțuri adiacente.

În perioada secolelor II a. Chr. și până la cucerirea romană acest sistem va fi utilizat frecvent, însă în majoritatea cazurilor lipsește șanțul. Șanțul împreună cu

zidul este întâlnit numai la cetățile de la Polovragi (Marinescu 1971-1972, 5-13) și Mânăstioară (Florescu M., Florescu A. 1983a, 124-130). La restul cetăților este folosit zidul sau zidul în combinație cu alte elemente defensive.

Tipul VII - cetăți fortificate cu val, șanț și zid din piatră. O asemenea modalitate de fortificare este cunoscută la Satu Nou "Valea lui Voicu". Aici, în prima fază de fortificare, pe platoul de nord a fost construit un zid din piatră de calcar și gresie cu lățimea de 1,9-2 m, iar pe platoul de sud a fost ridicat un val, în fața căruia s-a săpat un șanț adiacent (Irimia, Conovici 1997, 87-88).

Tipul VIII - cetăți fortificate cu șanț, val și bastioane sau turnuri. În spațiul extracarpatic au fost descoperite 8 fortificații de acest tip, printre care cele de la Saharna Mare (Smirnov 1949, 93-94), Saharna Mică (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 44), Moșna (Florescu, Melinte 1968, 129), Temeleuți (Hîncu 1993, 25), Hlinjeni "La lacuri" (Hîncu 1993, 128).

De exemplu, cetatea Saharna Mare (fig.3) a fost întemeiată pe un promontoriu cu versanții abrupti. Calea de acces de pe latura de sud-vest a fost barată de un val cu șanț adiacent. La o distanță de 35-125 m de la valul cetății au fost ridicate trei construcții suplimentare de tipul bastioanelor. Două din ele sunt situate la extremitățile liniei defensive, iar a treia - la mijlocul acesteia.

Aceeași situație poate fi urmărită și la cetatea Saharna Mică (fig.2), numai că aici în fața valului și șanțului a fost ridicat un singur bastion, amplasat în zona centrală a sistemului defensiv.

Cetatea de la Temeleuți, situată pe un promontoriu, a fost fortificată cu un val și șanț adiacent. În partea din față a promontoriului, unde panta este mai puțin priporoasă, constructorii cetății au îngrămădit o movilă de pământ de formă ovală cu înălțimea de 7-8 m, care bara pătrunderea pe promontoriu. Pe această movilă, probabil, a existat un turn de pază. În aceleași scopuri, posibil, că au fost folosite și movilele din incinta cetăților de la Moșna, Dochia (Dumitroaia 1994, 512) etc.

Construcții auxiliare, ce au jucat rolul de bastion sau turn, sunt întâlnite și la unele fortificații din perioada hallstattiană, cum ar fi la Lisičinski (Maleev 1987, 86-88), Sărățel (Vlassa, Dănilă 1962, 342) etc. De exemplu, la Sărățel, la capătul promontoriului pe care a fost amplasată cetatea, se află o movilă ridicată din pământ și bolovani de piatră de râu. Posibil ca pe această movilă să fi existat un turn de pază pentru supravegherea teritoriilor din jur.

Tipul IX - cetăți fortificate cu palisadă, șanț și zid. Acest tip este reprezentat de cetatea de la Butuceni, faza III (fig.43). Fortificația ocupa partea centrală a promontoriului, format de albia râului Răut. Incinta, cu o lungime de 215 m și o lățime ce varia de la 25 la 50 m, a fost delimitată în partea de vest, sud și est de o palisadă, iar în partea de nord - de malul abrupt al promontoriului. Palisada consta din două rânduri de pari de lemn împlețiți cu nuiiele unse cu lut. Spațiul format era umplut cu pământ și pietre. Lățimea palisadei variază de la 1,8 până la 3 m. Pe porți-

unea de vest palisada era dublă (fig.44), iar în spațiul dintre palisade la o distanță de 3,2 m, atât de la una, cât și de la alta a fost săpat un șanț cu lățimea de 2,8 m și adâncimea de 2 m. În partea de est (fig.46) palisada a fost dublată de un șanț cu lățimea de 2,2 m și adâncimea de 1,7 m, ce se afla la 3,2 m est față de palisadă. Latura de est, de asemenea, a fost întărită și cu un zid masiv din piatră de calcar (fig.48).

Cetăți cu o asemenea combinație a elementelor defensive nu sunt cunoscute deocamdată în arealul nord-tracic, nici în secolele VI-III a. Chr. și nici în următoarele, deși pot fi găsite analogii pentru fiecare element defensiv luat în parte.

3.5. Structura elementelor defensive

Eficiența defensivă a unei cetăți nu depinde numai de dispunerea și felul elementelor defensive, dar și de structura și dimensiunile acestora. Cu cât ele sunt mai mari și au o structură mai complexă, cu atât mai puternice și mai rezistente sunt fortificațiile.

Fiecare element din structura sistemului defensiv își are rolul și predestinația sa funcțională. Studiarea lor ne dă posibilitatea de a stabili nivelul de rezistență al fortificației.

3.5.1. Șanțul

Șanțul ca element defensiv, după cum deja s-a relatat, apare, în majoritatea cazurilor, împreună cu alte construcții artificiale, cum ar fi valul, palisada sau zidul, și extrem de rar este folosit ca element defensiv de sine stătător.

Șanțul adiacent, de regulă, oferea pământul necesar pentru construcția valului sau a altor obstacole și contribuia la creșterea eficienței defensive a fortificațiilor.

În momentul actual, șanțurile se prezintă ca niște depresiuni cu adâncimea ce variază în diapazonul de la 0,2 m până la 3-4 m. Este clar că acestea nu sunt dimensiunile inițiale ale șanțurilor, deoarece în decursul timpului ele s-au colmatat. Se poate vorbi despre mărimea acestora numai la cetățile unde șanțurile au fost cercetate prin săpături arheologice. În prezent există informații referitor la secționarea a 26 șanțuri din 22 așezări. Lățimea lor variază de la 2 m - șanțul II, Trivalea Moșteni (Moscalu, Beda 1979, 362) până la 30 m - Căscioarele "D'aia parte" (Șerbănescu 1996, 25). După lățime șanțurile pot fi grupate în patru categorii:

Categoria I - șanțuri ce au o lățime de la 2 până la 5 m - 23%. Astfel de șanțuri au fost cercetate la Butuceni, șanțul IV (Niculiță, Teodor, Zanoci 1996, 20), șanțul VI (Niculiță, Teodor, Zanoci 1995, 474); Trivalea Moșteni, șanțul I, șanțul II (Moscalu, Beda 1979, 362); Bucovăț-Cârligei (Toropu 1973, 5) etc.

Categoria II - șanțuri ce au o lățime de la 5 până la 10 m - 33%. Sunt cunoscute la Butuceni, șanțul II (Niculiță, Teodor, Zanoci 1997, 9-12), șanțul III

(Niculiță, Teodor, Zanoci 1995, 472), șanțul VII (Niculiță, Teodor, Zanoci 1995, 474); Mateuți (Zlatkovskaja 1965, 220); Bâzdâna-Cetate (Tătulea 1984, 96) etc.

Categoria III - șanțuri ce au o lățime de la 10 până la 20 m -30%. Acestea au fost descoperite la Morunglav (Toropu 1969-1970, 5), Albești (Berciu, Moscalu 1972, 633), Moșna (Florescu, Melinte 1968, 130) etc.

Categoria IV - șanțuri ce au o lățime de la 20 până la 30 m - 14%. Au fost săpate la Căscioarele "D'aia parte" (Șerbănescu 1996, 25), Orbeasca de Sus (Moscalu, Beda 1979, 370) etc.

Adâncimea șanțurilor este, de asemenea, variată: de la 1,5 m - Brăhășești (Brudiu, Păltănea 1972, 230), până la 7,2 m - Stâncești (Florescu 1971, 109). Uneori, adâncimea unuia și aceluiași șanț variază de la o porțiune la alta. De exemplu, șanțul IV de la cetatea Butuceni are în partea de nord o adâncime de 1,6 m, iar în partea de sud - 2,2 m (Niculiță, Teodor, Zanoci 1996, 20).

În pofida acestei varietăți de adâncimi, putem totuși distinge 3 categorii de șanțuri:

Categoria I - șanțuri cu adâncimea de până la 2 m (29%) - Butuceni, șanțul IV (Niculiță, Teodor, Zanoci 1996, 20), șanțul VI (Niculiță, Teodor, Zanoci 1995, 474); Albești (Berciu, Moscalu 1972, 633); Mateuți (Zlatkovskaja 1965, 220) etc.

Categoria II - șanțuri cu adâncimea de la 2 până la 4 m (54%) - Morunglav (Toropu 1969-1970, 5), Beidaud (Simion, Lăzarcă 1980, 46), Cotu-Copălău (Șadurschi, Șovan 1986, 33), Butuceni, șanțul III (Niculiță, Teodor, Zanoci 1995, 472), șanțul VII (Niculiță, Teodor, Zanoci 1995, 474) etc.

Categoria III - șanțuri cu adâncimea de la 4 până la 7,2 m (17%) - Saharna Mare (Smirnov 1949, 94), Stâncești (Florescu 1971, 109) etc.

În perioadele anterioare, atât în Hallstatt-ul timpuriu, cât și mijlociu dimensiunile șanțurilor de apărare par a fi mai reduse. De exemplu, lățimea lor este cuprinsă între 1,8 m - Preușești (Popovici, Ursulescu 1982, 23) și 17 m - Portărești (Tătulea 1983, 124). La majoritatea lor lățimea variază între 6 și 8 m. Adâncimea șanțurilor este de la 1,7 m la Mediaș (Nestor, Zaharia 1961, 171), până la 4 m la Babadag (Morintz 1987, 41).

În perioada ulterioară secolelor VI-III a. Chr., parametrii șanțurilor defensive cresc simțitor. Unele din ele ating o lățime de 56 m, cum ar fi cel de la Brad (Ursachi 1995, 99) și o adâncime de 16 m ca la situl de la Răcătău (Ursachi 1995, 104).

Astfel, se poate sesiza o creștere simțitoare a dimensiunilor șanțurilor de apărare pe parcursul mileniului I a. Chr., creștere care era dictată, probabil, de avansarea tehnicii militare (mașini de asalt, aruncătoare etc).

Aceeași tendință poate fi observată și la unele cetăți din Europa Centrală și de Apus (Audouze, Buchenschutz 1989, 110-123; Schuchhardt 1931, 116-150).

Forma șanțurilor în secțiune variază, de asemenea, de la un obiectiv la altul. În prezent pot fi distinse patru forme:

Șanțuri de formă trapezoidală (42%). Acestea au pereții oblici, uneori spre fund devenind verticali (Butuceni, șanțurile II, III, VI, VII) (fig.41; 42; 45; 47;). Fundul este plat, cu lățimea ce variază de la 0,9 m (Butuceni, șanțul II) până la 2,5 m (Butuceni, șanțul III).

Astfel de șanțuri au mai fost sesizate la cetățile de la Tinosul (Vulpe R., Vulpe E. 1924, 172), Saharna Mare (Smirnov 1949, 94) etc. Uneori, fundurile erau săpate în trepte, precum șanțul III de la cetatea Butuceni. Aici, pe sectorul de sud al șanțului, terenul este în pantă. Pentru a compensa căderea de nivel, constructorii cetății au săpat fundul șanțului în trepte. Pe porțiunea cercetată (10 m) au fost descoperite cinci trepte (fig.41) (Niculiță, Teodor, Zanoci 1995, 473).

Șanțuri în formă de pânză sau triunghiulare (23%). Acestea aveau pereții oblici, unindu-se spre fund sub un unghi ascuțit. Gradul de înclinare a pereților șanțului variază de la 30° - Bucovăț-Cârligei (fig.59) (Toropu 1973, 5) până la 80° - Brăhășești, șanțul II (fig.66) (Brudiu, Păltănea 1972, 230). Astfel de șanțuri au fost săpate la cetățile Cotu-Copălău (fig.58) (Șadurschi, Șovan 1994, 170-171), Arsura, șanțul I (Teodor 1973, 53), Brabova (Ciucă 1988-1989, 30) etc.

Șanțuri cu pereții și fundul arcuiți sau în formă de "U" (19%). Acest tip a fost sesizat la cetățile de la Stolniceni, ambele șanțuri (fig.55) (Sirbu, Arnăut 1995, 379-380), Albești (fig.64) (Berciu, Moscalu 1972, 633) etc.

Șanțuri cu pereții săpați în trepte și fundul plat (16%). Asemenea șanțuri au fost descoperite la Mateuți (fig.50) (Zlatkovskaja 1965, 220), Ofatinți (Meljukova 1954, 65) etc.

Existența șanțurilor de acest tip a provocat discuții, în literatura de specialitate, referitoare la funcția acestora. T. D. Zlatkovskaja presupunea că ele sunt rezultatul extragerii pământului necesar pentru construcția valului și nu au nicidecum un caracter defensiv, motivând aceasta prin faptul că treptele ar fi înlesnit trecerea inamicului prin șanț (Zlatkovskaja 1965, 221). A. I. Meljukova și I. Niculiță consideră că treptele aveau funcția de a împiedica colmatarea pereților șanțului (Meljukova 1954, 65; Niculiță 1977, 37). Mai plauzibilă pare a fi a doua ipoteză, deoarece șanțul săpat în fața valului era deja un obstacol. Dacă am presupune că acesta servea numai pentru extragerea solului, atunci el putea fi săpat și în interior. Probabil, săparea șanțului în trepte înlesnea scoaterea pământului din el. Mai mult, pe trepte erau puse baraje din pari ascuțiți pentru a stăvili ridicarea din șanț. Șanțuri cu trepte au fost descoperite și în zona de silvostepă a Ucrainei. De exemplu, la cetatea Bol'shaja Storoževaja treptele au fost amenajate dinspre val și sunt considerate ca trepte pe care se scotea pământul din șanț (Moruženko 1985, 171).

Pentru protejarea albiei șanțului s-a folosit și metoda placării cu piatră. La acest procedeu au recurs constructorii cetății de la Ibănești (fig.70), unde pereții au fost placați cu lespezi de piatră aranjate oblic, iar pe fundul șanțului au fost depuse pietre masive pe care se sprijineau aceste lespezi (Șadurschi, Moscalu 1989, 185).

La cetatea Satu Nou "Valea lui Voicu", la fundul șanțului a fost descoperit un strat format din lespezi de gresie și blocuri de calcar, gros de 0,3-0,4 m. Autorii săpăturilor consideră că stratul de pietre de la baza șanțului avea ca scop drenarea apelor pluviale, pentru a împiedica colmatarea lui și slăbirea valului. De asemenea, în zona centrală a șanțului de apărare, sub stratul compact de pietre de la bază, se află și un șanțuleț longitudinal, lat de circa 0,70-0,95 m și adânc de 0,10-0,15 m, realizat, probabil, tot pentru drenaj (Irimia, Conovici 1996, 103).

Metoda placării cu piatră este cunoscută și în perioada anterioară. Astfel, la cetatea de la Lisičiniki din Podolia (cultura Gava-Holigrady) șanțul lat de 3 m și adânc de 3,5 m a fost placat în întregime cu lespezi de piatră (Maleev 1987, 87).

De asemenea, la tracii timpurii pot fi găsite analogii și la forma șanțurilor defensive. Sunt cunoscute șanțuri cu profil triunghiular, ca la Portărești (Tătulea 1983, 124), trapezoidal, ca la cetatea Babadag (Morintz 1987, 41), și în formă de "U", cum ar fi la Preuțești (Popovici, Ursulescu 1982, 23) și Bozna (Vasiliev 1993, 47).

Studierea șanțurilor de apărare și cercetarea nemijlocită a celor de la Butuceni ne permite să constatăm că atenția acordată lor de către constructorii antici (se are în vedere amenajarea, placarea, refacerea șanțurilor) nu era întâmplătoare. Șanțurile aveau o importanță la fel de mare ca și alte elemente defensive și serveau drept obstacole serioase în calea inamicului. În primul rând, ele măreau diferența de nivel dintre apărătorii cetății, care se aflau pe creasta valului, și inamicii ce asaltau acest val. În al doilea rând, dușmanul ajuns în șanț cădea într-o capcană, limitându-i-se posibilitățile de manevrare. Astfel acesta putea fi nimicit mai ușor și mai repede.

3.5.2. Valul

După cum s-a accentuat mai sus, în majoritatea cazurilor elementul determinant al cetăților din secolele VI-III a. Chr. îl constituie valul.

Exceptând cazurile accidentale, fie că este vorba de fenomenele geomorfologice de alunecare de straturi, fie că este vorba de intervenția directă a omului, valul ne apare actualmente în formă paraboloidă.

Dimensiunile valurilor, acum, sunt diferite și variază ca lățime: la bază de la 4 m - Trivalea Moșteni (Moscalu, Beda 1979, 362), până la 20,7 m - Morunglav (Toropu 1969-1970, 5), iar ca înălțime, de la 0,3 m - Tolocănești (Hîncu 1993, 45), la 6 m - Târzii (Florescu, Melinte 1971, 131). Însă cele mai multe valuri (52%) au o lățime cuprinsă între 8 și 10 m, ca la Bâzdăna-Cucuioava (Tătulea 1984, 92), Beidaud (Simion, Lăzurcă 1980, 43), Mateuți (Zlatkovskaja 1965, 220), Crivești (Zaharia, Petrescu-Dâmbovița, Zaharia 1970, 184) etc. și înălțimea de 2-3 m (43%), cum ar fi la Albești (Berciu, Moscalu 1972, 633), Mărgăritești (Preda 1986, 102), Cot (Hîncu 1993, 80), Buhalnița (Zaharia, Petrescu-Dâmbovița, Zaharia 1970, 173) etc.

Aproximativ aceleași dimensiuni pot fi urmărite și la valurile din epoca anterioară. De exemplu, lățimea valurilor la bază este cuprinsă între 3 m la Cernatul de Sus (Horedt 1974, 221) și 20 m la Grădiște (Marinescu, Munteanu 1984-1985, 128), iar înălțimea variază de la 1 m la Grădiște (Marinescu, Munteanu 1984-1985, 128), până la 4 m la Sântana (Horedt 1974, 224).

Analogice ca dimensiuni sunt și valurile ridicate la cetățile din secolele II a. Chr.-I p. Chr. (Glodariu 1983, 49-120).

Este clar că dimensiunile actuale ale valurilor nu reprezintă nici pe departe dimensiunile reale ale acestora în perioada antică. Acestea pentru moment pot fi numai presupuse. În literatura de specialitate s-a înrădăcinat ipoteza că valurile ar fi avut dimensiuni egale cu șanțurile adiacente (Niculiță 1977, 35). Aserțiunea este logică, deoarece în majoritatea cazurilor valul era ridicat cu pământul extras din șanț. Deci volumul șanțului trebuie să corespundă cu volumul valului. Dar este bine cunoscut faptul că în componența valului erau înglobate și alte materiale de construcție, cum ar fi piatra, cărămizile, lemnul, etc. Acestea, la rândul lor, măreau considerabil volumul valului și el nu mai putea corespunde volumului șanțului. De exemplu la Morunglav, șanțul are lățimea de 14 m și adâncimea de 2,4 m, iar valul actualmente are lățimea de 20,7 m și înălțimea de 4,6 m (Toropu 1969-1970, 5). Executarea unor calcule ne permite să constatăm că volumul valului este cu mult mai mare decât al șanțului.

De asemenea, este dificil de restabilit forma și structura inițială a valurilor. Fără îndoială, profilul lor arcuit este rezultatul unui îndelungat proces de aplatizare. Înclinarea actuală a pantei reprezintă doar o pronunțată atenuare, în comparație cu înclinarea inițială. Aceasta din urmă constituia, bineînțeles, una din trăsăturile care condiționa eficiența defensivă a valului. Apare, desigur, întrebarea: care a fost unghiul de înclinare a pantei exterioare a valului la timpul respectiv? Se poate oare considera că exista o valoare relativ constantă pe întreg arealul extracarpatic, sau aceasta variază de la zonă la zonă? Și, în sfârșit, de ce depindea mărimea acestui unghi? Valoarea înclinării actuale a pantei exterioare a valului variază de la 20 la 30°. Observația este valabilă pentru toate regiunile extracarpatic, atât pentru Moldova, cât și pentru Muntenia, Oltenia și Dobrogea.

O situație similară o întâlnim și la obiectivele fortificate din Hallstatt-ul timpuriu și mijlociu.

Analizând structura internă a valurilor, se poate constata că mărimea unghiului de înclinare a pantei valului nu depinde de materialul de construcție folosit la ridicarea valului (cu excepția lemnului). Astfel, valul cetății Cotu-Copălău construit din pământ are actualmente o pantă cu înclinarea de 25° (Șadurschi, Șovan 1994, 170-171). La Bucovăț-Jidovii valul are în componența sa un nucleu din cărămizi de lut, având o înclinare a pantei doar de 20° (Macovei 1959, 352). Panta valului cetății Arsura, ce are la bază un zid de piatră, este de numai 20° (Teodor 1973, 55). La fel

este situația și la cetățile hallstattine timpurii. Astfel, valul cetății de la Sighetul Marmăției, ridicat din pământ, are o înclinare de 26° (Horedt 1966, 8), iar cel de la Bodoc, având în componența sa un nucleu din zid de piatră, atinge în pantă o valoare de 29° (Horedt 1974, 214). De aici rezultă că dozarea valurilor cu piatră sau cărămizi nu constituie un mijloc efectiv de a menține înclinarea pantei anterioare a unui val la valori mult superioare celor taluzului natural. Deci a existat un alt element, care a dat valurilor forma unor ziduri, ce aveau pantele exterioare aproape verticale. Acest element se pare că a fost lemnul. Toate celelalte părți componente, inclusiv piatră și cărămida, au avut un rol auxiliar, deși nelipsit de importanță.

Descompunerea lemnului din interiorul valurilor a determinat tasarea acestora, iar în exterior a contribuit la atenuarea pantelor. Astfel s-a cauzat comprimarea și diminuarea profilului inițial, aducându-l la starea actuală.

Existența lemnului în componența valurilor poate fi dovedită mai mult teoretic decât practic. Din nefericire, prezența lemnului în structura valului nu este întotdeauna atât de evidentă. Acest fapt este determinat de însăși natura solurilor destul de alcaline, ce favorizează descompunerea accelerată a lemnului. Uneori, urmele de prezență a lemnului apar evidente numai în partea inferioară a valului. Desigur ar fi eronat să tragem de aici concluzia că în cazul respectiv lemnul a fost folosit numai la bază, în timp ce în rest, adică în partea superioară, n-ar fi existat. Probabil că zona superioară, fiind mai apropiată de suprafața solului, a fost mai ușor afectată de acțiunea agenților externi, în primul rând a oxigenului, care a accelerat procesul de descompunere a lemnului. Alteori urmele lemnului apar sub forma unor bârne carbonizate, dispuse orizontal și vertical în structura valului, ca la Potârca (Niculiță, Arnăuț 1997), Cotnari (Florescu 1971, 110) etc. La fel prezența lemnului poate fi argumentată prin existența unor gropi la baza valului, în care, probabil, erau fixate bârne verticale ce susțineau pantele valului, cum ar fi, de exemplu, la Butuceni, valul III (Niculiță, Teodor, Zanoci 1995, 473).

Lemnul, după cum demonstrează cercetările arheologice din ultimii ani la cetățile scitice, celtice, illirice etc., a jucat un rol destul de important la amenajarea valurilor. Urmele unor construcții din lemn în componența valurilor au fost descoperite la cetățile scitice de la Vodjanoe, Karavan, Sosonka etc. (Moruženko 1985, 169); la cele celtice de la Rostbau, Kastenbau, Heuneburg etc. (Audouze, Buchenschutz 1989, 114-117); illirice de la Selimovica Gradina, Podgaj etc. (Benac 1975, 81-91).

Din cele expuse mai sus, devine evident că lemnul a fost un material de construcție folosit pe larg la edificarea sistemului defensiv al cetăților din Europa în mileniul I a. Chr.

De asemenea, de existența lemnului în componența valurilor sunt legate și așa-numitele "valuri vitrificate". Acestea ne apar în prezent ca niște valuri ce au un miez (nucleu), ars uneori până la roșu.

Până la sfârșitul anilor 70 ai secolului XX se considera că cetăți cu "val vitrificat", datate în secolele VI-III a. Chr., au existat numai în Oltenia (Mărgăritești, Bucovăț-Cârligei, Bucovăț-Jidovii etc.) și în Muntenia - Albești, Trivalea Moșteni, Orbeasca de Sus etc. (Moscalu 1979, 345). Cercetările din ultimii ani au scos în evidență asemenea valuri și la un șir de cetăți din Moldova, precum Merești (Popovici, Ignat 1981, 548), Ibănești (Șadurschi, Moscalu 1989, 186) etc. În prezent, în spațiul extracarpatic sunt cunoscute 16 obiective cu asemenea valuri.

Existența valurilor de acest fel nu este ceva specific numai pentru perioada amintită sau numai pentru mediul tracic. Cetăți cu "valuri vitrificate" sunt cunoscute în spațiul românesc începând cu sfârșitul epocii bronzului până în secolul al XIV. Astfel de valuri au fost cercetate la Coldău - cultura Wietenberg (Vlassa 1973, 11-21), la cetățile Someșul Rece (Ferenczi Șt. 1964, 72-73), Sărățel (Vlassa, Dănilă 1962, 344), Sighetul Marmăției (Horedt 1966, 6), ce sunt datate din Hallstatt A-B, la cetatea de la Popești - cultura Basarabi (Vulpe 1959, 340). În acest mod a fost construit limes-ul transalutanus (Tudor 1955, 93). "Valuri vitrificate" există și în epoca prefeudală la Morești (Horedt 1957, 178-179) și Fundul Herței (Petrescu-Dâmbovița, Teodor 1987, 83), și în secolul al XIV-lea la Frumoasa (Moscalu 1979, 346). Asemenea valuri sunt pe larg răspândite și la cetățile din Europa în mileniul I a. Chr. Acestea au fost cercetate pe un areal destul de vast din Irlanda până în Ucraina - Cazin (Radimski 1896, 74-75), Cvinger (Kriz 1992, 83-84), Camp de Peran (Déchelette 1913, 706), Kamenka (Moruženko 1985, 168), Puy de Gaudy (Dussot 1992, 207-217) etc.

O problemă importantă o constituie interpretarea funcției, modului de construire și, mai ales, problema dacă "valurile vitrificate" sunt sau nu arse intenționat.

Această supoziție este discutată în literatura de specialitate deja de două secole. Pe parcursul anilor s-au conturat două direcții în vederea soluționării chestiunii în cauză: a) "valurile vitrificate" sunt rezultatul unei arderi intenționate și b) "valurile vitrificate" sunt rezultatul unei arderi fortuite.

Pentru prima dată ipoteza unei arderi intenționate a valurilor, cu scopul de a le da acestora o rezistență mai mare, a fost emisă de inginerul John Williams în anul 1777 (Déchelette 1913, 706). Ceva mai târziu (1787) lordul Woodhouslee a prezentat o altă teorie, conform căreia "valurile vitrificate" nu sunt altceva decât niște ziduri construite din lemn, pământ și piatră, care au fost arse violent în urma unui atac al inamicului (Déchelette 1913, 706).

În a doua jumătate a secolului XIX, problema dată este abordată de inginerul francez M. Daubrée, care a cercetat valurile unor cetăți de pe teritoriul Franței, ca Craig Phadrick, Chateau-Meignan etc. Cercetătorul întreprinde și unele experiențe de laborator, care îi permit să afirme că valurile cetăților au fost arse intenționat (Daubrée 1881, 24-25).

este situația și la cetățile hallstattine timpurii. Astfel, valul cetății de la Sighetul Marmăției, ridicat din pământ, are o înclinare de 26° (Horedt 1966, 8), iar cel de la Bodoc, având în componența sa un nucleu din zid de piatră, atinge în pantă o valoare de 29° (Horedt 1974, 214). De aici rezultă că dozarea valurilor cu piatră sau cărămizi nu constituie un mijloc efectiv de a menține înclinarea pantei anterioare a unui val la valori mult superioare celor taluzului natural. Deci a existat un alt element, care a dat valurilor forma unor ziduri, ce aveau pantele exterioare aproape verticale. Acest element se pare că a fost lemnul. Toate celelalte părți componente, inclusiv piatra și cărămida, au avut un rol auxiliar, deși nelipsit de importanță.

Descompunerea lemnului din interiorul valurilor a determinat tasarea acestora, iar în exterior a contribuit la atenuarea pantelor. Astfel s-a cauzat comprimarea și diminuarea profilului inițial, aducându-l la starea actuală.

Existența lemnului în componența valurilor poate fi dovedită mai mult teoretic decât practic. Din nefericire, prezența lemnului în structura valului nu este întotdeauna atât de evidentă. Acest fapt este determinat de însăși natura solurilor destul de alcaline, ce favorizează descompunerea accelerată a lemnului. Uneori, urmele de prezență a lemnului apar evidente numai în partea inferioară a valului. Desigur ar fi eronat să tragem de aici concluzia că în cazul respectiv lemnul a fost folosit numai la bază, în timp ce în rest, adică în partea superioară, n-ar fi existat. Probabil că zona superioară, fiind mai apropiată de suprafața solului, a fost mai ușor afectată de acțiunea agenților externi, în primul rând a oxigenului, care a accelerat procesul de descompunere a lemnului. Alteori urmele lemnului apar sub forma unor bârne carbonizate, dispuse orizontal și vertical în structura valului, ca la Potârca (Niculiță, Arnăut 1997), Cotnari (Florescu 1971, 110) etc. La fel prezența lemnului poate fi argumentată prin existența unor gropi la baza valului, în care, probabil, erau fixate bârne verticale ce susțineau pantele valului, cum ar fi, de exemplu, la Butuceni, valul III (Niculiță, Teodor, Zanoci 1995, 473).

Lemnul, după cum demonstrează cercetările arheologice din ultimii ani la cetățile scitice, celtice, illirice etc., a jucat un rol destul de important la amenajarea valurilor. Urmele unor construcții din lemn în componența valurilor au fost descoperite la cetățile scitice de la Vodjanoe, Karavan, Sosonka etc. (Moruženko 1985, 169); la cele celtice de la Rostbau, Kastenbau, Heuneburg etc. (Audouze, Buchenschutz 1989, 114-117); illirice de la Selimovica Gradina, Podgaj etc. (Benac 1975, 81-91).

Din cele expuse mai sus, devine evident că lemnul a fost un material de construcție folosit pe larg la edificarea sistemului defensiv al cetăților din Europa în mileniul I a. Chr.

De asemenea, de existența lemnului în componența valurilor sunt legate și așa-numitele "valuri vitrificate". Acestea ne apar în prezent ca niște valuri ce au un miez (nucleu), ars uneori până la roșu.

Până la sfârșitul anilor 70 ai secolului XX se considera că cetăți cu "val vitrificat", datate în secolele VI-III a. Chr., au existat numai în Oltenia (Mărgăritești, Bucovăț-Cârligei, Bucovăț-Jidovii etc.) și în Muntenia - Albești, Trivalea Moșteni, Orbeasca de Sus etc. (Moscalu 1979, 345). Cercetările din ultimii ani au scos în evidență asemenea valuri și la un șir de cetăți din Moldova, precum Merești (Popovici, Ignat 1981, 548), Ibănești (Șadurschi, Moscalu 1989, 186) etc. În prezent, în spațiul extracarpatic sunt cunoscute 16 obiective cu asemenea valuri.

Existența valurilor de acest fel nu este ceva specific numai pentru perioada amintită sau numai pentru mediul tracic. Cetăți cu "valuri vitrificate" sunt cunoscute în spațiul românesc începând cu sfârșitul epocii bronzului până în secolul al XIV. Astfel de valuri au fost cercetate la Coldău - cultura Wietenberg (Vlassa 1973, 11-21), la cetățile Someșul Rece (Ferenczi Șt. 1964, 72-73), Sărățel (Vlassa, Dănilă 1962, 344), Sighetul Marmăției (Horedt 1966, 6), ce sunt datate din Hallstatt A-B, la cetatea de la Popești - cultura Basarabi (Vulpe 1959, 340). În acest mod a fost construit limes-ul transalutanus (Tudor 1955, 93). "Valuri vitrificate" există și în epoca prefeudală la Morești (Horedt 1957, 178-179) și Fundul Herței (Petrescu-Dâmbovița, Teodor 1987, 83), și în secolul al XIV-lea la Frumoasa (Moscalu 1979, 346). Asemenea valuri sunt pe larg răspândite și la cetățile din Europa în mileniul I a. Chr. Acestea au fost cercetate pe un areal destul de vast din Irlanda până în Ucraina - Cazin (Radimski 1896, 74-75), Cvinger (Kriz 1992, 83-84), Camp de Peran (Déchelette 1913, 706), Kamenka (Moruženko 1985, 168), Puy de Gaudy (Dussot 1992, 207-217) etc.

O problemă importantă o constituie interpretarea funcției, modului de construire și, mai ales, problema dacă "valurile vitrificate" sunt sau nu arse intenționat.

Această supoziție este discutată în literatura de specialitate deja de două secole. Pe parcursul anilor s-au conturat două direcții în vederea soluționării chestiunii în cauză: a) "valurile vitrificate" sunt rezultatul unei arderi intenționate și b) "valurile vitrificate" sunt rezultatul unei arderi fortuite.

Pentru prima dată ipoteza unei arderi intenționate a valurilor, cu scopul de a le da acestora o rezistență mai mare, a fost emisă de inginerul John Williams în anul 1777 (Déchelette 1913, 706). Ceva mai târziu (1787) lordul Woodhouslee a prezentat o altă teorie, conform căreia "valurile vitrificate" nu sunt altceva decât niște ziduri construite din lemn, pământ și piatră, care au fost arse violent în urma unui atac al inamicului (Déchelette 1913, 706).

În a doua jumătate a secolului XIX, problema dată este abordată de inginerul francez M. Daubrée, care a cercetat valurile unor cetăți de pe teritoriul Franței, ca Craig Phadrick, Chateau-Meignan etc. Cercetătorul întreprinde și unele experiențe de laborator, care îi permit să afirme că valurile cetăților au fost arse intenționat (Daubrée 1881, 24-25).

Problema valurilor arse a fost examinată și de J. Déchelette (1913), care se limitează la o simplă trecere în revistă a ipotezelor existente în acea perioadă, nepronunțându-se clar în favoarea uneia sau alteia (Déchelette 1913, 704-713).

În aceeași perioadă (1913), vede lumina tiparului lucrarea lui V. V. Chvojko, care, de asemenea, discută problema "valurilor vitrificate", considerându-le arse intenționat (Chvojko 1913, 39).

După o întrerupere de câteva decenii, în anii '50-60, problema dată este reanimată. V. A. Illinskaja (1953), cercetând valul cetății Șirjaevo, ajunge la concluzia că acesta a fost ars special, pentru a i se da o rezistență mai mare (Illinskaja 1953, 110).

În literatura arheologică românească, de asemenea, există părerea unei arderi intenționate a valurilor unor cetăți. Astfel, R. Vulpe și G. Macovei consideră "valurile vitrificate" de la Popești și Bucovăț arse intenționat, pentru ca de-abia deasupra lor să se înalțe o palisadă (Vulpe 1959, 340; Macovei 1959, 353). N. Vlassa și Șt. Dănilă au considerat valul de la Sărățel ca fiind ars intenționat (Vlassa, Dănilă 1962, 344). De aceeași părere sunt Fl. Preda și C. Preda, care includ în această categorie valurile cetăților Mărgăritești, Bucovăț-Jidovii, Morunglav, Albești, etc (Preda Fl. 1980, 102-103). După părerea Fl. Preda la ridicarea acestor valuri era folosită o tehnică specială ce consta în următoarele: "Mijlocul valului era construit din "cărămizi" de chirpic, așezate de așa manieră, încât printre ele să lase spații libere pentru a se realiza arderea. Chirpicul era îmbinat și cu bârne de lemn. Datorită acestei tehnici de construcție s-au putut introduce guri de foc, care au permis, după ridicarea și acoperirea cu pământ a bazei valului, să se treacă la arderea lui până la vitrificare" (Preda Fl. 1980, 65).

În ultimii ani, în literatura arheologică capătă o largă răspândire ideea, că "valurile vitrificate" au apărut ca urmare a arderii scheletului lemnos din structura valului, incendiat cu prilejul unor atacuri ale inamicului. Astfel, B. A. Šramko, studiind valurile cetății Bel'sk prin metoda decopertării unor porțiuni mari, în unele regiuni ale valului descoperă urme de arsură, iar în altele nu. Aceasta i-a permis cercetătorului ucrainean să le considere arse violent (Šramko 1975, 103-116). La aceeași concluzie a ajuns și A. I. Puzikova, cercetând valul cetății Marick (Puzikova 1981, 12). A. A. Moruženko, studiind fortificațiile din silvostepa Ucrainei ajunge la ideea că arsura din valuri este rezultatul unor incendii violente (Moruženko 1985, 168-170).

În istoriografia vest-europeană ipoteza unei arderi fortuite a valurilor este susținută de mai mulți cercetători. Astfel, D. Dussot studiind valul cetății Puy de Gaudy, îl consideră ars violent (Dussot 1992, 210). La fel explică stratul de pământ ars din componența valului cetății Cvinger și B. Kriz (Kriz 1992, 83-84).

În istoriografia românească problema "valurilor vitrificate" a fost abordată de către regretatul cercetător Em. Moscalu. Studiind, în special, valurile de la

Albești, Trivalea Moșteni, Orbeasca de Sus, a ajuns la concluzia că valurile arse nu sunt decât resturile unor palisade din lemn umplute cu pământ și pietre, care au fost arse cu prilejul unui atac (Moscalu 1979, 339-347).

O ardere violentă a valurilor cetăților geto-dacice din Muntenia și Oltenia este admisă de V. Sîrbu și Gh. Trohani (Sîrbu, Trohani 1997, 515). I. Niculiță consideră că lutul ars din componența valurilor putea să aibă o proveniență diferită: fie că acestea erau fragmente de lut ars de la locuințe sau alte construcții distruse, care erau refolosite la construcția valurilor, fie că lutul sub forma unor discuri sau cărămizi era pregătit separat, apoi inclus în structura valului (Niculiță 1977, 35-36).

Divergențele din literatura de specialitate sunt cauzate de unii factori obiectivi și subiectivi, în primul rând, de cercetarea insuficientă a acestor valuri. Din cele 16 valuri din secolele VI-III a. Chr., presupuse a fi vitrificate, majoritatea au fost studiate prin intermediul unei singure secțiuni - Stoina (Gherghe 1987, 140), Mărgăritești (Preda 1986, 102-103) etc., iar altele numai prin cercetări de suprafață - Băzdăna-Cucuioava (Tătulea 1984, 92). Pentru a stabili cert structura acestor valuri sunt necesare mai multe secțiuni pe diferite porțiuni ale valului sau decopertarea lor pe suprafețe mari. Aceasta ar permite să urmărim dacă nucleul vitrificat cuprinde tot valul sau numai unele porțiuni. Astfel, la cetatea Drâmbar-Teleac, într-o secțiune au fost descoperite urme de arsură, iar în alta - rămășițele unor bârne ce făceau parte din structura valului (Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, 23-32). Același lucru a fost observat și la cetatea scitică Bel'sk (Šramko 1975, 103). Deci în aceste cazuri nu poate fi vorba de o ardere intenționată, ci de una violentă, care a cuprins numai anumite porțiuni ale valului.

În al doilea rând, divergențele din literatură au la bază și faptul că la categoria valurilor vitrificate sunt atribuite toate valurile unde sunt prezente urme de arsură. Astfel, unele valuri, ca cele de la Bucovăț-Jidovii (Macovei 1959, 351-352), Mărgăritești (Preda 1986, 102-103), Morunglav (Toropu 1969-1970, 5) etc., au un miez compact din lut ars, iar la altele arsura apare doar sporadic, cum ar fi la Ibănești (Șadurschi, Moscalu 1989, 186), Merești (Popovici, Ignat 1981, 548) etc. Probabil că gradul de vitrificare depindea de natura materialului de construcție folosit la ridicarea valului: în primul rând, de cantitatea de lemn și de specia lui, iar apoi de materialul întrebuințat în umplutura valului. Acolo unde s-a folosit lutul sau alte soluri cu proprietăți coezive asemănătoare, ca rezultat al arderii s-a căpătat un nucleu compact. Iar acolo unde s-au folosit alte materiale (sol simplu, piatră etc.) gradul de arsură e mai slab.

Cât privește metoda de ardere a "valurilor vitrificate", intenționată sau fortuită, atâta timp cât aceste valuri nu vor fi cercetate prin săpături sistematice, nu putem exclude și prima metodă. Însă pentru moment mai plauzibilă pare a fi ipoteza arderii violente a valurilor, deoarece la valurile unde s-au făcut cercetări

ample (Albești, Coldău, Teleac) se pot observa unele porțiuni nearse, ceea ce se contrapune ideii arderii intenționate. De asemenea, la un șir de valuri considerate arse este demonstrată prezența bânelor din lemn (Bucovăț, Popești, Orbeasca de Sus, Trivalea Moșteni), care, în urma unei incendieri, au servit drept combustibil pentru arderea embletonului valului. Prezența lutului ars în structura unor valuri (Brabova, Coțofenii din Dos - faza II) poate fi explicată prin faptul că acesta a fost folosit ca material de construcție pentru ridicarea valului și putea fi preparat separat, în afara valului. Lutul ars sau cărămizile puteau fi și refolosite. De exemplu, la Coțofenii din Dos, la construcția valului din faza II au fost folosite cărămizi și fragmente de lut ars de la zidul de apărare din faza I (Zirra și colab. 1993, 92-100).

Cercetarea valurilor de la cetățile geto-dacice ne permite să constatăm că majoritatea lor au avut o structură complexă, ce era compusă dintr-o schelărie din lemn (fie că aceasta cuprindea tot valul, sau numai partea superioară - palisada), la care se adăugau alte materiale de construcție: piatră, pământ, cărămizi din lut, arse sau crude.

Actualmente sunt studiate 46 valuri, secționare sau studiate prin intermediul unor cercetări de suprafață, de la 39 așezări geto-dacice din secolele VI-III a. Chr. Luând ca criteriu structura internă a valurilor pot fi separate trei categorii de valuri:

Prima categorie o alcătuiesc valurile construite din lemn și pământ. Lemnul era folosit, probabil, pentru a susține umplutura valului care consta din pământ aranjat în straturi și bine bătătorit. Asemenea valuri sunt cele mai numeroase, fiind cunoscute în 23 cazuri. Cu astfel de elemente defensive, la est de Carpați au fost fortificate așezările Mateuți (Zlatkovskaja 1965, 221), Ofatinți (Meljukova 1954, 65), Arsura - I val (Teodor 1973, 53), Stănțești (Florescu, Rață 1969, 15), în zona istro-pontică cea de la Beștepe (Simion 1977, 33), iar la sud de Carpați, cele de la Pleașov (Preda 1986a, 75-76) și Bâzdâna-Cetate - fază I (Tătulea 1984, 95).

De exemplu, valul cetății Mateuți (fig.50) era compus din straturi alternative de cernoziom, sol argilo-nisipos și lut. În partea interioară a valului, începând cu adâncimea de 80 cm, au fost descoperite aglomerații de cărbune de lemn, care erau orientate de-a lungul valului. Iar la adâncimea de 1,3 m au fost depistate urmele a patru pari cu diametrul de 10-20 cm. Probabil, inițial valul a fost construit din două rânduri de pari verticali (distanța dintre rânduri fiind de 3,3 m) împlețiți cu nuiele. Spațiul format a fost umplut cu pământ. Posibil că pământul a fost folosit și pentru căptușirea părții exterioare a acestui zid, cu scopul de a-l apăra de o eventuală distrugere prin foc.

La Pleașov (fig.63) valul a fost ridicat după o tehnică similară celei descrise mai sus. Mai întâi a fost depus, direct pe solul antic, un strat masiv de pământ nisipos, gros de 2,35 m, destul de compact, peste care în straturi alternative se suprapun soluri negre, argiloase și calcaroase. La fel, ca rezultat al cercetărilor arheologice, s-a stabilit că panta valului a fost susținută de bârne și pari de lemn, ale căror urme carbonizate au fost depistate în secțiunile săpate.

Cu valuri ce aveau o structură asemănătoare au fost fortificate și unele cetăți din Hallstatt-ul timpuriu și mijlociu, cum ar fi cele de la Preuțești (Popovici, Ursulescu 1982, 23), Lipova (Pădureanu 1989, 269), Huedin (Alexa 1965, 641), Teleac (Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, 24-31) etc.

Tradiția edificării valurilor din pământ și lemn va continua și pe parcursul epocii Latene, inclusiv până la cucerirea romană. Cu asemenea sistem defensiv au fost fortificate cetățile de la Sadoveni (Șadurschi 1980, 321-323), Arpașul de Sus (Macrea, Glodariu 1976, 11-14), Clit (Dumitrașcu 1972, 127-129), Cernatu (Székely 1969, 101) etc.

Valuri cu o structură analogă au fost cercetate și la unele cetăți din secolele VII-III a. Chr. din silvostepa ucraineană, ca Liubotin, Karavan, Sosonka, etc. (Moruženko 1985, 169).

Cea de a doua categorie o constituie valurile construite din lemn, pământ și piatră. Până în prezent sunt cercetate 13 valuri de acest gen. La est de Carpați asemenea valuri au fost descoperite la Butuceni, Rudi "La șanțuri", Cotnari, Arsura, etc. La sud de Carpați ele sunt cunoscute la Verbicioara, Stoina, Bucovăț-Cârligei etc., iar în zona istro-pontică la Beidaud și Satu Nou "Valea lui Voicu". În cadrul acestei categorii se pot distinge mai multe variante constructive:

Varianta I - Embletonul valului conține piatră de dimensiuni reduse (20x15x10 cm, 25x18x15 cm), în amestec cu pământ. Asemenea valuri au fost cercetate la Bucovăț-Cârligei (fig.59) (Toropu 1973, 6), Merești (Popovici, Ignat 1981, 548), Stoina (Gherghe 1987, 140) etc. La Stoina, de exemplu, în umplutura valului, în afară de pământ și rămășițe de lemn, s-au descoperit, așezate la întâmplare, pietre de râu, cu dimensiunile ce variază între 15 și 25 cm, care aveau menirea să confere valului o mai bună consolidare.

Această metodă de consolidare a valului cu pietre de râu sau gresie este cunoscută și în perioada hallstattiană timpurie la cetățile Ardanovsk, Șelestovsk etc. (Smirnova 1966, 398-399).

Varianta II o prezintă valurile la care piatra este folosită pentru placarea pantelor - Potârca (Niculiță, Arnăut 1997), Beidaud, ambele valuri (fig.56) (Simion, Lăzarcă 1980, 43-45). La Beidaud, la valul exterior au fost sesizate două nivele de construcție. Primul nivel aparține unei perioade anterioare secolului VI a. Chr. și este documentat prin existența unui embleton construit din bolovani de lut placat cu pietre și ars până la roșu. În cel de al doilea nivel al valului de incintă se constată că embletonul este format din pământul adus din imediata apropiere (probabil din șanțul adiacent) și consolidat cu foarte mulți bolovani de piatră, presărați mai mult sau mai puțin uniform. Al doilea val a fost construit, de asemenea, din pământ luat din șanțul adiacent. La exterior linia valului a fost bine conturată, pe o pantă de aproximativ 4 m, de un strat de pietre care i-a placat suprafața.

Placarea valurilor cu piatră este pe larg întâlnită la cetățile din Hallstatt-ul timpuriu și mijlociu din întreg arealul nord-tracic. Asemenea valuri au fost cercetate la Babadag (Morintz 1987, 44), Sărățel (Vlassa, Dănilă 1962, 343-344) etc.

Varianta III o alcătuiesc valurile la care piatra, sub forma unor blocuri de dimensiuni considerabile (110x80x50 cm, 80x40x35 cm, 40x30x20 cm), era depusă la bază, fără urme de zidărie. Astfel de valuri au fost studiate la Rudi "La șanțuri", valul exterior (Romanovskaja, Šelov-Kovedjaev, Ščeglov 1981, 122), Butuceni, valul II și III (Niculiță 1987, 90-92), Satu Nou "Valea lui Voicu", valul de pe platoul de sud (Irimia, Conovici 1997, 88) etc.

Valul II de la cetatea Butuceni (fig.49), cercetat prin intermediul a trei secțiuni (2, 6 și 30) avea la bază un strat de pietre de dimensiuni ce variaza de la 30x25x15 cm până la 70x40x20 cm, aranjate uniform, peste care era depus un nucleu de pământ bine tasat, suprapus de un strat de pietriș. În embletonul valului au fost descoperite, de asemenea, fragmente de lemn, ce ne indică, probabil, prezența unui schelet lemnos (Niculiță, Teodor, Zanoci 1997, 2-8)

Valul III de la aceeași cetate nu s-a păstrat. El a fost demolat încă în antichitate și aruncat în șanțul adiacent (fig.41). Cercetările arheologice sistematice la această linie defensivă ne demonstrează că valul nu este altceva decât umplutura șanțului inversată. Aceasta permite restabilirea structurii inițiale a valului III, care consta din două rânduri de stâlpi cu diametrul de 15-30 cm, ce se aflau la o distanță de la 1 m până la 3,45 m. Distanța dintre rânduri era de 7,2 m. Urmele acestora, sub forma unor gropi săpate în stâncă până la adâncimea de 20-35 cm, au fost descoperite pe locul unde a existat valul. Spațiul format de acești stâlpi a fost umplut la bază cu bucăți de pietre mari neprelucrate, peste care s-a depus, în straturi, pământ și pietriș. Pentru protejarea acestei construcții de un eventual incendiu, ea putea fi acoperită cu un strat de pământ bine bătătorit (Niculiță 1987, 90-92).

Piatra, ca nucleu al valului de apărare, a fost folosită și la unele cetăți tracice timpurii, cum ar fi cele de la Bozna (Vasiliev 1993, 46-48), Portărești (Tăulea 1983, 121-124) etc.

În *varianta IV* se încadrează valurile, în care piatra apare sub forma unor ziduri. Asemenea valuri sunt cunoscute la Arsura, Satu Nou "Valea lui Voicu", Cotnari etc.

Astfel, valul II al cetății Arsura (fig.57) constă dintr-un zid de piatră de râu cu dimensiuni de 0,20x0,30x0,15 m legat cu pământ și bărne de lemn. Zidul constituie un miez lat de 2,5 m peste care se înalță valul de pământ ridicat mai mult spre interiorul cetății, astfel încât zidul de piatră să constituie baza porțiunii sale din interior. Peste val se află o construcție superioară, mai subțire, care s-a prăbușit în exteriorul valului sub forma unei aglomerări de arsură, cărbuni proveniți de la bărne și bucăți de chirpic ars (Teodor 1973, 53).

Zidul din structura valului de pe platoul de nord de la Satu Nou "Valea lui Voicu" a fost ridicat în prima fază de fortificare a așezării și a funcționat o

perioadă ca element defensiv de sine stătător. Însă mai târziu, constatându-se, probabil, pericolul de prăbușire, zidul a fost înglobat ca nucleu în componența unui val de pământ (Irimia, Conovici 1997, 87-88).

Mult mai complexă este construcția valului de la cetatea Cotnari, unde acesta înconjoară așezarea de jur-împrejur. Mai bine a fost studiată porțiunea valului de pe laturile de sud-vest și sud-est. Pentru a asigura stabilitatea valului pe aceste laturi, unde înclinarea terenului variaza între 20° și 35°, s-a construit o "armătură" dintr-un ansamblu de ziduri de piatră cu embleton de nisip și schelărie de bărne de stejar. Pe unele porțiuni, peste zidul dispus în sens longitudinal sunt amplasate o serie de ziduri în direcție transversală. Peste această "țesătură" de ziduri era așezată umplutura de pământ. Pe coama valului a fost ridicată o palisadă din pari, așezați la distanța de 1,5-1,8 m unul de altul, sprijinindu-se cu partea inferioară pe paramentul exterior al zidului longitudinal (Florescu 1971, 110-111).

Asemenea valuri sunt atestate încă din prima jumătate a mileniului I a. Chr. la Lisičiniki (Maleev 1987, 87), Grădiștea (Marinescu, Munteanu 1984-1985, 128-131), Ciceu-Corabia (Vasiliev, Gaiu 1980, 33-37) etc. De exemplu, la Ciceu-Corabia, zidul este construit în zona exterioară a valului, în pantă, având rolul de a susține mantaua și de a o feri de alunecări. La Grădiștea, sistemul defensiv se compune dintr-un "zid" de lemn, piatră și lut bătătorit. Atât în exterior, cât și în interior există un parament de blocuri de piatră, în marea majoritate de gresie locală. Blocurile erau dispuse pe 1-2 rânduri, în funcție de dimensiunile lor, legate cu lut, astfel formând niște paramenți cu o grosime de 30-40 cm. În spatele acestor paramenți a fost ridicat un obstacol din lemn.

Piatra în structura valului va fi folosită și mai târziu, în epoca Latene. Valuri de acest gen au fost construite la Zalha, Polovragi "Cetățuia" - faza I, Polovragi "Crucea lui Ursachi" - faza I, etc. Astfel, la Zalha, în miezul valului au fost antrenate blocuri mari de piatră, depuse la bază (Glodariu 1983, 57-58). La Polovragi "Cetățuia" valul are un parament în care, pe lângă piatra de calcar, s-au utilizat blocuri de gresie friabilă fasonată (Marinescu 1971-1972, 25-32).

O prezență masivă a pietrei este atestată și în componența unor valuri din Hallstatt și Latene din Europa Centrală și de Apus. De exemplu, la cetățile Polivanov Jar (Meljukova 1958, 32) și Cvinger (Kriz 1992, 82-83) au fost placate cu piatră pantele valurilor, la cetățile Grigorovka (Artamonov 1955, 100), Nemirovsk (Moruženko 1975, 7-15), Gzinic (Chudziakowa 1992, 20-27) piatra este depusă la baza valului, iar la cele de la Eiersberg (Gerlah 1995, 128-140) și Tomerdingen (Zürn 1991, 53-59) ea apare sub forma unor ziduri seci, acoperite cu un strat masiv de pământ. La toate aceste cetăți este evidentă și prezența lemnului. Dozarea valurilor cu piatră, sub orice formă (zid, nucleu, placare etc.) este un fenomen destul de răspândit pe parcursul mileniului I a. Chr., atât în mediul tracic, cât și în cel scitic, celtic și illiric.

În cea de a treia categorie au fost incluse valurile ce au în componență un nucleu din cărămizi sau turte de lut. Acestui tip îi pot fi atribuite în prezent valurile de la Bucovăț-Jidovii (Macovei 1959, 352), Morunglav (Toropu 1969-1970, 5), Mărgăritești (Preda 1986, 102), Coțofenii din Dos, faza II (Zirra 1983, 139), Orbeasca de Sus (Sirbu, Trohani 1997, 514), Tinosu (Sirbu, Trohani 1997, 514) etc. S-a observat, că cetățile cu asemenea valuri sunt concentrate numai în zona de la sud de Carpați, nefiind cunoscute până în prezent în spațiul estcarpatic.

De exemplu, prin secționarea valului de la Bucovăț-Jidovii (fig.62) s-a stabilit următoarea situație stratigrafică: peste pământul viu se află o depunere de culoare cenușie, ce conține foarte multă cenușă. La partea superioară acest strat are o pătură de cărbune de lemn, groasă de 4-6 cm. Deasupra și până la suprafața solului, pe o grosime medie de 0,56 m și o lățime de 6 m, se află resturile valului de turte. La baza acestui val, atât în partea interioară, cât și în cea exterioară, se găsesc fragmente de vâlătuci, mijlocul fiind format din turte așezate fără ordine, amestecate cu vâlătuci, pământ ars și cărbune. Turtele sunt făcute din lut amestecat cu paie, fiind uscate la soare, nu arse, și având diferite forme: ovale, dreptunghiulare, uneori cu orificii la mijloc. Pe unele din ele se observă urme de labe de animale. Dimensiunile acestor turte variază: diametrul - între 0,18 și 0,25 m, lungimea - între 0,25 și 0,40 m, înălțimea - între 0,10 și 0,25 m. Turtele întregi, ca și cele fragmentare, aruncate la întâmplare, au constituit, probabil, o umplutură între doi pereți de vâlătuci, care din loc în loc au fost întăriți cu bârne de lemn. Deasupra acestui val, probabil, a fost înălțată o palisadă.

În structura valului de la Orbeasca de Sus a fost folosită o cantitate considerabilă de cărămizi de mari dimensiuni, din pământ ars, cu paie în compoziție. Mai multe din aceste cărămizi au o perforație la mijloc. Aceasta indică faptul că la construcția valului cetății Orbeasca de Sus au fost folosite bârne dispuse orizontal și vertical, intercalate cu cărămizi perforate, suprapuse în mai multe straturi, având între ele pământ bătătorit (Moscalu, Beda 1979, 369).

Un caz aparte prezintă valul cetății Coțofenii din Dos, faza II (fig.68). Acesta a fost ridicat din pământ amestecat cu prundiș, ca nucleu având cărămizi similare, refolosite din zidul de apărare din faza I a cetății (Zirra 1983, 139).

În epoca hallstattană valuri asemănătoare au fost cercetate la Popești și Grădiștea. La Popești (sec. VIII-VI a. Chr.), la construcția valului s-au folosit turte din lut cu dimensiunile 28-32-44 x 18-22-33 x 4-6-7,5 cm, confecționate din lut cu paie (Vulpe 1959, 341).

În epoca Latène II, III valuri cu miez din cărămizi sunt cunoscute la Ghercești, Valea Rea etc. (Trohani 1993, 189). Acestea, ca și în perioadele anterioare, nu depășesc limitele Munteniei și Olteniei.

În mediul illiric, o cetate cu sistem defensiv similar a fost cercetată la Cazin și este datată pe baza unei fibule "a navicella", în Hallstatt-ul târziu (Radimski 1896, 73-75).

Gh. Trohani, referindu-se la evoluția modului de obținere a cărămizilor folosite în structura valurilor, consideră că, inițial (sec.VII-VI a. Chr.), s-au folosit cărămizi și turte crude, uscate la soare. Treptat (sec. V-IV a. Chr.) acestea au început să fie arse la foc, ca la sfârșitul secolului IV a. Chr. cărămizile arse să devină materialul de construcție fundamental (Trohani 1993, 191).

Studierea valurilor cetăților geto-dacice din secolele VI-III a. Chr. ne permite să constatăm că acestea, prin dimensiunile lor impozante și prin structura lor complexă, au servit drept obstacol serios în calea inamicului. La edificarea acestora era, de regulă, folosit materialul de construcție aflat la îndemână: lemnul, piatra, lutul etc. În zonele bogate în piatră, valurile, de obicei, erau dozate cu piatră sub orice formă. Acolo unde aceasta lipsea sau se întâlnea în cantități mai mici, s-a recurs la întărirea lor cu cărămizi din lut crude sau arse. Însă, în majoritatea cazurilor, valurile erau, pur și simplu, construite din pământ și lemn. Metode asemănătoare de creare a valurilor sunt cunoscute, practic, în toată Europa, începând cu Hallstatt-ul timpuriu și până în epoca romană.

3.5.3. Ziduri de piatră și cărămidă

Zidul este un element defensiv destul de rar întâlnit la cetățile geto-dacice din secolele VI-III a. Chr. Actualmente sunt cunoscute 7 obiective fortificate cu zid, dintre care 4 cu zid de cărămidă din lut și 3 cu zid de piatră.

Ziduri de cărămidă au fost cercetate la Coțofenii din Dos- faza I, la Băzdăna-Cetate - faza II, Căscioarele - faza II și Voita.

La Coțofenii din Dos (fig.69) traseul zidului este orientat nord-sud și unește ambele râpi laterale ale dealului, pe care se află cetatea, pe o lungime totală de 374 m. Cercetările arheologice la zidul de incintă au scos în evidență că, înainte de ridicarea acestuia, terenul a fost expus arderii pe o porțiune lată de 8-10 m. Peste nivelul de arsură s-a depus argilă, care împreună cu cenușa formau un strat ce preîntâmpina stocarea apei sau a umezelii. Apoi, pe terenul deja nivelat, s-a purces la ridicarea zidului. Acesta are două paramente paralele, interior și exterior, fiecare constând din două rânduri de cărămizi suprapuse una peste alta, fără urme de liant. Lățimea zidului este de 3,5-4,0 m, fiecare parament având 0,9-1,0 m, iar intervalul dintre ele fiind de 1,5-2,0 m. Înălțimea păstrată a zidului este de 1,5 m. În antichitate, după părerea autorilor săpăturilor, acesta ar fi avut circa 4 m înălțime. Cărămizile aveau o formă dreptunghiulară și au fost realizate din argilă, bogată în oxid de fier, în amestec cu pleavă de secară. Unele din ele aveau în componență și pietriș mărunț. Cea mai mare parte din ele (cca 90 %) au fost arse la o temperatură de 200° - 450°C. Referitor la dimensiunile cărămizilor s-a stabilit că nu poate fi vorba de un anumit standart sau de folosirea unui tipar. Majoritatea cărămizilor au o lungime de 42-50 cm, o lățime de 20-25 cm și o grosime de 6-12 cm. Sunt cu-

noscută și unele exemplare care au o lungime de 58-60 cm și o grosime de 15 cm. Greutatea lor variază de la 20 la 25 kg. Autorii consideră că folosirea cărămizilor de diferite dimensiuni a fost dictată de necesitatea de a anihila diferența de nivel a terenului. Unele cărămizi poartă urme de tencuială. Analizele de laborator au demonstrat că este vorba despre oxidul de calciu, care era aplicat direct pe zid. Între paramentele longitudinale, la distanțe variabile între 1,3 și 2,5 m, au fost construite ziduri transversale, ce constau de regulă dintr-un singur rând de cărămizi depuse în lățime. Spațiul liber, format de aceste casete de ziduri, a fost umplut cu argilă arsă și fragmente de cărămizi. Acest gen de emplecton favoriza drenarea apelor, fără ca ele să afecteze cărămizile din zid. În zona centrală a zidului au fost depistate urme de refacere ale acestuia. Aici, după o distrugere violentă, pe o porțiune de circa 30 m, acesta a fost înglobat într-o movilă de pământ bine tasat, folosindu-se tehnica "straturilor alternative" (Zirra și colab. 1993, 92-98).

La Bâzdâna-Cetate (fig.67), după o aplatizare intenționată a valului din faza I a fost ridicat un zid de maniera celui de la Coțofenii din Dos. Acesta consta din două paramente paralele din calupuri de lut ars, cu dimensiunile între 0,55x0,27x0,08 m și 0,65x0,35x0,14 m, depuse unul peste altul fără urme de mortar. Distanța dintre paramente variază de la 4,2 m la 4,5 m. Între ele se găsește o umplutură din pământ ars, zgrunțuros, asemănător ca aspect zgurei. El provine, probabil, din resturile rămase de la arderea calupurilor și din pământul rezultat de la retezarea vechiului val. Marea majoritate a cărămizilor au fost arse separat, dar există unele porțiuni ale zidului unde au fost atestate calupuri narse, uscate la soare (Tăulea 1984, 95-96).

Urmele de arsură și arderea secundară a cărămizilor, atât din structura zidului de la Coțofenii din Dos, cât și a celui de la Bâzdâna-Cetate, par să ne indice prezența unei suprastructuri din lemn, care a servit drept combustibil pentru această ardere.

Așezarea Căscioarele-"D'aia parte" în faza II a fost fortificată cu un zid din cărămizi narse, care alcătuiau două paramente, iar emplectonul era din lut bătătorit. Grosimea acestui zid împreună cu paramentele din cărămizi este de 2,0-2,4 m și se păstrează pe o înălțime de 0,7 m (Șerbănescu 1996, 25).

La construcția zidului de la Voita s-au folosit cărămizi de formă rectangulară de dimensiuni relativ mari (42x22x6 cm, 50x24x8 cm) (Ciucă 1988-1989, 31).

Asemenea ziduri, mai timpurii decât cele descrise, în spațiul nord-danubian nu au fost atestate. Acestea, dar de altă manieră constructivă, vor fi cunoscute mai târziu, în secolele I a. Chr. - I p. Chr. Până în prezent, construcții la care s-a utilizat cărămida au fost cercetate la Bâtea Doamnei, Piatra Roșie, Tilișca, Căpâlna etc. La aceste cetăți cărămida este folosită, în exclusivitate, în partea superioară a zidurilor, cea inferioară fiind construită din piatră. Cărămizile date erau lucrate din lut, în amestec cu pleavă sau paie și arse neuniform. Dimensiunile lor sunt de

48x48x8,5 cm la Piatra Roșie (Daicoviciu C. 1954, 67-69), de 48x26x8-9 cm la Tilișca (Macrea, Floca, Lupu 1966, 37) și de 48x24x8-9 cm la Căpâlna (Glodariu, Moga 1989, 37). În structura zidului acestea au fost legate cu mortar din lut.

Cetăți din secolele VI-III a. Chr. în zidurile cărora s-a utilizat cărămidă crudă sau arsă au fost studiate și în teritoriile învecinate, dar într-un număr destul de redus. Asemenea ziduri au fost descoperite la cetatea tracică Pernik (Čangova 1981,69), la cetatea celtică Heuneburg, faza IV (Dehn 1958, 34-35) etc. Astfel, la așezarea Heuneburg, situată pe cursul superior al Dunării, a fost cercetat un zid, care la bază era ridicat din pietre până la înălțimea de 0,6-1,0 m. Deasupra acestui soclu a fost construit un zid din cărămizi cu înălțimea de 2 m (înălțimea actuală). Autorul săpăturilor presupune că acesta ar fi avut în antichitate înălțimea de 3-4 m. Lățimea zidului este de 3 m. Cărămizile au fost realizate din lut amestecat cu paie și uscate la soare. Majoritatea sunt de formă pătrată cu dimensiunile de 40x40x6-8 cm.

Ziduri din piatră au fost cercetate la cetățile Butuceni, Satu Nou "Valea lui Voicu" și Căscioarele "D'aia parte".

La Butuceni, în cea mai îngustă porțiune a promontoriului, acolo unde calea de acces spre centrul cetății este mai vulnerabilă, cu ocazia investigațiilor arheologice efectuate în acest loc, a fost descoperit un zid de piatră (fig.48). G.Smironov, care a cercetat această construcție, a atras atenția asupra lipsei substructurii, blocurile de piatră fiind depuse direct pe roca promontoriului. Zidul întretaie promontoriul de la nord, nord-est spre sud, sud-vest. A fost descoperit doar fundamentul acestuia, cu o înălțime ce variază pe diferite porțiuni de la 0,70 la 1,10 m. Primele două rânduri ale structurii fundamentului sunt realizate din blocuri de piatră, de formă dreptunghiulară, prost cioplite, aranjate cu grijă și lipite cu liant din lut galben. Dimensiunile acestor blocuri variază între 0,3x0,5x0,8 m și 0,4x0,5x1,5 m. Rândurile de sus sunt zidite din pietre mai mici. Lungimea, inclusiv proeminența bastionului, s-a păstrat pe o distanță de 18 m, iar lățimea este de 1,6 m. Ținând cont de ruina versantului stâncos de nord, nord-est al promontoriului, este greu de determinat caracterul constructiv pe această latură a zidului. Dar judecând după conturul întregului complex, lungimea acestuia, inclusiv proeminența celui de al doilea presupus bastion, constituia 21-22 m. Partea de sud-vest a zidului s-a păstrat împreună cu bastionul integral, constituind lungimea de 7,25 m și lățimea de 1,6 m (Niculiță 1996, 142).

Prin cercetarea zidului de pe platforma de nord de la Satu Nou "Valea lui Voicu" s-a constatat că, din punct de vedere constructiv, el prezintă două faze (etape) distincte. În faza superioară zidul prezenta două paramente din bolovani de calcar nefasonați sau lespezi de gresie cu un emplecton din pământ amestecat cu pietre de diferite dimensiuni. Se observă o anumită grijă pentru a i se asigura zidului o formă relativ regulată, între bolovanii masivi s-au încastrat pietre mai mici pentru a-l uniformiza și consolida. Paramentele fazei constructive mai vechi au

fost realizate mai îngrijit, utilizându-se lespezi de gresie de forme regulate, cu grosimi apropiate între ele. În această fază bolovanii de calcar s-au utilizat mai puțin. Ca liant s-a folosit lutul galben. Emplectonul era realizat tot din lespezi și bolovani de dimensiuni mai mici, având ca liant lutul galben, tasat (Irimia, Conovici 1997, 88).

Zidul de la cetatea Căscioarele "D'aia parte", faza III a fost ridicat pe muchia terasei și bara accesul dinspre vest. El este format din pietre de calcar și de râu legate cu lut, cu un parament exterior realizat din blocuri mari din piatră fasonată sumar (Șerbănescu 1996, 25).

Ziduri din piatră sunt cunoscute, de asemenea, într-un număr redus și la unele cetăți din Hallstatt-ul timpuriu și mijlociu, ca Lisičiniki și Satu Mare. Însă acestea sunt realizate într-o tehnică de construcție ce diferă de cea de la Butuceni, Satu Nou "Valea lui Voicu" și Căscioarele "D'aia parte". Astfel, la Lisičiniki zidul de apărare consta din trei straturi verticale și avea o lățime de 8 m. Din părți erau plasate două paramente cu lățimea de 2 m fiecare, construite din blocuri masive. Între paramente era depus un emplecton de lut bine tasat (Maleev 1987, 88). La Satu Mare zidul din piatră era susținut și înglobat într-o construcție din lemn (Rustoiu 1993, 182).

Ziduri analoge celor descrise vor căpăta o largă răspândire în epoca dacică. Asemenea fortificații au fost cercetate la Cașinu Nou (Rustoiu 1993, 179), Covasna (Glodariu 1983, 114), Ghindari (Glodariu 1983, 114), Bâta Doamnei - faza II (Gostar 1969, 13), Câmpuri-Surduc (Valea, Mărghitan 1966, 65), Cugir (Crișan, Medeț 1979, 106) etc. Zidurile acestor cetăți au dimensiuni variabile (în mod obișnuit 2-3 m) și sunt ridicate din piatră sumar fasonată sau nefasonată, legată cu pământ ce conținea lut.

În spațiul de la sud de Dunăre (Bulgaria de nord-est), numărul așezărilor din secolele VI-III a. Chr., fortificate cu zid din piatră, este mai considerabil. Aici au fost descoperite astfel de cetăți la Šumen, Nisovo, Pirogovo, Sborjanovo, Vardun, Kostena reka, Lisi vr'h etc. Zidurile sunt construite din piatră legată cu lut și mai păstrează în prezent înălțimea de 1-1,5 m. Partea exterioară a zidurilor era clădită din blocuri prost cioplite, iar cea interioară și emplectonul - din pietre mai mici legate cu lut (Dremsizova-Nelchinova 1972, 338). În Balcanii Centrali și Rhodopi, sunt cunoscute așezări întărite cu ziduri din piatră, ca cele de la Kraevo, Čertograd, Višegrad, Trojan, Sevlievo etc. (Gočeva 1976, 34-36), însă acestea sunt de o altă manieră constructivă, ele fiind ridicate după metoda "piatră în piatră", fără a folosi mortarul.

Fortificațiile geto-dacice cu ziduri din piatră ilustrează atât existența unor aspecte arhitecturale tradiționale, cât și manifestarea unor influențe mediteraniene. Astfel, alături de valurile cu emplecton din piatră, zidurile constituie un element de permanență în arhitectura spațiului locuit de triburile tracice de nord. Cea mai tim-

purie fortificație apărută de un zid de piatră este cea de la Mânăstioara-Fitionești, aparținând culturii Monteoru (Florescu M. 1985, 14). În Hallstatt-ul timpuriu și mijlociu zidurile de piatră sunt incluse în componența valurilor (Ciceu Corabia, Grădiștea etc.) sau sunt înglobate în unele construcții din lemn (Satu Mare). În secolele V-III a. Chr., în unele cazuri acestea constituie elementul principal de fortificație (Butuceni, Căscioarele etc.), mai ales la sud de Dunăre, iar în alte cazuri au rolul de a susține umplutura valurilor de pământ (Cotnari, Arsura etc.). În secolele I a. Chr. - I p. Chr., acest gen de fortificație devine predominant în spațiul nord-danubian.

În ceea ce privește influențele mediteraniene, acestea pot fi observate atât în materialul de construcție (cărămizile din lut, piatră fasonată), cât și în tehnica de realizare a zidurilor. Ponderea numerică a cetăților cu zid din piatră din secolele V-III a. Chr. la sud de Dunăre, poate fi explicată probabil prin faptul că în zona respectivă influențele elenistice în arhitectură pătrund mai devreme și mai intens (Fol 1976, 265-270).

Preluarea unor tehnici și concepții constructive din lumea greacă este proprie pentru același orizont cronologic și spațiilor locuite de celți (Dehn 1958, 34-35), tracii de sud (Čičikova 1976, 15-31) sau illiri (Islami 1984, 11-17).

3.5.4. Palisada

Sub acest tip de construcție defensivă se subînțelege palisada ca element independent de fortificare, pentru a nu se confunda cu palisadele folosite ca suprastructură a valurilor. În literatura de specialitate acestea mai sunt numite "ziduri din lemn și pământ" (Sirbu, Trohani 1996, 346; idem 1997, 515).

Actualmente, acestui tip de fortificații îi sunt atribuite elementele defensive de la 5 așezări. La est de Carpați au fost cercetate palisadele de la Butuceni-faza III (Niculiță 1996, 141-142; Niculiță, Teodor. Zanoci 1995, 473-475; idem 1997, 9-30), Brăhășești (Brudiu, Păltănea 1972, 228-230), Cotu-Copălău - faza I (Șadurschi, Șovan 1994, 172) și Ibănești - faza I (Șadurschi, Moscalu 1989, 185), iar între Carpații Meridionali și Dunăre, cea de la Căscioarele - faza I (Șerbănescu 1996, 25).

Mai bine sunt studiate vestigiile palisadei cetății Butuceni (fig.43: 44; 46), cercetate prin intermediul a 13 secțiuni. Ca urmare a investigațiilor arheologice, urmele palisadei au fost descoperite pe o distanță totală de 269 m. Ea delimitează cetatea pe laturile de est, sud și vest. Rămășițele palisadei apar sub forma unor șanțuri și gropi săpate în stânca promontoriului, aranjate în două rânduri aproximativ paralele. În total au fost descoperite 123 șanțuri și 84 gropi. Șanțurile au o lungime ce variază de la 0,9 m la 20 m. Lățimea este cuprinsă între 0,25 m și 0,6 m, iar adâncimea - între 0,15 m și 0,9 m. Gropile au un diametru variabil de la 0,15 m

la 0,4 m și o adâncime de 0,1-0,4 m. Distanța dintre șirurile de șanțuri și gropi variază de la 1,3 m la 2,5 m. Pe porțiunile de sud-est și sud-vest, unde palisada cotea spre nord, urmele ei apar aranjate în trei rânduri paralele. Iar pe latura de vest aceasta a fost dublată de o altă palisadă identică, fiind despărțite de un șanț defensiv. Pe latura de sud, unde terenul este în pantă, au fost studiate unele șanțuri și gropi situate perpendicular palisadei. Probabil este vorba de contraforturi, menite să susțină palisada în locurile mai înclinate.

În gropile și șanțurile descoperite, erau depuse bârne în poziție verticală, printre care erau împletite nuiele, ale căror amprente sunt atestate pe bucățile de lut ars descoperite pe tot traseul palisadei. Astfel, se ridicau două garduri, iar în sectorul de sud-est și sud-vest - trei. Acestea puteau fi legate între ele prin intermediul unor bârne transversale. Spațiul format era umplut cu piatră și pământ. Pietre cu dimensiuni ce variau între 20x15x10 cm și 130x80x40 cm sunt depistate pe toată lungimea palisadei, atât în spațiul dintre șanțuri, cât și în imediata apropiere a lor. Unele porțiuni sau poate chiar întreaga palisadă au fost unse cu lut. Amplificarea palisadei pe sectoarele de sud-vest și sud-est poate fi explicată, probabil, prin faptul că aici panta era mai lină, deci mai lesnicioasă pentru inamic. Din acest considerent pe aceste sectoare ea a fost mai bine întărită (Niculiță 1996, 140-142; Niculiță, Teodor, Zanoci 1995, 473-475; idem 1997, 9-30).

Vestigiile palisadei de la Brăhășești (fig.19; 66) se prezintă actualmente sub forma unei fâșii de lipitură calcinată la roșu, a cărei lățime variază între 2 și 4 m, iar grosimea între 0,6 - 0,9 m. După cum reiese din sondajul executat la palisadă, aceasta a fost construită din pari dispuși la distanță nu prea mare unul de altul, între care au fost împletite nuiele. Grosimea parilor varia între 0,1-0,18 m, iar a nuielelor nu depășea 0,08 m. După felul cum se prezintă bucățile de lipitură, este posibil că între parii și nuielele împletite s-a bătut pământ ud, fără paie, iar la exterior s-a aplicat o lipitură de pământ amestecat cu paie. Palisada de pe laturile de nord, est și sud a fost distrusă printr-un incendiu puternic, iar porțiunea vestică, nearsă, este afectată în prezent de lucrările agricole (Brudiu, Păltănea 1972, 228-230).

Palisade de acest gen sunt cunoscute și la unele cetăți tracice din Hallstatt-ul timpuriu și mijlociu, dar, de asemenea, într-un număr destul de restrâns. Astfel de elemente defensive au fost cercetate la Bozna, Ciceu-Corabia etc.

La Bozna, palisada fortifica latura de nord-est a cetății, cea de vest fiind întărită printr-un val. Urmele palisadei sunt reprezentate de o lentilă de pământ ars, situată imediat sub humusul actual. Pe pantă (în jos), direct pe roca nativă se găsește un strat cu multe fragmente de bârne carbonizate cu diametrul de 12 - 15 cm și cenușă, ce provine din scurgerea palisadei după incendii (Vasiliev 1993, 47).

La Ciceu-Corabia, în prima fază de fortificare s-a edificat un parapet casetat, construit din bârne între care s-a tasat pământ. Rămășițele acestei construcții apar

sub forma unui strat compact de cărbune suprapus de pământ ars și cenușă (Vasiliev, Gaiu 1980, 35).

Palisadele continuă să fie folosite și în secolele II a. Chr. - I p. Chr. Numărul acestora, ca elemente independente de fortificație, ca și în perioadele anterioare, nu este considerabil. Ele au fost studiate la Pescari (Glodariu 1983, 54), Barboși (Sanie 1987, 109), Brad (Ursachi 1995, 99), Răcătău (Ursachi 1995, 104) etc. Dimensiunile acestora sunt diferite, tehnica de edificare rămânând aceeași: bârne înfipite vertical în sol, dispuse în două rânduri paralele, între care a fost depus pământ bătătorit. Grosimea acestor ziduri variază de la 0,6 - 0,8 m la Brad, până la 5,5 - 6,0 m la Barboși.

Analogii extrem de rare ale acestor palisade pot fi găsite la cetățile celtice (Hollingbury) din a doua jumătate a mileniului I a. Chr. Acestea sunt cunoscute mai des în Europa de Vest în epoca bronzului (Audouze, Buchsenschutz 1989, 116-117).

Palisadele au constituit un element defensiv destul de puternic. Însă, în toate cazurile, ele au fost dublate de alte elemente defensive (șanțul, valul, zidul). Numărul redus al lor poate fi explicat prin următoarele: 1) Palisadele, după distrugere, nu lasă urme evidente la suprafața solului. Din această cauză ele sunt depistate mai greu prin cercetări de teren, necesitând investigații arheologice. 2) Fiind construite din lemn, ele erau mai ușor incendiate și distruse.

3.6. Intrarea în cetăți

Informațiile referitoare la porțile de intrare în cetățile geto-dacice din secolele VI-III a. Chr. sunt destul de reduse, fie că acestea nu sunt cercetate deloc, fie că nu sunt publicate corespunzător.

Pe baza materialelor cunoscute în prezent, se poate constata că cetățile geto-dacice aveau, de regulă, o singură intrare. După felul de amenajare a acestora se deosebesc două tipuri de porți:

Tipul I - poarta de intrare se prezintă ca o simplă întrerupere a sistemului defensiv. Asemenea porți au fost trasate la Stănțești (Florescu, Rață 1969, 9), Bucovăț-Cârligei (Macovei 1959, 351), Dersca (Păunescu, Șadurschi, Chirica 1978, 107), Bâzdâna-Cetate (Tătulea 1984, 95), Beștepe (Simion 1977, 33). Astfel, valul cetății de la Dersca a fost segmentat printr-o întrerupere de 5-6 m, destinată accesului în cetate (Păunescu, Șadurschi, Chirica 1978, 107). La Scobinți-Basara-ba, intrarea în cetate se află pe latura de sud și are o lățime de circa 6-7 m. Ea este precedată de o culme de acces, dispusă în pantă, îngustă de 8-12 m și lungă de circa 1 km, flancată de o parte și de alta de pante foarte înclinate (Zaharia, Petrescu-Dâmbovița, Zaharia 1970, 215).

Cu astfel de porți au fost înzestrate și unele așezări fortificate din Hallstatt-ul mijlociu și timpuriu, ca Ciceu-Corabia (Vasiliev, Gaiu 1980, 33), Lipova (Pădureanu

1989, 269), Voivodeni (Horedt 1974, 226) etc. La Voivodeni, de exemplu, pe latura de est a fost sesizată o întrerupere a valului, lată de 5 m, predestinată, probabil, accesului în aşezare. Acelaşi lucru poate fi observat şi la Lipova, unde poarta are o lăţime de 4 m.

La fel sunt amplasate porţile şi la o serie de fortificaţii din secolele II a. Chr.-I p. Chr. (Valea, Mărghitani 1966, 67).

Tipul II - porţi întărite cu elemente defensive suplimentare, ca turnurile, bastioanele, zidurile etc. O asemenea plasare a intrării poate fi urmărită la Rudi "La şanţuri" (Romanovskaja 1975, 29), Hlinjeni "La şanţ" (Hincu 1993, 128), Orbeasca de Sus (Sîrbu, Trohani 1997, 528-529), Bucovăţ (Sîrbu, Trohani 1997, 528-529), Saharna Mare (Smirnov 1949, 94), Butuceni (Niculiţă 1990, 10) etc. De exemplu, la cetatea Rudi "La şanţuri", pe ambele părţi ale porţii au fost ridicate două turnuri (Romanovskaja 1975, 29). La fel două turnuri, cu înălţimea de 3-4 m, flancau poarta cetăţii de la Orbeasca de Sus (Sîrbu, Trohani 1997, 516). La Saharna Mare (fig.3), din cele trei bastioane construite în faţa valului, unul a fost ridicat vis-à-vis de poartă, acesta având menirea de a o proteja de o lovitură frontală (Smirnov 1949, 94). Cetăţuia de la Hlinjeni "La şanţ" (fig.36/1) are o poartă de intrare, amenajată în partea de vest, sub forma unei întreruperi în val şi şanţ. De la intrare spre nord-vest, în exterior, se află un tumul cu înălţimea de 3,5 m, probabil, un turn de pază al porţii (Hincu 1993, 128). La Butuceni (fig.43; 46), accesul în cetate a fost posibil printr-o poartă dublă, trasată pe porţiunea de est a palisadei. Vestigiile ei sunt reprezentate de patru gropi, fiecare în plan având forma cifrei opt, ceea ce ne dovedeşte că stâlpii porţii erau puşi în pereche, pentru o rezistenţă mai mare. Diametrul gropilor variază între 100x65 şi 110x65 cm, iar adâncimea - între 35 şi 53 cm. Poarta din afară era largă de 262 cm, cea interioară - de 330 cm. Distanţa dintre porţi în partea de sud e de 145 cm, iar în partea de nord-de 188 cm. La 3,2 m est de poartă a fost trasat un şanţ, care era întrerupt în faţa porţii pe o porţiune egală ca dimensiuni cu poarta. La 19 m est de poartă a fost ridicat un zid de piatră, prevăzut cu bastioane, care întretaia perpendicular promontoriul şi avea funcţia de a apăra intrarea de o lovitură frontală (Niculiţă 1996, 142). Accesul era posibil pe panta de sud, ocolind bastionul zidului. Astfel, inamicul apropiindu-se de poartă avea expus flancul drept, care nu era apărat de scuturi.

Porţi flancate de turnuri vor fi larg răspândite la cetăţile dacice din secolele II a. Chr.-II p. Chr. Asemenea turnuri au fost descoperite la Căpâlna (Glodariu, Moga 1989, 43-44), Costeşti (Glodariu 1983, 88-92), Blidaru (Glodariu 1983, 88-92) etc.

Unele amenajări artificiale, sub forma unor valuri, bastioane sau turnuri sunt cunoscute şi la cetăţile din Europa Centrală şi de Apus, din mileniul I a. Chr. - Maiden Castle, Caer Cardok, Wapley Hill etc. (Schuchhardt 1931, 131).

În baza celor expuse mai sus constatăm că elementele defensive ale cetăţilor geto-dacice din secolele VI-III a. Chr. au structură complexă şi destul de diversă,

care variază de la un sit la altul. Însă, cu toate acestea, se observă unele criterii şi tradiţii care se întâlnesc atât la fortificaţiile din spaţiul estcarpatic, cât şi la cele de la sud de Carpaţi. Tradiţiile constructive ale cetăţilor geto-dacice (materialul şi tehnica de construcţie), în majoritatea cazurilor, sunt de provenienţă autohtonă şi îşi au începutul la sfârşitul epocii bronzului, începutul Hallstatt-ului.

Existenţa unor analogii în ținuturile locuite de sciţi, illiri, celţi sau în alte zone europene nu presupune, implicit, exercitarea unor influenţe de la un popor la altul. Ele reflectă apariţia mai mult sau mai puţin simultană a aceloraşi tipuri de fortificaţie sau a unor tipuri puţin deosebite, la un anumit stadiu de dezvoltare a comunităţilor umane. Elementele de fortificare nu pot fi socotite specifice unuia sau anumitor popoare. Particularităţile în edificarea lor nu sunt semnificative, fiindcă în toate timpurile şi în toate locurile la construcţia fortificaţiilor de pământ s-au utilizat materiale aflate în apropiere sau pe locul aşezării, care au şi determinat apariţia unor detalii de construcţii deosebite.

La fel remarcăm că elementele defensive cu tehnici specifice mai pretenţioase, care necesitau cunoştinţe tehnice de altă natură, cum sunt cele aplicate la zidurile de cărămizi, la zidurile de piatră sau la palisade, sunt mai rar întâlnite. Iar cele tradiţionale, şanţul şi valul, au fost pe larg utilizate în tot spaţiul extracarpatic.

4. PRINCIPALELE VESTIGII DESCOPERITE ÎN CETĂȚILE GETO-DACICE

4.1. Construcții cu caracter civil și religios

Un suport destul de important în stabilirea rolului așezărilor geto-dacice fortificate din secolele VI-III a. Chr., în afară de sistemul defensiv al acestora, îl prezintă construcțiile cu caracter civil și religios din cadrul lor. De regulă, investițiile la aceste complexe sunt destul de reduse, fiind sumare și informațiile referitoare la ele. Însă, cu toate acestea, se poate vorbi în prezent despre prezența în incintele unor cetăți a locuințelor, gropilor menajere, atelierilor meșteșugărești și construcțiilor de cult (tabelul 3, diagrama 9).

4.1.1. Locuințe

Din cele circa 40 cetăți, la care au fost întreprinse cercetări arheologice sistematice, urme de locuințe au fost descoperite la 28. Gradul insuficient de cercetare nu permite stabilirea vreunei ordini în amplasarea locuințelor și construcțiilor gospodărești. Unica cetate unde a fost posibil acest lucru este cetatea de la Bunești, la care a fost studiat un număr considerabil de locuințe (Teodoru-Bazarciuc 1996, 354). Aici s-a observat că unele locuințe sunt dispuse în șiruri aproape paralele și sunt plasate imediat lângă val (Bazarciuc 1980, 164). Edificarea locuințelor în apropierea valurilor a mai fost documentată la Pleașov (Preda 1986a, 76), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1990, 86), Mateuți (Zlatkovskaja 1965, 224) etc.

Studierea complexelor de locuire permite constatarea a două tipuri de locuință: de suprafață și adâncite în pământ.

Locuințe de suprafață au fost descoperite în 19 așezări fortificate. Cele mai reprezentative au fost sesizate la Bâzdâna-Cetate, Beidaud, Bunești, Pivdennoe, Butuceni, Satu Nou "Valea lui Voicu" etc. Acum ruinele acestor construcții reprezintă aglomerări din bucăți de lut ars, multe din ele cu amprente de la bârne și nuiiele, pietre de diferite dimensiuni, ceramică, oase, care ocupă în plan o suprafață mai mult sau mai puțin rectangulară. Bucățile de lut ars, cu sau fără amprente, prezintă lipitura de la pereții construcției, care aveau un schelet din bârne împletit cu nuiiele. Bucățile de piatră erau folosite, de regulă, la fundamentul locuințelor. Prin urmare, se poate stabili că, drept material de construcție a fost folosit lemnul, lutul și, mai rar, piatra.

În conformitate cu tehnica de construcție și materialul folosit, în cadrul acestui tip se disting mai multe variante:

- *Varianta I*: complexe ridicate la suprafața solului, ce constau dintr-un schelet de pari de lemn, care susțineau o împletitură deasă de nuiiele, lipită cu un strat gros și dens de lut amestecat cu paie. De obicei, forma în plan a acestor case este rectangulară sau cu colțurile ușor rotunjite, având o suprafață ce variază între 8 și 60 metri pătrați. Menționăm însă și un complex de locuire, cercetat la Stănțești, cu o suprafață de circa 300 metri pătrați. Din nefericire, nu s-a putut preciza dacă în acest caz este vorba de una sau mai multe locuințe (Florescu, Rață 1969, 13).

Locuințele de suprafață, ridicate din schelet de lemn uns cu lut, sunt cele mai răspândite în cetățile geto-dacice, fiind cunoscute atât la est de Carpați - Butuceni (fig.71/1) (Niculiță 1987, 95-96), Bunești (fig.71/2) (Bazarciuc 1983-1984, 169), Ofatinți (Meljukova 1954, 65), Stănțești (Florescu, Rață 1969, 13) etc., cât și în spațiul dintre Carpații Meridionali, Dunăre și Marea Neagră - Bucovăț-Cârligei (Toropu 1973, 8-9), Coțofenii din Dos (Zirra și colab. 1993, 104), Beidaud (Simion, Lăzarcă 1980, 46-47) etc.

Astfel, la Bunești au fost cercetate 69 locuințe de acest tip, care aveau o formă rectangulară în plan, cu colțurile rotunjite. Suprafața lor variază de la 40 la 50 metri pătrați (Bazarciuc 1983-1984, 169). La Stănțești, cele 7 locuințe de suprafață descoperite au formă patrulateră, cu o suprafață cuprinsă între 25 și 50 metri pătrați (Florescu, Rață 1969, 13). La fel sunt și complexe de locuire de la Coțofenii din Dos, acestea fiind însă ceva mai mici (2,6/2,9 x 3,1/3,6 m) (Zirra și colab. 1993, 104). În unele cazuri (Stănțești), pe suprafața bucăților de lipituri de la pereții caselor s-a semnalat o pojghiță de 1-2 mm de carbonat de calciu, ceea ce ar indica că pereții caselor au fost văruiți (Florescu, Rață 1969, 13).

Locuințe asemănătoare au fost atestate și în unele cetăți getice din nord-estul Bulgariei, cum ar fi Sborjanovo (Čičikova 1994, 36), Šumen (Antonova, Aladžova 1985, 27) etc.

Tipul locuințelor de suprafață, ridicate din lemn și lut, nu este caracteristic numai fortificațiilor, ele fiind larg răspândite și în așezările deschise, cum ar fi, de exemplu, cele de la Hansca-Limbari (Niculiță 1977, 47), Hansca-Toloacă (Niculiță 1977, 47), Bragadiru (Turcu 1979, 83) etc.

Case construite într-o manieră asemănătoare celor descrise, au fost cercetate și în cetățile hallstattiene timpurii și mijlocii. Însă la acestea predomină forma ovală, mai rar fiind întâlnită cea rectangulară. Locuințe de acest tip au fost depistate, atât la așezările fortificate din zona extracarpatică - Portărești (Tătulea 1983, 124), Babadag (Morintz 1987, 45) etc., cât și la cele din spațiul intracarpatic - Sighetul Marmăției (Horedt 1966, 12), Ciceu-Corabia (Vasiliev, Gaiu 1980, 42), Bozna (Vasiliev 1993, 48-50), Teleac (Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, 38) etc.

Tradiția de a edifica locuințe de suprafață din carcasă de lemn, unse cu lut, va continua să existe și în secolele II-I a. Chr. Astfel de construcții sunt semnalate în majoritatea cetăților dacice, ca acelea de la Barboși (Gostar 1969, 33), Brad

(Ursachi 1995, 47-57), Piscu Crăsani (Vulpe 1966, 44), Ocnița (Berciu 1981, 19-22) etc.

Asemenea complexe de locuire nu sunt specifice exclusiv mediului tracic; ele se întâlnesc pretutindeni în Europa, în zone locuite de diferite seminții (Déchelette 1913, 945; Audouze, Buchsenschutz 1989, 80). Analogiile numeroase nu sunt întâmplătoare, ele se explică prin simplitatea construcției, prin rezistența ei și prin avantajul de a necesita materiale de construcție aflate pretutindeni, îmbinate apoi după o tehnică relativ simplă.

- *Varianta II*: locuințe cu fundamentul de piatră. Sistemul de construcție al acestora este asemănător cu cel descris mai sus. După o nivelare prealabilă a locului pe care urma să se ridice locuința, pe traseul pereților ei se așeza o bază din pietre plate, peste care se ridica o carcasă de lemn, lipită cu lut amestecat cu paie. Numărul edificiilor construite după o asemenea tehnologie este destul de limitat, ele fiind cunoscute deocamdată numai la Butuceni, Pivdennoe și Mateuți, toate amplasate în spațiul Pruto-Nistorean.

De exemplu, la Butuceni au fost cercetate patru locuințe de acest fel. Una (fig.72/1) a fost construită în partea de est a incintei, în apropierea palisadei. Rămășițele ei reprezentau un strat cu grosimea de 10-20 cm, alcătuit din pietre, bucăți de lipitură de lut și ceramică, care ocupa o suprafață de 6x4 m. După degajarea stratului, la adâncimea de 15-18 cm s-a conturat planul obiectivului. Pentru construirea pereților, în stânca promontoriului s-a săpat un șanțuleț cu lățimea de 20-40 cm și adâncimea de 35-40 cm. Conturul locuinței, format de acest șanț, are o formă rectangulară cu dimensiunile de 6,0x3,8 m. În șanț a fost clădită piatră de calcar, care pe alocuri se ridică cu 10-20 cm față de roca nativă. Printre pietrele fundamentului se întâlnesc unele prelucrate, de formă patrulateră, cu dimensiunile de 40x40x20 cm și 40x25x15 cm. La fundul șanțului, pe perimetru, au fost descoperite patru gropi de la parii suprastructurii din lemn. Gropi asemănătoare au fost depistate și pe mijlocul locuinței. Acestea au fost interpretate ca gropi de la stâlpii ce susțineau acoperișul casei. Gropile aveau o formă ovală în plan cu diametrul de 10-20 cm și 14-18 cm, adâncimea variind de la 40 la 60 cm (Niculiță 1987, 97-98).

Cea de-a doua locuință a fost cercetată în partea de nord-vest a cetății. Urmele acesteia se prezentau, la fel, sub forma unui strat de pietre cu dimensiunile de la 30x15x10 la 50x30x20 cm și bucăți de lut ars cu amprente de pari și nuiiele. Stratul avea o grosime de 15-25 cm și cuprindea o suprafață de 10x5 m. După scoaterea stratului sus-menționat, s-au conturat 13 gropi, care formau, în plan, un patrulater cu dimensiunile de 8,0x4,4 m. Gropile aveau o formă rotundă cu diametrul între 20 și 35 cm și o adâncime de 10-15 cm. Distanța dintre gropi varia de la 0,6 până la 1 m. Gropile erau de la stâlpii de lemn ce făceau parte din scheletul locuinței. Bază acesteia a fost întărită cu pietre, până la o anumită înălțime, ele-

vația fiind din pari împlețiți cu nuiile și unsă cu lut. Pe centrul locuinței, în sens longitudinal, au mai fost descoperite încă 5 gropi, dispuse la distanța de 1.6-2.0 m una față de alta. Probabil că în ele erau fixați stâlpii meniți să susțină acoperișul (Niculiță, Teodor, Zanoci 1997, 16-18).

Altele două au fost cercetate de G. D. Smirnov în anii 1949-1953. Despre ele nu dispunem de detalii, în afară de faptul că în una din ele a fost atestat un beci, săpat în stânca nativă (Niculiță 1987, 101).

La Pivdennoe au fost descoperite 9 complexe (Sal'nikov 1966, 179-192), care, de asemenea, aveau o substrucție de piatră. Mai bine a fost studiată locuința "A" (fig. 72/2), ridicată din carcasă de lemn uns cu lut, la bază având o căptușeală de piatră legată cu mortar din lut. Edificiul avea 14,2 lungime și 4,15 m lățime și consta din două încăperi: una din ele cu dimensiunile de 5,75x4,15 m, iar cea de-a doua de 8,45x4,15 m. În peretele de sud al primei încăperi s-a păstrat locul unde a fost instalată ușa de intrare. În ambele camere s-au descoperit câte un cuptor, construit din lut, piatră, pietriș și fragmente ceramice. Podeaua era bine tasată și unsă cu un strat subțire de lut (Sal'nikov 1963, 20-26).

De asemenea, la Pivdennoe a fost cercetată și o locuință, ai cărei pereți erau compuși din cărămizi crude de lut, așezate pe un fundament de piatră (Sal'nikov 1966, 180). Prezența cărămizii este semnalată și la o locuință cercetată de G. Smirnov la Butuceni. Aici au fost descoperite mai multe fragmente și un exemplar întreg de formă rectangulară, cu dimensiunile de 12x30x37 cm (Niculiță 1996, 142).

Existența unei case ce a avut piatră în structura pereților este presupusă la cetatea Mateuți. Urmele ei, în momentul investigațiilor arheologice, se prezentau ca două șiruri din piatră, suprapuse paralel de un strat de lut ars (Zlatkovskaja 1965, 220).

Locuințe de o manieră constructivă asemănătoare au fost cercetate și în incinta fortificației getice de la Sborjanovo (nord-estul Bulgariei) (Delev 1990, 99; Gergova 1992, 13).

Locuințe cu baza de piatră sunt cunoscute și la unele așezări deschise din secolele IV-III a. Chr., cum ar fi, de exemplu, la Hansca-Căprăria. Aici a fost cercetată o casă, ale cărei rămășițe reprezentau un strat de lut ars în amestec cu piatră. După scoaterea acestui strat s-a conturat planul locuinței, care era de formă patruleteră cu dimensiunile de 10.0x7,2 m. Fundamentul era construit din două rânduri de pietre și avea o înălțime de 0,2 m și o lățime de 0,8 m (Niculiță 1977, 53).

Acest tip de locuință va căpăta o largă răspândire în cetățile geto-dacice din secolele II a. Chr.-I p. Chr. Asemenea edificii au fost cercetate atât în zona extracarpatică, la Bâta Doamnei (Gostar 1969, 18), Cetățeni (Vulpe 1966, 38) etc., cât și în spațiul intracarpatic, la Arpașu de Sus (Macrea, Glodariu 1976, 26-29). Tilișca (Lupu 1989, 38-56) etc.

Edificii la construcția cărora a fost întrebuințată piatra sunt cunoscute și în unele cetăți tracice de pe teritoriul Bulgariei. De exemplu, la Pernik pereții

locuințelor erau alcătuiți din două paramente din piatră, fasonată în partea exterioră, fără liant, între care era depus un emplecton din lut și piatră sfărâmată (Čangova 1981, 67, fig. 18). La Čertigrad au fost cercetate 15 locuințe cu pereții din piatră. La unele pietrele erau legate cu mortar din lut, iar la altele - fără mortar (Velkov, Gočeva 1971, 57-58).

Existența locuințelor cu fundament sau cu pereții în întregime din piatră este documentată și în unele oppidum-uri celtice, cum ar fi Entremont (Arcelin 1976, 672), Nages (Barruol 1976, 682) etc.

- *Varianta III:* locuințe de suprafață cu pereții construiți exclusiv din lemn. Actualmente astfel de locuințe au fost studiate numai la Băzdăna-Cetate. Acestea au o formă rectangulară. Urmele lor se prezintă sub forma unui strat masiv de cenușă, lipsind cu desăvârșire fragmentele de lut ars, care ar indica prezența unei lipituri de lut pe pereții acestora (Tătulea 1984, 96).

Locuințe construite din lemn sunt semnalate mai des în unele așezări dacice din secolele I a. Chr.-I p. Chr. - Piatra Roșie (Daicoviciu C. 1954, 66), Costești (Glodariu 1983, 25), Blidaru (Glodariu 1983, 25) etc. - și sunt considerate, de către autorii săpăturilor, drept locuințe sezoniere sau barăci militare.

Asemenea locuințe sunt întâlnite și în mediul scitic, ca la cetatea Bel'sk, unde au fost cercetate circa 12 construcții de acest fel (Šramko 1987, 55-69).

Locuințele adâncite în pământ diferă nu atât prin plan și materialele întrebuințate la facerea lor, cât, mai ales, prin adâncimea cavității săpate în raport cu nivelul de călcare antic. La unele pereții se aflau în sol aproape integral sau pe cea mai mare parte din înălțimea lor, deasupra rămânând doar o mică porțiune din ei și acoperișul. Astfel de locuințe sunt cunoscute sub denumirea de bordeie. La altele porțiunea adâncită în sol nu depășește câteva zeci de centimetri, pereții ridicându-se mult deasupra nivelului de călcare. Acest tip de locuințe este numit de către unii specialiști (Niculiță 1977, 48-49; Niculiță 1987, 113) locuințe puțin adâncite, iar de alții (Glodariu 1983, 10-12; Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, 37) - semibordeie. În prezent nu există în literatura arheologică o regulă clară, care ar delimita aceste tipuri: bordei, semibordei, locuință ușor adâncită.

Având în vedere că locuințele aveau o înălțime aproximativ de 1,5-1,8 m, pot fi considerate locuințe ușor adâncite acelea care aveau podeaua cu circa 0,15-0,25 m mai jos de nivelul antic de călcare; semibordeie - cu 0,3-0,8 m; bordeie - care aveau adâncimea de peste 0,8 m. Evident că o astfel de împărțire pare a fi arbitrară, dar ea se dovedește a fi absolut necesară pentru evitarea unor confuzii.

Locuințe cu podina ușor adâncită în pământ. Casele de tipul acesta se deosebesc cu puțin de cele de suprafață. Ele au aceeași formă rectangulară în plan, uneori cu colțurile rotunjite. Analogic este materialul și tehnica de construcție, numai că acestea sunt puțin adâncite în sol. Asemenea locuințe au fost cercetate la Cotnari, Pivdennoe, Stănțești etc. Suprafața lor variază de la 12 la 16 metri pătrați.

Astfel, la Pivdennoe a fost descoperită o locuință de formă patrulateră, cu dimensiunile de 4x3 m. Podeaua ei era săpată în sol până la adâncimea de 20 cm. Pereții constau dintr-o carcasă de lemn uns cu lut, la bază fiind placați cu pietre mărunte (Sal'nikov 1966, 191).

La Stâncești a fost cercetată o locuință rectangulară cu o suprafață de 7x6 m, ce avea dușumeaua cu circa 15-20 cm adâncită în sol, prevăzută în zona centrală cu un par pentru susținerea acoperișului (Florescu, Rață 1969, 15).

Case puțin adâncite în sol au fost atestate și la cetatea traco-getică de la Șumen (Antonova, Aladžova 1985, 27).

Locuințe asemănătoare au fost cercetate și la unele așezări deschise, ca Hansca-Pidașca (Niculiță 1977, 49), Vlădiceasca-Ghergălăul Mare (Trohani 1987, 54-55), Huși-Corni (Teodor 1981, 171-174) etc.

Astfel de locuințe sunt cunoscute și mai de timpuriu, cum ar fi la așezările hallstattiene fortificate de la Mediaș (Nestor, Zaharia 1961, 173), Ciceu-Corabia (Vasiliev, Gaiu 1980, 40) etc. Tradiția de a edifica locuințe cu podeaua adâncită va continua pe tot parcursul mileniului I a. Chr., inclusiv până la cucerirea romană. În secolele II a. Chr.-I p. Chr. acestea vor fi cunoscute la Brad (Ursachi 1995, 29), Arpașu de Sus (Macrea, Glodariu 1976, 23-25) etc.

Analogii pentru edificiile date pot fi găsite și la unele cetăți scitice, din zona de silvostepă a Ucrainei (Jakovenko 1968, 178-179).

Semibordeie. La acest tip de locuințe circa jumătate din înălțimea pereților era adâncită în sol, iar restul era ridicată la suprafață. Suprastructura era, de regulă, construită din pari de lemn, împlețiți cu nuiiele, și unsă cu lut. Semibordeiele au o formă rectangulară cu colțurile rotunjite ca la Cotnari (Florescu M. 1994, 19), Căscioarele (Șerbănescu 1996, 25) sau ovală, ca la Pivdennoe (Sal'nikov 1966, 192), Stâncești (Florescu, Rață 1969, 13). Dimensiunile lor variază de la 2,5x3,0 până la 3,5x4,0 m, iar adâncimea - de la 0,3 până la 1 m.

De exemplu, la Căscioarele a fost descoperită o locuință semibordei de formă rectangulară, ce avea adâncimea de 0,7 m, iar lungimea - de 3,8 m. Podeaua de pământ bătut și lutuit avea o crustă de 2,5 cm grosime (Șerbănescu 1996, 25).

La Stâncești au fost cercetate 30 de semibordeie cu groapa de formă cvasi-ovală cu diametrele de 2,5-3,5x3,0-4,0 m. În zona centrală a semibordeiilor s-a identificat, aproape în toate cazurile, un locaș de formă cilindrică cu diametrul de 0,25-0,35 m și adâncimea de 0,3-0,6 m, care adăpostea, probabil, partea inferioară a unui stâlp central, destinat să sprijine întreaga suprastructură, îndeosebi acoperișul (Florescu, Rață 1969, 13).

Acest tip de locuință este cunoscut și în cetățile traco-getice de la Sborjanovo (Gergova 1992, 13) și Șumen (Antonova, Aladžova 1985, 27). De exemplu, la semibordeiele descoperite la Șumen partea adâncită în sol era căptușită cu piatră, iar cea superioară era construită din schelet lemnos uns cu lut.

Semibordeiele nu sunt caracteristice numai fortificațiilor, ele fiind pe larg răspândite și la așezările deschise (Niculiță 1977, 59). La fel, ele sunt cunoscute și la unele cetăți ale tracilor timpurii, ca Teleac, Porumbenii Mari (Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, 37-38) etc. Semibordeiele continuă să fie întâlnite și în davele dacice din secolele II a. Chr.-I p. Chr., cum ar fi la Brad (Ursachi 1995, 41), Poiana (Vulpe 1951, 194), Barboși (Sanie 1988, 53) etc.

Bordeiele sunt, în general, puține în așezările fortificate geto-dacice și se întâlnesc cu precădere în zonele de câmpie. Ele au, de obicei, o formă ovală și o suprafață de circa 6-8 metri pătrați. Podina acestor locuințe este adâncită în sol până la 0,8-1,2 m. Asemenea complexe au fost cercetate la Albești (Berciu, Moscalu 1972, 634), Satu Nou II (Brujako, Cojocaru 1990, 136-137), Bucovăț-Cârligei (Toropu 1973, 8), Hârtopul Mare (Cebotarenco 1997, 212-213), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1997, 85-86) etc.

Mai des bordeiele pot fi întâlnite în fortificațiile hallstattiene timpurii și mijlocii. De exemplu, la Teleac acestea constituie tipul dominant de locuință din nivelul I, continuând să existe și în nivelurile următoare (Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, 37). Acest tip de locuință are bune similitudini și în fortificațiile de la Mediaș (Nestor, Zaharia 1961, 174), Babadag (Morintz 1987, 45-46) etc.

Bordeie au fost atestate și la unele cetăți geto-dacice din epoca Latène. Numărul lor în aceste așezări este ceva mai redus decât în perioadele anterioare, însă ele păstrează aceleași forme și aproximativ aceleași dimensiuni. Astfel de locuințe au fost descoperite la Popești (Turcu 1979, 83), Piscul Crăsani (Turcu 1979, 83), Grădiștea (Sîrbu 1996, 7-9), Răcătău (Căpitanu 1976, 53) etc.

Asemenea construcții sunt destul de frecvent întâlnite în fortificațiile scitice, la unele (Bel'sk) constituind tipul predominant de locuință (Șramko 1987, 38-55).

Complexele de locuire, indiferent de tipul lor, de regulă, erau construite cu fața spre sud, sud-vest, mai rar, spre vest. Această orientare se făcea cu scopul de a apăra intrarea în casă de vânturile reci de la nord și est. Acoperișul era, de obicei, în două ape, din stuf, paie sau alte materiale. Podelele erau realizate din lut bătătorit. Cu mici excepții, aproape toate încăperile erau prevăzute în colțul de nord-est sau est cu o vatră deschisă de formă ovală cu diametrele ce nu depășeau 0,9-1,1x0,5-0,7 m sau rectangulară cu laturile de până la 1 m. Vetrele erau așezate direct pe podeaua locuinței sau pe un strat de prundiș și erau făcute din lut, care în urma arderii căpăta o duritate considerabilă. În unele cazuri, cum ar fi la Pivdennoe (Sal'nikov 1966, 184-187), Hârtopul Mare (Cebotarenco 1997, 212-213), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, 123) etc. în sistemul de încălzire erau folosite și cuptoarele. Acestea din urmă aveau o formă rectangulară cu dimensiunile ce variază de la 1,4x1,1 m până la 2,6x1,5 m. Ele erau construite din lut, piatră și fragmente de ceramică.

Sistemul de încălzire al locuințelor cu vatră sau cuptor este practicat și la așezările deschise din secolele VI-III a. Chr., ca la Hansca-Pidașca (Niculiță 1977,

50-51), Saharna I (Niculiță 1977, 50-51), Vlădiceasca (Trohani 1987, 54-56) etc.

Această modalitate de încălzire a locuințelor are o tradiție mai veche, fiind cunoscută și în fortificațiile hallstattiene. Astfel, vetre au fost descoperite în complexe de la Teleac (Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, 39), Cernatu (Szekely 1966, 19), Ciceu-Corabia (Vasiliev, Gaiu 1980, 40) etc., iar cuptoare - la Teleac, Zalesćiki etc. (Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, 40).

La fel vor fi încălzite și locuințele din așezările dacice din secolele II a. Chr.-I p. Chr. (Glodariu 1983, 10-22).

Studierea locuințelor din așezările fortificate din secolele VI-III a. Chr. demonstrează că există cetăți unde este cunoscut un singur tip de locuințe. Astfel, la Butuceni, Bunești, Coțofenii din Dos au fost atestate numai edificii de suprafață, iar la Satu Nou II, Albești, Hârtopul Mare - exclusiv bordeie. La unele cetăți, cum ar fi Beidaud, Bucovăț-Cârlichei, Pivdennoe, Satu Nou "Valea lui Voicu" sunt cunoscute atât locuințe de suprafață, cât și adâncite în sol, toate fiind contemporane. La altele, ca Stâncești, Cotnari etc., într-o fază de locuire se întâlnește un anumit tip de complexe, iar în faza următoare - alt tip. De exemplu, la Stâncești locuirea în semibordeie ar caracteriza prima (sec. VI-V a. Chr.) și ultima (sec. III a. Chr.) fază de evoluție, în timp ce fazei din secolul IV a. Chr. i-ar corespunde integral locuințele de suprafață (Florescu, Rață 1969, 13).

După dimensiuni pot fi identificate trei grupuri de locuințe: mici - cu suprafața între 8 și 24 metri pătrați; mijlocii - 25-40 metri pătrați; mari - 41-60 metri pătrați. Din categoria locuințelor mici fac parte atât complexe de suprafață, cât și adâncite în sol. În schimb, cele de dimensiuni medii și mari sunt exclusiv de suprafață. Astfel, locuințele mici par a fi cele mai numeroase și sunt cunoscute în majoritatea așezărilor: Coțofenii din Dos, Stâncești, Satu Nou II, Pivdennoe, Pleașov etc.

Cele de dimensiuni medii, sub raport numeric se află pe locul doi și sunt studiate la Butuceni, Stâncești etc. Mai redus este numărul edificiilor mari, acestea fiind cunoscute la Bunești, Pivdennoe etc. Și în acest caz, ca și atunci când era vorba despre tipurile de locuință, nu există o legitate în răspândirea lor. Astfel, la Bunești sunt cunoscute numai locuințe mari, la Coțofenii din Dos, Pleașov - locuințe mici, iar la Pivdennoe - toate trei felurile.

În secolele II a. Chr.-I p. Chr. locuințele mici vor deveni tipul preponderent atât în cetăți, cât și în așezările deschise. Probabil tendința de a construi complexe cu suprafața redusă este un proces îndelungat, cunoscut, mai ales, în a doua jumătate a mileniului I a. Chr., legat de descompunerea familiilor mari patriarhale și trecerea la familia mică.

Însă tehnica de construcție și materialul utilizat la ridicarea locuințelor rămân practic neschimbate pe tot parcursul mileniului I a. Chr., ceea ce denotă o continuitate în complexe de locuire ale triburilor tracice. Unică inovație apărută

la geto-dacii din secolele VI-III a. Chr. este locuința de suprafață cu baza de piatră, tehnică care va fi pe larg întrebuințată în secolele următoare, inclusiv până la cucerirea romană.

4.1.2. Gropi menajere

Gropi de provizii au fost descoperite în majoritatea așezărilor fortificate, cercetate prin săpături sistematice. Acestea apar în imediata apropiere a locuințelor, ca la Stâncești (Florescu, Rață 1969, 13), Băzdăna-Cetate (Tătulea 1984, 96), Bunești (Bazarciuc 1980, 63), Beidaud (Simion, Lăzarcă 1980, 46), Hârtopul Mare (Cebotarenco 1997, 212-213) etc., sau grupate într-o margine a așezării, ca la Pivdennoe (Sal'nikov 1966, 203), Hlinjeni "La șanț" (Golțeva, Cașuba 1995, 41) etc.

Forma lor în plan, indiferent de locul unde sunt amplasate, este rotundă sau ovală, având diametrul cuprins între 1 m și 2,1 m. În secțiune ele au o formă cilindrică sau tronconică. Adâncimea lor variază de la 0,45 m până la 1,45 m, de la nivelul antic de călcare, având fundul plat sau ușor albiat. Uneori, ca la cetatea Satu Nou "Valea lui Voicu", pereții gropilor erau lipiți cu un strat de lut izolator. Într-un singur caz (G.10), lipitura pereților gropii a fost întărită prin ardere. Făuirea cu lut a gropilor de provizii era, probabil, necesară atât pentru a preveni pătrunderea animalelor subterane, cât și pentru a împiedica năruirea pereților. De multe ori, pe fundul unor gropi de la Satu Nou "Valea lui Voicu", au fost descoperite lespezi mari de piatră, care aveau, probabil, aceeași funcție - de a placa pereții gropii (Irimia, Conovici 1989, 127). Piatra a fost folosită și pentru amenajarea unei gropi de la Pivdennoe. Aici a fost cercetată o groapă cu diametrul de 1,7 m și adâncimea de 1,2 m, a cărei gură era placată cu piatră (Sal'nikov 1966, 203). Analogii ale gropilor ce aveau piatră în construcția lor sunt cunoscute la unele cetăți dacice mai târzii, cum ar fi Piscul Crăsani (Conovici, Neagu 1983, 193-200).

În umplutura gropilor intrau fragmente ceramice, pietre, lut ars, oase de animale și mai rar piese uzate din metal (Hlinjeni "La șanț" G.67) (Golțeva, Cașuba 1995, 42). În general, aceste gropi sunt numite "gropi de provizii". Dar, după materialul descoperit în ele, acestea seamănă a fi mai degrabă gropi de gunoi. Probabil, inițial multe din ele au fost săpate pentru păstrarea cerealelor sau a altor produse, iar după ieșirea lor din uz au fost utilizate ca gropi reziduale.

Asemenea gropi au fost cercetate și în așezările geto-dacice deschise, contemporane fortificațiilor descrise. Astfel, la Saharna I au fost atestate 3 gropi (Niculiță 1977, 50-51), la Hansca-Limbări 10 gropi (Niculiță 1977, 50-51) etc.

Gropile de acest gen nu sunt caracteristice numai teritoriului locuit de geto-daci și nici doar secolelor VI-III a. Chr. Amenajări asemănătoare se întâlnesc atât în perioada precedentă la Teleac (Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, 40-41),

Babadag (Morintz 1987, 45), Preușești (Popovici, Ursulescu 1983, 26) etc., cât și în secolele II a. Chr.-I p. Chr. la Barboși (Sanie 1988, 61-62), Răcățiu (Căpitanu 1976, 54), Brad (Ursachi 1995, 75-95) etc., continuând să fie practicate în așezările de câmpie până târziu, în Evul mediu (Petrescu-Dâmbovița, Teodor 1987, 48-49).

În epoca antică, gropile destinate păstrării cerealelor sunt amintite în Tracia, Capadocia, Hispania de către Varro (I, 57, 2) și de Plinius (XVIII, 30, 306). De la ei este cunoscută și denumirea acestor gropi: siri. Tacitus le menționează, ca fiind folosite de germani (XVI, 3).

4.1.3. Ateliere

În a doua jumătate a mileniului I a. Chr. producerea obiectelor și ustensilelor necesare activității cotidiene se realiza, probabil, în două modalități: o parte din ele - de obicei, acelea mai puțin pretențioase (ceramica lucrată cu mâna, părțile lemnoase ale uneltelor etc.) - se confecționau în fiecare gospodărie sau așezare, iar o altă parte erau prelucrate de către specialiști în diferite domenii. O asemenea specializare era cerută de cunoștințele tehnice implicate la prelucrarea fierului, bronzului etc. și adesea confecționarea acestora era posibilă numai în unele ateliere specializate. Rezultatele cercetărilor de până acum demonstrează că ele au existat doar în unele așezări, producția lor fiind destinată atât satisfacerii cererii locale, cât și a comunităților aflate în apropiere.

Ateliere propriu-zise, în sensul încăperii, nu au fost, deocamdată, descoperite în așezările fortificate din secolele VI-III a. Chr. De obicei, existența unui atelier poate fi stabilită doar pe baza concentrării anumitor descoperiri caracteristice pe o suprafață restrânsă, fără puțința de a-i preciza conturul pereților și dimensiunile.

Din cele circa 40 cetăți, la care s-au întreprins săpături sistematice, prezența unor ateliere a fost stabilită, cu unele rezerve, în 13 cazuri. Vestigiile descoperite denotă existența anumitor centre specializate în prelucrarea metalelor. La unele obiective (7) - ca Saharna Mare, Mateuți, Bunești, Stăncești etc. - au fost depistate unele vestigii ce mărturisesc despre funcționarea aici a unor ateliere de fierărie.

Astfel, la Stăncești, în mai multe complexe din cele trei faze succesive de locuire, s-au descoperit cantități mari de zgură, creuzete vitrificate și un număr însemnat de unelte de fier (Teodor 1989a, 67).

La Saharna Mare s-a recoltat o cantitate considerabilă de zgură și bucăți informe de fier. Acestea permit presupunerea unui atelier de prelucrare a fierului la cetatea Saharna Mare (Smirnov 1949, 94).

În incinta cetății Mateuți a fost cercetată o porțiune de pământ arsă până la roșu cu grosimea de 8-10 cm și suprafața de 0,83x2,04 m. În strat și în apropierea lui apar fragmente de zgură. Autoarea săpăturilor admite existența în această zonă a unui atelier de fierărie (Zlatkovskaja 1965, 220).

O platformă asemănătoare, cu dimensiunile de 3,5x1,5-1,7 m, a fost descoperită la Satu Nou "Valea lui Voicu". În apropierea ei, de asemenea, se întâlnesc fragmente de zgură, provenite de la prelucrarea fierului. La fel, a fost cercetată și o construcție, pe podeaua căreia au fost descoperite două cuptoare și patru vetre. Dimensiunile complexului nu au putut fi stabilite, dar marele număr de "guri de foc" par să indice, că aici a existat un atelier (Irimia, Conovici 1989, 122-123).

Existența unui centru de prelucrare a fierului a fost semnalată și la cetatea Bunești, unde au fost scoase la iveală clește pentru forjare, creuzete, zgură și o cantitate apreciabilă de obiecte din fier (Bazarciuc 1983, 254).

La cetățile Butuceni, Isacova, Măscăuți, Hârtoșul Mare, Zimnicea, Băzdăna-Cetate etc. au fost descoperite dovezi în favoarea existenței aici a unor ateliere de prelucrare a metalelor neferoase, îndeosebi a bronzului.

De exemplu, la Băzdăna-Cetate, inventarul metalic descoperit în primul nivel de locuire geto-dacică, atât în strat, cât și în complexe închise (gropi și locuințe), constă din obiecte de podoabă și dintr-o gamă diversă de piese de fier. Piese de podoabă sunt reprezentate aproape în exclusivitate de fibule de tip tracic. Reține atenția nu numai numărul mare de fibule (18), dar și varietatea lor formală. Ar putea fi vorba de existența aici a unui atelier de producere a fibulelor. În favoarea acestuia pledează și descoperirile numeroase de deșeuri de tablă și sârmă de cupru, zgură și bucățile informe de bronz, la care se adaugă un tipar de lut ars pentru turnarea unor bare subțiri (fig.79/4). Ca un element hotărâtor, ce ar determina prezența atelierului, este o fibulă neterminată, la care nu a fost realizat butonul, precum și o piesă rebutată (Tăulea 1988-1989, 16-19).

Prelucrarea metalelor neferoase este atestată și în siturile de la Isacova (Niculiță 1987, 186) prin prezența unei linguri de turnat metal; la Butuceni (Niculiță 1987, 186), Măscăuți (Arnăut 1997, 54), Hârtoșul Mare (Cebotarenco 1997, 213, fig.5/4) - prin descoperirea creuzetelor; la Zimnicea, unde a fost semnalat un fragment de matriță pentru turnarea fibulelor de tip tracic (Alexandrescu A. 1976, 136, fig.2/15).

Existența unor ateliere pentru prelucrarea metalelor este documentată și în cetatea traco-getică de la Sborjanovo (Bulgaria), unde au fost descoperite cuptoare pentru topirea metalului, creuzete, zgură, cât și o cantitate considerabilă de obiecte din metal (Stojanov, Mihajlova 1993, 34-38; idem 1996, 55-77).

Prezența pieselor de lustruit, din lut și os, la Albești (Berciu, Moscalu 1972, 638), Hlinjeni "La șanț" (Golțeva, Cașuba 1995, 43), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, 148), Tinosul (Vulpe R., Vulpe E. 1924, 209) și a calapoadelor la Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, 148), Bunești (Bazarciuc 1983, 253) și Coșofenii din Dos (Zirra și colab. 1993, 134), argumentează existența în aceste așezări a unor centre de prelucrare a vaselor din lut.

Vestigiiile unor ateliere au fost depistate și în așezările deschise din aceeași perioadă, cum ar fi cele de la Hansca-Limbari (Niculiță 1977, 89), sau furnalele de

redus minereul de fier de la Cireșu (Roșu 1978, 46-47), Tomești (Glodariu, Iaroslavschi 1979, 24) etc.

Tradiția de a amplasa unele ateliere meșteșugărești în incinta așezărilor fortificate este cunoscută încă din Hallstatt-ul timpuriu și mijlociu. De exemplu, la cetatea Teleac au fost descoperite 10 tipare de turnat, modelate din plăci de gresie și trei linguri din lut. Toate acestea argumentează prezența unui centru de prelucrare a metalului la Teleac (Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, 48-49).

Urme ale atelierelor au fost atestate și în unele dave din secolele II a. Chr.-I p. Chr. Astfel, la Sarmizegetusa, pe una dintre terase au fost semnalate nu mai puțin de opt cuptoare, destinate reducerii minereului de fier și obținerii bronzului (Glodariu 1983, 33). La Pecica a fost cercetat un atelier de formă rectangulară (7x6 m), în care se prelucrau piese din bronz (Glodariu 1983, 33).

Amplasarea atelierelor meșteșugărești în incinta fortificațiilor nu este ceva specific numai lumii tracice, acestea sunt frecvent cunoscute atât în oppidum-urile celtice de la Manching (Jacobi 1974, 246), Romedenne (Doyen, Warmenbol 1984, 173) etc., cât și în cetățile scitice de la Bel'sk (Šramko 1987, 113-121), Kamensk (Grakov 1954, 118-128) etc.

Prezența unor ateliere meșteșugărești în incintele fortificate, începând cu Hallstatt-ul timpuriu și până la cucerirea romană demonstrează că o parte din cetăți nu erau numai loc de adăpost dar și centre de producție.

4.1.4. Construcții de cult

Existența practicii religioase în cetățile geto-dacice din secolele VI-III a. Chr. poate fi argumentată atât prin descoperirea unor edificii de cult, cât și prin unele obiecte cu semnificație religioasă.

Până în prezent, în spațiul populat de geto-daci a fost identificat un singur sanctuar ce poate fi încadrat în secolele IV-III a. Chr. sau ceva mai timpuriu. Acesta a fost cercetat la cetatea Butuceni (fig. 73) și este cel mai timpuriu sanctuar cunoscut în lumea nord-tracică. Construcția de cult de la Butuceni a fost amplasată în interiorul incintei, pe malul de nord-est al promontoriului. Ea era alcătuită dintr-un altar clădit din piatră, ce se ridica cu 20-30 cm față de nivelul antic de călcare. Altarul avea o formă ovală în plan, cu diametrul de 1,3x2,0 m, axa longitudinală fiind orientată de la nord-vest spre sud-est. Pe suprafața lui s-au păstrat urme de arsură, provenite, probabil, de la rugul sacru, ce ardea în timpul ritualelor religioase. În jurul altarului, în trei semicercuri concentrice, au fost identificate 21 gropi. De regulă, acestea aveau o formă rotundă sau ovală în plan. Diametrul lor variază de la 24-30 până la 30-48 cm, iar adâncimea de la 40-50 până la 60-65 cm. În ele au fost îngropați pilonii din lemn, care intrau în construcția sanctuarului. În imediata apropiere a altarului se găseau trei gropi, după care, sub forma unui semi-

cerc, urmează încă șase. Distanța dintre gropi variază de la 1,3 până la 3 m. Toată construcția a fost înconjurată de alte 12 gropi, ce se aflau la 1,0-2,5 m distanță una față de alta. Diametrul sanctuarului era de circa 9 m. Astfel, altarul împreună cu gropile constituia un complex unic, ce reprezenta un sanctuar, legat de cultul soarelui.

La nord de sanctuar, în imediata apropiere a acestuia, au fost cercetate vestigiile unei construcții de suprafață, de la care s-au păstrat fragmente de lut ars cu amprente de nuiele, ceramică și pietre. După degajarea acestui strat, au apărut urmele gropilor de la stâlpii edificiului. El avea o formă rectangulară și consta din două încăperi. Probabil, construcția dată era legată de sanctuar, având un rol auxiliar.

Sanctuarul, pe lângă funcția sa sacră, a servit, probabil, și drept calendar. Autorul investigațiilor, pe baza unor analogii cu calendarul egiptean, consideră că primul șir de gropi din apropierea altarului ar reprezenta numărul săptămânilor mari, care avea fiecare câte 10 zile. Al doilea semicerc, compus din șase stâlpi reprezenta săptămânile mici, ce aveau câte 5 zile. Iar cei 12 stâlpi de pe margine - 12 luni a câte 30 zile. Astfel, anul la geți avea 360 zile. Ultimele 5 zile erau considerate, probabil, zile de sărbătoare (Niculiță 1987, 73-77).

Sanctuare asemănătoare vor fi pe larg răspândite în secolele I a. Chr.-I p. Chr., ca cele de la Dolineni, pe Nistrul Mijlociu (Smirnova 1976, 303-317; idem 1991, 77-82), Grădiștea Muncelului (Antonescu 1984, 67-89) și Pecica (Crișan 1966, 92-95), în Transilvania etc.

Relictele a două edificii de cult au fost descoperite la cetatea Căscioarele "D'aia parte", în interiorul cărora au fost descoperite mai multe vetre, dintre care una ornamentată (Șerbănescu, Sîrbu 1994, 15). La fel, o construcție de cult este semnalată și la Radovanu (Sîrbu, Trohani 1997, 528).

Într-o locuință din cetatea Bunești au fost descoperite mai multe obiecte cu o semnificație de cult:

a) într-un vas din lut, modelat cu mâna și decorat cu brâu și patru proeminente "în cruce" s-au depus 6 figurine antropomorfe, o "zornăitoare", o piesă în formă de canin și alta conică la un capăt și aplatizată la celălalt, plus un vâscior în miniatură, toate fiind din lut.

b) într-o cană, acoperită cu un topor de fier, erau două brățări de argint, două perle din aur, un inel de bronz și două coliere - unul din 71 de mărgelile de chihlimbar și patru din pastă sticloasă și celălalt din 70 ramuri de corali, plus două cochilii de scoici Kauri.

c) un depozit de obiecte (nouă topoare și două călcâie de lance) din fier, legate, de o parte și de alta, cu două piese circulare din fier, prevăzute cu câte un nit.

V. Sîrbu, având în vedere dimensiunile locuinței (56 m.p.) și descoperirile din interior, unele cu certe semnificații magice și religioase, consideră că aceasta nu este o locuință obișnuită, ci un loc sacru al comunității de la Bunești (Sîrbu 1993, 111-112).

Vestigiile unor edificii de cult (sanctuare) au fost descoperite și în cetatea traco-getică de la Sborjanovo, în punctul "Kamen rid" (Gergova 1990, 67-68; idem 1992, 12).

Construcții de cult sunt atestate și în unele oppidum-uri celtice, ca: Bullenheimer Berg (Janssen 1993, 78-79), Manching (Gebhard 1993, 115; Müller 1993, 180-182), Gournay-sur-Arond (Müller 1993, 178) etc.

Diferite credințe legate de magii și superstiții au fost documentate prin unele figurine antropomorfe, descoperite într-un șir de cetăți geto-dacice din secolele VI-III a. Chr., cum ar fi la Bunești (Bazarciuc 1987, 33-39), Butuceni (Niculiță 1987, 171-172), Măscăuți (Niculiță 1987, 105), Fedești (Coman 1977, 255), Cotu-Copălău (Șadurschi, Șovan 1994, 172) etc.

Descoperirea unor edificii și a obiectelor de cult, în cadrul așezărilor fortificate, demonstrează rolul de frunte al acestora, nu numai în viața militară și laică, dar și în cea religioasă.

4.2. Inventarul așezărilor fortificate

În urma investigațiilor arheologice, în locuințe, în unele gropi de provizii, precum și în stratul de cultură al așezărilor fortificate din această perioadă, au fost descoperite unelte, arme, obiecte de podoabă, piese vestimentare, monede, ceramică etc. Toate aceste materiale sunt importante atât pentru atestarea ocupațiilor și obiceiurilor populației din aceste așezări, cât și în privința încadrării cronologice a complexelor în care au fost descoperite.

În continuare ne propunem o analiză a acestor vestigii, ținând cont de predestinația lor.

4.2.1. Unelte

Această categorie de vestigii reprezintă un interes deosebit, deoarece studierea lor dă posibilitatea de a stabili ocupațiile de bază ale populației. Geto-dacii își realizau uneltele de muncă prin prelucrarea diferitelor materii prime ca bronzul, lutul, piatra și osul.

Unelte din fier. În majoritatea așezărilor fortificate, cercetate prin săpături arheologice, au fost recuperate unelte de muncă lucrate din fier. Ele sunt grupate în unele cazuri în depozite de unelte, cum ar fi la Bunești, unde au fost descoperite 3 depozite (Bazarciuc 1983, 252-253; idem 1987, 35-37), sau apar răzlețite în locuințe și în apropierea lor.

Din această categorie sunt cunoscute: cuțite, seceri, cosoare, brăzdare de plug, topoare, ciocane, sule și unelte de fierărie.

Cuțitele sunt cel mai frecvent întâlnite în așezările fortificate și pot fi împărțite în următoarele tipuri:

Primul tip îl alcătuiesc cele cu spinarea lamei curbată și fără penducul de înmănușare. Lama cuțitului era prinsă de mânerul din os sau din lemn, cu ajutorul niturilor. Asemenea unelte au fost identificate la Saharna Mare (Smirnov 1949, 94), Pivdennoe (Sal'nikov 1966, 187, fig.27/1,4,6), Butuceni (fig.74/4), Bunești (fig.74/2) (Bazarciuc 1983, 255), Bâzdâna-Cetate (fig.74/3) (Tătulea 1988-1989, 19-22), Satu Nou "Valea lui Voicu" (fig.74/1) (Irimia, Conovici 1989, 148) etc.

În al doilea tip se încadrează cuțitele cu spinarea mai mult sau mai puțin încovoiată, prevăzute cu un penducul de înmănușare. Mânerul din os sau lemn era prins de penducul cu ajutorul niturilor. Despre aceasta ne vorbesc găurile făcute în penducul și niturile păstrate la unele exemplare. Astfel de cuțite au fost descoperite la Albești (fig.74/6) (Berciu, Moscalu 1972, 638), Coțofenii din Dos (fig.74/10) (Zirra și colab. 1993, 144), Butuceni (fig.74/5) (Niculiță, Teodor, Zanoci 1995, 473), Rudi "La șanțuri" (fig.74/8,9) (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 89), Hârtopul Mare (fig.74/7) (Cebotarenco 1997, 214), Tinosul (Vulpe R., Vulpe E. 1924, 218, fig.47/2) etc.

Cuțitele de tipul al treilea au o lamă simplă și dreaptă, ce se termină printr-un vârf ascuțit. La cealaltă extremitate se află o placă de înmănușare. Asemenea cuțite sunt cunoscute la Coțofenii din Dos (fig.74/14) (Zirra și colab. 1993, 144), Bâzdâna-Cetate (fig.74/11,12) (Tătulea 1988-1989, 19-22), Satu Nou "Valea lui Voicu" (fig.74/13) (Irimia, Conovici 1989, 148), Tinosul (Vulpe R., Vulpe E. 1924, 218, fig.47/5) etc.

Tipurile de cuțite descoperite în fortificațiile geto-dacice sunt curențe în mediul geto-dacic din secolele VI-III a. Chr., având perfecte analogii în așezările deschise de la Hansca-Lutăria (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 54, fig.15/2), Huși-Corni (Teodor 1981, 186, fig.34/1), Căscioarele-Șuvița Hotarului (Sirbu și colab. 1996, 16, fig.26/3,4) etc. și în necropolele de la Bugeac (Irimia 1968, 224, fig.35/a,b), Zimnicea (Alexandrescu P. 1980, 53, fig.59) etc.

Seceri. În incintele unor așezări fortificate, ca Bâzdâna-Cetate (fig.75/15) (Tătulea 1988-1989, 19-22), Bunești (fig.75/7-14) (Bazarciuc 1983, 255), Tinosul (Vulpe R., Vulpe E. 1924, 218) etc. au fost descoperite seceri întregi sau fragmentare. Ele au curbura larg deschisă, lama îngustă, terminată la partea inferioară printr-un penducul scurt, îndoit spre exterior.

Asemenea unelte sunt cunoscute și în unele așezări deschise ca: Hansca-Pidașca (Niculiță 1977, 91-92, fig.7/4), Hansca I (Niculiță 1977, 91, fig.7/3), Căscioarele-Suharna (Sirbu și colab. 1996, 226, fig.49/13), Căscioarele-Șuvița Hotarului (Sirbu și colab. 1996, 16, fig.26/5), Greaca-Valea Fântânilor (Sirbu și colab. 1996, 279, fig.102/10) etc. Ele capătă, însă, o răspândire mai largă în secolele II a. Chr. - I p. Chr. (Glodariu, Iaroslavschi 1979, 71-73, fig.31,32)

Cosoare. Mai rar, în așezările fortificate, sunt întâlnite cosoarele, acestea fiind reprezentate de exemplarele găsite la Bâzdâna-Cetate (fig.74/2-5) (Tătulea 1988-1989, 19-22), Mărgăritești (Preda 1986, 199, pl.XVII/2,4) și Coțofenii din Dos (fig.75/1) (Zirra și colab. 1993, 144). Ele se caracterizează printr-o lamă relativ lată la bază și subțiată spre vârf, având jumătatea superioară curbată.

Analogii ale acestor unelte au fost descoperite în mai multe așezări deschise din secolele IV-III a. Chr. la Huși-Corni (Teodor 1981, 186, fig.31/2,4), Vlădiceasca (Trohani 1987, 55, fig.2/2,3), Căscioarele-Cătului (Sirbu și colab. 1996, 238, fig.61/9) etc. Piese asemănătoare vor fi întâlnite pe larg în secolele următoare, atât în teritoriul extracarpatic, în așezările dacice de la Brad (Ursachi 1995, 117), Răcățiu (Căpitanu 1976, 69) etc., cât și pe teritoriul Transilvaniei, în așezări și depozite dacice (Glodariu, Iaroslavschi 1979, 75, fig.66/2).

Brăzdare de plug. Acest tip de unelte este cunoscut după exemplarele descoperite la Fedești (Coman 1980, 235, fig.164/1) și Bunești (Bazarciuc 1983, 253, fig.2/1). De exemplu, cel descoperit la Bunești are baza triunghiulară și prezintă o gaură de înmănușare și lama curbată la vârf, dispusă oblic față de bază. Brăzdarele de plug vor deveni mai curențe în secolele II a. Chr. - I p. Chr., fiind întâlnite atât în fortificații, cât și în așezări deschise (Glodariu, Iaroslavschi 1979, 70-71).

Topoare. În așezările fortificate au fost descoperite mai multe tipuri de astfel de unelte.

Tipul I este reprezentat de topoarele cu aripioare, găsite la Coțofenii din Dos (fig.76/7) (Zirra Vl. V. 1994, 77-78), Cotnari (Florescu 1980, 17, fig.19) și Bunești (fig.76/6) (Bazarciuc 1983, 252). În spațiul nord-tracic, analogii ale topoarelor cu aripioare sunt cunoscute la Trestina, Cernat, Popești-Nucet, Ferigele și Vințu de Jos (Zirra Vl. V. 1994, 77). Aceste topoare, de regulă, nu apar mai târziu de secolele VII-VI a. Chr. (Wesse 1990). Totuși, uneltele aflate la Bunești și Coțofenii din Dos, în baza contextului de descoperire (atât la Bunești, cât și la Coțofenii din Dos nu există un nivel de locuire hallstattian mai timpuriu decât cel geto-dacic) pot fi plasate în secolele IV-III a. Chr. (Zirra Vl. V. 1994, 77-78).

Tipul II îl constituie topoarele cu duliță de înmănușare deschisă, descoperite la Bunești (fig.76/1-4) (Bazarciuc 1980, 62-63; idem 1983, 252-253), Ofatinți (fig.76/5) (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 54) etc. Acestea au marginile superioare îndoite în formă de aripioare, corpul trapezoidal, iar tăișul ușor rotunjit.

Tipul III - topoare cu gaură de înmănușare transversală. Astfel de unelte au fost descoperite la Bunești (fig.76/9-11) (Bazarciuc 1980, 62-63; idem 1983, 252-253), Suruceni (Hîncu 1993, 67) etc. Ele au adesea o adâncitură ce înconjoară gaura de înmănușare pe ambele fețe, detaliu tipologic ce nu se găsește pe piesele din cetățile dacice mai târzii.

Topoarele de tipul II (barde după I. Glodariu și E. Iaroslavschi) și cele de tipul III vor căpăta o largă răspândire în secolele II a. Chr. - I p. Chr., fiind cunos-

cute atât în spațiul intracarpatic, cât și în cel extracarpatic (Glodariu, Iaroslavschi 1979, 60-82, fig.36-42).

Ciocane. Prin cercetările de la Bâzdâna-Cetate (Tătulea 1988-1989, 15-28, fig.7/3) și Coțofenii din Dos (Zirra Vl. V. 1994, 82, fig.7/7) au fost scoase la iveală câte un ciocan lucrat din fier, foarte asemănătoare între ele. Ambele sunt de dimensiuni relativ mici, încât se consideră că ar fi fost utilizate pentru îndeletniciri care presupuneau o anumită finețe (Zirra Vl. V. 1994, 82).

Sule. La categoria uneltelor din fier sunt încadrate și sulele depistate la Saharna Mare (Smirnov 1949, 94) și Butuceni (fig.75/6) (Niculiță, Teodor, Zanoci 1997, 15). Acestea au dimensiuni nu prea mari (până la 10 cm lungime), având un capăt rotund, ascuțit, iar celălalt în patru muchii.

Unelte de fierărie. Prin descoperirea de la Bunești se evidențiază trei clești pentru forjă și un disc cu tijă (Bazarciuc 1980, 63; idem 1983, 254; Teodoru-Bazarciuc 1997, 15).

Uneltele din lut alcătuiesc o gamă restrânsă de tipuri, bine reprezentate în toate așezările întărite din secolele VI-III a. Chr.

Fusaiole. Foarte numeroase și variate ca formă sunt fusaiolele, curențe printre descoperirile din spațiul getic al celei de-a doua vârste a epocii fierului. Majoritatea acestor obiecte au fost lucrate cu mâna din pastă de lut cu impurități de șamotă. Formele cele mai obișnuite sunt cele bitronconice, indiferent de dimensiunile absolute. Acestea sunt cunoscute după exemplarele de la Butuceni (fig.78/1-5) (Niculiță, Teodor, Zanoci 1995, 490), Cotu-Copălău (fig.77/7-9) (Șadurschi, Șovan 1994, 180), Pivdennoe (Sal'nikov 1966, 204-205, fig.26/1-4), Trivalea Moșteni (Moscalu, Beda 1979, 363), Mateuți (fig.77/4,5) (Zlatkovskaja 1965, 222), Stolniceni (fig.78/6-8) (Sirbu, Arnăut 1995, 378-400), Coțofenii din Dos (fig.77/6) (Zirra Vl. V. 1994, 72), Hlinjeni "La șanț" (fig.77/1-3) (Golțeva, Cașuba 1995, 42) etc. Urmează cele în formă de sferă, semnalate la fortificațiile de la Butuceni (fig.78/9-12) (Niculiță, Teodor, Zanoci 1995, 490), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, 149), Tinosul (Vulpe R., Vulpe E. 1924, 209, fig.38/9) etc. Cea de a treia categorie o alcătuiesc fusaiolele de formă cilindrică, descoperite la Butuceni (fig.78/13,14) (Niculiță, Teodor, Zanoci 1997, 12-14), Coțofenii din Dos (fig.78/15) (Zirra și colab. 1993, 143), Satu Nou "Valea lui Voicu" (fig.78/16-18) (Irimia, Conovici 1989, 149), Măscăuți (fig.78/19) (Niculiță 1987, 105) etc. De regulă, ele erau lucrate din pereții sau fundurile vaselor ieșite din uz.

Fusaiole similare au fost descoperite și în majoritatea așezărilor deschise, cercetate prin săpături sau sondaje arheologice. Acestea sunt cunoscute la Vlădiceasca (Trohani 1987, fig.3/3-8), Huși-Corni (Teodor 1981, 186, fig.32/5-7; 33/4-12), Căscioarele-Șuvița Hotarului (Sirbu și colab. 1996, 202, fig.25/1-18), Greaca-La Slom (Sirbu și colab. 1996, 273, fig.96/1-7) etc.

Greutăți pentru dispozitivele de țesut au fost descoperite la Pivdennoe (Sal'nikov 1966, 224, fig.26/9), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, 148, fig.30/6), Bunești (Bazarciuc 1980, 70-71), Coțofenii din Dos (fig.79/2) (Zirra și colab. 1993, 143-144) etc. Ele aveau diferite forme: conică, tronconică, bitronconică sau piramidală.

Asemenea obiecte sunt cunoscute și în așezările deschise de la Vlădiceasca (Trohani 1987, fig.56/9,10), Căscioarele-Șuvița Hotarului (Sîrbu și colab. 1996, 201, fig.24/6), Cucorăni (Teodor 1975 133), Căscioarele-Suharna (Sîrbu și colab. 1996, 226, fig.49/9,10) etc.

Numărul mare al fusaiolelor și greutatea lor de la războaiele de țesut, descoperite atât în fortificații, cât și în așezările deschise demonstrează că meșteșugurile casnice ocupau un loc de seamă în viața economică a geto-dacilor.

Calapoadele (lustruitoare) pentru modelarea ceramicii sunt cunoscute prin descoperirile la Bunești (Bazarciuc 1983, 258), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, 148, fig.27/19; 30/3,4), Coțofenii din Dos (fig.79/1,3) (Zirra și colab. 1993, 143-144), Albești (Berciu, Moscalu 1972, 635), Hlinjeni "La șanț" (Golțeva, Cașuba 1995, 43), Tinosul (Vulpe R., Vulpe E. 1924, 209, fig.39/14), Pleașov (Preda 1986a, 91) etc.

Calapoade similare au fost atestate și în așezările deschise de la Căscioarele-Suharna (Sîrbu și colab. 1996, 226, fig.49/8), Prundu-La Stână (Sîrbu și colab. 1996, 289, fig.112/7), Vlădiceasca (Trohani 1987, 56, fig.4/1) etc.

Creuzete pentru turnarea metalelor au fost depistate la Butuceni (fig.79/5) (Niculiță 1987, 101), Isacovo (Niculiță 1987, 186), Stănțești (Teodor 1989, 67), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1990, 84), Mășcăuți (Arnăut 1997, 54), Hârtopul Mare (Cebotarenco 1997, 213, fig.5/4), Pleașov (Preda 1986a, 91) etc.

De asemenea, creuzetele sunt cunoscute și în unele așezări deschise precum Căscioarele-Șuvița Hotarului (Sîrbu și colab. 1996, 99).

Uneltele din piatră sunt reprezentate cel mai frecvent de gresii de ascuțit (cutii) și rășnițe de mână.

Cutiile sunt diferite ca formă și dimensiuni, practic variind de la un exemplar la altul. Asemenea unelte au fost descoperite la Butuceni (fig.80/1-3,5) (Niculiță, Teodor, Zanoci 1995, 490; idem 1997, 12), Hlinjeni "La șanț" (Golțeva, Cașuba 1995, 43), Satu Nou "Valea lui Voicu" (fig.80/4,7) (Irimia, Conovici 1990, 87), Hârtopul Mare (fig.80/6) (Cebotarenco 1997, 213) Stolniceni (Sîrbu, Arnăut 1995, 382), Bunești (Bazarciuc 1983, 258) etc.

Această categorie de descoperiri este destul de frecventă în așezările deschise, ca la Prundu-La Stână (Sîrbu și colab. 1996, 289, fig.112/9), Căscioarele-Șuvița Hotarului (Sîrbu și colab. 1996, 200, fig.23/9,10) etc.

Rășnițele de mână sunt documentate prin unele piese întregi la Butuceni (fig.81) (Niculiță, Teodor, Zanoci 1995, 490), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia,

Conovici 1989, 148, fig.30/1), Tinosul (Vulpe R., Vulpe E. 1924, 210, fig.40), Vârț (Gherge 1983, 50) etc. sau fragmentare, descoperite la Potârca (Zanoci 1992, 32), Mărgăritești (Preda 1986, 106), Coțofenii din Dos (Zirra Vl. V. 1994, 74), Pleașov (Preda 1986a, 91), Țicleni (Gherge 1983, 50, nota 14) etc.

Rășnițe similare au fost atestate și în unele așezări nefortificate, ca Huși-Corni (Teodor 1981, 186), Căscioarele-Șuvița Hotarului (Sîrbu și colab. 1996, 16) etc.

Mai rar sunt atestate lustruitoarele din piatră, acestea fiind semnalate numai la Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, 149).

Uneltele din os, reprezentate în special de străpungătoare, au fost scoase la iveală în mai multe așezări fortificate, cum ar fi, de exemplu, Butuceni (fig.82/5), Satu Nou "Valea lui Voicu" (fig.82/1,4) (Irimia, Conovici 1989, 148), Rudi "La șanțuri" (fig.82/6) (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 89), Hârtopul Mare (fig.82/7) (Cebotarenco 1997, 214) etc.

Uneltele din os nu sunt ceva specific numai pentru fortificații, acestea fiind atestate și în majoritatea așezărilor deschise: Prundu-La Stână (Sîrbu și colab. 1996, 289, 112/8), Căscioarele-Șuvița Hotarului (Sîrbu și colab. 1996, 200, fig.23/1-8), Greaca-Valea Fântânilor (Sîrbu și colab. 1996, 279, fig.102/6-8) etc.

4.2.2. Arme

Armele reprezintă o categorie de descoperiri mai puțin întâlnită în așezările fortificate din secolele VI-III a. Chr. Printre ele sunt cunoscute vârfuri de săgeată, vârfuri și calcâie de lance, pumnale și arme defensive.

Vârfurile de săgeată reprezintă tipul de arme cel mai frecvent din cetățile geto-dacice. Acestea sunt obținute din bronz sau fier. Pondere numerică revine vârfurilor de săgeată cu trei aripioare și dulie scurtă, lucrate din bronz. Lungimea lor variază de la 1,6 până la 4,6 cm. Asemenea săgeți au fost descoperite la fortificațiile de la Butuceni (fig.83/3-7) (Niculiță 1987, 100), Mateuți (fig.83/8) (Zlatkovskaja 1965, 222), Stolniceni (fig.83/10) (Sîrbu, Arnăut 1995, 392), Stănțești (fig.83/1,2) (Florescu, Rață 1969, 14), Coțofenii din Dos (fig.83/11,12) (Zirra Vl. V. 1994, 79), Satu Nou "Valea lui Voicu" (fig.83/9) (Irimia, Conovici 1989, 148), Bâzdâna-Cetate (Tătulea 1988-1989, 17), Pivdennoe (Sal'nikov 1966, 206, fig.27/7,8), Bunești (Bazarciuc 1983-1984, 171) etc.

La fel, sunt cunoscute și vârfuri de săgeată cu trei muchii fără penducul. Acestea au un manșon interior, destinat pentru fixarea tijei. Lungimea lor nu depășește 3,5 cm. Astfel de săgeți sunt bine documentate la Suharna Mare (fig.83/14) (Smirnov 1949, 94), Coțofenii din Dos (fig.83/13) (Zirra și colab. 1993, 143-144) etc.

Vârfurile de lance au fost lucrate prin batere dintr-o singură bucată de fier și aveau corpul în formă de frunză de salcie, străbătut de o nervură mediană dublă. În

secțiune ele aveau o formă romboidală, fiind continuate printr-un tub de înmănășur alungit. Vârfuri de lance au fost atestate la Bunești (fig.84/4) (Bazarciuc 1983, 255), Stâncești (fig.84/5) (Florescu, Rață 1969, 14), Orbeasca de Sus (fig.84/3) (Moscalu, Beda 1979, 364), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, 148), Vârț (Gherghe 1983, 50) etc.

Călcâiele de lance sunt mai puține la număr, fiind documentate doar prin exemplarele de la Bunești (fig.84/6-9) (Bazarciuc 1983, 255).

Pumnalele reprezintă tipul de arme extrem de rar întâlnit în fortificațiile geto-dacice din perioada cercetată. Actualmente fragmente ale lor sunt cunoscute numai la Butuceni (fig.84/1) (Niculiță 1987, 96-97) și Bâzdâna-Cetate (fig.84/2) (Tătulea 1988-1989, 21). Exemplarul de la Butuceni are mânerul în formă de bară lată și gardă în formă de fluture. Lama, care este ruptă, are în secțiune o formă romboidală alungită. La Bâzdâna-Cetate a fost descoperită numai garda acestei arme.

Foarte rar se întâlnesc în cetăți și armele defensive, acestea fiind cunoscute după două cunecide descoperite la Stâncești (Florescu, Rață 1969, 15).

Această categorie de descoperiri este mai bine documentată în necropole. Astfel, vârfuri de săgeți au fost atestate în mormintele de la Agighiol (Berciu 1969, 68-69), Zimnicea (Nestor 1949, 121; Alexandrescu P. 1980, 19-126), pumnale - la Pârjolteni (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 68-69), Zimnicea (Alexandrescu P. 1980, 19-126) etc.

Sortimentul de arme descoperit în fortificațiile geto-dacice din secolele VI-III a. Chr. are, la fel, perfecte analogii în mediul scitic (Meljukova 1964, 14-77).

4.2.3. Piese de harnașament

Pieșele de harnașament, descoperite în cetăți, sunt puține la număr. Ele erau obținute, în cele mai multe cazuri, din fier, mai rar din bronz. Din această categorie se disting zăbale, psalii și diferite aplici.

Zăbalele sunt cunoscute după o piesă întreagă, descoperită la Albești (Berciu, Moscalu 1972, 638) și câte una fragmentară - la Butuceni (fig.85/4) (Niculiță, Teodor, Zanoci 1995, 472) și Pivdennoe (Sal'nikov 1966, 205, fig.27/2).

Psaliile au apărut în săpăturile de la Coțofenii din Dos (fig.85/1) (Zirra VI. V. 1994, 81), Stâncești (Florescu, Rață 1969, 15), Rudi "La șanțuri" (fig.85/2) (Romanovskaja, Šelov-Kovedjaev, Ščeglov 1981, 123) și Tinosul (Vulpe R., Vulpe E. 1924, 218, fig.47/23). Piesa de la Coțofenii din Dos este lucrată din fier, având profilul în formă de "S". Mijlocul ei prezintă două zone aplatizate, străbătute de câte un orificiu. Acest tip de obiecte este bine cunoscut prin intermediul altor descoperiri de epocă, între care cele de la Zimnicea - necropolă, unde astfel de piese corespund înmormântărilor făcute în secolul IV a. Chr., mai cu seamă în a doua jumătate (Alexandrescu P. 1980, 73). După tipologia lui W. M. Werner aceste psalii fac parte

din tipul VI A și sunt datate în secolul IV a. Chr. (Werner 1988, 45). La Stâncești au fost descoperite două psalii, care au profilul în formă de "S", având la extremități protome (cap de vultur). O psalie asemănătoare este cunoscută din necropola de la Tigveni "Babe" (Popescu, Vulpe A. 1982, 95, fig.18/f). Aceste psalii au fost încadrate de către W. M. Werner în tipul V A3 și sunt datate în secolul IV a. Chr. (Werner 1988, 118). Piesa de la Rudi aparține tipului V C (după Werner) și poate fi datată la fel în secolul IV a. Chr. (Werner 1988, 42). Exemplarul de la Tinosul este relativ mai târziu și este încadrat în secolul II a. Chr. (Werner 1988, 42).

Aplice. La Butuceni, în umplutura șanțului defensiv N.3, a fost descoperită o aplică cruciformă (fig.85/3) (Niculiță, 1987, 92), cu patru petale, ce avea pe partea din dos un inel pentru fixare. Aceasta, conform analogiilor din tumuli scitici de la Emčicha (Illins'ka 1961, 55-60) și Luki (Illins'ka 1968, 153-154), poate fi considerată, de asemenea, ca piesă de harnașament.

4.2.4. Obiecte de podoabă și piese vestimentare

Obiectele de podoabă și piesele vestimentare ocupă un loc important în cadrul descoperirilor din așezările fortificate, fiind variate ca formă și material. De regulă, acestea apar răzlețite în locuințe și în stratul de cultură. Uneori însă ele sunt grupate în tezaure, cum ar fi în cazul celor descoperite la Bunești. Aici, au fost descoperite două tezaure ce conțineau un bogat și variat material. Unul era compus din 14 fibule, două brățări cu capetele libere, o brățară spiralică, 15 verigi și o drahmă histriană (Bazarciuc 1981, 563-570); cel de al doilea - dintr-un colier din 75 mărgel de chihlimbar, un colier din 70 corali, două perle bitronconice lucrate din foiță de aur, două brățări spiralice, două scoici Kauri și o piesă circulară din bronz (Bazarciuc 1987, 37).

Fibule. Cele mai răspândite piese vestimentare în așezările geto-dacice fortificate rămân a fi fibulele de tip tracic. Asemenea piese au fost identificate la Bâzdâna-Cetate (fig.86/1-12), Coțofenii din Dos (fig.86/13-15; 87/11,12), Bunești (fig.87/1-12), Butuceni (fig.87/13), Măscăuți (fig.87/14), Tinosul, Zimnicea etc.

La Coțofenii din Dos au fost descoperite 6 fibule de tip tracic (1 din fier și 5 din bronz), diferite ca serie și variantă. Două din ele (fig.86/14,15) se încadrează în seria I-a, după clasificarea lui R. Vulpe (Vulpe 1930, 47 și urm.) și VI. V. Zirra (Zirra VI. V. 1989, 302-306), fiind datate în cursul secolului IV a. Chr. Celelalte au piciorul în forma literii "S" și au fost plasate în cadrul seriei a III-a (după R. Vulpe; VI. V. Zirra), una (fig.86/13) fiind datată la cumpăna secolelor IV-III a. Chr., restul (fig.87/11,12) - în prima jumătate a secolului III a. Chr. (Zirra VI. V. 1994, 75).

La Bâzdâna-Cetate au fost identificate 18 fibule de tip tracic (după alte informații circa 30) (Zirra VI. V. 1994, nota 25) lucrate din bronz. Toate fibulele se încadrează în seria a III-a, variante târzii și sunt datate la sfârșitul secolului IV - secolul III a. Chr. (Tătulea 1988-1989, 16-20).

Fibulele de la Bunești sunt cunoscute din tezaurul de podoabe nr. 1, din locuințe și din stratul de cultură, în total circa 25 piese. Majoritatea fibulelor au fost făcute din bronz, unele fiind din argint. Toate exemplarele se încadrează în seria a III-a, variante târzii, datându-se la sfârșitul secolului III - începutul secolului II a. Chr. (Bazarciuc 1981, 564-565; idem 1983, 265-266; idem 1986, 89-90).

Fibulele de la Butuceni și Zimnicea (Alexandrescu A. 1976, 136, fig.2/13) fac parte, la fel, din seria a III - a și sunt datate la sfârșitul secolului IV a. Chr.

Piese de la Măscăuți (Niculiță 1987, 105) și Tinosul (Vulpe R., Vulpe E. 1924) sunt încadrate în aceeași serie, datându-se în secolul III a. Chr.

Fibulele de tip tracic sunt pe larg cunoscute și în alte categorii de monumente, cum ar fi: așezările de la Poiana (Teodor, Țau 1996, 60-61, fig.1,2), Căscioarele-Cătălui (Sîrbu și colab. 1996, 238, fig.61/3), Căscioarele-Șuvița Hotarului (Sîrbu și colab. 1996, 16, fig.88/1,2), necropola de la Zimnicea (Alexandrescu A. 1976, 132, fig.1), tezaurul de la Epurenii-Huși (Bazarciuc 1983, 566) etc.

Brățări. Nu mai rar întâlnite în cetățile studiate sunt și brățările. La stadiul actual al cercetărilor, ele se grupează în trei tipuri principale:

La tipul I pot fi atribuite brățările din bară de argint sau bronz, cu capetele libere, descoperite la Bunești (fig.88/1) (Bazarciuc 1983, 271), Măscăuți (fig.88/2) (Niculiță 1987, 105), Hârtoșul Mare (fig.88/3) (Cebotarenco 1997, 214), Satu Nou "Valea lui Voicu" (fig.88/4-6) (Irimia, Conovici 1989, 148), Butuceni (fig.88/9) (Niculiță, Teodor, Zanoci 1995, 474) etc. Acestea, de obicei, erau decorate cu cercelete, puncte și hașurări, executate prin incizare și imprimare. Brățări similare sunt cunoscute atât în mediul geto-dacic: Poiana (Teodor 1997, 392, fig.1/2,6,8,9), Enisala (Simion 1971, 126, fig.32), Zimnicea (Alexandrescu P. 1980, 119, fig.71/3) etc.; cât și în cel celtic: Manching (Edert 1991, 12-13, taf.4/52-84) și scitic: Elizavetovsk (Meljukova 1989, 347, tab.42/12), Volkovcy (Galanina 1977, 47, tab.24/19) etc.

De tipul II sunt brățările cu capetele libere sau prinse, ornamentate cu butoni, ca cele de la Albești (fig.88/7) (Berciu, Moscalu 1972, 636), Pleșov (fig.88/8) (Preda 1986a, 91) și Radovanu (Morintz, Șerbănescu 1985, 26, fig.4/10).

Brățara de la Albești a fost lucrată din bronz, având patru grupuri de globule, dispuse în triunghi și fixate pe linia exterioară a brățării. Ea se încadrează, conform analogiilor în secolele IV-III a. Chr. La Pleșov a fost descoperită o brățară de bronz fragmentară, prevăzută din loc în loc cu grupuri de câte trei globule. Piesa este de formă circulară, cu diametrul de 7,5 cm și consta dintr-o verigă masivă, rotundă în secțiune, cu diametrul de 0,6 cm. Din cele șase grupuri de globule pe care le avea inițial, patru se mai păstrează pe fragmentul descoperit. C. Preda, având în vedere numărul sporit de grupuri de globule față de alte exemplare cunoscute, datează brățara de la Pleșov în intervalul de timp dintre mijlocul secolului III și jumătatea secolului II a. Chr. (Preda 1986a, 91). La fel este datată și brățara de la Radovanu (Moscalu 1990, 150).

Piese analoage au fost descoperite atât în spațiul nord-tracic: în necropolele de la Murighiol (Bujor 1955, 576, fig.1/11), Bugeac (Irimia 1968, 219, fig.31), Enisala (Simion 1971, 118, fig.31/g), în așezările de la Huși-Corni (Teodor 1981, 186, fig.34/2), Bărboasa (Moscalu 1990, 150) etc., cât și în mediul scitic: la Novye Bateki (Nefedova 1992, 25, fig.2/8), Prussy (Petrenko 1961, 72, fig.5/3) etc. Em. Moscalu, în baza descoperirii unui tipar din piatră pentru turnarea acestui tip de brățări la Olbia, admite lucrarea brățărilor ornamentate cu butoni în orașele grecești de pe litoralul Mării Negre (Moscalu 1990, 150-151).

Brățările menționate, pot fi încadrate în tipul 8, după tipologia elaborată de E. S. Nefedova și datate în secolele IV-II a. Chr. (Nefedova 1992, 25-28).

La tipul III pot fi încadrate brățările spiralice lucrate din sârmă de bronz sau argint. Capetele lor, de regulă, erau aplatizate și ornamentate prin gravură cu decor geometric sau cu capete de șarpe. Asemenea brățări au fost descoperite la Coțofenii din Dos (Zirra și colab. 1993, 144), Bunești (fig.89/1-3) (Bazarciuc 1983, 267-270) etc. Brățări analoage sunt cunoscute în tezaurul de la Mateuți (Nudel'man, Rikman 1956, 130-131, fig.1/2-4), în așezarea de la Poiana (Teodor 1997, 292, fig.1/7; 2/2), în necropola de la Enisala (Simion 1971, 92, fig.19/e) etc. În mediul celtic, brățări asemănătoare au fost descoperite la Manching (Endert 1991, 9-11, taf.3/27) etc., iar în cel scitic la Ordžonikidze (Meljukova 1989, 347, tab.42/41), Ositnajažka (Galanina 1977, 34, tab.15/3) etc.

Cercei. Acestea se întâlnesc mai rar decât alte bijuterii, fiind cunoscuți după piesele descoperite la Coțofenii din Dos (fig.89/4) (Zirra VI. V. 1994, 82) și Pleșov (Preda 1986a, 91, fig.20/5). Cercelul de la Coțofenii din Dos a fost lucrat în tehnica filigranului dintr-o sârmă de argint, rotundă în secțiune, care avea la capăt o placă triunghiulară. Acest exemplar are similitudini cu cerceii din aur de la Hansca-Lutăria (mormântul 31) (Niculiță 1987, 147, fig.41/5), încadrați în secolele IV-III a. Chr. și Holodnyj Jar (tumulul 20) (Meljukova 1979, 230, fig.34/25), datați în secolul IV a. Chr.

Inelele descoperite sunt dintr-o singură spirală ca cele de la Coțofenii din Dos (fig.89/7,8) (Zirra și colab. 1993, 144), sau plurispiralice ca cele de la Satu Nou "Valea lui Voicu" (fig.89/6) (Irimia, Conovici 1989, 148) și Băzdăna-Cetate (fig.89/5) (Tătulea 1988-1989, 18-20). Inelele de la Coțofenii din Dos au fost realizate din bronz, purtând pe șatoane decor figurativ, probabil cervidee (Zirra VI. V. 1994, 81). Ele au tangențe cu inelele din necropola de la Zimnicea, datate în secolele IV-III a. Chr. (Alexandrescu P. 1980, 53, fig.51).

Inele monospiralice și plurispiralice sunt frecvent întâlnite în mediul scitic la: Tolstaja Mogila, Čertomlyk, Elizavetovsk etc. (Meljukova 1989, 347, tab.42/54,56,58).

Diademe. O piesă unicat pentru spațiul nord-tracic a fost cercetată la Bunești. Diadema princiară de la Bunești este lucrată din aur, având o greutate de

757,6 g. Ea are actualmente o formă oval-turtită, fiind lucrată din două bare paralele, ce se unesc în șase puncte, astfel formându-se cinci ochiuri, în care a fost fixată o placă rotundă din tablă de aur. Punctele unde se unesc cele două bare au fost sudate. Pe aceste ochiuri este realizat în relief motivul principal al diademei, adică cele cinci motive florale care se sprijină în mijloc pe un cilindru din tablă de aur cu înălțimea de 1,1 cm. Florile au două rânduri de petale ascuțite bordate pe margine cu sârmă de aur lucrată în filigran, iar în centru, sprijinindu-se direct pe cilindru, este redată o altă floare cu șase petale rotunjite cu bobită de aur. Extremitățile celor două bare sunt modelate în formă de animale de pradă stilizate. Animalele sunt grupate perechi pe fața exterioară a barei din profil: 2 au capul spre dreapta iar 2 spre stânga. Corpul animalelor este redat printr-un motiv romboidal cu linii incizate oblic ce reprezintă blana animalelor (Bazarciuc 1983-1984, 170).

O diademă asemănătoare cu motive florale și ochiuri de prindere se cunoaște în mormântul princiar de la Vergina din epoca lui Filip al II-lea. De asemenea, rozete florale ornamentate pe margini cu sârmă în filigran se mai cunosc la Crispiano și Ginoso în Italia. Pentru felinele de pe capetele diademei sunt găsite analogii la colierii de la Cucuteni-Băiceni (Teodoru-Bazarciuc 1997, 1997, 15).

Măgelele (Perle) descoperite în cetăți, în majoritatea cazurilor, sunt lucrate din lut sau sticlă. Măgele din lut au fost atestate la Butuceni (Niculiță 1987, 100, fig.22), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, 143, fig.30/14; 31/20), Cotu-Copălău (fig.90/2,3) (Șadurschi, Șovan 1994, 181) etc. Asemenea piese sunt cunoscute atât în așezările deschise de la Hansca (Niculiță 1977, 105), cât și în necropole, la Enisala (Simion 1971, 126, fig.32) etc.

Măgelele din sticlă sunt diverse ca formă și colorit. Printre ele predomină cele rotunde și sferice care au o culoare albastră simplă sau cu "ochi". Astfel de podoabe sunt cunoscute la Albești (Berciu, Moscalu 1972, 634), Saharna Mare (Smirnov 1949, 94), Satu Nou "Valea lui Voicu" (fig.90/4,5) (Irimia, Conovici 1989, 150), Butuceni (fig.90/1) (Niculiță 1984, 16), Bunești (fig.90/6-8) (Bazarciuc 1983, 269), Bâzdâna-Cetate (Tătulea 1984, 99), Stănțești (Florescu, Rață 1969, 13-14), Cotnari (Bazarciuc 1986, 98) etc. Prezintă interes perlele cu măști umane, descoperite la Bunești (fig.90/9-12). Ele au fondul albastru sau negru și fața galbenă sau bleu-verde. Ochii sunt redați cu cercuri albastre și albe, cu un cerc albastru plin la mijloc. Pe margini au un șir de bobite albe sau galbene.

Piese similare au fost descoperite în necropolele de la Murighiol (Bujor 1955, 575, fig.1/7-9), Bugeac (Irimia 1968, 211, fig.18), Zimnicea (Alexandrescu P. 1980, 103, fig.52), în așezările de la Greaca "Valea Fântânilor" (Șirbu și colab. 1996, 96, fig.96/10), Huși-Corni (Teodor 1981, 186, fig.31/5) etc. În această perioadă, podoabele din sticlă capătă o largă răspândire, fiind cunoscute atât în Europa, cât și în Asia (Kunter 1995, 294-433, taf.2-7).

În cetățile geto-dacice din secolele VI-III a. Chr., alături de podoabele menționate mai sus, sunt cunoscute un șir de bijuterii și piese vestimentare, descoperite în cantități reduse, cum ar fi, de exemplu, inelele de buclă, cataramele etc.

Existența unei game largi de podoabe, precum și descoperirea materiei prime și a uneltelor pentru realizarea lor (Bâzdâna, Bunești, Zimnicea etc.), ne vorbesc despre caracterul autohton al multora din ele.

Totodată, acestea ne indică prezența unei pătri înstărite, căreia îi aparțineau aceste podoabe și care, probabil, locuia în așezările menționate.

4.2.5. Monede

Existența surplusului de produse a dat posibilitatea creării unor schimburi de mărfuri realizate între populația autohtonă și lumea înconjurătoare, tracă și greco-macedoniană. Frecvența acestor schimburi au impus geților necesitatea folosirii monedei.

Inițial, în spațiul extracarpatic pătrund monedele grecești, urmate fiind de cele macedonene. Actualmente ele sunt cunoscute atât prin cele depistate în așezările deschise și fortificate, cât și prin descoperirile întâmplătoare.

Monedele din cetăți apar izolat, ca la Butuceni, Ibănești, Tinosul, Bunești etc., în tezaure de podoabe ca la Bunești, sau în tezaure monetare - Satu Nou "Valea lui Voicu" și Orlovka.

Cele mai timpurii monede atestate în cetățile geto-dacice, sunt staterii cyzycieni de electrum. Cyzicul a bătut o gamă variată de monede, atingând 275 de tipuri, însă staterii săi de electrum, cu imaginea unui thon, au fost cei mai răspândiți. Bătuți, mai ales, pentru a servi marilor tranzacții din Pontul Euxin, aceștia nu pătrund prea mult în interiorul continentului. Actualmente, pe litoralul de nord-vest al Mării Negre, sunt cunoscute cinci depozite de asemenea monede (Bulatovič 1976, 102-108), printre care unul descoperit în cetatea de la Orlovka. Aici, într-o oenochoe de bronz, a fost găsit un tezaur format din 74 stateri cyzycieni de electrum, din care 29 exemplare sunt din secolul V a. Chr. și 42 din secolul IV a. Chr., mai exact din intervalul 400-330 a. Chr. Potrivit concluziilor cercetătorilor care l-au studiat, acest depozit a fost ascuns în ultimul sfert al secolului IV a. Chr. (Bulatovič 1976, 103).

Monedele histriene capătă o arie de difuzare mult mai mare, ele fiind considerate primele monede utilizate realmente de către geto-daci. Începutul emisiunii monetare a coloniei milesiene datează din secolul V a. Chr. În secolul următor monedele histriene au pătruns pe larg la triburile geților. În prezent, ele sunt descoperite atât în așezările deschise (Căbești, Doroțcoe), cât și în cele fortificate (Bunești, Orlovka, Satu Nou "Valea lui Voicu", Pietroasele, Stolniceni etc.).

La Satu Nou în punctul "Valea lui Voicu" de la suprafață a fost recuperată o drahmă histriană de argint. Piesa are pe avers cele două capete, cel din dreapta inver-

sul, iar pe revers vulturul pe delfin și legenda ΙΣΤ ΠΙ[Η]. Moneda este o subdiviziune a drahmei și a fost datată, ținându-se cont de forma lui Σ și de a efigiei, în secolul IV a. Chr., probabil a doua jumătate (Mitrea 1959, 157). În timpul cercetărilor arheologice de la Pietroasele a apărut o drahmă histriană de argint. Moneda are pe avers cele două capete de tineri, cel din dreapta inversat, iar pe revers emblema orașului, vulturul pe delfin spre stânga și deasupra legenda ΙΣΤ ΠΙ[Η], sub delfin se află sigla A. Din punct de vedere cronologic aceasta face parte din seria târzie a emisiunilor de argint ale Histriei, datându-se către sfârșitul secolului IV a. Chr. (Preda Fl. 1974, 570). La Bunești, în tezaurul de podoabe N.1 a fost identificată o drahmă histriană bătută din argint, datată în a doua jumătate a secolului IV a. Chr. (Bazarciuc 1980a, 169). În cadrul cercetărilor din așezarea fortificată de la Orlovka s-au semnalat peste 100 monede histriene din argint și bronz, date în secolele V-IV a. Chr. (Zaginajlo 1976, 80-81). La circa 300 m est de cetatea Stolniceni a fost descoperit un tezaur compus din circa 44 drahme histriene și 10 tetradrahme de tip Huși-Vovriești. Monedele de Histria erau bătute din argint și aveau pe avers două capete de tineri inversate, iar pe revers vulturul pe delfin, legenda ΙΣΤ ΠΙ[Η] și sigla A sub delfin (Levin-schi 1997, 319). Dintr-un alt tezaur descoperit în apropierea fortificației de la Fedești provin circa 278 de monede histriene din bronz, date la sfârșitul secolului IV a. Chr. (Mitrea și colab. 1981-1982, 45-53; Mitrea și colab. 1983-1984, 149-153).

În incinta cetății Butuceni, printre ruinele unei locuințe a fost depistată o monedă din aramă emisă de orașul Tyras. Pe avers este reprezentat profilul Deme-trei cu cunună de spice, iar pe revers, partea din fața a unui cal. Moneda este datată la sfârșitul secolului IV a. Chr. (Polevoj 1962, 290-291, fig.2/1; Nudel'man 1976, 45-47). O monedă similară a fost descoperită în imediata apropiere a cetății, la Trebujeni. Piesa este datată la mijlocul secolului III a. Chr. (Polevoj 1962, 291, fig.2/2; Nudel'man 1976, 45-47).

La Tinosul a fost atestată o monedă de Thasos cu diametrul de 1,5 cm, bătută din bronz. Pe avers este reprezentat capul tânărului Heracles, iar pe revers poate fi deslușit un arc de luptă și traseul unei inscripții, care nu poate fi precizată. Moneda este datată în anul 280 a. Chr. (Vulpe R., Vulpe E. 1924, 212).

În timpul cercetărilor arheologice la cetatea Radovanu au fost depistate două monede din bronz emise de orașul Callatis, date în secolele III-II a. Chr. (Morintz, Șerbănescu 1985, 27; Șerbănescu 1987, 155) și o monedă de bronz bătută de orașul Tomis (Șerbănescu 1987, 157).

În afară de monedele emise de orașele grecești, în cetățile getice din spațiul extracarpatic sunt atestate și cele macedonene de la Filip II și Alexandru.

De la Filip II sunt cunoscute monede de aur, argint și bronz. În cetăți au fost descoperite un singur stater de aur, la Ibănești (Păunescu, Șadurschi, Chirica 1978, 155), o tetradrahmă de argint la Bunești (Mihăilescu Bârliba 1990, 129) și câteva monede de bronz la Mărgăritești (Preda 1986, 106).

Monede emise de Alexandru Macedon în cetăți nu sunt atestate. În schimb, sunt cunoscute monede postume, reprezentate prin tezaurul de la Satu Nou "Valea lui Voicu". Aici s-a descoperit un mic depozit monetar, care era format din două tetradrahme și trei drahme de argint de tip Alexandru Macedon, postume, depuse într-o căniță lucrată cu mâna. Una dintre tetradrahme poartă pe legendă mențiunea "basileos Alexandros", celelalte conțin doar numele fără titulatură. Autorii descoperirii datează acest depozit în secolul III a. Chr., probabil după 275 a. Chr. (Irimia, Conovici 1990, 86-88).

Dezvoltarea producției și a schimbului de mărfuri la triburile geto-dacice necesita apariția monedei proprii, care va căpăta o largă răspândire în secolele următoare. Asemenea monede au fost descoperite într-un șir de cetăți care își continuă activitatea post secolul III a. Chr. De exemplu, la Bunești au fost descoperite monede de tipul Huși-Vovriești (14 ex.) (Teodoru-Bazarciuc 1996, 353), la Radovanu au fost atestate monede de tipul Vârteju-București (3 ex.) și Inotești-Răcoasa (1 ex.) (Șerbănescu 1987, 156-157) etc.

Descoperirea, în cetăți, a unui număr considerabil de monede de proveniență greco-macedoniană și autohtonă indică rolul pe care l-au jucat aceste cetăți, atât în comerțul intern, cât și în cel extern.

4.2.6. Ceramica

O importanță deosebită, în ceea ce privește cultura materială, o prezintă ceramica. Această categorie de vestigii arheologice fiind întâlnită într-o cantitate destul de reprezentativă, de cele mai multe ori alcătuiește materialul de bază, uneori chiar unic, pentru stabilirea aspectului etnocultural și a limitelor cronologice.

Analiza întregului material ceramic, descoperit în toate așezările epocii respective din spațiul extracarpatic, ar fi posibilă numai în cazul unei lucrări speciale consacrate acestui aspect al culturii materiale, ceea ce nu reprezintă scopul lucrării de față.

În cele ce urmează, se face o trecere în revistă a principalelor categorii și tipuri de vase descoperite în cetățile geto-dacice din secolele VI-III a. Chr.

După tehnica de lucru, ceramica poate fi împărțită în două categorii distincte: lucrată cu mâna și lucrată la roata olarului.

Ceramica lucrată cu mâna este cea mai numeroasă și este realizată din pastă de lut cu degresant în compoziție, arsă neuniform. Culoarea variază de la gri la brun. Această categorie este reprezentată de mai multe tipuri de vase:

Vase bitronconice. Ele au gâtul arcuit, gura de obicei largă, muchia buzei tăiată drept ori ușor rotunjită și îngroșată. Sunt prevăzute cu apucători semicirculare, plasate imediat sub diametrul maxim, cât și cu ornamente în relief în forma de riton schematizat, situate la partea superioară a vasului. Vase întregi sau frag-

mentare au fost identificate la Orbeasca de Sus (fig.92/1,4) (Moscalu 1983, 28-29), Mălușteni (fig.92/2) (Moscalu 1983, 28), Stăncesti (fig.92/3) (Florescu, Rață 1969, 12), Zimnicea (Crișan 1969, pl.135), Mărgăritești (fig.92/6) (Preda 1986, 197), Butuceni (Niculiță 1987, 121-122, fig.2/19) etc. Analogii pentru această categorie de vase sunt cunoscute în necropolele de la Zimnicea (Alexandrescu P. 1980, 46, fig.18, 20,21), Tigveni (Vulpe A., Popescu 1972, 84, fig.1,4), Enisala (Simion 1971, 85, fig.16/d) etc. Vasele bitronconice, menționate mai sus, corespund tipului I după Em. Moscalu (Moscalu 1983, 15-31).

Vase cu corpul bombat. În această categorie au fost încadrate vasele cu corpul bombat și gura răsfrântă spre exterior, drept sau arcuit. Ele au două sau patru mânere plate așezate pe linia diametrului maxim sau în jumătatea inferioară. În partea superioară au ornamente în formă de virgulă, acolade sau butoni. Astfel de vase corespund tipului II după clasificarea, elaborată de Em. Moscalu (Moscalu 1983, 31-37) și au fost descoperite la Butuceni (fig.93/1-6) (Niculiță 1987, 103), Bunești (fig.93/7) (Bazarciuc 1983, 250), Rudi "La șanț" (fig.93/8) (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 88), Stăncesti (Florescu, Rață 1969, 12, fig.3/5) etc. Vase cu corpul bombat sunt cunoscute atât în așezările deschise de la Hansca (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 61, fig.17/8), Huși-Corni (Teodor 1981, 176) etc., cât și în necropolele de la Hansca-Lutărie (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 61, fig.17/4), Enisala (Simion 1971, 123, fig.22/6), Murighiol (Bujor 1955, 577, pl.II/7,8) etc.

Vase în formă de clopot. Acestea au pereții arcuiți, diametrul gurii este mai larg decât al fundului. Unele exemplare au o ușoară fațetare a buzei arcuite spre interior. Decorul îl constituie proeminențele conice, unite cu un brâu alveolat, butonii rotunzi dispuși imediat sub buză vasului sau proeminențele aplatizate. Pe unele exemplare se întâlnește brâu alveolat, ce înconjoară întreaga suprafață a vasului sub formă de ghirlandă. Astfel de vase pot fi întâlnite în majoritatea așezărilor studiate, cu preponderență la Butuceni (fig.94/6) (Niculiță, Teodor, Zanoci 1997, 8-16), Hlinjeni "La șanț" (fig.94/7) (Golțeva, Cașuba 1995, 42), Ofatinți (fig.94/8), (Meljukova 1954, 66), Ibănești (fig.94/4) (Șadurschi, Moscalu 1989, 196), Satu Nou "Valea lui Voicu" (fig.94/5) (Irimia, Conovici 1989, 132), Bunești (fig.94/3) (Bazarciuc 1983, 250), Coțofenii din Dos (fig.94/1) (Zirra și colab. 1993, 116), Orbeasca de Sus (fig.94/2) (Moscalu 1983, 46) etc.

Acest tip de vase are similitudini în așezările deschise de la Huși-Corni (Teodor 1981, 176, fig.6/1), Căscioarele-Șuvița Hotarului (Sirbu și colab. 1996, fig.3/4) etc. și în necropolele de la Hansca-Lutărie (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 64, fig.17/5,7,9), Bugeac (Irimia 1968, 203, fig.8), Enisala (Moscalu 1983, 62) etc.

Vasele-borcan au pereții aproape verticali sau puțin bombați. Gura este largă sau puțin strânsă, fundul fiind neprofilat. Ornamentarea lor constă din apucători

sau butoni, uniți adesea prin brâuri alveolate. Adesea ele sunt decorate cu brâu alveolat dispus orizontal, vertical sau sub formă de ghirlandă. Unele vase-borcan sunt ornamentate cu șiruri de alveole sau creștături, amplasate sub buză. Asemenea vase au fost descoperite la Satu Nou "Valea lui Voicu" (fig.95/4-6) (Irimia, Conovici 1989, 131), Bâzdâna (Tătulea 1984, 99), Mărgăritești (fig.95/2,3) (Preda 1986, 105), Coțofenii din Dos (fig.95/1) (Zirra și colab. 1993, 115), Cotnari (Moscalu 1983, 53) etc.

Vase-borcan sunt cunoscute în așezările deschise de la Vlădiceasca (Trohani 1987, 56, fig.4/2,4; 6/3), Căscioarele-Șuvița Hotarului (Sirbu și colab. 1996, fig.33/1) etc. și în necropolele de la Bugeac (Moscalu 1983, 53, pl.XXII/1), Brăilița (Moscalu 1983, XXIV/9) etc. Aceste vase corespund tipului VI după tipologia lui Em. Moscalu (Moscalu 1983, 53-55).

Castroanele au formă tronconică cu profilul arcuit. Marginea acestor vase poate fi răsfrântă puțin în interior, ca la exemplarele de la Butuceni (fig.96/8), Ibănești (fig.96/5) (Șadurschi, Moscalu 1989, 196), dreaptă ca la cele de la Cotnari (fig.96/1) (Moscalu 1983, 71), sau răsfrântă în exterior ca la cele de la Albești (fig.96/2,4) (Moscalu 1983, 72). Vase similare sunt cunoscute în așezările de la Poiana (Moscalu 1983, pl.LI/5), Vlădiceasca (Trohani 1987, 57, fig.4/3,6) etc., în necropolele de la Hansca-Lutăria (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 64, fig.17/11), Enisala (Simion 1971, fig.16/b), Bugeac (Irimia 1968, fig.15) etc.

Străchini. Acest tip de vase este cunoscut prin exemplare întregi și fragmentare. Forma lor, de regulă, este tronconică, având fundul bine profilat, buza rotunjită sau lată, arcuită ușor spre interior sau dreaptă, la unele exemplare fiind prezente două apucători semicirculare. Astfel de străchini sunt cunoscute la Butuceni (fig.97/2-5; 98/1-2,4,5) (Niculiță, Teodor, Zanoci 1995, 472-490; idem 1996a, 4-28; idem 1997, 3-30), Hlinjeni "La șanț" (fig.97/10; 98/3,6) (Golțeva, Cașuba 1995, 42), Cotu-Copălău (fig.97/6-8) (Șadurschi, Șovan, 1994, 178), Stăncesti (fig.97/1) (Moscalu 1983, 74), Cotnari (Moscalu 1983, 441, pl.XLIX/7), Hârtoșul Mare (Arăuț, Ursu Năniu 1996, pl.XXVII) etc.

Analogii pentru acest tip de vase pot fi găsite atât în așezările deschise, cum ar fi: Huși-Corni (Teodor 1981, 180, fig.20; 21), Căscioarele-Valea Coșarului (Sirbu și colab. 1996, 54 fig.86/10) etc., cât și în necropole la: Zimnicea (Alexandrescu P. 1980, fig.23), Tigveni (Vulpe A., Popescu 1972, fig.3/2; 10/4) etc.

Capace se întâlnesc în mai multe variante: cu corpul conic, înalt sau mai scund, cu corpul concav și cu corpul plat. Acestea au mânerul plin sau în bandă. Asemenea capace au fost descoperite la Butuceni (fig.99/3-5,7-9) (Niculiță, Teodor, Zanoci 1996a, 4-28), Satu Nou "Valea lui Voicu" (fig.99/6) (Irimia, Conovici 1989, 141), Orbeasca de Sus (fig.99/1) (Moscalu 1983, 87-88), Trivalea Moșteni (fig.99/2) (Moscalu 1983, 87-88), Hlinjeni "La șanț" (Golțeva, Cașuba 1995, 43), Bunești (Bazarciuc 1983, 261) etc.

Capace similare sunt cunoscute în așezările de la Cernica (Moscalu 1983, 88, pl.LXV/5), Cucorâni (Teodor 1975, 134, fig.23/5,6; 25/4), Căscioarele-Șuvița Hotarului (Sîrbu și colab. 1996, 16, fig.34/12,13) etc.

Cămile sunt destul de frecvent întâlnite în cetățile geto-dacice. Ele au corpul bitronconic sau globular, cu toarta ușor supraînălțată, ce se prindea de corp pe linia diametrului maxim. Astfel de vase au fost descoperite la Butuceni (fig.100/5,7) (Niculiță 1996, 155), Orbeasca de Sus (fig.100/6) (Moscalu, Beda 1979, 366), Bâzdâna-Cetate (fig.100/8) (Tătulea 1984, 105), Satu Nou "Valea lui Voicu" (fig.100/3) (Irimia, Conovici 1989, 136), Bunești (fig.100/1,2) (Bazarciuc 1983, 260), Coțofenii din Dos (fig.100/4) (Zirra și colab. 1993, 119, fig.29/9-11) etc.

De asemenea, cămile sunt curențe în așezările nefortificate de la Huși-Corni (Teodor 1981, 181-182, fig.30/4,5), Vlădiceasca (Trohani 1987, 57, fig.5/4), Căscioarele-Șuvița Hotarului (Sîrbu și colab. 1996, 16, fig.38/2), Căscioarele-Suharna (Sîrbu și colab. 1996, 32, fig.54/11) etc. și în necropola de la Hansca-Lutărie (Arnăut, Ursu Naniu 1996, pl.XXII/1,2,4).

Cești. Corpul acestor vase este tronconic sau puțin arcuit, având o toartă laterală. Dimensiunile lor variază de la exemplare mici până la unele cu diametrul gurii de 30 cm. Cești au fost atestate la Albești (fig.101/1) (Berciu, Moscalu 1972, 635), Trivalea Moșteni (fig.101/2) (Moscalu 1983, 86), Coțofenii din Dos (fig.101/5,6) (Zirra și colab. 1993, 117-119, fig.29/16-20), Satu Nou "Valea lui Voicu" (fig.101/3,4) (Irimia, Conovici 1989, 134), Bunești (fig.101/7,8) (Bazarciuc 1983, 260), Bucovăț-Cârligei (Toropu 1973, 9), Mărgăritești (Preda 1986, 197) etc.

Analogii pentru această categorie de descoperiri pot fi găsite la Vlădiceasca (Trohani 1987, 57, fig.7/9), Căscioarele-Șuvița Hotarului (Sîrbu și colab. 1996, 15, fig.34/10), Zimnicea-necropolă (Alexandrescu P. 1980, fig.28/1-7) etc.

Paharele sunt de formă tronconică sau cilindrică, cu buza dreaptă sau puțin evazată. Uneori acestea sunt decorate cu proeminente aplatizate sau butoni conici. Astfel de vase au fost descoperite la Butuceni (fig.102/1-4) (Niculiță, Teodor, Zanoci 1996a, 4-28), Măscăuți (fig.102/8) (Niculiță 1987, 105), Bâzdâna (fig.102/5,6) (Tătulea 1984, 105), Hlinjeni "La șanț" (fig.102/7) (Golțeva, Cașuba 1995, 43), Potârca (Arnăut, Ursu-Naniu 1996, 60) etc. Analogii pentru aceste vase se cunosc la Vlădiceasca (Trohani 1987, 56, fig.3/1), Prundu-La Stână (Sîrbu și colab. 1996, 289, fig.112/5,6) etc.

Ceramica lucrată la roată, după proveniența sa, este de două tipuri: de factură autohtonă și de import.

Ceramica autohtonă, lucrată la roată, este prezentă într-o cantitate relativ mică față de ceramica lucrată cu mâna. Ea este lucrată dintr-o pastă fină cu impurități mărunte de șamotă. Culoarea vaselor este roșie-cărmizie sau cenușie. Vasele acestui tip sunt modelate, de regulă, după forma celor lucrate cu mâna (străchini, castroane, căni etc.), sau după prototipul celor grecești.

Străchinile cu buza ușor îndoită spre interior sau răsfrântă în afară capătă o răspândire mai largă decât restul formelor acestei categorii, fiind atestate la Butuceni (fig.103/10) (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 56; Niculiță, Teodor, Zanoci 1997, 11), Albești (fig.103/1,2) (Moscalu 1983, 118-119), Coțofenii din Dos (fig.103/3,9) (Zirra și colab. 1993, 123, fig.31/1-16), Satu Nou "Valea lui Voicu" (fig.103/4-6) (Irimia, Conovici 1989, 143, fig.22/1-7), Orbeasca de Sus (fig.103/7,8) (Moscalu 1983, 120-121), Mărgăritești (Preda 1986, 106, pl.LXIV/1-3,22), Bunești (Bazarciuc 1983, 251) etc.

Străchini similare au fost descoperite în așezările de la Hansca-Toloacă (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 56, fig.16/1,2), Huși-Corni (Teodor 1981, fig.25; 27/4) etc. și în necropolele de la Zimnicea (Alexandrescu P. 1980, 87-88, fig.33; 34/1-16), Bugeac (Irimia 1968, 206, fig.11) etc.

Cămile sunt de formă bitronconică, sau puțin rotunjită, cu marginea evazată, fundul inelar și toartă supraînălțată. Acestea au apărut la Bunești (fig.104/1,2) (Bazarciuc 1983, 251), Coțofenii din Dos (fig.104/3) (Zirra și colab. 1993, 127, fig.35/1-3,5), Bâzdâna-Cetate (fig.104/7) (Tătulea 1984, 99), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, 139, fig.22/10) etc.

Analogii pentru cămile lucrate la roată sunt cunoscute în așezările de la Vlădiceasca (Trohani 1987, 57, fig.6/2,4; 7/2,6,7), Huși-Corni (Teodor 1981, 183, fig.27/6) etc. și în necropolele de la Zimnicea (Alexandrescu P. 1980, 99, fig.36/1-13), Murighiol (Moscalu 1983, 110, pl.LXXIV/8) etc.

Cupe au fost descoperite la Bâzdâna-Cetate (fig.104/9,10) (Tătulea 1984, 99), Coțofenii din Dos (Zirra și colab. 1993, 126, fig.34) etc.

De asemenea, în așezările fortificate apar și unele imitații ale vaselor grecești, cum ar fi *lekane*, *boluri*, *cratere* etc. Lekane au fost descoperite la Albești (Moscalu 1983, 127, pl.LXXXIX/2,3), Butuceni (fig.103/11) (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 56), Satu Nou "Valea lui Voicu" (fig.104/6) (Irimia, Conovici 1989, 141, fig.23/4-7), Coțofenii din Dos (fig.104/4,5) (Zirra și colab. 1993, 122-125, fig.32/2-6). Boluri și cratere sunt cunoscute la Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, 140-141, fig.22/9,12; 23/10).

Imitații după vasele grecești pot fi întâlnite atât în așezări nefortificate la Huși-Corni (Teodor 1981, 183) etc., cât și în necropole la Zimnicea (Alexandrescu P. 1980, 93, fig.40), Murighiol (Moscalu 1983, 128, pl.XC/4), Enisala (Simion 1971, 112, fig.28/9) etc.

Referindu-ne la ceramica autohtonă, atât la cea lucrată cu mâna, cât și la cea lucrată la roată, observăm că în evoluția formelor există unele tradiții mai vechi hallstattiene, dar, totodată, apar și forme noi, evoluat, de asemenea din ceramică, din faza mai veche a culturii geto-dacice. La fel pot fi urmărite și unele influențe alogene asupra ceramicii geto-dacice, cum ar fi, de exemplu, influența grecească.

Ceramica de import este reprezentată în așezările fortificate din secolele VI-III a. Chr. exclusiv de vase și fragmente de vase de origine grecească. Din cele circa 40 cetăți cercetate prin săpături arheologice, ceramică de import a fost descoperită la 33 din ele. De asemenea, fragmente de vase grecești au fost atestate și în unele așezări, la care au fost întreprinse sondaje sau cercetări de suprafață. Din această categorie, numeric pe primul loc se află amforele, urmate fiind de ceramica de bucătărie și de lux.

Amforele - principalele ambalaje pentru transportul mărfurilor lichide (în primul rând, vinul și uleiul) - reprezintă masa cea mai importantă a ceramicii de import, fiind prezente, practic, în toate cetățile enumerate. Ele sunt cunoscute, bineînțeles, într-un procentaj diferit, în tot spațiul extracarpatic, începând cu cetățile din Dobrogea - Beștepe, Beidaud, Satu Nou "Valea lui Voicu" și până în extremitatea de nord a Moldovei - Stănțești, Cotu-Copălău etc.

Studierea materialului amforistic adesea este însoțită de unele dificultăți, deoarece nu întotdeauna poate fi stabilit cu certitudine centrul lor de producție. În pofida acestor dificultăți totuși pot fi stabilite anumite centre, care au avut o pondere însemnată în comerțul cu cetățile geto-dacice.

Primele amfore care își fac apariția în așezările fortificate geto-dacice sunt cele de Chios. Acestea fac parte din categoria amforelor cu gâtul bombat și se datează cu secolele VI-V a. Chr. Astfel de ambalaje au fost identificate la siturile de la Butuceni (fig.107/4,7) (Niculiță 1987, 92, fig.22; Niculiță, Banaru 1997, 375), Beidaud (Sirbu 1985, 262), Stănțești (Florescu, Rață 1969, 12-13, fig.3), Rudi "La șanțuri" (Romanovskaja, Šelov-Kovedjaev, Ščeglov 1981, 123). Asemenea amfore sunt cunoscute în această perioadă nu numai în așezările fortificate, dar și în alte categorii de monumente la Dobrič (Božkova 1992, 112), Jurilovca (Sirbu 1985, 264), Hansca (Niculiță 1994, 281), Vișina (Sirbu 1985, 265) etc. Amforele de Chios, într-un număr mai redus, vor continua să pătrundă în mediul getic și în secolele următoare, dar nu mai târziu de secolul III a. Chr. Fragmente de amfore de Chios din secolele IV-III a. Chr. au fost atestate în fortificațiile de la Albești (Berciu, Moscalu 1972, 638), Beștepe (Simion 1977, 34) etc.

Începând cu secolul V a. Chr. și până la mijlocul secolului III a. Chr. (Lazarov 1980, 182-183) pe primul loc în comerțul cu triburile geto-dacice se situează orașul Thasos. În cetăți, cele mai timpurii amfore de Thasos au fost atestate la Hârtopul Mare (sec. V a. Chr.) (Cebotarenco 1997, 262-264, fig.11/1-7). Însă perioada de maximă extindere a relațiilor comerciale dintre geto-daci și Thasos revine intervalului de timp dintre mijlocul secolului IV și prima jumătate a secolului III a. Chr. Din această perioadă datează amforele și fragmentele de amforă descoperite în fortificațiile de la Butuceni (fig.106/4,8; 108/1,3,6,7,17,20) (Banaru 1996, 195; Niculiță, Banaru 1997, 373-383), Pivdennoe (fig.109/1,4,5) (Sal'nikov 1966, 194-195), Căscioarele "D'aia parte" (fig.110/3) (Sirbu 1994,

fig.7/1), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Conovici, Irimia 1991, 140, fig.1/1), Albești (Berciu, Moscalu 1972, 638, fig.4/1), Cotu-Copălău (Șadurschi, Șovan 1994, 172), Mateuți (Zlatkovskaja 1965, 224), Beștepe (Simion 1977, 34), Cotnari (Teodor 1983-1984, 161), Zimnicea (Tudor 1967, 70-72, fig.7/135,136) etc. Acestea de asemenea constituie tipul cel mai numeros de amfore, descoperite în unele așezări, luate în parte. Astfel, în cetatea Pivdennoe, amforele de Thasos predomină numeric față de cele de Heraclea Pontică, Sinope și Chersones (Sal'nikov 1966, 193-194). Aceeași situație poate fi urmărită la Butuceni, unde amforele de Thasos au o pondere mai mare în comparație cu cele de Chios, Rhodos, Heraclea Pontică etc. (Banaru 1996, 195; Niculiță, Banaru 1997, 373-383). Amforele de Thasos sunt cele mai numeroase și în unele fortificații getice din nord-estul Bulgariei, cum ar fi de exemplu la Sborjanovo (Balkanska 1985, 24-25, fig.1-9). Numeroase amfore și fragmente de amfore de acest tip au fost descoperite și în așezările deschise de la Brăilița (Sirbu 1985, 262), Pietroiu (Conovici 1986a, 133), Hansca (Arnăut, Ursu Naniu 1996, 61), Căbești (Teodor 1983-1984, 160) etc.

La fel, în secolele IV-III a. Chr. paralel cu amforele de Thasos se întâlnesc și amfore de Heraclea Pontică, însă în proporții mai reduse. Asemenea recipiente au fost descoperite la Butuceni (fig.106/2; 108/12) (Niculiță, Banaru 1997, 375-376), Pivdennoe (fig.109/2,6-8) (Sal'nikov 1966, 194-196), Căscioarele "D'aia parte" (fig.110/1,2) (Sirbu 1994, fig.7/2), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Conovici, Irimia, 1991, 140-143, fig.1/2-28; 2/29-50; 3/53-58), Mateuți (Zlatkovskaja 1965, 224), Fedești (Teodor 1983-1984, 162), Bunești (Teodor 1983-1984, 160) etc. Amfore de Heraclea Pontică sunt cunoscute și în unele așezări deschise ca la Sarichioi (Conovici 1986a, 134), Pietroiu (Conovici 1986a, 133), Brăilița (Sirbu 1985, 262) etc.

Amforele de Sinope sunt cunoscute în cetățile geto-dacice începând cu mijlocul secolului IV și până în primii ani ai secolului II a. Chr. Cele mai timpurii amfore de Sinope au fost descoperite la Pivdennoe (fig.109/3,11-13) și sunt date la mijlocul secolului IV a. Chr. (Sal'nikov 1966, 196). Amfore și fragmente de amfore sinopiene au mai fost atestate la Butuceni (fig. 105/2; 106/5; 108/9,19) (Banaru 1996, 195; Niculiță, Banaru 1997, 373-383), Bunești (Teodoru-Bazarciuc 1996, 354), Stănțești (Florescu, Rață 1969, 12-13), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Conovici, Irimia 1991, 143-159, fig.4-11), Zimnicea (Conovici 1986a, 136) etc. De exemplu, la Satu Nou "Valea lui Voicu" amforele de Sinope sunt cele mai numeroase, constituind circa 57% din numărul total al amforelor descoperite (Irimia, Conovici 1989, 144-146; idem 1990, 91; Conovici, Irimia 1991, 139-175). Astfel de amfore sunt cunoscute în proporții considerabile și în fortificația getică de la Sborjanovo din nord-estul Bulgariei (Balkanska 1985, 26, fig.10-13). De asemenea, amfore și fragmente de amfore de Sinope au fost descoperite la monumentele de la Sarichioi (Conovici 1986a, 134), Mahmudia (Sirbu 1985, 264), Coslogeni (Conovici 1986a, 136) etc.

Amfore și fragmente de amfore de Chersones au fost depistate la Butuceni (Fig.105/1) (Niculiță, Teodor, Zanoci 1995, 474), Pivdennoe (fig.109/9,10) (Sal'nikov 1966, 193-194), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, 144-146; Conovici, Irimia 1991, 168, fig.16/330) etc.

De asemenea, în secolele IV-III a. Chr. în unele așezări geto-dacice, cu precădere în cele din spațiul estcarpatic, se întâlnesc amfore și fragmente de amfore de tipul Soloha și Ust'-Labinsk. Asemenea recipiente au fost atestate la Butuceni (fig.105/1,3; 107/2,13,16,17; 108/2,10,11,14) (Niculiță, Banaru 1997, 376), Pivdennoe (Sal'nikov 1966, 196-197, fig.8/2-8), Potârca (Arnăuț, Ursu Naniu 1996, 61) etc.

Începând cu secolul III a. Chr. în mediul geto-dacic se răspândesc amforele de Rhodos și Cos. Fragmente de amfore de Rhodos sunt cunoscute prin cercetările de la Arsura (Teodor 1973, 54), Beștepe (Simion 1977,34), Căscioarele "D'aia parte" (Sîrbu 1994, fig.7/3), Satu Nou II (fig.110/5) (Brujako, Cojocaru 1990, 136), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1990, 139-175; Conovici, Irimia 1991, 160-167, fig.14-15), Butuceni (Banaru 1996, 195; Niculiță, Banaru 1997, 373-383), Mărgăritești (Preda 1986, 107) etc.

Ceva mai redus este numărul așezărilor unde au fost descoperite fragmente de amfore de Cos, acestea fiind identificate prin investigațiile de la Butuceni (Banaru 1996, 195; Niculiță, Banaru 1997, 373-383), Bunești (Bazarciuc 1980, 69), Cotnari (Teodor 1983-1984, 161) și Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, 144-146; Conovici, Irimia 1991, 167, fig.15/328,329) etc.

Ceramica de lux și bucătărie este reprezentată de recipiente din pastă fină, deseori acoperite cu firnis negru sau roșu. Numărul acestora nu se ridică la nivelul amforelor, însă varietatea tipurilor este mult mai mare. Actualmente, fragmente de vase de acest tip au fost atestate la circa 12 cetăți geto-dacice. Însă nu întotdeauna pe baza acestor fragmente poate fi stabilit vasul căruia îi aparțin ele. Colecții bogate de asemenea vase au fost descoperite la Satu Nou "Valea lui Voicu", unde au fost identificate vase întregi și fragmente de kantharoi, lagynoi, oinochoai, askoi, skyphoi etc. (Irimia, Conovici 1989, 146) și la Pivdennoe - kantharoi, kilik etc. (Sal'nikov 1966, 197-199). La Butuceni au fost atestate fragmente de kantharoi și lekythoi (Banaru 1996, 195; Niculiță, Banaru 1997, 376, fig.5). De asemenea, fragmente de kantharoi au fost descoperite la Bunești (Teodoru-Bazarciuc 1996, 354) și Stolniceni (Sîrbu, Arnăuț 1995, 382). La Coțofenii din Dos sunt cunoscute fragmente de skiphoi și cupe (Zirra și colab. 1993, 129-131).

Într-un șir de cetăți, ca Bâzdâna-Cetate (Tătulea, 1988-1989, 16), Hlinjeni "La șanț" (Golțeva, Cașuba 1995, 41), Orbeasca de Sus (Moscalu, Beda 1979, 370), Saharna Mare (Smirnov 1949, 94) etc. au fost descoperite fragmente atipice de la vase de lux acoperite cu firnis negru.

Procentajul ceramicii de import în raport cu ceramica autohtonă diferă de la o așezare la alta. Cel mai înalt procentaj (circa 50%) a fost înregistrat în cetățile de la Pivdennoe (Sal'nikov 1966, 193-194) și la Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, 144). Prezența unei cantități considerabile de ceramică grecească în aceste fortificații poate fi explicată, probabil, prin apropierea acestora de coloniile grecești de pe litoralul Mării Negre. Astfel, distanța de la Pivdennoe până la Tyras este de circa 20 km, iar de la Satu Nou "Valea lui Voicu" până la Callatis sunt aproximativ 80 km.

În cetatea de la Butuceni ceramica de import constituie circa 20-25% din numărul total al ceramicii descoperite (Niculiță 1987, 102). Însă, spre deosebire de așezările menționate mai sus, fortificația de la Butuceni se află la o distanță considerabilă (circa 170 km în linie dreaptă) de la cea mai apropiată colonie grecească - Tyras. Procentajul sporit al ceramicii grecești la această așezare poate fi explicat prin faptul că ea a fost un important centru de comerț, situat în mijlocul lumii geto-dacice.

Prezența materialului grecesc și, mai ales, a amforelor, în așezările fortificate din secolele VI-III a. Chr. indică locul important al acestora în comerțul dintre geto-daci și lumea greacă.

5. CRONOLOGIA ȘI STATUTUL FUNCȚIONAL AL FORTIFICAȚIILOR GETO-DACICE

5.1. Cronologia fortificațiilor

Perioadele de construcție, de funcționare și de abandonare (distrugere) a cetăților geto-dacice din spațiul extracarpatic pot fi stabilite în funcție de indiciile cronologice, oferite de materialele arheologice recoltate în cursul cercetărilor.

Ca bază pentru datarea așezărilor fortificate servește acel material, a cărui cronologie este incontestabilă, și anume: ceramica elenistică (mai ales, ceramica de lux și recipientele șampilate), monedele, articolele din metale prețioase, piesele vestimentare și unele piese de harnașament. Însă, pentru stabilirea diapazonului cronologic a unei părți considerabile de cetăți, care sunt studiate numai prin intermediul cercetărilor de suprafață, ca material databil este luată ceramica locală, geto-dacică. Aceasta impune, de multe ori, o datare aproximativă - secolele IV-III a. Chr. Cu toate că unele din ele puteau să funcționeze și mai devreme dar și mai târziu de perioada indicată.

În pofida acestor dificultăți, actualmente este stabilit că primele așezări fortificate geto-dacice își încep activitatea în secolul VI a. Chr. Din această perioadă sunt cunoscute 5 obiective (harta 2): Beidaud, Butuceni, Căndești, Stăncești și Trivalea Moșteni, care în unele cazuri suprapun fortificații din perioadele anterioare.

Astfel, la Beidaud primele elemente defensive au fost ridicate în Hallstatt-ul timpuriu. După o distrugere, care n-a putut fi sesizată în timp, valul a fost refăcut și supraînălțat în Halstatt-ul târziu. Ceramica de import (fragmente de amfore de Chios) și ceramica autohtonă, similară celei descoperite la Histria și Tariverde, certifică refacerea lui în a doua jumătate a secolului VI a. Chr. (Simion, Lăzurcă 1980, 45, pl.IV/9).

La Butuceni, către secolul IX a. Chr., tricii septentrionali (purătorii culturii Saharna-Solonceni) au întemeiat o așezare fortificată, apărută din partea de est de un sistem defensiv impunător - linia defensivă V (Niculiță 1996, 146). Către secolul VI a. Chr., cam pe același loc unde fusese stațiunea în perioada precedentă, dar puțin mai spre vest, a fost amplasată o fortificație getică. În sprijinul acestei afirmații vine materialul descoperit în timpul cercetărilor arheologice la această cetate. Astfel, în umplutura șanțului de apărare și în incinta fortificației au fost depistate: o aplică cruciformă din bronz - piesă de harnașament (fig.85/3), identică cu aplicile de la Emčicha și Luki, datate la sfârșitul secolului VII-secolul VI a. Chr. (Illins'ka 1961, 55-60, fig.14/4; idem 1968, 153-154, fig.3/3); fragmente de amfore de Chios, datate în secolul VI a. Chr. (fig.107/4,7) și fragmente de vase rudimentare ornamentate cu brăuri sau decor în formă de "bident", "trident",

"petale", "ove" și rithonuri schematice (fig.91), care au similitudini în sortimentul ceramic de la Olbia și Berezani și se încadrează aproximativ în perioada din a doua jumătate a secolului VII-VI a. Chr. (Marčenko 1968, 91-92, fig.22-23).

Începutul așezării de la Stâncești a fost stabilit pe baza fragmentelor de amfore de Chios la mijlocul secolului VI a. Chr. (Florescu, Rață 1969, 12, fig.3).

Fortificația de la Căndești este datată pe baza materialului descoperit în incintă, care are analogii cu cel de la Balta Verde, Gogoșu, Ferigele și Bârsești (Florescu M., Florescu A. 1983, 75).

Pe parcursul secolului V a. Chr. numărul așezărilor fortificate crește simțitor. La cele 5 situri existente în secolul VI a. Chr. se aliniază încă 12 obiective fortificate (harta 3), precum cele de la Ibănești (Șadurschi, Moscalu 1989, 189). Merești (Popovici, Ignat 1981, 550), Hârtopul Mare (Cebotarenco 1997, 215). Hlinjeni "La șanț" (Golțeva, Cașuba 1995, 44), Mărgăritești (Preda 1986, 108) etc. Acestea, în majoritatea cazurilor, sunt datate pe baza ceramicii autohtone de tradiție hallstattiană, care are bune analogii în unele complexe închise de la Strahotin, Slobozia etc. (Șadurschi, Moscalu 1989, 187).

În secolul IV a. Chr. numărul așezărilor fortificate se ridică la 127 (harta 4). În această perioadă, pe lângă fortificațiile din secolele VI-V a. Chr., își încep activitatea un șir de obiective bine cunoscute în literatura de specialitate, ca cele de la Zimnicea, Albești, Bâzdâna-Cetate, Căscioarele etc. - în spațiul sudcarpatic; cele de la Cotnari, Bunești, Arsura, Cotu-Copălău, Saharna Mare, Mateuți etc. - la est de Carpați și Beștepe - în zona istro-pontică. Marea majoritate a acestor cetăți este datată pe baza ceramicii geto-dacice ce nu permite o încadrare cronologică mai precisă. Însă la unele obiective, unde au fost întreprinse cercetări sistematice, e posibilă stabilirea unei cronologii mai adecvate. Astfel, data de început a așezării de la Zimnicea a fost determinată, pe baza ștampilelor de amfore de Thasos și Heraclea Pontică, în jurul anului 328 a. Chr. (Conovici 1986a, 136).

Obiectele descoperite în incinta fortificației de la Coțofenii din Dos (fibule traco-getice, vârfuri de săgeți, unelte din metal, psalie în formă de "S" etc.) plasează începutul așezării în a doua jumătate a secolului IV a. Chr. (Zirra VI. V. 1994, 71-83).

Începutul activității centrului fortificat de la Pivdennoe este stabilit pe baza amforelor de Sinope, Thasos și Heraclea Pontică (fig.109) la mijlocul secolului IV a. Chr. (Sal'nikov 1966, 194-195).

Întemeierea fortificației de la Bâzdâna-Cetate se datează pe baza fibulelor tractice de tip I b, la sfârșitul secolului IV a. Chr. (Tătulea 1984, 95).

Fragmentele amforelor de Thasos, unele ștampilate, descoperite la Bunești (Bazarciuc 1983, 252), Cotnari (Teodor 1983-1984, 161), Beștepe (Simion 1977, 34), Căscioarele "D'aia parte" (fig.110/3) etc. pledează pentru datarea începutului activității acestor situri la fel în secolul IV a. Chr.

În secolul III a. Chr. numărul așezărilor fortificate atinge cota maximă - circa 138 (harta 5). Pe parcursul acestui secol sunt fondate un șir de cetăți noi, care se concentrează, în special, în spațiul de la sud de Carpați și în zona istro-pontică, cum ar fi cele de la Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1990, 91-94), Pleașov (Preda 1986a, 97), București-Radu Vodă (Trohani 1992-1994, 66), Pietroasa (Trohani 1992-1994, 70), Radovanu (Trohani 1992-1994, 70) etc.

Dintre acestea mai bine este studiată cronologia așezării de la Satu Nou "Valea lui Voicu", unde a fost descoperit un număr imposabil de fragmente de amfore ștampilate. Începutul funcționării acestei fortificații este stabilit pe baza ștampilelor de Thasos, în anii 70 ai secolului III a. Chr. (Irimia, Conovici 1990, 91).

Către sfârșitul secolului III a. Chr. majoritatea cetăților geto-dacice își întrerup activitatea. De exemplu, la est de Carpați, din cele 94 cetăți existente în perioada anterioară, 88 au fost abandonate - Butuceni (Niculiță 1996, 147), Mateuți (Zlatkovskaja 1965, 224), Saharna Mare (Smirnov 1949, 95), Brăhășești (Brudiu, Păltănea 1972, 237), Ibănești (Șadurschi, Moscalu 1989, 189) etc. La unele dintre acestea locuirea continuă și în secolul următor, dar ele nu mai au caracterul unor așezări fortificate. Astfel, la Moșna valul cetății a fost aplatizat mult la partea superioară, pentru a permite construirea unor locuințe de suprafață (Florescu, Melinte 1968, 132). La Cotnari s-au semnalat resturi de locuințe care, după modul cum sunt amplasate, indică, fără îndoială, că pentru locuitorii din perioada amintită, fortificațiile atât de solide din etapa anterioară nu mai aveau nici o importanță (Florescu 1971, 117).

La sud de Carpați și în zona istro-pontică își întrerup activitatea circa 28 fortificații din cele 44, care au funcționat în secolul III a. Chr. - Albești (Berciu, Moscalu 1972, 638), Căscioarele "D'aia parte" (Șerbănescu 1996, 25), Orbeasca de Sus (Moscalu, Beda 1979, 369), Beidaud (Simion, Lăzarcă 1980, 46), Beștepe (Simion 1977, 34) etc.

Însă o parte a cetăților din spațiul extracarpatic, întemeiate în secolele VI-III a. Chr., continuă să existe și în secolele următoare.

La est de Carpați sunt cunoscute 6 fortificații: Bunești - până în secolul II a. Chr. (Bazarciuc 1983, 258), Rudi "La șanțuri" - până în secolul I p. Chr. (Romanovskaja, Șelov-Kovedjaev, Șčeglov 1981, 123), Onești - până în secolul I a. Chr. (Zaharia, Petrescu-Dâmbovița, Zaharia 1970, 365), Orlovka - până în secolul II p. Chr. (Bondar' 1971, 68) etc. La sud de Carpați activează 17 cetăți: Mărgăritești - până în secolul II a. Chr. (Preda 1986, 108), Zimnicea - până în secolul I a. Chr. (Conovici 1986a, 136), Pleașov - până în secolul I a. Chr. (Preda 1986a, 98).

Limita cronologică superioară a acestor situri, de asemenea, este stabilită pe baza unor descoperiri cu o datare incontestabilă. De exemplu, datarea cetății de la

Bunești este bazată pe materialul amforistic (amfore de Rhodos), pe monedele de tip Huși-Vovriești și fibulele de schemă Latene B2 (Bazarciuc 1983, 268). Abandonarea fortificației de la Zimnicea în secolul I a. Chr. este argumentată pe baza ștampilei de Cos, datată cu anul 88 a. Chr. (Conovici 1986a, 136).

Astfel, se observă că cele 138 fortificații existente în intervalul de timp dintre secolele VI-III a. Chr. nu au funcționat simultan (diagrama 10). O parte din ele își încep activitatea în secolele VI-V a. Chr., majoritatea însă sunt cunoscute în secolele IV-III a. Chr., când se poate vorbi de o stabilitate a triburilor geto-dacice din spațiul extracarpatic, fapt confirmat de multiplele niveluri de locuire, ce sunt surprinse în cadrul așezărilor fortificate. Mai mult decât atât, locuirea îndelungată sesizată în centrele întărite e o mărturie a unei perioade de calm, detaliu subliniat și de existența a numeroase așezări deschise, ce s-au putut construi tocmai datorită absenței unei amenințări externe. Posedând una sau mai multe așezări fortificate, în care, în caz de amenințare, își putea găsi adăpost, populația își construia pe teritoriul tribal propriu stațiuni deschise. Astfel, existența concomitentă a așezărilor fortificate și deschise sugerează o etapă de prosperitate în viața economică și socială a societății geto-dacice. Tot din această perioadă datează și lărgirea suprafeței de locuire la unele cetăți geto-dacice ridicate în secolele VI-V a. Chr. De exemplu, la Butuceni sunt anihilate valurile și șanțurile de apărare ce închideau o incintă de circa 0,35 ha, iar pe locul ei a fost construită o nouă cetate, fortificată cu palisadă, șanțuri și zid, care avea o suprafață de aproximativ 0,86 ha. La Stănțești, în secolul IV a. Chr., pe lângă cetatea I cu suprafața de 22 ha, a fost construită o cetate nouă cu o suprafață de 23 ha, care împreună formau un complex bine fortificat (Florescu, Rață 1969, 14-15).

5.2. Statutul funcțional al fortificațiilor

În literatura de specialitate cauzele apariției fortificațiilor sunt interpretate diferit. Pentru cetățile situate la est de Carpați drept imbold pentru edificarea acestora este considerat pericolul invaziei sciților din est (Zlatkovskaja, Polevoj 1969, 59; Florescu 1980, 14-16). La apariția fortificațiilor din bazinul Jiului se estimează că ar fi contribuit, la fel factorul extern și anume: pericolul invaziei tribalilor, ecoul migrației celților în spațiul intracarpatic și expansiunea macedonenilor spre Dunăre (Sirbu, Trohani 1997, 520). Drept cauze a amenajării cetăților din bazinul Dunării de Jos puteau servi atât pericolul venit din sud din partea tribalilor, odrisilor și macedonenilor, cât și din est - de la sciți (Sirbu, Trohani 1997, 520). La fel se consideră că un rol primordial în apariția fortificațiilor geto-dacice la jucat factorul intern - economic (Niculiță 1977, 42-43).

Referindu-ne la fortificațiile de la est de Carpați și de la Dunărea de Jos, menționăm că cea mai mare parte a acestora au fost construite începând cu

mijlocul secolului IV a. Chr., când pericolul scitic nu era așa de evident ca în perioada anterioară. Deci a lega acest eveniment numai de invazia scitică, pare a fi eronat. Probabil că la baza apariției fortificațiilor de la est și sud de Carpați stau mai mulți factori, atât de ordin extern, cât și intern.

Factorii externi au fost pe bună dreptate menționați de specialiștii citați mai sus. Cât privește factorii interni, aceștea puteau fi de natură economică, socială și politică.

Factori economici. Dezvoltarea producției și comerțului necesitau apariția unor centre meșteșugărești și comerciale de tip proto-urban, care presupuneau și existența unor întărituri defensive pentru siguranță. Acest fenomen era răspândit pe larg în Europa, începând cu mijlocul mileniului I a. Chr. (Prendi 1976, 89-100; Deyber 1984, 225-226; Baray 1997, 251-259).

Factori sociali. Diferențierea socială a societății geto-dacice, documentată pe baza existenței înmormântărilor mai bogate și mai sărace, a locuințelor cu fundament din piatră de manieră elenistică, a unei game largi de podoabe din metale prețioase etc. a grăbit, probabil, procesul apariției fortificațiilor, folosite ca loc de trai pentru pătura mai înstărită.

Factori politici. Societatea geto-dacică se afla la nivelul democrației militare, nivel ce se caracterizează printr-o expansiune sporită cu scopul de a-și lărgi teritoriile sau de a acapara o anumită avere. Acestei expansiuni îi puteau fi supuse atât alte sementii, cât și triburile geto-dacice care locuiau în vecinătatea mai apropiată sau mai depărtată.

Apariția fortificațiilor în această perioadă nu este ceva caracteristic numai pentru spațiul studiat. Același proces poate fi urmărit și la geții din nord-estul Bulgariei (Kalojanov 1988, 74), la triburile tracice din Balcani (Čičikova 1975, 250-251; Mihailov 1986, 12), la illiri (Garašanin 1975, 113-119; Drechsler-Bižić 1975, 71-79), la celți (Audouze, Buchsenschutz 1989, 103-120) etc. Deci rezultă că apariția fortificațiilor în această perioadă este un proces general pentru întreaga Europă, cauzat în cea mai mare parte de dezvoltarea internă a societății și care nu poate fi legat numai de un eventual pericol extern.

La fel este discutabil și rolul acestor fortificații în viața cotidiană a triburilor geto-dacice, ele fiind considerate ca loc de refugiu, centre politice, administrative, economice, religioase etc.

Divergențele sunt cauzate de lipsa unor cercetări sistematice, care ar cuprinde toate elementele edificatorii ale unei așezări fortificate - sistemul defensiv și evoluția acestuia, grosimea și intensitatea stratului de cultură din incintă și împrejurimi etc.

V. Haheu, de exemplu, referindu-se la cetățile din spațiul pruto-nistean, consideră că cele plasate în aglomerări de așezări deschise corespund unor centre

tribale, iar cele situate de-a lungul Nistrului erau îndreptate împotriva expansiunii scitice (Haheu 1991, 189). Cartarea fortificațiilor dovedește, însă, că atât siturile din centrul spațiului menționat, cât și cele amplasate de-a lungul Nistrului erau înconjurare de așezări deschise într-un număr mai mare sau mai mic. Pe de altă parte, fortificațiile din centrul Moldovei puteau fi supuse unor expansiuni atât din est, cât și din sud.

Pentru unele fortificații, cum ar fi cea de la Stolniceni se admite o funcționalitate deosebită, și anume necropolă fortificată (Sîrbu, Arnăut 1995, 384-385; Sîrbu, Trohani 1997, 518). Nivelul cercetărilor arheologice la această incintă nu ne permite nici infirmarea și nici confirmarea acestei supoziții.

I. Niculiță, referindu-se la fortificațiile getice din spațiul estcarpatic, distinge două categorii: cetăți de refugiu și cetăți locuite permanent (Niculiță 1977, 43-45). Această clasificare, în linii generale este acceptată de majoritatea specialiștilor (Sîrbu, Trohani 1997, 518; Tkaciuk 1994, 222) și rămâne în vigoare și pentru lucrarea de față, fiind, însă, completată cu noi date, venite din descoperirile din întreg spațiul extracarpatic.

Fortificațiile din epoca respectivă aveau, în primul rând, un caracter militar și erau predestinate pentru a opune rezistență inamicului. În rolul de inamic puteau să apară, după cum s-a menționat deja, atât triburile alogene ca: sciții, celții, tribalii, bastarnii etc., cât și cele geto-dacice, care doreau să-și extindă teritoriile în detrimentul confrăților. În mod normal, în caz de primejdie, cetățile ofereau refugiu și siguranță pentru populația și averea aflată în așezările deschise din jur. După unele calcule estimative, efectuate de A. Florescu, în funcție de suprafața cetății, s-a stabilit că cele două cetăți de la Stănțești (45 ha) puteau asigura adăpost pentru 25-30 de mii de indivizi; Cotnari (4,5 ha) - 3000-5000; Arsura (25 ha) - 20 mii etc. (Florescu 1980, 13).

În *prima categorie* au fost grupate fortificațiile care aveau un caracter pur militar și de refugiu. Ele se caracterizează prin urme de locuire slabe (stratul de cultură nu depășește 10-15 cm) și limitate. De obicei, în aceste cetăți nu sunt atestate urme de locuințe, iar inventarul arheologic este foarte sărac. Aceasta vorbește despre o locuire temporară, numai în cazul unor primejdii. Asemenea centre întărite se întâlnesc relativ frecvent în tot spațiul de evoluție a triburilor geto-dacice. La sud de Carpați sunt cunoscute siturile de la Mărgăritești (Preda 1986, 107), Morunglav (Toropu 1969-1970, 5-7), Bucovăț (Macovei 1959, 351-353) etc., iar în spațiul estcarpatic - cele de la Moșna (Florescu, Melinte 1968, 129-134), Hansca (Niculiță 1977, 39), Saharna-Hulboaca (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 44), Codreanca (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 48), Pojăreni (Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, 49) etc.

Din punct de vedere topografic, s-a observat că fortificațiile de acest gen sunt implantate în mediul unor așezări deschise ce cunosc o viață prosperă în acea

perioadă sau gravitează în jurul unor centre puternic întărite, cu urme de locuire intensă. De exemplu, fortificația de refugiu de la Hansca este înconjurată de circa 7 așezări deschise - Hansca-Pidașca, Hansca-Limbări, Hansca-Căprăria etc. (Niculiță 1977, 43-45). Cetățile de la Bucovăț barau accesul dinspre sud spre așezarea puternic întărită și intens locuită de la Coțofenii din Dos.

Fortificațiile de refugiu nu sunt specifice numai lumii geto-dacice, acestea sunt cunoscute frecvent atât în Europa de Vest (Deyber 1984, 224), cât și în cea de Est (Ljapușkin 1961, 131-132).

Probabil, construirea cetăților de refugiu era dictată, în primul rând, de factorii externi - pericolul din partea unor eventuali agresori.

Din *a doua categorie* fac parte cetățile utilizate permanent. Acestea se caracterizează printr-un sistem defensiv puternic și un strat de cultură destul de dens, cu urme de locuințe, gropi de provizii, ateliere meșteșugărești, construcții de cult etc. Astfel de așezări au fost cercetate în întreg spațiul extracarpatic - Butuceni (Niculiță 1996, 139-167), Bunești (Teodoru-Bazarciuc 1996, 353-354), Cotnari (Florescu 1971, 108-116), Stănțești (Florescu, Rață 1969, 9-19), Pivdennoe (Sal'nikov 1966, 176-225) etc. - la est de Carpați; Bâzdâna-Cetate (Tătulea 1988-1989, 16-27), Coțofenii din Dos (Zirra și colab. 1993, 79-157), Tinosul (Vulpe R., Vulpe E. 1924, 166-223), Zimnicea (Nestor 1949, 116-120) etc. - la sud de Carpați; Beidaud (Simion, Lăzurea 1980, 37-54), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, 115-154) etc. - în zona istro-pontică.

Fortificațiile grupate în această categorie au avut pe parcursul evoluției lor diferite funcții. În primul rând, acestea au fost folosite ca loc permanent de trai. Fapt documentat prin descoperirea în incintele acestor fortificații a diferitelor tipuri de locuințe. Iar existența unor case cu fundamentul de piatră, ca la Butuceni, Pivdennoe, și identificarea obiectelor de lux, cât și a tezaurilor de podoabă (Bunești), indică faptul că aceste cetăți puteau fi locuite de o anumită categorie de populație, probabil, aristocrația tribală.

Prezența unor vestigii ale atelierelor meșteșugărești în incintele fortificate de la Bâzdâna-Cetate, Satu Nou "Valea lui Voicu", Stănțești, Butuceni, Bunești etc. demonstrează că ele nu erau numai loc de trai, dar și centre de producție. Iar descoperirea unei cantități considerabile de ceramică de factură grecească, în special de amfore (Butuceni, Pivdennoe, Satu Nou "Valea lui Voicu"), și a monedelor greco-macedonene (Orlovka, Butuceni, Bunești, Satu Nou "Valea lui Voicu") plasează aceste fortificații în rândul celor mai importante centre comerciale ale lumii barbare. Asupra acestui fapt indică și topografia cetăților. După cum deja s-a menționat, cea mai mare parte a siturilor fortificate, circa 71%, au fost amplasate în apropierea râurilor navigabile, care constituiau în acel timp principalele căi comerciale.

Cercetarea sanctuarului circular de la Butuceni și a unor construcții de cult la Căscioarele "D'aia parte", Bunești, Radovanu etc. demonstrează că aceste cetăți,

pe lângă funcțiile laice, aveau și rolul unor importante centre religioase ale lumii geto-dacice.

Marea bogăție de materiale arheologice și diversitatea lor sunt dovezi ale unei prosperități ale așezărilor acestei categorii, care pot fi interpretate ca aglomerări de tip proto-urban.

Ideea urbanismului la traci a fost reflectată într-un șir de lucrări ale savanților români și bulgari. Dar acestea se referă, în special, la așezările tracilor de la sud de Dunăre (Fol 1965, 309-317; idem 1969, 91-99; Čičikova 1975, 249-257; Mihailov 1986, 5-30; Kalojanov 1988, 73-77; Nikolov 1991, 83-88) sau la cele geto-dacice din perioada Burebista-Decebal (Crișan 1975, 302-324; idem 1986, 145-146; Ferenczi I. 1981, 48-64). Criteriile după care poate fi constatată prezența unei așezări de tip proto-urban, variază de la un studiu la altul, însă în fond ele se reduc la următoarele: 1) fortificarea așezării; 2) prezența în așezări a vestigiilor unei activități de producție și comerț; 3) organizarea internă a așezării pe cartiere; 4) existența unei arhitecturi laice și de cult.

Cercetările arheologice din ultimii ani, efectuate la cetățile geto-dacice din secolele VI-III a. Chr., scot în evidență un șir de vestigii, descrise mai sus, care permit încadrarea acestor așezări în tipul de obiective cu caracter proto-urban, fiind considerate ca prima etapă a protourbanismului la geto-daci (Haheu 1996, 56). Rezultatele investigațiilor arheologice se corelează în acest sens și cu mărturiile autorilor antici. Astfel, Arrian, în legătură cu expediția lui Alexandru Macedon la Dunăre în anul 335 a. Chr., menționează: "mai întâi ei (geții) fugiră spre un oraș care se afla la o depărtare de o parasangă de Istru". Fiind siliți de situație "... geții părăsiră orașul, care nu era bine întărit" (Arrian, I, 4, 4). Deci textul lui Arrian dovedește existența la geto-daci în secolul IV a. Chr. a unor centre cărora autorii greci le spun orașe.

Pentru a doua jumătate a mileniului I a. Chr. procesul de urbanizare este caracteristic și pentru alte semenții "barbare" din Europa, cum ar fi, de exemplu illirii (Islami 1972, 7-23; Korkuti 1973, 91-101; Prendi 1976, 89-100), celtii (Garcia 1998, 15; Haselgrove 1998, 35; Buchsenschutz 1998, 39; Jerem, Urban 1998, 49) etc.

Pe lângă funcțiile economice și religioase, siturile din categoria a doua puteau să joace și rolul unor centre politico-administrative. După cum s-a menționat deja, din punct de vedere topografic se observă gruparea unor obiective fortificate, precum și nefortificate în jurul unor centre mai mari și mai puternic întărite.

Astfel, din aglomerarea de cetăți Cotnari, Scobinți-Dealul lui Vodă, Scobinți-Basaraba, Todirești, Horodiște, Buhalnița, ca centru politico-administrativ putea servi fortificația de la Cotnari, care se deosebește de restul prin complexitatea sistemului defensiv (valuri cu miez de piatră) și intensitatea stratului de cultură.

Cetatea de la Bunești a stat, probabil, în fruntea comunității ce popula siturile de la Moșna, Arsura, Răducăneni, Târzii, Crețești și așezările deschise din

jur. O dovadă în plus a acestei supoziții este și diadema princiară descoperită la Bunești.

Așezările fortificate de la Saharna Mică, Saharna-Revichin, Saharna-Hulboaca, Ofatinți, Țareuca etc. și cele circa 10 așezări deschise din jur aveau, probabil, ca centru politico-administrativ cetatea de la Saharna Mare.

În zona de influență a habitatului de la Butuceni se află alte câteva așezări fortificate, dar mai slab întărite (Potârca, Mășcăuți, Scoc, Cot, Selitra) și multiple așezări deschise.

Dintre fortificațiile amplasate în bazinul Jiului (Șimnicu de Sus-Izvor, Ghercești, Bucovăț-Malul Lupului, Bucovăț-Jidovii, Coțofenii din Dos etc.), cea de la Coțofenii din Dos se evidențiază prin sistemul său defensiv și gradul de intensitate a materialului arheologic.

Pentru geții din cele circa 8 așezări deschise din zona Căscioarele-Prundu-Greaca este considerat drept centru politico-administrativ fortificația de la Căscioarele, punctul "D'aia parte" (Sirbu și colab. 1996, 150).

S-a observat, de asemenea, că pe teritoriul acestor "cuiburi" sau în imediata lor apropiere se concentrează așa-numitele necropole princiare și unele tezaure de podoabe.

Astfel, în apropierea complexului de cetăți și așezări deschise din bazinul Jiului au fost descoperite tezaurul de la Craiova (Berciu 1969, 123-146), tezaurul de la Porțile de Fier (Berciu 1969, 83-93) și rhytonul de la Poroina (Berciu 1969, 153-160).

În zona fortificațiilor de la Albești, Trivalea Moșteni și Orbeasca de Sus a fost cercetată necropola de la Peretu (Moscalu, Voivozeanu 1980, 386).

În apropierea cetății de la Zimnicea a fost descoperită o necropolă ce conținea un bogat și variat material arheologic (Nestor 1949, 121-124; Alexandrescu P. 1980, 19-126).

La o distanță de câțiva kilometri de la obiectivele de la Căscioarele și Radovanu au fost cercetate mormintele de la Chirnogi (Turcu 1979, 177-179; Sirbu, Trohani 1997, 524).

Între fortificațiile de la Beidaud și Beștepe se află mormântul princiar de la Agighiol (Berciu 1969, 68-69).

În vecinătatea așezării de la Cotnari a fost descoperită necropola și tezaurul de la Cucuteni-Băiceni (Petrescu-Dâmbovița, Dinu 1975, 105; Dinu 1995, 103-126).

În apropierea cetății de la Mateuți a fost descoperit un bogat tezaur de podoabe, contemporan fortificației (Nudel'man, Rikman 1956, 129-133).

La Bunești au fost descoperite două tezaure de podoabe și o diademă princiară (Bazarciuc 1980, 170), iar la Stăncești (Florescu, Rață 1969, 15) - un depozit de piese din bronz și aur.

O grupare similară a diferitelor categorii de monumente (fortificație, așezări deschise și morminte princiare) este cunoscută și în teritoriile getice din nord-estul

Bulgariiei, în zona Sveštari-Sborjanovo-Isparih (Čičikova 1983, 18-27; idem 1994, 34-43; Delev 1990, 97-109; Gergova 1990, 66-71; idem 1992, 9-27).

Amplasarea așezărilor în "cuiburi" și descoperirea în apropierea lor a necropolelor "princiare" și a tezaurilor de podoabe, vorbesc despre existența unor formațiuni politice, ce stăpâneau un anumit teritoriu, având în frunte un "rege", ce-și avea reședința în una din fortificațiile mai bine întărite.

Anume oștile unor organizații militare și politice de acest gen au putut să opună rezistență, chiar dacă și nereușită, în anul 514/512 a. Chr. lui Darius și în anul 335 a. Chr. lui Alexandru Macedon, iar mai târziu, cu succes, lui Zopyrion și Lisimach. Grație informațiilor lui Diodor din Sicilia (XXI, 12, 2) și Strabon (VII, 3, 8) etc. ne este cunoscut numele unui "rege" get - Dromichaites, învingător în ostilitățile cu macedonenii la cumpăna secolelor IV-III a. Chr. și care a condus, probabil, una sau mai multe din "formațiunile" menționate mai sus.

O concentrare similară a fortificațiilor, așezărilor deschise și a mormintelor princiare este cunoscută și în Europa de vest la sfârșitul Hallstatt-ului început de Latène, iar pentru fortificațiile unde și-a avut reședința "regele" sau "principile" se întrebuițuează termenul de "Résidences princières" sau "Fürstensitz" (Brun 1988, 129-143; idem 1997, 321-329; Eggert 1997, 287-294). În istoriografia vesteuropeană au fost propuse diferite criterii după care poate fi determinată existența unei asemenea "reședințe" (Fischer 1973, 436-459; Dehn 1974, 125-136; Eggert 1989, 436-459; idem 1997, 287-294; Kimmig 1991, 114-115). În linii generale acestea se reduc la următoarele:

- 1) rolul principal al acesteia în dezvoltarea economică a societății;
- 2) amplasarea fortificației în apropierea căilor comerciale (în special în apropierea râurilor navigabile);
- 3) prezența în incinta acestor fortificații a obiectelor de factură mediteraneană;
- 4) prezența în apropiere a mormintelor princiare.

Din cele expuse mai sus se observă că majoritatea fortificațiilor geto-dacice, propuse drept centre politico-administrative, corespund acestor criterii.

În concluzie, subliniem că fortificațiile din categoria a doua în procesul evoluției lor au exercitat multiple funcții, în baza cărora pot fi separate:

1. "așezări fortificate" - loc permanent de trai pentru o anumită categorie de populație;
2. loc permanent de trai și centru economic (de producție și comerț);
3. loc permanent de trai, centru economic și religios;
4. loc permanent de trai, centru economic, religios și politico-administrativ.

Cât privește cauzele dispariției (abandonării) la sfârșitul secolului III - începutul secolului II a. Chr. a unui număr considerabil de situri fortificate de

tradiție hallstattiană, în literatura de specialitate nu există o părere unică. Încetarea funcționării fortificațiilor din spațiul estcarpatic este legată de invazia bastarnilor în teritoriile de nord și centru (Florescu, Melinte 1968, 133) și a galaților la sud (Meljukova 1967, 24). Acest fenomen, după părerea unor cercetători, fie că este cauzat direct de distrugerea cetăților de către bastarni, sau este legat de supremația politică a bastarnilor, care au interzis populației getice să mai locuiască în așezări fortificate (Florescu 1971, 117).

Aserțiunea ar fi logică, dacă acest fenomen ar fi cuprins numai spațiul estcarpatic, care într-adevăr a fost expus invaziei bastarnilor, dar abandonarea fortificațiilor de tip "vechi" este constatată și la sud de Carpați, unde acest pericol n-a existat. Mai mult decât atât, nu toate fortificațiile de la est de Carpați își încetează existența, odată cu venirea bastarnilor. O parte din ele continuă să funcționeze ca așezări fortificate - Bunești, Onești, Rudi etc., iar altele, abandonând sistemul defensiv, continuă să existe ca așezări deschise - Moșna, Cotnari etc.

Aceeași situație poate fi urmărită și la sud de Carpați, unde o parte din așezările fortificate precum Coțofenii din Dos, Albești, Bâzdâna-Cetate etc. își întrerup activitatea, iar altele - Zimnicea, Mărgăritești, Pleașov etc. continuă să funcționeze și în secolele următoare.

Probabil că la baza acestui fenomen stau mai multe cauze, atât de ordin extern, cât și intern. Drept cauze externe puteau servi invazia triburilor alogene și, în primul rând, a bastarnilor, pe de o parte, și micșorarea presiunii scitice, pe de altă parte. Ca o cauză obiectivă internă a servit, probabil, uzura morală și fizică a fortificațiilor geto-dacice. Dezvoltarea societății impunea schimbarea sistemului defensiv și trecerea de la "vechile" cetăți cu incinte enorme, apărate de val cu șanț adiacent, ca cele de la Stănțești, Cotnari, Beidaud, Saharna Mare la obiective cu suprafețe mai mici, chiar dacă sistemul defensiv păstrează într-o primă etapă trăsăturile din perioada anterioară - val și șanț. Astfel, noul tip de cetate de pământ apare, de obicei, cu o suprafață ce nu depășește 0,6 ha, iar izolarea totală a lor se făcea prin valuri cu șanțuri late de 35-70 m și adânci de 8-10 m. Tipul în cauză este documentat atât în spațiul estcarpatic la Brad (Ursachi 1995), Răcătau (Ursachi 1995, 104), Căndești (Florescu M., Florescu A. 1983, 76), cât și la sud de Carpați - Popești (Vulpe 1966, 30-38), Piscu Crăsani (Vulpe 1966, 42-46) etc. De asemenea, începând cu secolul II a. Chr. se dezvoltă și un șir de cetăți apărate cu ziduri din piatră, ca Bâtea Doamnei (Gostar 1969, 9-20), Cozla (Gostar 1969, 25-26), Moinești (Căpitanu, Ursachi 1986-1987, 54) etc. care vor deveni tipul predominant de fortificații în intervalul de timp de până la cucerirea romană.

6. CONCLUZII

Spațiul extracarpatic a oferit dintotdeauna posibilități de trai, datorate condițiilor geografice și climaterice prielnice.

În acest teritoriu, pe parcursul secolelor VI-III a. Chr., pe lângă numeroasele așezări deschise, a existat și un număr considerabil de fortificații. Apariția lor, în această perioadă, a fost dictată, pe de o parte, de factorii interni - dezvoltarea economică, socială și politică a comunităților geto-dacice, iar pe de altă parte, de pericolul extern al sciților - din est, al celților - din vest, al odrișilor, tribalilor și macedonenilor - din sud.

Urmare a cartării cetăților, s-a observat o pondere numerică a acestora în spațiul estcarpatic - 94 obiective, față de 44 descoperite la sud de Carpați și în zona istro-pontică. Așezările fortificate erau situate, de obicei, în zonele înalte premon-tane și de podiș, cum ar fi: Zona Subcarpatică, Podișul Moldovenesc, Podișul Getic și Podișul Dobrogei, fiind întâlnite mai rar în zonele de câmpie. De regulă, în cadrul acestor regiuni, fortificațiile erau concentrate în apropierea râurilor, care erau un obstacol serios în calea invadatorilor și reprezentau, totodată, artere comerciale. Indiferent de zona geografică și de sursele acvatice aflate în apropiere, comunitățile geto-dacice alegeau pentru construcția cetăților lor locuri evidențiate, delimitate mai mult sau mai puțin de teritoriile înconjurătoare. Pentru edificarea fortificațiilor cel mai des erau utilizate promontoriile, urmate fiind de platourile proeminente, malurile abrupte ale râurilor etc. Frecvența mare a așezărilor situate pe promontorii se explică prin faptul că această formă de relief dispunea de o bună fortificare naturală și nu necesita elemente defensive artificiale prea complicate.

Aceleași preferințe pentru locurile înalte sunt atestate atât la comunitățile din epoca anterioară, cât și la cele care au populat acest teritoriu în secolele II a. Chr.-II p. Chr.

Aceasta demonstrează perpetuarea aceleiași concepții de luptă, în care apărării naturale, oferite de configurația terenului, i se rezerva un rol important.

Moșteniri din epoca hallstattiană se înregistrează, de asemenea, în privința elementelor de fortificare și a materialelor utilizate pentru construcția lor. Elementele defensive în toate epocile aveau predestinarea de a completa posibilitățile strategice ale terenului și de a întări porțiunile vulnerabile ale așezării. După felul cum sunt dispuse acestea - în linie dreaptă, în formă de arc, în formă de "potcoavă" sau circular - poate fi constatată existența la geto-daci a unor cunoștințe în domeniul arhitecturii militare.

Componentele sistemului defensiv sunt diferite și variază de la o cetate la alta. Astfel, sunt atestate edificii fortificate numai cu șanț, cu șanț și palisadă, cu șanț și val, cu val, cu șanț și zid din piatră sau cărămizi etc. Sub raport numeric se observă o răspândire mai largă a cetăților fortificate cu elemente tradiționale, șanț

și val. Iar elementele cu tehnici deosebite, mai pretențioase, care necesitau cunoștințe tehnice de altă natură, cum sunt zidurile din cărămidă sau piatră, erau utilizate mai rar. În sistemul de construcție al acestora sunt evidente unele influențe meridionale și, mai ales, elenistice.

Structura elementelor defensive, la fel ca și componentele sistemului defensiv, nu este unică în întreg spațiul studiat. Cea mai diversă este compoziția valului. Sunt cunoscute valuri simple, ridicate numai din pământ, valuri ce au în structura sa un strat de lut ars, valuri cu nucleu de piatră etc. Însă un lucru pare a fi cert: la construcția acestora în majoritatea cazurilor s-a folosit lemnul care avea menirea să confere valurilor o pantă exterioară abruptă. Cât privește structura internă a valurilor, se observă o pondere a celor cu miez din lut, la sud de Carpați, iar a celor cu miez din piatră la - est de Carpați.

Existența unor analogii în ținuturile locuite de sciți, illiri, celti sau în alte zone europene, nu presupune, implicit, exercitarea unor influențe de la un popor la altul. Ele reflectă apariția, mai mult sau mai puțin, simultană a acelorași tipuri de fortificație, sau a unor tipuri puțin deosebite, la un anumit stadiu de dezvoltare a comunităților umane. Particularitățile în amenajarea lor nu sunt semnificative, fiindcă în toate timpurile și în toate locurile la construcția fortificațiilor de pământ s-au utilizat materiale aflate în apropiere sau pe locul așezării, care au și determinat apariția unor detalii de construcții deosebite.

Descoperirea în cetăți a locuințelor de diferite tipuri, confirmă ideea că o parte din fortificații au fost intens locuite. Iar locuirea simultană în mai multe tipuri de locuințe în aceeași așezare, cât și existența aici a obiectelor de podoabă și a tezaurilor ne vorbesc despre o diferențiere socială a populației geto-dacice care locuia în aceste cetăți.

Prezența unui număr mare de obiecte din metal, cât și a ustensilelor necesare prelucrării metalelor, demonstrează progresul realizat în domeniul metalurgiei și rolul unor cetăți ca centre meșteșugărești.

Recoltarea în mai multe așezări fortificate a unei cantități considerabile de ceramică grecească, în special a amforelor, și a monedelor, emise de orașele-polis grecești oferă posibilitatea de a constata, că anumite cetăți geto-dacice reprezentau și mari centre de schimb între lumea barbară și cea greacă.

Existența în obiectivele fortificate a obiectelor și construcțiilor de cult, sugerează ideea că acestea aveau și o funcție religioasă. Iar în cazul cetății de la Butuceni, unde a fost descoperit sanctuarul-calendar, probabil este vorba de un centru religios a unei solide organizații politice.

Concentrarea obiectivelor fortificate în grupuri și gravitarea în jurul lor a așezărilor deschise, a necropolelor "princiare" și a tezaurilor de podoabe, permite presupunerea existenței unor organizații politice, cu o căpetenie în frunte, ce-și avea reședința în una din cetățile mai bine întărite. Acest fapt este confirmat și de eveni-

mente istorice care au avut loc în a doua jumătate a mileniului I a. Chr. Numai oștile unor organizații militare și politice de acest gen puteau să opună rezistență invaziilor armatelor lui Darius, Alexandru Macedon, Zopirion, Lisimah etc. Una dintre formațiunile sus-numite trebuie să fi fost condusă de regele Dromichaïtes, cunoscut ca învingător în ostilitățile cu macedonenii la cumpăna secolelor IV-III a. Chr.

La sfârșitul secolului III-începutul secolului II a. Chr. un număr considerabil de fortificații geto-dacice din întreg spațiul extracarpatic sunt distruse sau abandonate. Acest fenomen se datorează invaziei unor triburi alogene și, mai ales, a bastarnilor, care au distrus o parte din cetățile aflate în zona de nord și centru a spațiului estcarpatic. De asemenea, la părăsirea unor obiective fortificate a contribuit și înlăturarea pericolului scitic din est. Însă cea mai mare parte a fortificațiilor a fost abandonată din cauza uzurii lor morale și fizice. Dezvoltarea economică, socială și politică a comunităților geto-dacice impunea schimbarea sistemului de fortificare și trecerea de la "vechile" cetăți cu incinte enorme, apărate de val cu șanț adiacent, la obiective cu suprafețe mai mici, chiar dacă sistemul defensiv păstrează într-o primă etapă trăsăturile din perioada anterioară.

7. REPERTORIUL FORTIFICAȚIILOR GETO-DACICE DIN SECOLELE VI-III A. CHR.

1. Albești (jud. Teleorman, România)

Cetatea Albești (fig.4) cu suprafață de 2 ha este situată pe un promontoriu, la confluența pârâului Burdea cu Vedea, la 14 km spre sud de Roșiorii de Vede și circa 30 km nord de Dunăre. Promontoriul are o formă prelungă și este orientat aproximativ est-vest. Pe laturile de est, sud și nord sunt pante abrupte, iar în partea de vest, acolo unde promontoriul comunică cu restul terasei, a fost săpat un șanț de apărare și ridicat un val, care au un traseu aproape similar. Șanțul are forma literii "U". Valul în prezent are o înălțime de 0,50-1,10 m. În structura lui au fost găsite bucăți de pământ ars pe care sunt imprimate urmele parilor și bânelor din construcția valului și care au ars în timpul unui incendiu. Cetatea este datată cu secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Berciu, Moscalu 1972, 633-640
2. Moscalu 1979, p.339-343

2. Arsura (jud. Vaslui, România)

Cetatea din punctul "Mogoșești" este situată pe un promontoriu, mărginit pe trei laturi de pante abrupte. Incinta, de formă aproximativ ovală, a fost marcată spre sud-est, unde panta era mai lină, de două valuri cu șanțuri adiacente. Primul val, cel interior, este construit din pământ, având o înălțime maximă de 1,0-1,1 m. Cel de al doilea val se află la o distanță de 250 m de primul. Structura actuală a celui de al doilea val constă dintr-un zid de piatră de râu cu dimensiuni de 0,20x0,30x0,15 m legat cu pământ și bârne de lemn, lat de 2,50 m peste care se înălța valul de pământ. În incinta cetății, cu o suprafață de circa 25 ha, au fost descoperite fragmente ceramice de factură geto-dacică și grecească, care permit datarea ei în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Teodor 1973, p.53-60
2. Idem 1989, p.120

3. Baia (jud. Suceava, România)

Cetatea este situată pe un promontoriu, mărginit de pante înclinate. La nord, cetatea este delimitată de un val prevăzut cu șanț adiacent. Valul are lungimea de circa 50-60 m, lățimea bazei de 5-6 m, iar înălțimea variază de la 0,5 la 1,5 m.

Șanțul adiacent este actualmente lat de circa 5 m și adânc de 0,75-2 m. Suprafața cetății este de 1,0-1,5 ha. De pe suprafața așezării s-a colectat ceramică geto-dacică din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Florescu 1971, p.108
2. Teodor 1989, p.117

4. Balomirești-Bâra (jud. Neamț, România)

Cetatea este situată pe un platou de formă poligonal-patruateră și are o suprafață de circa 7 ha. Valul și șanțul sunt mai bine păstrate în zona de sud a incintei, pe o lungime de 200 m. Pe această porțiune valul are baza de 15-18 m și înălțimea de 4 m. Șanțul adiacent este lat de 15 m și adânc de 3m. De la suprafață a fost cules material ceramic datat în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Dumitroaia 1992, p.287

5. Balotești (jud. Mehedinți, România)

Cetatea este amplasată pe un promontoriu cu pantele abrupte, partea vulnerabilă fiind întărită cu un val de apărare. Materialul cules de pe suprafața așezării, permite încadrarea ei în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Sîrbu, Trohani 1997, p.529

6. Bârca (jud. Dolj, România)

În localitatea cu același nume este semnalată o cetate geto-dacică din secolele IV-III a. Chr., fortificată cu șanț și val de apărare.

Bibl.

1. Berciu 1950, p.106-107
2. Sîrbu, Trohani 1997, p.529

7. Bâzdâna-Cetate (jud. Dolj, România)

Fortificația din punctul "Cetate" (fig.5) ocupă un bot de deal triunghiular, lung de circa 160 m și lat de 105 m. Singura cale de acces, latura de vest, a fost blocată prin elemente defensive artificiale. Inițial, așezarea a fost înconjurată spre

sud-vest de un val de pământ, de formă semicirculară, prevăzut cu palisadă în partea superioară. Cronologic, această fortificație se datează la sfârșitul secolului IV-începutul secolului III a. Chr. În secolul III a. Chr. așezarea a suferit o distrugere prin incendiu, dar imediat a fost refăcută în aceleași limite. În această fază, cetatea a fost fortificată cu un zid din cărămizi, în fața căruia a fost săpat un șanț defensiv. Materialul arheologic descoperit în nivelul de locuire geto-dacic constă din: ceramică, obiecte de lut ars, piatră și sticlă, precum și din mai multe piese metalice lucrate din bronz și fier.

Bibl.

1. Tăulea 1983, p.121-133
2. Idem 1983a, p.49-50
3. Idem 1983b, p.218-225
4. Idem 1984, p.92-110
5. Idem 1988-1989, p.15-28
6. Zirra VI. V., Pop 1995, p.13-17
7. Zirra VI. V., Pop, Oanță 1996, p.5-20

8. Bâzdâna-Cucuioava (jud. Dolj, România)

Așezarea geto-dacică de la "Cucuioava" ocupă un bot de terasă în formă de limbă, lung de aproximativ 300 m, înconjurat pe trei părți de pante abrupte, greu accesibile. Singura cale de acces spre așezare, situată în partea de nord-vest, este barată de un val, de formă ușor arcuită, lung de circa 150 m și lat la bază de 8-10 m. În fața lui se găsește un șanț de apărare larg de 10-12 m. Pe baza materialului recoltat de la suprafață, obiectivul a fost datat în secolele III-II a. Chr.

Bibl.

1. Tăulea 1983b, p.218
2. Idem 1984, p.92

9. Beidaud (jud. Tulcea, România)

Cetatea (fig.21) este situată pe un platou ce se înalță cu 25 m față de nivelul văilor din jur, ale cărui laturi de est și de sud sunt abrupte. Incinta fortificației măsoară 2,5 ha și este delimitată de un val de pământ. Pe latura de nord așezarea a fost fortificată cu două valuri. Valul de incintă a fost construit din lut placat cu pietre. Baza lui măsoară 14 m. Al doilea val a fost construit cu pământul luat din șanțul adiacent și realizat în sistemul "straturi alternative". Lățimea valului la bază e de 8 m, iar înălțimea de 1,4 m. Șanțul de apărare dintre cele două valuri are o deschidere de circa 15 m și o adâncime de 3,9 m față de nivelul actual de călcare.

În incintă au fost descoperite 5 locuințe, 12 gropi menajere și un bogat material ceramic. Cetatea a fost datată în secolele VI-III a. Chr.

Bibl.

1. Simion, Lăzarcă 1980, p.37-54
2. Simion 1992, p.21-22
3. Idem 1993, p.286-287

10. Beștepe (jud. Tulcea, România)

Cetatea (fig.26) este amplasată pe un platou, înconjurat pe trei laturi de văi adânci. Numai cea de a patra parte făcea legătură cu restul uscatului. Incinta cetății, cu suprafață de 25 ha, este marcată de un val, care a fost construit la extremitatea platformei. Latura de sud, cea mai accesibilă, a fost întărită cu încă două valuri cu șanțuri adiacente. În timpul cercetărilor arheologice au fost recoltate fragmente de la vase geto-dacice, precum și ceramică de import, mai ales fragmente de amfore elenistice, ce se încadrează în limitele secolelor IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Simion 1977, p.31-47
2. Idem 1992, p.23-25
3. Idem 1993, p.286-288

11. Brabova (jud. Dolj, România)

Cetatea este situată pe un promontoriu de formă tronconică, și este prevăzută cu trei valuri și un șanț de apărare. Șanțul, lung de aproximativ 130 m și larg de circa 3 m, este săpat în forma de "V". Primul val de pământ este construit peste un zid de cărămidă și înconjoară mamelonul din trei părți. Altele două au fost ridicate în partea de vest a promontoriului. Cetatea este datată în secolele IV-I a. Chr.

Bibl.

1. Ciucă 1988-1989, p.29-30

12. Broșteni (jud. Gorj, România)

În apropierea satului Broșteni este semnalată o cetate geto-dacică situată pe un platou înalt. Porțiunile vulnerabile ale așezării au fost fortificate cu val și șanț de apărare.

Bibl.

1. Sîrbu, Trohani 1997, p.529

13. Brăhășești (jud. Galați, România)

Cetatea (fig.19) este situată pe terasa mijlocie de la confluența Zeletinului cu Berheciul. În prezent, podul terasei este înconjurat de o fâșie de lipitură calcinată la roșu, a cărei lățime variază între 2 și 4 m, iar grosimea între 0,60-0,90 m. Aceasta reprezintă urma fostei palisade construită din pari de lemn și pământ amestecat cu paie și distrusă printr-un puternic incendiu. În plan, cetatea prezintă o formă neregulată, aproape elipsoidală. Așezarea a fost fortificată și cu două șanțuri defensive, care urmau traseul palisadei. Materialul ceramic descoperit este de factură geto-dacică și de import. Pe baza acestui material, fortificația a fost datată în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Brudiu, Păltănea 1972, p.225-239

14. Bucovăț-Cârligei (jud. Dolj, România)

Așezarea (fig.24) se află pe malul drept al Jiului și ocupă un platou cu cota 159,4 m. În partea de est cetatea este apărată natural de malul abrupt al Jiului, iar spre sud, nord și nord-est - de văi adânci. Spre vest, de unde putea surveni vre-un atac, a fost săpat un șanț și s-a ridicat un val de apărare. Șanțul în formă de "V" are lățimea de circa 5 m, iar adâncimea de 2 m. Între șanț și val se află o bermă de circa 2,5 m. Valul are la bază o lățime de circa 10 m, iar înălțimea actuală este de 1,5 m. În incintă au fost descoperite câteva locuințe și un variat material arheologic. Așezarea este datată în secolele IV-I a. Chr.

Bibl.

1. Toropu 1972, p.701-708
2. Idem 1973, p.3-11
3. Idem 1979, p.48-52

15. Bucovăț-Jidovii (jud. Dolj, România)

Așezarea este situată pe un bot de deal numit "La Jidovii" și este apărată de un val cu șanț adiacent. Valul se află în partea de vest a așezării și are lungimea de 120 m și înălțimea de 1 m. Acesta are un nucleu din vâlătuci și turte din lut în amestec cu paie. Materialul ceramic descoperit în cetate este de proveniență geto-dacică și poate fi datat în Hallstatt-ul târziu.

Bibl.

1. Macovei 1959, p.351-354
2. Toropu 1972, p.701
3. Idem 1979, p.49

16. Bucovăț-Malul Lupului (jud. Dolj, România)

Fortificația a fost amplasată pe un bot de deal, ce se înalță cu 50 m față de împrejurimi și era apărată în partea de vest de un val lung de circa 85 m. Materialul descoperit la suprafață poate fi datat în epoca hallstattiană târzie.

Bibl.

1. Macovei 1959, p.353

17. București-Radu Vodă (România)

Cetatea este situată pe un deal din stânga Dâmboviței și a fost apărată de un șanț defensiv. Locuirea geto-dacă este reprezentată prin câteva gropi menajere, un cuptor, ceramică locală și de import. Așezarea poate fi datată în secolele III-II a. Chr.

Bibl.

1. Turcu 1979, p.64-65
2. Trohani 1992-1994, p.68

18. Budeasa Mică (jud. Argeș, România)

Așezarea a fost amplasată pe Dealul Văcăreasca, scăldat de pâraiele Budeasa Mică la vest și nord-vest și Cristeasca la est și nord-est. În partea vulnerabilă a fost săpat un șanț cu adâncimea de 1-3 m. După materialul descoperit la suprafață cetatea a fost încadrată în secolele III-I a. Chr.

Bibl.

1. Trohani 1992-1994, p.68

19. Buhalnița (jud. Iași, România)

Cetatea a fost construită pe o platformă cu o înălțime relativă de 20-25 m. Ea avea o formă ovală în plan, fiind întărită cu val și șanț adiacent. Pe sectoarele mai bine păstrate, valul și șanțul ating adâncimi și înălțimi de 3 m. La suprafață au fost descoperite numeroase fragmente de vase din Hallstatt-ul târziu și Latène.

Bibl.

1. Zaharia, Petrescu-Dâmbovița, Zaharia 1970, p.173
2. Florescu 1971, p.104
3. Chirica, Tanasachi 1984, p.72

20. Bunești (jud. Vaslui, România)

Cetatea este situată în partea de sud-est a satului Bunești, pe un promontoriu numit de localnici Dealul Bobului. Ea ocupă o suprafață de 10-12 ha și este fortificată cu un val de pământ înalt actualmente de 4-5 m. Inițial, valul a înconjurat toată suprafața cetății, având o înălțime mai mare în partea de sud - singura cale de acces în cetate, porțiune unde în fața valului a fost săpat și un șanț adiacent. Ca urmare a investigațiilor arheologice întreprinse în incinta cetății, au fost descoperite 69 locuințe, două depozite de podoabe, o diademă princiară din aur, cât și un număr mare de unelte de fier și bronz, ceramică autohtonă și de import etc. Pe baza materialului descoperit cetatea a fost încadrată în secolele IV-II a. Chr.

Bibl.

1. Bazarciuc 1979, p.129-131
2. Idem 1980, p.61-80
3. Idem 1980a, p.164-176
4. Idem 1981, p.563-570
5. Idem 1983, p.249-273
6. Idem 1983a, p.211-217
7. Idem 1983-1984, p.169-175
8. Idem 1987, p.33-37
9. Teodoru-Bazarciuc 1996, p.353-354
10. Idem 1997, p.14-15

21. Butuceni (r-nul Orhei, Rep. Moldova)

Cetatea (fig.39) este situată pe un promontoriu stâncos cu altitudinea de 50-60 m, format de râul Răut. Malul de nord este abrupt. Partea de vest și sud a promontoriului prezentau versante, relativ înclinate, scăldate de apele Răutului. La est, promontoriul e mărginit de un defileu enorm cu maluri înalte și abrupte, practic invulnerabile. Numai parcela de nord-est are legătură cu lumea înconjurătoare. Prin cercetări arheologice au fost identificate mai multe faze de fortificare a cetății. Prima fortificație a fost realizată de purtătorii culturii Saharna-Solonceni, care au blocat trecerea pe promontoriu cu un val (V) și un șanț adiacent. În secolele VI-V a. Chr. partea centrală a promontoriului a fost fortificată prin două valuri cu șanțuri adiacente, care închideau accesul dinspre est și vest. Către începutul secolului IV a. Chr. vechiul sistem defensiv este anihilat, pe locul lui, construindu-se o nouă cetate cu dimensiunile 215x25-50 m. Ea a fost fortificată cu o palisadă, care înconjură promontoriul dinspre est, sud și vest. La vest palisada a fost dublă, între ele fiind săpat un șanț. Pe porțiunea de vest, s-a săpat un șanț, în fața căruia a fost ridi-

cat un zid de piatră. După distrugerea palisadei, pe promontoriu a existat o altă fortificație apărută de valuri cu șanțuri adiacente.

În urma cercetărilor arheologice au fost descoperite urme de locuințe, o construcție de cult, cât și un bogat și variat material arheologic din secolele IX-III a. Chr.

Bibl.

1. Smirnov 1954, p.24-25
2. Niculiță 1987, p.72-78;88-103
3. Idem 1993, p.111-112
4. Idem 1996, p.139-167
5. Niculiță, Teodor, Zanoci 1995, p.472-490
6. Niculiță, Teodor, Zanoci 1996, p.20
7. Niculiță, Teodor, Zanoci 1997a, p.292-239
8. Niculiță, Teodor, Zanoci 1997b, p.179-182
9. Niculiță, Zanoci 1997, p.15-16

22. Caterinovca (r-nul Camenca, Rep. Moldova)

La circa 1,5 km nord-est de satul Caterinovca, pe un promontoriu de formă triunghiulară cu versanții abrupti, se află o așezare fortificată cu suprafața de 500 mp. Dinspre platou, cetatea a fost apărută de un val cu șanț adiacent. Valul de apărare era arcuit și atinge în prezent înălțimea de 2,5-3,0 m. Șanțul are actualmente adâncimea de 1 m. Lungimea totală a fortificațiilor este de circa 80 m. Pe baza materialului ceramic cules la suprafață așezarea a fost încadrată în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.37
2. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.41
3. Hîncu 1993, p.17

23. Căciulatu (jud. Dolj, România)

Fortificația este situată pe un platou proeminent, partea vulnerabilă fiind întărită cu un val de apărare.

Bibl.

1. Sîrbu, Trohani 1997, p.529

24. Căpreni (jud. Gorj, România)

Pe dealul numit de localnici "Piscul cetății" aflat în partea de nord-vest a comunei au fost identificate urmele unei cetăți geto-dacice cu val de pământ și

ziduri de cărămidă. Pe baza materialului cules de la suprafață cetatea a fost datată în secolele IV-II a. Chr.

Bibl.

1. Gherghe 1986, p.96-97
2. Sîrbu, Trohani 1997, p.529

25. Căscioarele (jud. Călărași, România)

Așezarea de la "D'aia parte" (fig.28), cu o suprafață de peste 12000 mp, este situată pe un bot de terasă înconjurată pe laturile de vest și sud de apele Lacului Cătălu, iar pe cele din nord și est - de vestigiile unui impozant sistem de fortificații. Au fost identificate trei faze de fortificare a așezării. În prima fază, pe laturile de nord și est s-a construit un șanț lat de 30 de m și adânc de peste 4 m care nu a mai fost necesar pe laturile de sud și vest datorită pantelor abrupte și a apelor lacului Cătălu. Tot în această fază așezarea a fost fortificată cu o palisadă din lemn și pământ. În a doua fază fortificația este refăcută din cărămizi neare, care alcătuiau paramenți, iar emplectonul era din lut bătut. În faza a treia pe muchea terasei s-a ridicat un zid format din pietre de calcar și de râu legat cu lut, cu un parament exterior realizat din blocuri mari din piatră fasonată sumar. În incinta cetății au fost descoperite locuințe, edificii de cult, cât și un bogat material arheologic, care permite datarea așezării în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Sîrbu 1994, p.25
2. Șerbănescu, Sîrbu 1994, p.15
3. Șerbănescu 1996, p.25
4. Sîrbu, Pandrea, Damian 1996, p.24

26. Căndești (jud. Vrancea, România)

Cetatea (fig.33) a fost amplasată pe un platou înalt, numit de localnici "Banu". La această așezare au fost identificate mai multe faze de fortificare. Primei faze îi corespunde un val de pământ cu șanț adiacent, care au fost folosite până către sfârșitul secolului V a. Chr. În faza a doua suprafața incintei se micșorează simțitor, ea fiind la fel delimitată de un val cu șanț adiacent. Această fortificație va funcționa până în secolul II a. Chr., când cetatea se va limita numai la platoul Nacu, devenind o citadelă specifică epocii Latene, care va fi utilizată până la începutul secolului II p. Chr.

Bibl.

1. Florescu M., Florescu A. 1983, p.75-79

27. Cociulia (r-nul Cantemir, Rep. Moldova)

Acest monument este plasat la circa 0,4 km nord-vest de sat, ocupând un platou cu înălțimea de 278 m față de nivelul mării. În plan, cetățuia are formă ovală neregulată, extinzându-se pe o suprafață de 750x200 m. Partea de nord-vest a cetății a fost limitată de panta abruptă a înălțimii, iar partea de sud-vest a fost întărită cu elemente defensive artificiale, ale căror resturi se observă și în prezent. Materialul ceramic, recuperat de pe suprafața cetății, permite presupunerea că acest platou a fost locuit începând cu sec. XI a. Chr. și până în sec. III a. Chr. În prezent nu este clară perioada când a fost construit sistemul defensiv.

Bibl.

1. Agulnikov 1996, p.117-122
2. Idem 1996a, p.175-179

28. Codreanca (fosta Cobâlca, r-nul Strășeni, Rep. Moldova)

Pe un deal împădurit, situat la circa 1 km nord-est de satul Codreanca, a fost identificată, prin cercetări de suprafață, o așezare (fig.37/3) de formă rotundă cu diametrul de aproximativ 100 m, înconjurată de jur-împrejur de un val de pământ cu șanț adiacent. În prezent, șanțul are lățimea de 6-7 m și adâncimea de 3 m. Materialul ceramic cules la suprafață poate fi datat în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.50
2. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.48
3. Hîncu 1993, p.118-120

29. Cogâlniceni (r-nul Rezina, Rep. Moldova)

Cetatea (fig.34/3) este situată la nord-est de satul Cogâlniceni, pe un platou și un mic promontoriu. Ea ocupă o suprafață de circa 2,0-2,5 ha și e înconjurată de un șanț și un val de pământ. Adâncimea șanțului atinge 1 m, iar înălțimea valului e de 1,2-2,0 m. Pe baza materialelor descoperite în incintă, s-a estimat că cetatea a fost locuită de geto-daci în a doua jumătate a mileniului I a. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.94-95

30. Coslugea (jud. Constanța, România)

În apropierea localității cu același nume a fost semnalată o cetate geto-dacică din secolele III-II a. Chr., fortificată cu val și șanț de apărare.

Bibl.

1. Sîrbu, Trohani 1997, p.529

31. Cot (r-nul Orhei, Rep. Moldova)

Fortificația (fig.38/3) este amplasată pe un promontoriu numit de localnici "Cot", situat pe malul drept al Răutului, la 1,5 km est de satul Furceni. Promontoriul a fost barat de la est la vest de un șanț și un val de pământ. Actualmente valul atinge înălțimea de 2 m. Vestigiile vechii linii de apărare s-au păstrat pe o lungime totală de circa 150 m. Suprafața cetății este de 1,4 ha. Monumentul a fost datat în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Smirnov 1964, p.249
2. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.47
3. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.45
4. Hîncu 1993, p.80-81

32. Cotnari (jud. Iași, România)

Cetatea (fig.16) este amplasată pe capătul de nord-vest al colinei platou "Cătălina". Laturile de nord-vest și nord-est sunt marcate prin pante a căror înclinare a fost accentuată, la partea superioară, prin executarea unei escarpări. Pe capul celor două pante s-a construit un val, cu baza de 4-6 m, având înălțimea actuală de 0,4-1,0 m, prevăzut în interior cu un zid de piatră. Valul de pe latura de sud-vest are la bază o "armătură" dintr-un ansamblu de ziduri de piatră cu emplecton de nisip și schelărie de bârne de stejar, peste care se ridică umplutura de pământ. O armatură de un tip identic caracterizează și valul de pe latura de sud-est, înalt de 5 m și lat la bază de 25 m. Valul în această parte este prevăzut în exterior cu un șanț adiacent, cu lățimea superioară de 23 m și adânc de 6 m. Elementele de fortificație delimitează o incintă cu suprafața de 4,5 ha. În urma investigațiilor arheologice au fost cercetate locuințe de suprafață și bordeie și s-a recoltat un bogat și variat material arheologic. Cetatea este datată în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Florescu 1971, p.110-111
2. Idem 1980, p.11-18
3. Florescu M. 1994, p.19

33. Cotu-Copălău (jud. Botoșani, România)

Cetatea (fig.13) se află pe platoul dealului Jorovlea, mărginit la vest de o pantă abruptă, iar pe laturile de sud-vest, sud și sud-est, de un șanț a cărui adâncime este în prezent de 3-3,5 m, iar lățimea de 12 m și de un val cu înălțimea de 5 m. Incinta cetății de formă poligonală are o suprafață de 5 ha. Materialul arheologic descoperit în timpul cercetărilor poate fi încadrat în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Șadurschi, Șovan 1986, p.33-39
2. Idem 1989, p.284-285
3. Idem 1994, p.169-181

34. Coțofenii din Dos (jud. Dolj, România)

Așezarea (fig.7) de pe dealul "Cetățeaua" ori "Cetatea Jidovilor" a fost instalată pe un deal în formă de unghi ascuțit, apărată natural de pante abrupte de peste 45°. Cetatea, cu o suprafață de 3,5 ha, este fortificată cu trei șanțuri paralele, dintre care unul dublat de un zid masiv, construit din cărămizi de lut. Cărămizile au, de regulă, dimensiunile 40-60x25x15 cm și o greutate de circa 20-25 kg. Zidul avea o grosime de 3 m, din care umplutura interioară constituie 1,2 m, iar fețele exterioare, în două rânduri de cărămizi alăturate, totalizează 1,8 m. După distrugerea acestui zid așezarea a fost fortificată cu un val de pământ, ce urmărea traseul vechiului zid. Cercetările arheologice la acest obiectiv au scos la iveală mai multe locuințe de suprafață și un bogat și variat material arheologic, pe baza căruia cetatea a fost datată în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Schuchhardt 1930, p.184-188
2. Macovei 1959, p.254
3. Zirra 1983, p.135-140
4. Idem 1983a, p.17-24
5. Idem 1988, p.187-199
6. Trohani, Zirra, Conovici 1990, p.61-63
7. Zirra și colab. 1993, p.79-157
8. Zirra Vl. V. 1994, p.71-90

35. Crețești (jud. Vaslui, România)

Cetatea este amplasată pe un platou înalt și constă dintr-o incintă cu suprafața de circa 5-7 ha, delimitată la sud de val și șanț, la est de val, iar la nord și

vest de pante abrupte. Valul este dispus în formă de potcoavă, înalt de aproximativ 4,5-5,0 m și lat la bază de 15-20 m. Deschiderea șanțului la gură este de 15 m, iar adâncimea actuală e de 2-3 m. Cetatea este datată cu secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Florescu, Melinte 1971, p.130

36. Crivești (jud. Iași, România)

Așezarea este situată pe un promontoriu dominant, fiind de jur-împrejur delimitată de un val cu dimensiuni variabile. Laturile de nord-vest, nord, nord-est și est prezintă pante foarte înclinate, la capul cărora a fost amplasat valul. Valul atinge actualmente înălțimea de 1,5-2,0 m și lățimea la bază de 8-10 m. Pe latura de sud-est, dinspre care accesul era mai facil, în fața valului a fost săpat un șanț adiacent. Cetatea prezintă în plan o formă ovoidal-semielipsoidală cu suprafața de 1,5 ha. Pe baza materialului descoperit, așezarea a fost datată în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Zaharia, Petrescu-Dâmbovița, Zaharia 1970, p.184-185
2. Chirica, Tanasachi 1985, p.380

37. Cunicoa (r-nul Camenca, Rep. Moldova)

Cetățuia (fig.38/1) a fost întemeiată pe vârful unui promontoriu mic format prin contopirea a două vâlcele, prin care curg niște pârâiașe. Construcții de apărare au fost ridicate în locurile de acces, mai slab apărate natural. Prima linie defensivă, care era compusă din val și șanț a fost ridicată în partea de est. O linie defensivă similară a fost amplasată și în partea de vest a cetății, unde panta era mai puțin abruptă. La suprafață au fost depistate fragmente de ceramică geto-dacică din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.19-20

38. Curatura (r-nul Șoldănești, Rep. Moldova)

Cetatea (fig.30) a fost amplasată pe malul abrupt al fluviului Nistru, care în acest loc are o înălțime de 80-100 m față de nivelul apei. Dinspre sud așezarea este limitată de malul abrupt al râului. Restul părților au fost întărite cu val și șanț în formă de semicerc, închizând o incintă cu diametrul de 75 m. Actualmente valul are o înălțime de 1,5-2 m, iar șanțul - o adâncime de circa 1 m. La construcția va-

lului au fost înrebuințate lut ars și nisip. În incinta cetății a fost descoperită ceramică getică din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.37
2. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.41-42
3. Hîncu 1993, p.126-127

39. Dâșcova (r-nul Orhei, Rep. Moldova)

Așezarea se află la 1,5-2,0 km sud de satul Dâșcova, pe un promontoriu, format la intersecția a două râpi. Terasa promontoriului este aproape rotundă și are diametrul de 150 m. Din partea vulnerabilă cetatea a fost întărită cu un val și șanț semicircular în plan. În scopul majorării posibilităților de apărare, pe muchia valului a fost ridicată o palisadă din bârne, care mai târziu a ars. Urmele incendiului se văd clar în secțiunea valului sub forma unui strat de lut ars, de culoare roșie-aprinsă. În prezent, adâncimea șanțului e de 0,5 m, iar înălțimea valului la fel e de 0,5 m. Cetatea a funcționat în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993 p.79-80

40. Dersca (jud. Botoșani, România)

Fortificația este situată pe un platou de formă poligonală și este întărită cu val și șanț. Valul are o lățime la bază de circa 20 m și o înălțime de 4-5 m. Șanțul este adânc actualmente de 3,0-4,5 m și lat de 18-20 m. Valul este separat de șanț printr-o bermă lată de circa 15-20 m. Laturile de vest și est au fost marcate, probabil, tot de val fără șanț. Suprafața așezării este de aproximativ 60-80 ha. Cetatea a fost datată în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Păunescu, Șadurschi, Chirica 1978, p.107

41. Dobrești (jud. Dolj, România)

Fortificația este amplasată pe un promontoriu cu pantele abrupte. Partea vulnerabilă a fost întărită cu val și șanț de apărare. Materialul cules la suprafață permite încadrarea monumentului în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Sîrbu, Trohani 1997, p.529

42. Dochia (jud. Neamț, România)

Cetatea (fig.15) e situată pe malul abrupt al pârâului Sărățica, la 2,5 km nord-est de satul Dochia. Ea are o formă rectangulară în plan, fiind fortificată artificial pe laturile vulnerabile cu val și șanț. Înălțimea valului variază de la 2 la 5 m. Pe traseul vestic al valului se află o movilă de formă rectangulară cu dimensiunile de 100x80 m și înălțimea 11,5 m. Suprafața așezării este de circa 24 ha. Cetatea a fost încadrată în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Florescu 1971, p.104
2. Dumitroaia 1994, p.512

43. Dridu-Metereze (jud. Ialomița, România)

Cetatea din punctul Metereze se află pe un pînten de terasă de pe malul Ialomiței la confluența lui cu Prahova. De la vest și nord-vest așezarea a fost apărată de apele celor două râuri, iar la est și nord-est de pante abrupte înalte de 12-25 m. Partea vulnerabilă a fost fortificată cu un șanț de apărare. La suprafață sunt prezente urme de locuire din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Trohani 1992-1994, p.69

44. Durlești (Chișinău, Rep. Moldova)

Cetățuia (fig.34/4) a fost înălțată pe panta ușor înclinată a unui delușor, format de două vâlcele, ale căror pante abrupte o apărau suplimentar. Curtea cetății de formă circulară are un diametru de 70 m. De jur-împrejur este înconjurată cu val și șanț adiacent. Actualmente șanțul are o lățime de 8-9 m și o adâncime de 1,0-1,5 m, iar valul atinge înălțimea de 1,0-1,5 m. În urma sondajelor arheologice întreprinse în cetate, au fost descoperite diferite obiecte caracteristice culturii getice din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.5-6

45. Fedești (jud. Vaslui, România)

La circa 1,5 km sud-vest de sat, pe dealul "Vârful Tăieturii", se află o cetate de formă ovală, cu diametrul lung de 200 m, întărită de jur-împrejur cu val și șanț.

De pe suprafața ei s-au adunat fragmente ceramice din secolele IV-III a. Chr., o figurină antropomorfă, un brăzdar de fier și un vârf de săgeată de bronz cu trei aripioare.

Bibl.

1. Zaharia, Petrescu-Dâmbovița, Zaharia 1970, p.344-345
2. Coman 1980, p.235

46. Gemeni (jud. Mehedinț, România)

În apropierea localității a fost semnalată o cetate geto-dacică situată pe un platou proeminent. Accesul a fost barat de un val cu șanț adiacent. Pe baza materialului recoltat, fortificația a fost datată în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Berciu 1950, p.106-107
2. Sîrbu, Trohani 1997, p.529

47. Ghercești (jud. Dolj, România)

La marginea satului a fost identificată o așezare fortificată din a doua jumătate a mileniului I a. Chr.

Bibl.

1. Gherghe 1988-1989, p.9

48. Ghiliceni (r-nul Telenești, Rep. Moldova)

Cetatea se află mai la sud de satul Ghiliceni, pe un promontoriu, numit de localnici "Dealul Horodiștii". Construcțiile defensive constau dintr-un val de pământ și un șanț, păstrate pe o lungime de aproximativ 60 m. Valul are actualmente o înălțime de 1,0-1,5 m. Cetatea este datată în sec. IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.134-135

49. Godeni (jud. Dolj, România)

În apropierea satului este semnalată o fortificație geto-dacică amplasată pe un platou proeminent.

Bibl.

1. Gherghe 1988-1989, p.9
2. Sîrbu, Trohani 1997, p.529

50. Hansca (r-nul Ialoveni, Rep. Moldova)

În partea de est a satului Hansca se înalță o colină cu versanții abrupti, care domină valea râului Botnișoara și împrejurimile. Acest pînten de deal se unește cu platoul printr-o fâșie de pământ lată de 4-5 m și lungă de 20-30 m. Aici a fost descoperită o cetate de refugiu (fig.17). Prin lucrările arheologice efectuate în incintă s-au semnalat urmele slab vizibile ale șanțului de apărare cu o adâncime de 0,3 m și a valului, care mai păstrează înălțimea de 0,4 m. Incinta are forma unui dreptunghi cu dimensiunile de 120x70 m. Suprafața așezării a fost împărțită în două printr-un val de pământ ridicat de-a curmezișul. Intrarea în cetate se afla din direcția platoului. Stratul de cultură cu un conținut neînsemnat de fragmente de ceramică getică caracteristică secolelor IV-III a. Chr. nu depășește grosimea de 10-12 cm.

Bibl.

1. Niculiță 1977, p.39-40
2. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.50
3. Niculiță 1987, p.29,33

51. Hârtopul Mare (r-nul Criuleni, Rep. Moldova)

Cetatea (fig.29) este situată la est de sat pe un promontoriu cu pantele abrupte. Ea este înconjurată de un șanț și un val de pământ și are o suprafață de 0,6 ha. Valul are în prezent lățimea de 8 m și înălțimea de 0,5-1,5 m. În urma cercetărilor arheologice au fost descoperite locuințe de tip bordei și un bogat și variat material arheologic, care permite datarea așezării în secolele V-III a. Chr.

Bibl.

1. Smirnov 1964, p.253
2. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.44
3. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.47-48
4. Hîncu 1993, p.37-38
5. Cebotarenco 1997, p.211-220

52. Hlinjeni "La lacuri" (r-nul Șoldănești, Rep. Moldova)

Cetatea (fig.35/3) este situată la 2 km nord-est de satul Hlinjeni în punctul "La lacuri". Incinta a fost construită pe coasta unui deal și era înconjurată de un val de pământ cu șanț adiacent. Forma ei în plan este ovală cu dimensiunile 350x250 m. Înălțimea valului este de 1 m, lățimea bazei lui 15 m, iar adâncimea medie a șanțului este de 0,5-1,3 m cu lățimea de 10-12 m. Prin câteva sondaje executate în incintă a fost identificat un strat de cultură cu grosimea de 40 cm, în care au fost

descoperite ceramica lucrată cu mâna sec. IV-III a. Chr. și unele fragmente lucrate la roata olarului din a doua jumătate a mileniului I p. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p. 127

53. Hlinjeni "La șanț" (r-nul Șoldănești, Rep. Moldova)

La marginea de sud-est a satului Hlinjeni, în locul numit "La șanțuri", s-au semnalat urmele unei cetăți (fig.36/1), situate pe un promontoriu înalt, mărginit din trei părți de râul Ciorna și un afluent mai mic anonim. În plan, cetatea are o formă triunghiulară cu o suprafață de 12 ha. Laturile de nord, nord-est, sud și sud-est ale promontoriului sunt abrupte. Latura de vest, cea mai vulnerabilă, este marcată de un val înalt de 3,0-3,5 m, flancat de un șanț adânc de 4 m. În fața șanțului vis-à-vis de intrare a fost construit un "bastion" cu înălțimea de 3,5 m. În urma cercetărilor arheologice s-a stabilit că grosimea stratului de cultură este de circa 60-120 cm și aparține mai multor nivele de locuire: Saharna-Solonceni, sec.VII-VI a. Chr., sec.V-III a. Chr., II-V p. Chr. și sec VII-X p. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.128-129
2. Golțeva, Cașuba 1994, p.165-166
3. Idem 1995
4. Golțeva 1995, p.183-187

54. Horodca-Mare (r-nul Nisporeni, Rep. Moldova)

Pe un promontoriu format între două defileuri, circa 3 km spre vest de satul Horodca, se află o așezare fortificată (fig.25) în formă de poligon neregulat. Valul de apărare înconjoară întreg perimetrul incintei, iar șanțul, adânc de 1,5 m, a fost săpat numai în partea de sud. Pe latura de nord-vest a cetății au mai fost ridicate, suplimentar, încă două valuri. În incinta astfel apărată, cu o suprafață de 2,5 ha, au fost descoperite prin cercetări de teren fragmente de vase geto-dacice și amfore grecești cu torți șampilate.

Bibl.

1. Smirnov 1949a, p.198-199
2. Passek 1949, p.58-59
3. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.48
4. Hîncu 1993, p.70

55. Horodca-Mică (r-nul Nisporeni, Rep. Moldova)

Cetatea se află la 0,5 km sud-est de fortificația Horodca-Mare, pe un promontoriu format de două depresiuni. Platforma are suprafața ovală în plan cu dimensiunile 150x100 m. Din părțile de est și vest, cetatea este apărată de versanții abrupti ai depresiunilor sus-amintite. Pe latura sudică așezarea este fortificată cu un val de pământ cu înălțimea de aproximativ 2 m și un șanț adânc de 2 m și lat de 12 m. Aici au fost depistate fragmente de ceramică getică.

Bibl.

1. Smirnov 1949a, p.199
2. Passek 1949, p.59
3. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.49
4. Hîncu 1993, p.70-71

56. Horodiște (r-nul Călărași, Rep. Moldova)

Cetatea e situată pe un promontoriu, limitat din trei părți de pante abrupte. Dinspre platou promontoriul este barat cu un sistem defensiv alcătuit din trei valuri și trei șanțuri. Distanța dintre liniile defensive este de circa 60-70 m. Pe capătul promontoriului a fost ridicată o movilă de pământ cu înălțimea de peste 3 m și cu diametrul de 30-40 m, pe care, probabil, se afla un turn de pază. Ceramica colectată la suprafață este caracteristică culturii geto-dacice din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.50
2. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.48
3. Hîncu 1993, p.29-30

57. Horodiște (jud. Iași, România)

Fortificația a fost amplasată pe un platou de formă hexagonal-alungită, delimitat spre sud și est de pante abrupte. Incinta cetății cu diametrul mare de 250 m a fost împrejmuată de un val cu șanț adiacent. Valul, la construcția căruia s-au folosit lespezi de piatră, mai păstrează o înălțime medie de 3 m, iar șanțul - o adâncime de 2-3 m. La marginile extreme ale întăriturii se află câte o movilă înaltă de 4-5 m cu diametrul de 20 m. Din interiorul cetății au fost culese fragmente ceramice din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Zaharia, Petrescu-Dâmbovița, Zaharia 1970, p.200
2. Chirica, Tanasachi 1984, p.100

58. Horodiște (r-nul Râșcani, Rep. Moldova)

Cetatea (fig.35/2) este situată la sud-est de satul Horodiște, pe un promontoriu înalt. Dinspre nord-vest și sud-vest promontoriul este înconjurat de malul abrupt al Ciuhurului, iar dinspre nord - de un difileu. Capătul de nord al promontoriului a fost separat de lumea înconjurătoare printr-un val cu șanț adiacent cu forma arcuită în plan. Șanțul are adâncimea de 1,5-2 m și lățimea de 8-10 m. Prin cercetări de suprafață în interiorul fortificației au fost depistate fragmente de vase getice din a doua jumătate a mileniului I a. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.110

59. Horodiște (r-nul Rezina, Rep. Moldova)

Cetatea se află la circa 0,5 km est de satul Horodiște, pe platforma unui promontoriu triunghiular, format de două depresiuni cu versanții abrupti. Pe latura de sud-est această așezare este fortificată cu un val de pământ cu șanț adiacent. Înălțimea actuală a valului este de 2 m, iar șanțul are adâncimea de 1 m și lățimea de 4 m. Acest sistem defensiv închide o incintă cu suprafața de 0,07 ha, în care s-au identificat urme de locuințe și material ceramic din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Smirnov 1949a, p.196
2. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.47
3. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.45
4. Hîncu 1993, p.96-97

60. Hrușca (r-nul Camenca, Rep. Moldova)

Așezarea este amplasată pe un promontoriu, format de albia fluviului Nistru și o râpă laterală, pe al cărei fund curge un pârâiaș. Atât malul Nistrului, cât și al râpei prezentau obstacole serioase în calea inamicului. Pentru a transforma promontoriul într-o cetate inaccesibilă, în partea dinspre câmpie a fost construită o linie defensivă de formă arcuită, ce consta din val și șanț. Astăzi, înălțimea valului și adâncimea șanțului ating aproximativ 1 m.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.21-22

61. Ibănești (jud. Botoșani, România)

Așezarea este situată pe platoul înalt al Măgurii Ibăneștilor, marcat de cota 385 m deasupra nivelului mării. Locul beneficiază de o bună poziție strategică, fiind cel mai înalt platou din zonă, cu vizibilitate deschisă de jur-împrejur, la zeci de kilometri. Pantele spre nord-est, nord, nord-vest, vest și sud-vest sunt abrupte, iar cele sudice și sud-estice au fost fortificate artificial. În evoluția sistemului defensiv au fost atestate două faze. În prima fază cetatea a fost fortificată cu un șanț de apărare, pe a cărui margine interioară s-a construit o palisadă din lemn, pământ și pietre. În faza a doua, peste ruinele palisadei incendiate, a fost ridicat un val de pământ. Cercetările arheologice la acest obiectiv au scos la iveală material ceramic din secolele V-III a. Chr.

Bibl.

1. Păunescu, Șadurschi, Chirica 1976, p.153
2. Șadurschi, Moscalu 1989, p.183-199

62. Isacova (r-nul Orhei, Rep. Moldova)

Cetatea a fost amplasată pe un promontoriu cu pante abrupte, care are în lungime circa 200 m iar în lățime 50-60 m. Elemente defensive au fost înălțate pe ambele părți opuse ale dealului și constau dintr-un șanț și un val de pământ. Pe baza materialului ceramic cules la suprafață s-a constatat că cetatea a funcționat în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.50
2. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.48
3. Hîncu 1993, p.83-84

63. Japca (r-nul Camenca, Rep. Moldova)

Fortificația se află la 1,5 km est de satul Japca, pe un promontoriu cu maluri abrupte. Partea vulnerabilă a așezării a fost întărită cu un șanț și un val de pământ. Actualmente șanțul are adâncimea de 0,5-0,8 m, iar lățimea de 5-8 m. La suprafață au fost descoperite fragmente de lut ars, oase de animale și fragmente de ceramică caracteristică culturii getice din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.22

64. Lipnic (r-nul Ocnița, Rep. Moldova)

Incinta (fig.34/1) a fost amplasată pe malul stâng al râulețului Soloneț. Interiorul cetății, de formă ovală, cu dimensiunile de 250x200 m, era apărat de un val de pământ cu șanț adiacent. Lățimea actuală a șanțului este de circa 10 m. Așezarea este datată în a doua jumătate a mileniului I a. Chr.

Bibl.

1. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.35
2. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.40
3. Hîncu 1993, p.73-74

65. Mateuți (r-nul Rezina, Rep. Moldova)

Cetatea (fig.31) este situată la 3,5 km nord-vest de satul Mateuți, pe coasta dreaptă a văii unui râuleț anonim, care se scurge în Ciorna. Cetățuia a fost înconjurată de un val de lemn și pământ de formă circulară, având o incintă cu suprafața de 95x80 m. Înălțimea actuală a valului este de aproximativ 1,5 m, iar lățimea la bază de 10-12 m. În urma investigațiilor arheologice s-a stabilit că valul în antichitate se prezenta sub forma unui zid cu lățimea de 3,3 m, construit din două rânduri de stâlpi împlețiți cu nuiile, emplectonul fiind din lut și pământ. În fața valului a fost săpat un șanț, care are în prezent adâncimea de 1,6 m și lățimea la gură de 8 m. În incinta cetății au fost studiate resturi de locuințe și cuptoare, cât și un bogat și variat material arheologic (figurine din lut ars, cermică geto-dacică, fragmente de amfore de Thasos și Heraclea, un vârf de săgeată din bronz cu trei aripioare etc.), încadrat în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Zlatkovskaja 1965, p. 220-225
2. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.39
3. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.42
4. Hîncu 1993, p.97-98

66. Mălușteni (jud. Vaslui, România)

Așezarea este situată pe un platou înalt de formă poligonală, limitat pe două laturi de pante abrupte, iar pe restul - de un sistem defensiv arcuit în plan, compus dintr-un val cu șanț adiacent. De la suprafața solului au fost recuperate fragmente de vase geto-dacice, fusaiole bitronconice, vârfuri de săgeți din bronz cu trei aripioare etc. care permit datarea cetății în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Petrescu-Dâmbovița 1941, p.436
2. Zaharia, Petrescu-Dâmbovița, Zaharia 1970, p.349
3. Coman 1980, p.174

67. Mărgăritești (jud. Olt, România)

Cetatea se află la o depărtare de 7 km sud de Balș, pe terasa dreaptă a Oltețului. Fortificația a fost amplasată pe un pînten al terasei, înconjurat pe laturile de est, nord și sud de pante înalte și foarte abrupte. Pe latura accesibilă, de vest și nord-est, s-a săpat un șanț, dublat de un val de pământ. Suprafața așezării este de circa 5 ha. În urma cercetărilor arheologice au fost descoperite obiecte de metal și sticlă și o cantitate considerabilă de ceramică autohtonă și grecească, care plasează cetatea în secolele V-II a. Chr.

Bibl.

1. Preda 1986, p.100-109

68. Măscăuți (r-nul Criuleni, Rep. Moldova)

Cetatea (fig.12) se află la 3 km nord-vest de localitatea Măscăuți, pe malul drept al râului Răut, pe un pînten de deal înalt de 100-120 m. Spre nord și vest, așezarea este mărginită de un val de pământ cu șanț adiacent. Incinta avea o suprafață de aproximativ 3 ha. Cercetările arheologice la cetate au scos la iveală fragmente de vase getice și grecești, fusaiole, vârfuri de săgeată, o fibulă de tip tracic etc., care permit încadrarea așezării în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.47-49
2. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.46
3. Niculiță 1987, p.105
4. Hîncu 1993, p.36-37
5. Amăut 1997, p.53-54

69. Meleșeni (r-nul Călărași, Rep. Moldova)

Cetățuia a fost fondată pe un promontoriu cu maluri destul de priporoase. Din partea vulnerabilă cetatea a fost fortificată cu un val de pământ cu șanț adiacent. La suprafața solului au fost găsite fragmente de la vase getice și grecești din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.30-31

70. Mereșeuca (r-nul Ocnîța, Rep. Moldova)

Cetățuia a fost construită pe vârful unui delușor, ale cărui coaste laterale sunt priporoase și abrupte. Aici au fost ridicate trei linii de apărare: una - pe coasta de sud, altele două - pe cea de nord. Fiecare din ele consta dintr-un șanț adânc și un val de pământ. Coastele laterale, de vest și de est erau destul de abrupte și nu necesitau fortificare suplimentară. Cetatea este atribuită geților din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.74-75

71. Merești (jud. Suceava, România)

Fortificația (fig.18) se află pe înălțimea care constituie cumpăna apelor dintre cursul inferior al Șomuzului Mic și cel al râului Suceava. Dealul pe care se află cetatea are o înălțime de peste 350 m, laturile sale de est, nord și vest fiind mărginite de pante cu înclinări accentuate, singura posibilitate de acces aflându-se pe latura de sud-est. Elementele de fortificare constau dintr-un val cu șanț adiacent, care circumscriu o suprafață de peste 5 ha. Pe latura de sud s-a observat că valul este dublu. În interiorul fortificației, cu aceeași orientare est-vest ca și valul dublu, s-a constatat existența încă a unui val cu șanț adiacent, ce împarte cetatea în două. Pe baza materialului ceramic descoperit în timpul investigațiilor arheologice, cetatea a fost încadrată în secolele V-III a. Chr.

Bibl.

1. Popovici, Ignat 1981, p.545-551

72. Morozeni (r-nul Orhei, Rep. Moldova)

Cetățuia este așezată pe un promontoriu format de albia a două pârauri, care se unesc în partea din față într-un pârau mai mare. Terasa promontoriului are lungimea de circa 100 m și lățimea de 30-40 m. Dinspre câmpie a fost construită o linie defensivă ce consta dintr-un șanț adânc și un val de pământ. Actualmente adâncimea șanțului este de 1 m, iar înălțimea valului de 0,5 m. Cetățuia a aparținut triburilor getice din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.87-88

73. Morunglav (jud. Olt, România)

Cetatea (fig.8) se află pe un bot de deal, la circa 2 km nord-est de comuna Morunglav. Așezarea, de formă aproximativ triunghiulară, este apărată dinspre nord-vest și sud-est de două văi adânci, care se unesc spre vest într-o vale mai mare. În partea de nord-est a fost construit un val și un șanț de apărare. Valul este ridicat din chirpic ars, continuu și masiv și are o lungime de 130 m. Lățimea la bază este de 20,7 m, iar înălțimea de 4,6 m. Șanțul are o deschidere la gură de 14 m și o adâncime de 2,4 m. Ceramica culeasă din incinta cetății este lucrată cu mâna și poate fi atribuită perioadei de sfârșit a Hallstatt-ului și început de Latène.

Bibl.

1. Toropu 1969-1970, p.5-7

74. Moșna (jud. Iași, România)

Cetatea (fig.27) a fost amplasată pe o înălțime dominantă și constă dintr-o incintă de formă aproximativ pentagonală, orientată nord-vest - sud-est, cu suprafața de circa 9 ha. Latura de sud este marcată de o pantă foarte înclinată, aproape imposibilă accesului. Celelalte patru laturi au fost marcate prin val de pământ și șanț adiacent. Pentru a mări vizibilitatea asupra împrejurimilor, în zona mediană a porțiunii de sud a fost ridicat un tumul cu baza ovoidală cu diametrii 80x60 m și înălțimea de 10 m. Dimensiunile actuale ale celor două elemente de fortificație ale cetății sunt destul de variabile. Astfel, înălțimea valului este de 0,75-3,00 m; șanțul, având profilul în formă de pâlnie, are adâncimea de 3-4 m și lățimea maximă de 12-15 m. Pe baza materialului descoperit, cetatea poate fi încadrată în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Florescu, Melinte 1968, p.129-133

2. Teodor 1989, p. 118

75. Naslavcea (r-nul Ocnîța, Rep. Moldova)

Cetatea se află pe un promontoriu format de valea r.Naslavcea și de o râpă laterală. Lungimea lui atinge 120-150 m, iar lățimea - 60-80 m. Înălțimea promontoriului de la fundul văii constituie circa 60-80 m. Dinspre câmpie promontoriul a fost fortificat cu trei rânduri de șanțuri și trei rânduri de valuri de pământ. Cetatea, cu o suprafață de 1,5 ha, este datată în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.75

76. Ofatinți (r-nul Râbnița, Rep. Moldova)

Pe malul stâng al râului Nistru, care atinge cota de 100-120 m, la un kilometru spre nord de satul Ofatinți, se află o cetate în formă trapezoidală (fig.34/2), la nord-est și sud fiind înconjurată de un șanț și un val de pământ. Înălțimea valului este de 2 m, cu lățimea bazei de 18 m. Adâncimea șanțului e de 1 m, lățimea e de 6-7 m. Sistemul defensiv include o suprafață de 4 ha. Stratul de cultură, evidențiat prin cercetări arheologice, are grosimea de 0,40 m, conținând resturi de locuințe, gropi menajere, fusaiole, o râșnița din piatră și fragmente de ceramică getică.

Bibl.

1. Meljukova 1954, p.65-68
2. Idem 1955, p.64-67
3. Idem 1958, p.90
4. Zlatkovskaia, Polevoj 1969, p.46-47
5. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.44
6. Hîncu 1993, p.107

77. Olișcani (r-nul Șoldănești, Rep. Moldova)

La circa 1,5 km est de satul Olișcani, se află un pînten de deal format de intersecția a două grinduri. Intrarea pe promontoriu dinspre câmpie a fost barată de o puternică linie de fortificații, formată dintr-un șanț adânc, arcuit, care întretăia promontoriul și un val înalt de pământ ridicat pe partea interioară a șanțului. Cetatea, cu o suprafață de circa 1 ha, a fost locuită de către geți în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Marchevici 1955, p.141
2. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.45
3. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.43
4. Hîncu 1993, p.129-130

78. Onești (jud. Bacău, România)

Cetatea a fost amplasată pe o terasă din dreapta Oituzului și a fost înconjurată de jur-împrejur cu un val de pământ cu șanț adiacent. În urma cercetărilor de suprafață, s-a stabilit că așezarea a fost locuită în secolul III a. Chr.

Bibl.

1. Zaharia, Petrescu-Dâmbovița, Zaharia 1970, p.365

79. Orbeasca de Sus (jud. Teleorman, România)

Cetatea a fost construită pe un promontoriu de formă alungită, înconjurat pe laturile de nord și est de apele râului Teleorman. Panta de pe latura de nord este foarte abruptă, reprezentând un obstacol natural de netrecut, având aici o înălțime de circa 30 m. Pe latura de vest și sud este vizibil conturul valului și șanțului de apărare, totalizând o lungime de circa 300 m. Valul de pe latura de vest are lățimea cuprinsă între 7,75 și 11,75 m și înălțimea de 0,35-0,60 m. Pe latura de sud valul are lățimea cuprinsă între 3,60 și 10,50 m și înălțimea de 0,60-1,05 m. Adâncimea șanțului este de 1,90 m. Incinta cetății are o formă alungită cu dimensiunile de 220x100 m și o suprafață de aproximativ 2,5 ha. În urma investigațiilor arheologice s-au stabilit cinci nivele de locuire, mai pronunțat fiind cel geto-dacic din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Moscalu, Beda 1979, p.368-370

80. Orlovka (r-nul Reni, reg. Odesa, Ucraina)

Cetatea este situată la 1,5 km vest de Orlovka, pe o colină stâncoasă cu înălțimea de 30-40 m, pe malul stâng al Dunării, în apropierea brațului ce unește Dunărea cu lacul Cahul. Colina este separată de platoul satului Orlovka de un șanț larg și un val de pământ. Cercetările arheologice au scos la iveală bogate vestigii arheologice, aparținând mai multor nivele de locuire: Hallstatt mijlociu și târziu, sec. II-I a. Chr., I a. Chr. - I p. Chr.

Bibl.

1. Golovko, Bondar', Zaginajlo 1965, p.63-80
2. Bondar' 1971, p.66-70

81. Oțeleni (jud. Iași, România)

Cetatea este de formă dreptunghiulară apărată pe toate laturile cu val și șanț, intrarea fiind în colțul de nord-est. Pe laturile de nord-est și sud-est valul are înălțimea de peste 7 m. Materialul cules de pe suprafața fortificației permite datarea ei în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Chirica, Tanasachi 1984, p.295

82. Parcani (r-nul Șoldănești, Rep. Moldova)

Fortificația este așezată pe un promontoriu format de râul Ciorna și un pârâu anonim. Din partea vulnerabilă a fost apărată de un val cu șanț adiacent. Înălțimea valului este de 1,5 m, iar adâncimea șanțului de 1 m. Incinta are o formă semicirculară cu raza de 100 m. De la suprafață a fost cules material ceramic din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Smirnov 1949a, p.195
2. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.45
3. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.42-43
4. Hîncu 1993, p.130-131

83. Pănășești (r-nul Strășeni, Rep. Moldova)

Cetatea se află la 1,0-1,5 km de localitatea Pănășești, pe un pînten de deal cu versanți înalți și abrupti. Promontoriul este barat din direcția platoului de o linie defensivă, compusă dintr-un șanț cu adâncimea de 2 m și un val de pământ cu înălțimea de 1,5-2,0 m. În incinta cetății au fost găsite fragmente ceramice geto-dacice din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.120-121

84. Pietroasa-Gruia Dării (jud. Buzău, România)

Fortificația este situată pe un promontoriu cu versanți abrupti. Partea vulnerabilă a fost întărită cu un val cu șanț adiacent. Cetatea este datată în secolele III-I a. Chr.

Bibl.

1. Trohani 1992-1994, p.70
2. Preda Fl. 1974, p.570

85. Pivdennoe (reg. Odesa, Ucraina)

Așezarea (fig.6) este amplasată pe un promontoriu ce se ridică deasupra limanului Nistrului cu 68,7 m. Distanța de la așezare până la liman este de circa 140 m. La distanța de 120 m de la capătul promontoriului, de la nord-vest spre sud se întinde valul de apărare. Suprafața actuală a cetății este de 3 ha. În incintă a fost

descoperit un strat de cultură cu grosimea de aproximativ 1 m, ce aparține unui singur nivel de locuire. Au fost cercetate 10 locuințe de suprafață cu o încăpere sau două, ce se caracterizează printr-o tehnică constructivă variată. La fel a fost recoltată o cantitate considerabilă de ceramică autohtonă și de import: amfore grecești. Așezarea este datată în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Sal'nikov 1961, p.45-50
2. Idem 1963, p.20-26
3. Idem 1966, p.176-225

86. Pleașov (jud. Teleorman, România)

Cetatea este situată pe terasa stângă a Oltului la nord-est de satul Pleașov și ocupă un bot de terasă, înconjurat spre vest, sud și nord de pante înclinate, greu accesibile. În sectorul de nord-est, unde accesul era mai facil, s-a săpat un șanț, iar cu pământul rezultat din excavarea lui s-a ridicat pe latura dinspre așezare un val de pământ. În urma datelor oferite de săpăturile arheologice reiese că valul se mai păstrează pe o înălțime de 4 m, la bază fiind lat de 14 m. Adâncimea șanțului este de 5 m. Incinta este de formă ușor ovală, lungă de 90 m și lată de 60 m. Aici au fost cercetate 4 locuințe și un bogat material arheologic, care permite încadrarea cetății de la Pleașov între mijlocul secolului III a. Chr. și începutul secolului I a. Chr.

Bibl.

1. Preda 1986a, p.71-100
2. Idem 1993, p.185-196

87. Poiana Mănăstiri (jud. Iași, România)

Cetatea este amplasată la circa 3 km nord-est de comuna Țibana pe un platou foarte înalt, înconjurat de păduri. Ea are o formă oval-prelungită și ocupă o suprafață de 10-12 ha. Întreaga incintă este înconjurată cu val și șanț, ambele păstrate doar pe unele porțiuni, pe altele fiind distruse prin alunecări de teren. În prezent, valul are înălțimea de 2-3 m, lățimea, la partea superioară, de 3-4 m, la bază de 10 m. Șanțul are adâncimea de 1 m, lățimea la exterior de 4-6 m. Pe toată suprafața cetății se văd urme de locuințe distruse, unele adosate valului. Se remarcă ceramica fină și grosieră de factură geto-dacică, datată în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Chirică, Tanasachi 1985, p.424

88. Pojăreni (r-nul Ialoveni, Rep. Moldova)

Fortificația (fig.32) se află la 1 km sud-est de satul Pojăreni, pe un platou înalt. Incinta, de formă relativ rotundă, măsurând aproximativ 500 mp, este delimitată de un sistem defensiv format dintr-un șanț și val de pământ. Valul are în prezent circa 4,5 m înălțime, iar șanțul 1,5-2,0 m adâncime. Pe baza materialului descoperit în sondaj, fortificația a fost încadrată în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.49
2. Hîncu 1993, p.66

89. Potârca (r-nul Orhei, Rep. Moldova)

La 3-3,5 km nord-vest de satul Trebujeni, râul Răut formează un meandru, având în partea de vest un mal înalt, de unde se întinde un promontoriu, pe care se află cetatea geto-dacică. Pantele promontoriului sunt foarte abrupte, practic inaccesibile. Cetatea, cu o suprafață de 6 ha, este înzestrată cu două valuri de pământ și șanțuri adiacente, care marchează promontoriul pe latura accesibilă. Prima construcție defensivă se întinde de la nord-est spre sud-vest, înconjurând astfel incinta interioară din direcția platoului. Valul și șanțul din interior se află la 10 m depărtare de cel exterior, în capătul de nord-est, și la 50 m în capătul opus. Șanțurile au adâncimea de circa 3 m, valurile atingând înălțimea de 3,5 m. În urma cercetărilor arheologice a fost descoperit un bogat și variat material arheologic (vârfuri de săgeți din bronz cu trei aripioare, fragmente de rășnițe din piatră, fusaiole, ceramică geto-dacică, fragmente de amfore de Thasos, Chersones, Heraclaea etc.), care permite încadrarea cetății în secolele V-III a. Chr.

Bibl.

1. Smirnov 1964, p.249
2. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.47
3. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.46
4. Zanoci 1992, p.32
5. Hîncu 1993, p.90-91
6. Niculiță, Arnăut 1997, p.2-28

90. Radovanu (jud. Călărași, România)

Fortificația este situată în punctul "Gorgana II", pe un promontoriu triunghiular, cu pantele foarte abrupte. Geto-dacii au fortificat laturile de sud și est cu un șanț în formă de "U", adânc de 3,20-3,80 m și lat de 3,75-4,20 m, ce urmărește

configurația terenului. Nu s-a stabilit dacă acesta este dublat de val sau palisadă. Cetatea este datată în secolele III-II a. Chr.

Bibl.

1. Comșa 1989, p.290-292
2. Trohani 1992-1994, p.70

91. Rașcov (r-nul Camenca, Rep. Moldova)

Așezarea (fig.35/4) este amplasată pe un promontoriu format de râulețele Rașcov și Bahorneanca. În cel mai îngust loc al promontoriului a fost construit un val cu șanț adiacent, închizând un teritoriu de 1,5x2,0 km. În partea de nord a cetății, în apropierea povârnișului abrupt dinspre malul Nistrului, au fost descoperite urmele citadelei. Aceasta, cu diametrul de circa 100 m, este înconjurată cu un șanț adânc de 1 m, lat de 10 m și un val cu înălțimea de 2 m. Prin cercetările de suprafață s-a adunat material arheologic, care datează cele două incinte în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.37
2. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.41
3. Hîncu, 1993, p.23-24

92. Răducăneni (jud. Iași, România)

Cetatea a fost amenajată pe un platou înalt, secționat la est de pârâul Păgubașul, iar la vest de pârâul Barga. Sistemul de apărare este alcătuit din valuri și șanțuri ridicate la cele două extremități. La suprafață a fost descoperită ceramică geto-dacică din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Chirica, Tanasachi 1985, p.334

93. Rezina (fosta Stohnaia I, Rep. Moldova)

Fortificația este amplasată la marginea de vest a orașului Rezina, pe un promontoriu înalt cu pante abrupte, barat la nord-est de un șanț și un val de pământ. Înălțimea valului este de 2 m, iar lățimea la bază de 15 m. Șanțul are lățimea de 4 m și adâncimea de 1,5 m. Cetatea are o suprafață de 2 ha. Pe baza materialului descoperit la suprafață așezarea a fost încadrată în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Smirnov 1949a, p.193-194
2. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.45
3. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.43
4. Hîncu 1993, p.93

94. Rudi "La șanțuri" (r-nul Dondușeni, Rep. Moldova)

La 2 km de satul Rudi, în locul numit "La șanțuri", se află un promontoriu înalt, mărginit la nord și sud de malul abrupt al Nistrului și de o depresiune adâncă, la fundul căreia curge un pârâiaș. De la vest la est acest promontoriu (fig.9) este barat de patru rânduri de valuri și șanțuri. Valurile au în prezent înălțimea de circa 5 m, iar șanțurile - adâncimea de 2 m. Valul exterior conține un nucleu de piatră, iar restul sunt din pământ. În exteriorul fortificației, de ambele părți ale intrării, se aflau două bastioane. Incinta, cu o suprafață de circa 3,6 ha, păstrează resturile mai multor nivele de locuire: VII-VI a. Chr., IV-III a. Chr., II a. Chr.-II p. Chr.

Bibl.

1. Chetaru 1960, p.113
2. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.37
3. Romanovskaja 1971, p.358-359
4. Romanovskaja, Șelov-Kovedjaev, Șčeglov 1981, p.121-138
5. Sava și colab. 1995, p.284-285

95. Rudi "La trei cruci" (r-nul Dondușeni, Rep. Moldova)

Cetatea se află la nord-vest de satul Rudi, pe un promontoriu de formă triunghiulară cu pante înalte și abrupte. Din partea vulnerabilă, cetatea a fost fortificată cu trei linii defensive, care constau din val și șanț. Primele două linii au dimensiuni mai impunătoare, valurile atingând înălțimea de circa 3 m, iar șanțurile adâncimea de 2 m. Cetatea a fost atribuită triburilor getice din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.41-43
2. Sava și colab. 1995, p.287

96. Rudi X (r-nul Dondușeni, Rep. Moldova)

Așezarea este situată pe un platou mic, plasat pe muchia de nord a defileului Tătărauca Nouă, la 0,75 km sud-est de satul Rudi.

Bibl.

1. Vlasenko, Sorochin 1982, p.186
2. Sava și colab. 1995, p.286

97. Rudi XI (r-nul Dondușeni, Rep. Moldova)

Fortificația este situată la 0,5 km sud de satul Rudi, pe panta unei văi, și a fost întărită cu un val de pământ, ce are în prezent înălțimea de 0,5 m.

Bibl.

1. Vlasenko, Sorochin 1982, p.187
2. Sava și colab. 1995, p.286

98. Rudi XII (r-nul Dondușeni, Rep. Moldova)

Cetatea este situată între obiectivele Rudi X și Rudi XI, pe panta unui promontoriu.

Bibl.

1. Vlasenko, Sorochin 1982, p.187
2. Sava și colab. 1995, p.286

99. Saharna-Hulboaca (r-nul Rezina, Rep. Moldova)

Cetățuia (fig.38/2) se află la sud de satul Saharna Nouă, pe un promontoriu format de malul inițial stâncos al Nistrului și o râpă laterală. Promontoriul cu versanții abrupti are o înălțime de circa 80-100 m și a fost barat cu o linie defensivă, care consta din val și șanț. Șanțul are adâncimea de 2 m, iar valul o înălțime de 1 m. În interiorul cetății au fost depistate materiale, caracteristice culturii geto-dacice din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Smirnov 1949a, p.195
2. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.46
3. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.44
4. Hîncu 1993, p.102

100. Saharna Mare (r-nul Rezina, Rep. Moldova)

Fortificația (fig.3) a fost întemeiată pe suprafața unui promontoriu cu versanții abrupti, greu accesibili. Din partea de sud-vest acesta a fost fortificat cu val de pământ și șanț adiacent. Valul are lățimea la bază de circa 23 m, iar înălțimea de

4 m. Adâncimea șanțului era de 5 m. La 35-120 m de la val au fost construite elemente defensive suplimentare de tipul bastioanelor. Două din ele sunt situate la extremitățile liniei defensive, iar al treilea la mijlocul acesteia. În urma cercetărilor arheologice, la cetate au fost descoperite vestigii, care indică două nivele de locuire: Saharna-Solonceni și geto-dacic (sec. IV-III a. Chr.).

Bibl.

1. Smirnov 1949, p.93-94
2. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.45-46
3. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.44
4. Hîncu 1993, p.100-101

101. Saharna Mică (r-nul Rezina, Rep. Moldova)

Cetățuia (fig.2) este situată pe un promontoriu vis-a-vis de cetatea Saharna Mare și a fost fortificată cu un val cu șanț adiacent. Înălțimea valului este de 3,5 m, iar adâncimea șanțului de 1,5 m. În fața șanțului se află o construcție de tip bastion. În incinta cetății, care are o suprafață de 2 ha, a fost descoperită ceramică de tip Saharna-Solonceni și geto-dacică din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Smirnov 1949a, p.195
2. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.46
3. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.44
4. Hîncu 1993, p.100-102

102. Saharna-Revichin (fosta Stohnaia II, r-nul Rezina, Rep. Moldova)

Cetatea (fig.37/2) este situată la 2 km nord față de satul Saharna, pe malul drept al Nistrului, care atinge aici înălțimea de 80-100 m de la nivelul râului. Ea are forma unui dreptunghi și ocupă o suprafață de circa 8,5 ha. Pe laturile de sud-vest și nord-est așezarea este înconjurată de un șanț și un val de pământ. Valul are înălțimea de 2 m și lățimea la bază de 15 m. Adâncimea șanțului este de 1 m. Cea de-a treia latură a cetății a fost marcată de malul abrupt al Nistrului. Materialul descoperit în cetate poate fi încadrat în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Passek 1949, p.67
2. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.45
3. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.43
4. Hîncu 1993, p.102

103. Satu Nou II / Novoselskoe II (r-nul Reni, reg. Odesa, Ucraina)

Așezarea se află pe malul stâng al Dunării la 5,5 km față de Satu Nou. Ea este situată pe un promontoriu de formă aproximativ triunghiulară format de gârla Cartalului și lacul Cugurlui. Partea accesibilă a acestuia a fost barată de un val cu șanț adiacent. În urma investigațiilor arheologice au fost descoperite materiale caracteristice secolelor VIII-VII a. Chr. și IV a. Chr.-II p. Chr.

Bibl.

1. Brujako, Cojocar 1990, p.132-142
2. Brujako, Gizer 1990, p.113-121
3. Brujako, Novîkii 1997, p.113-168

104. Satu Nou "Valea lui Voicu" (jud. Constanța, România)

Cetatea este amplasată pe malul drept al Dunării și ocupă un promontoriu de forma unui triunghi ascuțit cu vârful spre nord, cu lungimea de circa 300 m și lățimea maximă de 100 m. Cetatea a fost fortificată în zona de acces dinspre sud, în dreptul fiecărui platou, cu câte un val de pământ cu piatră și câte un șanț de apărare. Valul care apăra platoul sudic se mai păstrează astăzi pe o înălțime maximă de 3 m. În urma cercetărilor arheologice au fost descoperite câteva locuințe, obiecte din lut, piatră, os, metal, sticlă și o cantitate apreciabilă de ceramică geto-dacică și elenistică. Materialul recoltat a fost încadrat în secolele III-I a. Chr.

Bibl.

1. Irimia, Conovici 1989, p.115-154
2. Idem 1990, p.81-96
3. Idem 1996, p.103
4. Idem 1997, p.84-89

105. Scobinți "Basaraba" (jud. Iași, România)

Așezarea este situată pe un platou înalt, întărit dinspre est, sud și nord-est de un val de pământ. De la suprafață au fost culese fragmente ceramice geto-dacice din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Zaharia, Petrescu-Dâmbovița, Zaharia 1970, p.215
2. Chirica, Tanasachi 1985, p.365

106. Scobinți "Dealul lui Vodă" (jud. Iași, România)

Fortificația a fost amplasată pe panta de sud-vest a Dealului lui Vodă, având latura de nord-vest înaltă de 50-60 m. La suprafață au fost semnalate fragmente ceramice geto-dacice.

Bibl.

1. Zaharia, Petrescu-Dâmbovița, Zaharia 1970, p.215
2. Chirica, Tanasachi 1985, p.365

107. Scoc (r-nul Orhei, Rep. Moldova)

La nord-vest de satul Trebujeni, albia râului Răut formează un meandru cu malul stâng înalt și abrupt. Acest promontoriu a fost folosit de triburile geto-dacice ca loc pentru construirea unei cetăți. Dinspre nord-vest promontoriul a fost barat cu un val de pământ și un șanț adiacent. Valul păstrează înălțimea de 0,5 m, iar șanțul adâncimea de 0,2-0,4 m. Suprafața cetății este de 1,4 ha. Ceramica descoperită în interiorul incintei a fost datată în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Smirnov 1964, p.249
2. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.47
3. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.45-46
4. Hîncu 1993, p.91-92

108. Selitra (r-nul Orhei, Rep. Moldova)

Cetatea este amplasată pe malul stâng al Răutului și are o suprafață de circa 2 ha. Incinta are o formă semicirculară cu latura deschisă în zona pantei abrupte a Răutului. Sistemul de apărare este format dintr-un val de pământ cu înălțimea de 1,5-2,0 m și un șanț adânc de 1 m. Materialul descoperit la suprafață este de origine geto-dacică și poate fi încadrat în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Smirnov 1964, p.249
2. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.47
3. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.45
4. Hîncu 1993, p.81-82

109. Sipoteni (r-nul Călărași, Rep. Moldova)

Fortificația este amplasată pe un promontoriu cu pantele abrupte. Partea vulnerabilă a fost întărită cu val și șanț, care au în plan formă de arc. Cetatea a fost datată în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.33-34

110. Stâncești (jud. Botoșani, România)

Complexul fortificat (fig.14) este situat în marginea de sud a satului Stâncești, pe un platou proeminent. Acest complex se compune din două cetăți alăturate, delimitate prin val și șanț adiacent, pe unele laturi sau prin pante înclinate, pe altele, însumând o suprafață totală de circa 45 ha. Valul cetății I are baza de 20-22 m și înălțimea de 5 m. Șanțul adiacent valului este de secțiune trapezoidală, având lățimea la gură de 20-23 m și adâncimea de 6,0-7,2 m. Valul cetății II are lățimea la bază de 14-16 m și înălțimea de 3,0-3,5 m. Șanțul adiacent, de secțiune trapezoidală, are lățimea de 11-12 m, iar adâncimea de circa 4,5-5,0 m. În timpul investigațiilor arheologice au fost descoperite 30 semibordeie, 7 locuințe de suprafață, gropi menajere, cât și un bogat și variat material arheologic, care permite încadrarea Cetății I în secolele VI-III a. Chr. și a Cetății II în secolul IV a. Chr.

Bibl.

1. Nițu, Zaharia 1955, p.333
2. Florescu, Rață 1969, p.9-19
3. Florescu 1971, p.98-110
4. Idem 1980, p.11-18

111. Stoina (jud. Gorj, România)

Dealul pe care se află cetatea se găsește pe dreapta râului Amaradia, la o distanță de circa 3 km vest de sat. Fortificația este așezată pe platoul dealului și este apărată din trei părți natural, iar din a patra de un val cu șanț adiacent. Între val și șanț se afla o bermă lată de 2 m. După materialul descoperit cetatea a fost încadrată în perioada de la sfârșitul secolului V a. Chr. până la începutul secolului I a. Chr.

Bibl.

1. Schuchhardt 1930, p.188
2. Gherghe 1987, p.139-143

112. Stoina-Toiaga (jud. Gorj, România)

Așezarea este situată pe stânga Amaradiei, pe botul terasei superioare. A fost fortificată cu val și șanț de apărare. Pe baza materialului descoperit la suprafață a fost încadrată în secolele V-II a. Chr.

Bibl.

1. Gherghe 1995, p.51

113. Stolniceni (r-nul Hâncești, Rep. Moldova)

Incinta fortificată (fig.22) se află pe un platou dominant (cota absolută de 348 m), la poalele căruia curge pârâul Vișina. Platoul este mărginit spre nord și sud de două râpe adânci, iar spre vest de o pantă abruptă. Elementele principale de fortificare includ două valuri și două șanțuri care barează platoul pe laturile de sud, est și nord. Șanțul exterior are la gură o deschidere de circa 5,0-5,5 m și o adâncime de 2 m. Valul exterior are la bază o lățime de circa 14 m, iar înălțimea de 4 m. Șanțul interior era lat de 6 m și adânc de circa 4 m. Valul interior avea lățimea de circa 10 m și înălțimea de circa 2,2 m. În urma cercetărilor arheologice s-a semnalat că materialul din incintă aparține secolelor IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Smirnov 1949a, p.198

2. Zlatkovskaja, Polevoj 1969, p.52-53

3. Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974, p.49

4. Hîncu 1993, p.60-61

5. Sîrbu, Arnăuț 1995, p.378-400

114. Stroiești (r-nul Râbnița, Rep. Moldova)

Cetatea a fost amplasată pe un promontoriu format de valea Nistrului și un defileu lateral. Promontoriul, ce avea versanții abrupti, a fost barat cu două linii defensive. Prima a fost trasată la circa 30 m de la vârful promontoriului și consta dintr-un șanț adânc și un val de pământ cu înălțimea de 2 m. Incinta avea o suprafață de 0,5 ha. Cea de-a doua linie defensivă se afla la o distanță de circa 130 m de prima și intersecta în formă arcuită terasa promontoriului. Șanțul are adâncimea de circa 2 m, iar valul înălțimea de 3 m. Monumentul a fost atribuit geților din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.107-109

115. Suruceni (r-nul Ialoveni, Rep. Moldova)

Fortificația este situată pe panta unui deal și are în plan o formă ovală (200x150 m), fiind înconjurată de un val cu șanț adiacent. Adâncimea șanțului e de 1,5-2,0 m, iar înălțimea valului de 2 m. Așezarea a fost încadrată în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.67-68

116. Șimnicu de Sus "Izvor" (jud. Dolj, România)

În punctul "La cetate" este semnalată o cetate întărită cu val și șanț, datată în secolele III-II a. Chr.

Bibl.

1. Toropu 1975, p.82

117. Tătărauca Nouă VIII (r-nul Dondușeni, Rep. Moldova)

Cetățuia este situată pe platoul unui bot de deal, format de terasa superioară a fluviului Nistru și o depresiune. Așezarea a fost fortificată cu un val de pământ și este atribuită culturii geto-dacice.

Bibl.

1. Sava și colab. 1995, p.289

118. Târzii (jud. Vaslui, România)

Așezarea a fost plasată pe o înălțime din marginea de sud-est a satului Târzii. Pe latura de vest și nord-vest a fost ridicat un val, a cărui înălțime atinge în prezent aproximativ 6 m. Suprafața cetății este de circa 10 ha.

Bibl.

1. Florescu, Melinte 1971, p.131

119. Temeleuți (r-nul Camenca, Rep. Moldova)

Fortificația a fost amplasată pe un promontoriu cu coastele abrupte. La distanța de aproximativ 250 m de la capătul dealului a fost ridicată o linie defensivă, care traversa promontoriul de-a latul. Această linie de apărare avea o formă arcuită

și era alcătuită dintr-un șanț și un val de pământ. La capătul promontoriului a fost ridicată o movilă de pământ cu înălțimea de 7-8 m, folosită, probabil, pentru construirea unui turn de pază. Se consideră că cetatea a fost populată de către geto-daci în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.25-26

120. Tinosul (jud. Prahova, România)

Așezarea (fig.23) este situată pe un colț proeminent al terasei stîngi a râului Prahova. Ea are o formă triunghiulară în plan, fiind pe o parte fortificată natural de malul abrupt al râului. În schimb, spre nord-est și est a fost întărită cu val și șanț. În incintă a fost descoperit un bogat și variat material arheologic, reprezentat din ceramică autohtonă și de import, obiecte metalice, monede etc.

Bibl.

1. Vulpe R., Vulpe E. 1924, p.166-223

2. Vulpe 1966, p.47-51

3. Idem 1968, p.21-30

121. Todirești (jud. Iași, România)

Cetatea este amplasată pe un platou nu prea înalt, dar cu pante abrupte și are o formă oval-prelungită. A fost fortificată cu cinci valuri și cinci șanțuri succesive, care întretaiau platoul de-a curmezișul. La suprafața așezării apare ceramică getică din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Chirica, Tanasachi 1985, p.400

122. Tolocănești (r-nul Dondușeni, Rep. Moldova)

Așezarea fortificată este situată pe o suprafață mărginită de o râpă adâncă. Centrul cetății prezintă o vâgăună, ce întretaie râpa în direcție nordică. Terasa dealurilor, situate pe ambele părți ale vâgăunii au fost folosite pentru întemeierea așezării întărite. Pe panta de vest a văii, teritoriul așezării are o formă semicirculară cu raza de circa 350 m. Aici ea a fost fortificată cu un șanț cu lățimea de 10 m și adâncimea actuală de 0,3-1,0 m. În spatele șanțului a fost ridicat un val, care are în prezent înălțimea de 0,3-0,8 m și lățimea la bază de 10 m. În mod similar era întărită și o suprafață considerabilă de la est de vâgăună. De pe suprafața așezării au fost culese fragmente ceramice de factură geto-dacică din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.44-46

123. Trivalea Moșteni (jud. Teleorman, România)

Așezarea este situată pe un promontoriu de formă triunghiulară pe terasa superioară a râului Teleorman. Latură accesibilă a fost fortificată cu două valuri și șanțuri adiacente. Primul șanț are adâncimea de 1,1 m și lățimea de 2 m. Urma un val din pământ ars, de formă semicirculară, formând un fel de bastion, înalt astăzi de 0,5-0,6 m și lat de 4 m. Șanțul al doilea avea adâncimea de 1,7 m și lățimea de 4 m. Valul din spatele acestuia avea o formă semicirculară cu o lungime de 110 m, o lățime actuală de 4,5 m și o înălțime de 0,3-0,4 m. În urma cercetărilor din incintă a fost descoperit material getic din secolele VI-III a. Chr.

Bibl.

1. Moscalu, Beda 1979, p.361-368

124. Tudora I (r-nul Ștefan Vodă, Rep. Moldova)

Pe vatra satului Tudora, în partea de est, pe malul drept al râului Nistru, au fost cercetate vestigiile unei cetăți. Așezarea a fost fortificată pe laturile de vest, nord și sud cu un val de pământ cu șanț adiacent. Pe partea de est ea era apărată natural de malul abrupt al Nistrului. Prin cercetările de suprafață în incintă a fost descoperită ceramică de factură getică și de import, în special amfore grecești.

Bibl.

1. Meljukova 1959, p.5

125. Tudora II (r-nul Ștefan Vodă, Rep. Moldova)

Cetatea este situată pe un promontoriu, al cărui ax longitudinal este de 350 m, iar lățimea - de 200 m. Dinspre nord și nord-vest promontoriul este limitat de platou printr-o depresiune, fiind barat de un val de pământ cu șanț adiacent. La suprafață au fost identificate cioburi din epoca bronzului, secolele IV-III a. Chr. și I-III p. Chr.

Bibl.

1. Meljukova 1959, p.5

126. Tulcea (România)

Sub așezarea antică Aegyssus au fost semnalate urmele unei fortificații getice din secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Opaiț 1977, p.310
2. Informație G. Simion

127. Țahnăuți (r-nul Rezina, Rep. Moldova)

Cetatea (fig.37/1) a fost amplasată pe malul unui pârau și avea o formă semicirculară, cu dimensiunile de 150x200 m, fiind înconjurată din trei părți cu un șanț adânc și un val de pământ. Șanțul atinge adâncimea de 4 m, iar valul înălțimea de 2-3 m. Malul înalt al pâraului e folosit drept fortificație naturală pe cea de a patra latură a cetății. Pe baza materialului descoperit la suprafață, așezarea a fost încadrată în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.105-106

128. Țareuca (r-nul Rezina, Rep. Moldova)

Așezarea se află pe un promontoriu format de două depresiuni adânci, numit de localnici "Pe Cetate" sau "La Cetate". Promontoriul avea coastele laterale destul de abrupte, iar din partea accesibilă a fost barat de un val de pământ de formă arcuită în plan, cu șanț adiacent. Șanțul atinge astăzi o adâncime de circa 2-3 m, iar valul de pământ are înălțimea de 1,2-2,0 m. Fragmentele de vase descoperite la suprafață indică că cetatea a fost locuită în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.104-105

129. Țicleni (jud. Gorj, România)

La circa 2 km sud de Țicleni, se află un deal apărut natural pe trei laturi, cunoscut sub numele de "Dealul Cetății". Aici au fost identificate resturile unei cetăți de pământ, fortificată cu șanț și val de apărare. Cu ocazia unui sondaj arheologic, s-au recuperat numeroase fragmente de ceramică geto-dacică, un fragment de piatră de râșniță și identificate urmele unor locuințe de suprafață cu pereții din nulele lipite cu pământ.

Bibl.

1. Gherghe 1986, p.111-112
2. Sîrbu, Trohani 1997, p.529

130. Udobnoe (reg. Odesa, Ucraina)

Așezarea este situată la 1,5-2,0 km est de satul Udobnoe, pe malul limanului Nistrului. Cetatea este apărută de un mal abrupt spre est, la sud și nord de râpe adânci, iar la vest de un val cu înălțimea actuală de 1 m. În colțul de nord-vest și sud-est sunt două înălțimi de formă rotundă, ce se ridică cu 0,5 m. Pe suprafața așezării a fost descoperită ceramică elenistică și geto-dacică ornamentată cu brâu alveolat.

Bibl.

1. Černjakov 1960, p.216

131. Vânători (jud. Iași, România)

Cetatea este situată la est de sat, pe un platou cu înălțimea de peste 100 m, numit dealul Bursucăriei. Laturile de vest și de nord ale platoului sunt apărate natural. Restul laturilor au fost fortificate cu trei valuri de apărare. Primul val este orientat nord-sud, iar valurile II și III au orientarea de la est-nord-est la vest-sud-vest. Așezarea este datată în epoca Hallstatt-ului târziu.

Bibl.

1. Chirica, Tanasachi 1985, p.447

132. Vârț (jud. Gorj, România)

Cetatea este situată pe un deal, numit de localnici "Cioaca cu bani". Dealul are pe trei laturi pante abrupte și oferă o vizibilitate perfectă a împrejurimilor. Singura legătură cu dealurile vecine se făcea printr-o porțiune de pământ îngustă care a fost barată cu un șanț de apărare.

Bibl.

1. Gherghe 1983, p.50
2. Gherghe 1986, p.109-110
3. Sîrbu, Trohani 1997, p.529

133. Verbicioara (jud. Dolj, România)

Cetatea este amplasată pe un platou și are o formă ovală cu diametrul de 100x110 m. Ea este înconjurată de jur-împrejur de un val cu șanț adiacent. Valul cetății a avut în structura sa două "ziduri" de piatră. Pe baza materialelor descoperite în timpul sondajelor arheologice, s-a constatat că fortificația a fost ridicată aproximativ la sfârșitul secolului V a. Chr.

Bibl.

1. Berciu 1950, p.106

134. Vertiujeni (r-nul Camenca, Rep.Moldova)

Așezarea (fig.35/1) a fost construită pe platforma unui deal cu pante abrupte, unit cu malul original al Nistrului printr-un istm îngust. Pe partea vulnerabilă, cetatea a fost întărită cu două linii de apărare, situate la o anumită distanță una de alta. Fiecare din ele era alcătuită dintr-un șanț adânc și un val de pământ. Incinta cetății avea dimensiunile de 60x30 m. Așezarea a fost datată în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Hîncu 1993, p.26-28

135. Victoria-Stăuceni (jud. Botoșani, România)

Fortificația este situată pe un platou proeminent. Ea are o formă patrulateră neregulată, fiind delimitată de un val cu șanț adiacent. Înălțimea actuală a valului este de 0,75 m, iar adâncimea șanțului de 0,5 m. Incinta are o suprafață de circa 40 ha. Cetatea este datată în a doua jumătate a mileniului I a. Chr.

Bibl.

1. Păunescu, Șadurschi, Chirica 1978, p.56

136. Voita (jud. Dolj, România)

Așezarea fortificată (fig.11) de la Voita este situată pe un platou cu înălțimea de circa 65 m. Valul de apărare este ridicat în partea sudică a așezării și măsoară 55 m lungime și 4 m lățime. În structura valului s-a folosit cărămidă de formă dreptunghiulară, cu dimensiuni relativ mari (42x22x6 cm; 50x24x8 cm). Pe baza materialului ceramic descoperit la suprafață, cetatea a fost încadrată în secolele IV-I a. Chr.

Bibl.

1. Ciucă 1988-1989, p.31-33

137. Vutcani (jud. Vaslui, România)

Cetatea este situată pe fundul văii pârâului Vladnic. Elementele de fortificație artificială (val cu șanț adiacent) se află numai pe laturile de nord, sud și est, descriind un imens semicerc. Latura de vest și parțial cea de nord sunt mărginite de

o pantă abruptă. În prezent, valul are înălțimea de 4,0-4,5 m, iar lățimea la bază de 15-18 m. Lățimea șanțului ajunge până la 15-18 m, iar adâncimea actuală este de 1,5-3,0 m. Așezarea a fost datată în secolele IV-III a. Chr.

Bibl.

1. Florescu, Melinte 1971, p.130-131

2. Alaiba 1997, p.365-372

138. Zimnicea (jud. Teleorman, România)

Cetatea este amplasată pe un promontoriu înalt, prevăzut cu pante abrupte. La nord, est și sud-est a fost săpat un prim șanț ce separa așezarea de restul teritoriului. La circa 20 m în spatele lui, pe laturile de est și sud-est, a fost săpat un al doilea șanț. În colțul de nord-est, de-a lungul marginii platformei, se înalță un "val" ce este, de fapt, o dună. Locuirea conține cinci niveluri din secolele IV-I a. Chr., fortificația aparținând doar primei perioade.

Bibl.

1. Nestor 1949, p.116-125

2. Idem 1950, p.93-102

3. Vulpe, 1966, p.19-27

BIBLIOGRAFIE

- Agulnikov 1996 = Agulnikov, S., *Cociulia-Cetățuie în Codrii Tigheciului*, Tyrageia, III, p.117-122.
- Agulnikov 1996a = Agulnikov, S., *Cetățuia Cociulia-Monument Trac din Codrii Tigheciului*, Thraco-Dacica, XVII, 1-2, p.175-179.
- Alaiba 1997 = Alaiba, R., *Cetatea traco-getică de la Vladnic, jud. Vaslui, campania 1983*, Cercetări arheologice în aria nord-tracă, II, București, p.365-372.
- Alexa, Ferenczi, Șteiu 1965 = Alexa, I., Ferenczi, Șt., Șteiu, N., *Sondaje arheologice la Huedin-Bolic*, AMN, II, p.637-643.
- Alexandrescu A. 1976 = Alexandrescu, A., D., *A propos des fibules "thraces" de Zimnicea*, Thraco-Dacica, I, p.131-141.
- Alexandrescu A., Pop 1970 = Alexandrescu, A., Pop, I., *Sondajele de la Brașov-Pățitel*, MCA, IX, p.161-165.
- Alexandrescu P. 1980 = Alexandrescu, P., *La nécropole gète de Zimnicea*, Dacia N.S., XXIV, p.19-126.
- Antonescu 1984 = Antonescu, D., *Introducere în arhitectura dacilor*, București, 219 p.
- Antonova 1973 = Antonova, V., *Trakijskoto ukrepeno selište v iztočnia sektor na Šumenskata krepost*, Archeologia, 3, Sofia, p.31-41.
- Antonova, Aladžova 1985 = Antonova, V., Aladžova, D., *Trakijskoto nasledstvo na Šumenska krepost*, Izsledovanija v čest na prof. Chr. Danov, Sofia, p.25-31.
- Andrieșescu 1912 = Andrieșescu, I., *Contribuții la Dacia înainte de Romani*, Iași.
- Arcelin 1976 = Arcelin, P., *Les civilisations de l'Age du Fer en Provence*, La préhistoire française, II, Paris, p.657-675.
- Arrian = Arrian, *Anabasis*, I, 4, 4-5, Izvoare privind Istoria României, I, București, 1960, p.585-587.
- Arnăut 1996 = Arnăut, T., *Arheologul G. D. Smirnov și unele probleme de concepție privind istoria mil. I î.e.n.*, Tyrageia, III, p.257-281.
- Arnăut 1997 = Arnăut, T., *Mășcăuți*, Cronica cercetărilor arheologice 1983-1992, București, p.53-54.
- Arnăut, Cojocaru 1992 = Arnăut, T., Cojocaru, V., *Observation archéologiques et historiques sur les peuples qui ont habité le bord N-O Pontique pendant la II-ème parti du I mill. a.Ch.*, Symposia Thracologica, 9, București, p.149-150.

- Arnăut, Ursu Naniu 1996 = Arnăut, T., Ursu Naniu, R., *Vestigii getice din cea de a doua epocă a fierului în interfluviul Pruto-Nistean*, Iași, 157 p.
- Artamonov 1955 = Artamonov, M. I., *Archeologičeskie issledovanija v Južnoj Podolii v 1952-1953 gg.*, KSIIMK, 59, p.100-117.
- Audouze, Blanchet, Brunaux 1981 = Audouze, F., Blanchet, J. C., Brunaux, J. L., *L'habitat à l'âge du fer dans la moyenne vallée de l'Oise*, Les structures d'habitat à l'âge du Fer en Europe tempérée. L'évolution de l'habitat en Berry, Paris, p.67-82.
- Audouze, Buchsenschutz 1989 = Audouze, F., Buchsenschutz, O., *Villes, villages et campagnes de l'Europe celtique*, Hachette, 235 p.
- Balkanska 1985 = Balkanska, A., *Amforni pečati ot trakijsko ukrepeno selišče v m. Sborjanovo kraj Isperich*, *Arheologia*, XXVII, 4, Sofia, p.24-30.
- Balkanski 1976 = Balkanski, I., *La forteresse thrace "Ostär kamāk" près du village d'Oustra, département du Kădžali*, *Pulpudeva*, 1, Sofia, p.168-172.
- Banaru 1996 = Banaru, V., *L'importation grèque à la forteresse de Butuceni*, *The Thracian World at the Crossroads of Civilisations*, Bucharest, p.195-196.
- Baray 1997 = Baray, L., *Les résidences princières comme "port of trade": essai de modélisation*, Vix et les éphémères principautés celtiques. Les VIe-Ve siècles avant J.-C. en Europe centre-occidentale, Paris, p.251-260.
- Barruol 1976 = Barruol, G., *Les civilisations de l'Age du Fer en Languedoc*, La préhistoire française, II, Paris, p.676-686.
- Bazarciuc 1979 = Bazarciuc, V. V., *Raport preliminar asupra cercetărilor efectuate de muzeul orașănesc Huși în anul 1978*, MCA, Oradea, p.129-131.
- Bazarciuc 1980 = Bazarciuc, V. V., *Cetatea geto-dacică de la Bunești (jud. Vaslui)*, *Acta Moldaviae Meridionalis*, II, p.61-80.
- Bazarciuc 1980a = Bazarciuc, V. V., *Cetatea geto-dacă de la Bunești-Dealul Bobului (jud. Vaslui)*, MCA, XIV, Tulcea, p.164-176.
- Bazarciuc 1981 = Bazarciuc, V. V., *Tezaurul geto-dacic de la Bunești-Vaslui*, SCIVA, 32, 4, p.563-570.
- Bazarciuc 1983 = Bazarciuc, V. V., *Cetatea geto-dacică de la Bunești, jud. Vaslui*, SCIVA, 34, 3, p.249-273.
- Bazarciuc 1983a = Bazarciuc, V. V., *Cetatea geto-dacică de la Bunești, jud. Vaslui*, MCA, XV, București, p.211-217.

- Bazarciuc 1983-1984 = Bazarciuc, V. V., *O nouă descoperire geto-dacică în Podișul Central Moldovenesc*, *Acta Moldaviae Meridionalis*, V-VI, p.169-175.
- Bazarciuc 1986 = Bazarciuc, V. V., *Cetatea geto-dacă de la Bunești-Averești, jud. Vaslui*, MCA, p.88-91.
- Bazarciuc 1987 = Bazarciuc, V. V., *Noi descoperiri în cetatea geto-dacică de la Bunești (jud. Vaslui)*, SCIVA, 38, 1, p.33-39.
- Benac 1975 = Benac, A., *Quelques caractéristiques des agglomérations fortifiées dans la région des Delmates*, *Posebna izdanja*, XXIV, 6, Sarajevo, p.81-91.
- Berciu 1939 = Berciu, D., *Arheologia preistorică a Olteniei*, *Arhivele Olteniei*, XVIII, 104-105, p.330-354.
- Berciu 1950 = Berciu, D., *Șantierul arheologic de la Verbicioara-Dolj*, SCIV, 1, 1, p.106-107.
- Berciu 1969 = Berciu, D., *Arta traco-getică*, București, 234 p.
- Berciu 1981 = Berciu, D., *Buridava dacică*, București, 287 p.
- Berciu, Moscalu 1972 = Berciu, D., Moscalu, Em., *Cercetări în cetatea de la Albești (jud. Teleorman)*, SCIV, 23, 4, p.633-640.
- Bobčeva 1985 = Bobčeva, L., *Geti prez I hiljadoletie pr.n.e. na teritorijata na dnešnija Tolbuchinski okrăg (po archeologičeski danni)*, Severoiztočna Bălgaria - drevnost i săvremie, Sofia, p.39-48.
- Božkova 1992 = Božkova, A., *Tărgovski kontakti na getskite plemena prez vtorata polovina na I chil. pr. n. e.*, *Helis*, I, Sofia, p.109-119.
- Bondar' 1971 = Bondar', R. D., *Archeologičeskie raskopki u s.Orlovka*, *Archeologičeskie Issledovanija na Ukraine v 1968 g.*, Kiev, p.66-70.
- Brudiu, Păltănea 1972 = Brudiu, M., Păltănea, P., *Cetatea daco-getică de la Brăhășești (jud. Galați)*, *Arheologia Moldovei*, VII, p.225-239.
- Brujako, Cojocaru 1990 = Brujako, I. V., Cojocaru, V. A., *Novyj frakijskij pamjatnik na Nižnem Dunae i nekotorye voprosy političeskoj istorii regiona v I tys. do n.e.*, *Archeologičeskie issledovanija molodych učenyh Moldavii*, Chișinău, p.132-142.
- Brujako, Gizer 1990 = Brujako, I. V., Gizer, S. N., *Frakijskaja keramika iz raskopok gorodišča Novosel'skoe I na Nižnem Dunae*, *Ochrannye istoriko-arheologičeskie issledovanija na jugozapade Ukrainy*, Odessa-Zaporož'e, p.113-121.
- Brujako, Novîtkii 1997 = Brujako, I. V., Novîtkii, E. Iu., *Grădiștea Novoselskoe II (Satu Nou II) - un nou complex tracic la Dunărea de Jos*, *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*, II, București, p.113-168.

- Brun 1988 = Brun, P., *Les "Résidences princières" comme centres territoriaux: éléments de vérification*, Les princes celtes et la Méditerranée, Paris, p.128-143.
- Brun 1997 = Brun, P., *Les "résidences princières" analysé du concept*, Vix et les éphémères principautés celtiques. Les VIe-Ve siècles avant J.-C. en Europe centre-occidentale, Paris, p.321-330.
- Buchsenschutz 1984 = Buchsenschutz, O., *Structures d'habitats et fortifications de l'âge du fer en France Septentrionale*, Paris, 249 p.
- Buchsenschutz 1998 = Buchsenschutz, O., *Les limites de l'urbanisation sur les oppida*, Colloque "Les processus d'urbanisation à l'âge du Fer" - 8-11 juin - Centre archéologique européen du Mont Beuvray, Résumé des interventions, Glux-en-Glen, p.39.
- Bujor 1955 = Bujor, E., *Săpăturile de salvare de la Murighiol*, SCIV, 6, 3-4, p.571-580.
- Bulatovič 1976 = Bulatovič, S. A., *Obraščenie elektrovych monet Maloj Azii v Egejskom basejne i v Pričernomor'e v V-IV vv. do n.e.*, MASP, 8, p.95-108.
- Buzdugan 1983 = Buzdugan, C., *Fortificații geto-dacice în Moldova*, Carpica, XV, p.125-130.
- Cahen-Delhay 1984 = Cahen-Delhay, A., *Fouilles récentes dans les fortifications de l'Age du Fer en Belgique*, Revue du Nord, I, Les celtes en Belgique et dans le Nord de la France, p.151-165.
- Calotoiu, Catană 1994 = Calotoiu, G., Catană, I., *Geto-dakijskie kreposti i poselenia uezda Gorj*, Drevnejšie obščnosti zemledel'cev i skotovodov Severnogo Pričernomor'ja V tys. do n.e.-V v.n.e., Tiraspol, p.232-234.
- Čangova 1981 = Čangova, J., *Trakijskoto selišče ot I chil. pr. n. e.*, Pernik, I, Sofia, p.52-106.
- Căpitanu 1976 = Căpitanu, V., *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice în așezarea geto-dacică de la Răcătău (jud.Bacău)*, Carpica, VIII, p.52-70.
- Căpitanu, Ursachi 1986-1987 = Căpitanu, V., Ursachi, V., *Cetatea dacică de la Moinești*, Carpica, XVIII-XIX, p.53-60.
- Cebotarenco 1997 = Cebotarenco, Gh. Th., *Cetatea hallstattiană târzie de la Hârtopul Mare*, Vestigii arheologice din Moldova, Chișinău, p.211-220.
- Černjakov 1960 = Černjakov, I. T., *Archeologičeskie razvedki beregov Dnestrovskogo limana*, ZOO, I, Odessa, p.209-218.

- Chetraru 1960 = Chetraru, N., *Materialy k archeologičeskoj karte Moldavii*, TGIKMM, I, Chișinău.
- Chirica, Tanasachi 1984 = Chirica, V., Tanasachi, M., *Repertoriul arheologic al județului Iași*, I, Iași.
- Chirica, Tanasachi 1985 = Chirica, V., Tanasachi, M., *Repertoriul arheologic al județului Iași*, II, Iași.
- Chudziakowa 1992 = Chudziakowa, J., *Grodzisko kultury luzyckiej w Gziniu*, Torun, 115 p.
- Chvojko 1913 = Chvojko, V. V., *Drevnie obitateli Srednego Pridneprov'ja i ich kul'tura v doistoričeskie vremena*, Kiev.
- Čičikova 1975 = Čičikova, M., *L'apparition des villes fortifiées en Thrace*, Posebna izdanja, XXIV, Sarajevo, p.249-257.
- Čičikova 1976 = Čičikova, M., *Habitats et forteresses traces du I-er millenaire av. n.è.*, Pulpudeva, I, Sofia, p.15-33.
- Čičikova 1983 = Čičikova, M., *Grobница ot Sveščari*, Izkustvo, 4, p.18-27.
- Čičikova 1994 = Čičikova, M., *La ville fortifiée thrace de Sborjanovo*, Poseliščen život v drevna Trakija, Jambol, p.34-43.
- Ciobanu 1924 = Ciobanu, Șt., *Biserici vechi din Basarabia*, Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice (secția Basarabia), Chișinău.
- Ciucă 1988-1989 = Ciucă, V., *Contribuții la cunoașterea fortificațiilor geto-dacice de la Brabova și Voita, jud.Dolj, Oltenia*. Studii și comunicări, VII-VIII, p.29-34.
- Collis 1984 = Collis, J., *Oppida*, Huddersfield, 250 p.
- Collis 1989 = Collis, J., *Viereckschanzen, enceintes carrées et lapins en Angleterre*, Les Viereckschanzen et les enceintes quadrilaterales en Europe celtique. Actes du IX e Colloque de l'A.F.E.A.F., Paris, p.15-19.
- Coman 1977 = Coman, Gh., *Figurine antropomorfe geto-dacice descoperite în județul Vaslui*, SCIVA, 28, 2, p.253-256.
- Coman 1980 = Coman, Gh., *Statornicie, continuitate*. Repertoriul arheologic al județului Vaslui, București, 1980.
- Comșa 1989 = Comșa, E., *Așezarea fortificată getică din punctul "Gherghelău" de la Radovanu*, Symposia Thracologica, 9, Tulcea, p.290-292.
- Conovici 1986 = Conovici, N., *Așezări fortificate și centre tribale geto-dacice din Muntenia (sec. IV î.e.n.-I e.n.)*, Istros, IV, p.71-88.
- Conovici 1986a = Conovici, N., *Repere cronologice pentru datarea unor așezări geto-dacice*, Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, II, Călărași, p.129-142.

- Conovici, Irimia 1991** = Conovici, N., Irimia, M., *Timbres amphoriques et autres inscriptions céramiques découverts à Satu Nou (comm. d'Oltina, dép. de Constanza)*, Dacia N.S., XXXV, Bucarest, p.139-175.
- Conovici, Neagu 1983** = Conovici, N., Neagu, M., *Şantierul arheologic Piscu Crăsani*, MCA, XV, p.193-200.
- Constantinescu-Iaşi 1933** = Constantinescu-Iaşi, P., *Basarabia arheologică şi artistică*, Chişinău.
- Čović 1975** = Čović, B., *Die Befestigungen und befestigte Siedlungen des Glasinacer Gebietes*, Posebna izdanja, XXIV, Sarajevo, p.93-101.
- Čović, Gabrovec 1971** = Čović, B., Gabrovec, S., *Age du fer, Epoque préhistorique et protohistorique en Yougoslavie - recherches et résultats*, Beograd, p.325-349.
- Crişan 1966** = Crişan, I. H., *Sanctuarul dacic de la Pecica*, AMN, III, p.92-95.
- Crişan 1969** = Crişan, I. H., *Ceramica geto-dacică. Cu privire specială la Transilvania*, Bucureşti.
- Crişan 1975** = Crişan, I. H., *Burebista şi epoca sa*, Bucureşti, 478 p.
- Crişan 1986** = Crişan, I. H., *Spiritualitatea geto-dacilor*, Bucureşti, 449 p.
- Crişan 1987** = Crişan, I. H., *Faza opidană a civilizaţiei geto-dacice*, Ziridava, XV-XVI, p.37-42.
- Crişan, Medeleţ 1979** = Crişan, I. H., Medeleţ, F., *Raport preliminar asupra săpăturilor din 1978 la cetatea dacică de la Cugir (jud. Alba)*, MCA, XIII, Oradea, p.105-107.
- Daicoviciu C. 1954** = Daicoviciu, C., *Cetatea dacică de la Piatra Roşie*, Bucureşti, 167 p.
- Daicoviciu H., Ferenczi, Glodariu 1989** = Daicoviciu, H., Ferenczi, Şt., Glodariu, I., *Cetăţi şi aşezări dacice din sud-vestul Transilvaniei*, Bucureşti, 291 p.
- Daubrée 1881** = Daubrée, M., *Examen minéralogique et chimique des matériaux provenant de quelques fortes vitrifiés de la France. Conclusions qui en résultent*, Revue Archéologique, I, Paris, p.21-28.
- Déchelette 1913** = Déchelette, J., *Manuel d'archéologie préhistorique*, Paris, 795 p.
- Dehn 1958** = Dehn, W., *La fortification de la Heuneburg (période IV) et le monde grec-méditerranéen*, Cahiers Rhodaniens, V, Valence-sur-Rhône, p.33-35.

- Dehn 1974** = Dehn, W., *Einige Bemerkungen zum eisenzeitlichen Befestigungswesen in Mitteleuropa*, Symposium zu Problemen der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa, Bratislava, p.125-136.
- Delev 1990** = Delev, P., *Trakijskijat grad pri Sveščari - edna vāzmožnost za istoričeska identifikacija*, TAB, IV, p.97-109.
- Deyber 1984** = Deyber, A., *Structures et fonctions des fortifications de l'Age du Fer dans la nord-est de la France (régions Champagne-Lorraine-Alsace)*, Revue du Nord, 1, Les celtes en Belgique et dans la Nord de la France, p.215-235.
- Dinu 1995** = Dinu, M., *Quelques considérations sur la nécropole tumulaire daco-gétique découverte à Cucuteni (dép. De Iassy)*, Studia antiqua et archaeologica, II, Iaşi, p.103-126.
- Diodorus Siculus** = Diodorus Siculus, XXI, 12, 2-6, Izvoare privind Istoria României, I, Bucureşti, 1960, p.197-199.
- Doyen, Warmenbol 1984** = Doyen, J. M., Warmenbol, E., *La fortification protohistorique d'Olloy-sur-Virion (province de Namur, Belgique)*, Revue du Nord, 1, Les celtes en Belgique et dans la Nord de la France, p.171-179.
- Drechsler-Bižič 1975** = Drechsler-Bižič, R., *Caractéristiques des agglomérations fortifiées dans la région centrale des Japodes*, Posebna izdanja, XXIV, Sarajevo, p.71-79.
- Dremsizova-Nelchinova 1970** = Dremsizova-Nelchinova, Tz., *Kām vāprosa za selištata na getite*, I kongres na Bālgarskoto istoričesko družestvo-Sofia, I, Sofia, p.335-340.
- Dremsizova-Nelchinova, Guisdova 1980** = Dremsizova-Nelchinova, Tz., Guisdova, N., *Forteresses thraces dans les Rhodopes*, Actes du II-e Congrès International de Thracologie, Bucureşti, p.366-374.
- Dumitraşcu 1972** = Dumitraşcu, S., *Aşezări fortificate şi cetăţi dacice în partea de vest a Munţilor Apuseni*, Crisia, II, p.34-45.
- Dumitroaia 1992** = Dumitroaia, G., *Săpături şi cercetări arheologice de suprafaţă în judeţul Neamţ (1987-1991)*, Memoria Antiquitatis, XVIII, p.283-289.
- Dumitroaia 1994** = Dumitroaia, G., *Din activitatea Muzeului de Istorie Piatra-Neamţ (1990-1993)*, Memoria Antiquitatis, XIX, p.510-515.
- Dussot 1992** = Dussot, D., *Le rempart vitrifié du Puy de Gaudi (commune de Sainte-Feure, Creuse)*, Actes du XIII-e colloque de l'A.F.E.A.F., Guéret, p.207-217.
- Effenterre 1990** = Effenterre, H. V., *La notion de "ville" dans la préhistoire égéenne*, L'habitat égéen préhistorique, Paris, p.485-491.

- Eggert 1989 = Eggert, M. K. H., *Die "Fürstensitze" der Späthallstattzeit: Bemerkungen zu einer archäologischen Konstruktion, Archäologischer Befund und historische Deutung*, Neue Folge, 9, Hamburg, p.53-66.
- Eggert 1997 = Eggert, M. K. H., *Le concept de "Fürstensitz" et autres problèmes d'interprétation: annotations sur le "phénomène princier" du Hallstatt final*, Vix et les éphémères principautés celtiques. Les VIe-Ve siècles avant J.-C. en Europe centre-occidentale, Paris, p.287-294.
- Endert 1991 = Endert, D. V., *Die Bronzefunde aus dem Oppidum von Manching*, Stuttgart.
- ESM 1981 = Enciclopedia Sovietică Moldovenească, VIII, Chișinău.
- Ferenczi I. 1981 = Ferenczi, I., *Contribuții la soluționarea problemei formării orașului la daci*, Studii dacice, Cluj-Napoca, p.48-64.
- Ferenczi Șt. 1964 = Ferenczi, Șt., *Contribuții la cunoașterea așezării întărite din epoca hallstattiană de la Someșul Rece*, AMN, 1, p.67-77.
- Ferenczi Șt. 1965 = Ferenczi, Șt., *Câteva considerații asupra problemei cetăților de pământ din Transilvania și din părțile mărginașe*, Apulum, V, p.120-124.
- Fischer 1971 = Fischer, F., *Die keltischen Oppida Südwestdeutschlands und ihre historische Situation*, Archeologické rozhledy, XXIII, p.417-431.
- Fischer 1997 = Fischer, F., *Bemerkungen zur kulturgeschichtlichen Interpretation des sogenannten Südimports in der späten Hallstatt- und frühen Latène-Kultur des westlichen Mitteleuropas*, Germania, 51, 2, p.436-459.
- Fischer 1997 = Fischer, F., *Les "résidences princières" à la lumière des sources antiques*, Vix et les éphémères principautés celtiques. Les VIe-Ve siècles avant J.-C. en Europe centre-occidentale, Paris, p.295-302.
- Florescu 1966 = Florescu, A., *Les problèmes des établissements hallstattiens fortifiés de la zone orientale de la Roumanie*, Actes du VII-e Congrès International de Sciences préhistoriques et protohistoriques, Praga, p.885-888.
- Florescu 1971 = Florescu, A., *Unele considerații asupra cetăților traco-getice (hallstattiene) din mil. I î.e.n. de pe teritoriul Moldovei*, Cercetări Istorice, s.n., II, Iași, p.103-118.
- Florescu 1980 = Florescu, A., *Aspecte noi privind fortificațiile traco-getice din a doua jumătate a mileniului I î.e.n., descoperite în Moldova*, Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă, 1, p.11-18.

- Florescu 1980a = Florescu, A., *Aspecte ale civilizației traco-getice în mileniul I î.e.n. în Moldova*, Transilvania, 9/6, p.26-29.
- Florescu, Melinte 1968 = Florescu, A., Melinte, Gh., *Cetatea traco-getică din a doua jumătate a mil. I î.e.n. de la Moșna*, SCIV, 19, 1, p.129-134.
- Florescu, Melinte 1971 = Florescu, A., Melinte, Gh., *Cetăți hallstattiene recent descoperite în zona de nord-est a Moldovei centrale*, Carpica, IV, p.129-131.
- Florescu, Rață 1969 = Florescu, A., Rață, S., *Complexul de cetăți traco-getice (sec. VI-III î.e.n.) de la Stăncești-Botoșani*, Suceava. Studii și materiale, I, p.9-20.
- Florescu M. 1985 = Florescu, M., *Câteva date referitoare la cunoașterea sistemului de fortificație a așezărilor Monteoru din Moldova*, Arheologia Moldovei, X, p.7-29.
- Florescu M. 1994 = Florescu, M., *Cotnari, Cronica cercetărilor arheologice, campania 1993*, Satu Mare, p.19.
- Florescu M., Florescu, A. 1983 = Florescu, M., Florescu, A., *Aspecte ale civilizației geto-dacice în zona de curbură a Carpaților răsăriteni*, Studia Antiqua et archaeologica, I, Iași, p.72-93.
- Florescu M., Florescu, A. 1983a = Florescu, M., Florescu, A., *Observații recente cu privire la sistemul de fortificație al stațiunii Mănăstioara-Fitionești (jud. Vrancea)*, MCA, XV, p.124-130.
- Fol 1965 = Fol, Al., *La développement de la vie urbaine dans les pays entre le Danube et le Mer Egée jusqu'à la conquête romaine*, Etudes balkaniques, 2-3, Sofia, p.309-317.
- Fol 1969 = Fol, Al., *La vie urbaine dans les pays traces, macédoniens et illyriens avant la conquête romaine*, Actes du I-er Congrès International des Etudes balkaniques et sud-est européennes, II, Sofia, 1969, p.91-99.
- Fol 1976 = Fol, Al., *Rapport entre la culture grecque et le monde thrace*, Assimilation et résistance à la culture gréco-romain dans le monde ancien, Travaux du VI-e Congrès International d'Etudes Classiques (Madrid, Septembre 1974), București-Paris, p.265-270.
- Gabrovec 1975 = Gabrovec, S., *Überblick über eisenzeitlichen Befestigungen in Slowenien*, Posebna izdanja, XXIV, p.59-70.
- Galanina 1977 = Galanina, L. K., *Skifskie drevnosti Podneprov'ja*, SAI, D 1-33, Moskva.
- Garašanin 1975 = Garašanin, M., *Agglomerations fortifiées dans la région frontière de l'est du territoire illyrien*, Posebna izdanja, XXIV, Sarajevo, p.113-120.

- Garcia 1998** = Garcia, D., *Les processus d'urbanisation à l'âge du Fer en Gaule méridionale*, Colloque "Les processus d'urbanisation à l'âge du Fer" - 8-11 juin - Centre archéologique européen du Mont Beuvray, Résumé des interventions, Glux-en-Glen, p.15.
- Gebhard 1993** = Gebhard, R., *Ergebnisse der Ausgrabungen in Manching*, Das keltische Jahrtausend, Band 23, Mainz am Rhein, p.113-119.
- Gergova 1990** = Gergova, D., *Getskoto religiozno i političesko središče v "Sborjanovo"* - novi danni za karakteru mu, TAB, IV, p.66-71.
- Gergova 1992** = Gergova, D., *Deset godini proučavanja v "Sborjanovo"*, Helis, I, Sofia, p.9-27.
- Gerlach 1992** = Gerlach, St., *Die vorgeschichtliche Abschnittsbefestigung auf dem Eiersberg bei Mittelstren - ein Beitrag zur Besiedlungsgeschichte des Mittelgebirgsraumes in der vorrömischen Eisenzeit*, Beiträge zur keltisch-germanischen Besiedlung im Mittelgebirgsraum, Stuttgart, p.8-33.
- Gerlach 1995** = Gerlach, St., *Der Eiersberg*, München, 178 p.
- Gherghe 1983** = Gherghe, P., *Cercetări și descoperiri arheologice cu privire la civilizația geto-dacică pe teritoriul județului Gorj*, Arhivele Olteniei, S.N., 2, p.49-73.
- Gherghe 1986** = Gherghe, P., *Repertorierea informațiilor și descoperirilor arheologice, pentru epoca geto-dacică, din județul Gorj*, Litua, Studii și cercetări, III, Târgu-Jiu, p.89-116.
- Gherghe 1987** = Gherghe, P., *Câteva date despre cetatea geto-dacică de la Stoina, jud.Gorj*, Thraco-Dacica, VIII, 1-2, p.139-143.
- Gherghe 1988-1989** = Gherghe, P., *Locuirea geto-dacică pe teritoriul județului Dolj*, Oltenia. Studii și comunicări, VII-VIII, p.7-14.
- Gherghe 1989** = Gherghe, P., *Așezări și cetăți geto-dacice din bazinul Jiu-lui*, Symposia Thracologica, 7, p.297-298.
- Gherghe 1995** = Gherghe, P., *Contribuții la cunoașterea civilizației geto-dacice din Oltenia*, Teză de doctorat, București.
- Glodariu 1983** = Glodariu, I., *Arhitectura dacilor*, Cluj-Napoca, 151 p.
- Glodariu, Iaroslavschi 1979** = Glodariu, I., Iaroslavschi, E., *Civilizația fierului la daci*, Cluj-Napoca, 188 p.
- Glodariu, Moga 1989** = Glodariu, I., Moga, V., *Cetatea dacică de la Căpâlna*, București, 237 p.
- Gočeva 1976** = Gočeva, Z., *Les forteresses thraces*, Pulpudeva, I, Sofia, p.34-39.

- Golovko, Bondar', Zaginajlo 1965** = Golovko, I. D., Bondar', R. D., Zaginajlo, A. D., *Archeologičeskie issledovanija u s. Orlovka, Bolgradskogo rajona, Odesskoj oblasti*, KSOGAM, p.63-80.
- Golțeva 1995** = Golțeva, N., *Considerații preliminare asupra stratigrafiei cultural-cronologice a cetății Hlinjeni II*, Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei, II, p.184-190.
- Golțeva, Cașuba 1994** = Golțeva, N. V., Cașuba, M. T., *O kul'turno-chronologičeskoj stratigrafii gorodišča Hlinjeny II*, Drevnejšie obščnosti zemledel'cev i skotovodov Severnogo Pričernomor'ja V tys. do n.e.-V v.n.e., Tiraspol, p.165-168.
- Golțeva, Cașuba 1995** = Golțeva, N. V., Cașuba, M. T., *Hlinjeni II. Mnogoslojnyi pamjatnik Srednego Podnestrov'ja*, Tiraspol, 279 p.
- Gostar 1969** = Gostar, N., *Cetăți dacice din Moldova*, București, 78 p.
- Grakov 1954** = Grakov, B. N., *Kamenskoe gorodišče na Dnepre*, MIA, vyp. 36.
- Guillaumet 1984** = Guillaumet, J. P., *Rapport introductif sur le rôle du rempart dans l'oppidum, structure pré-urbaine*, Revue du Nord, 1, p.277-278.
- Haheu 1991** = Haheu, V., *O tipologii i osobenostjach getskich gorodišč Moldavii*, Drevnejšie obščnosti zemledel'cev i skotovodov Severnogo Pričernomor'ja, Kiev, p.189.
- Haheu 1992** = Haheu, V., *Sisteme de fortificații getice: probleme și perspective*, Symposia Thracologica, 9, București, p.148-149.
- Haheu 1996** = Haheu, V., *Cetățile traco-geto-dacice și elemente de urbanizare la tracii de nord*, Tyrageia, III, p.55-59.
- Haselgrove 1998** = Haselgrove, C., *The character of urbanisation in Iron Age Britain*, Colloque "Les processus d'urbanisation à l'âge du Fer" - 8-11 juin - Centre archéologique européen du Mont Beuvray, Résumé des interventions, Glux-en-Glen, p.35.
- Hîncu 1987** = Hîncu, I., *Drevnejšie pamjatniki rodnogo kraja*, Chișinău, 68 p.
- Hîncu 1990** = Hîncu, I., *Vestigii strămoșești*, Chișinău, 144 p.
- Hîncu 1992** = Hîncu, I., *Drevnejšie pamjatniki rodnogo kraja*, Chișinău, 81 p.
- Hîncu 1993** = Hîncu, I., *Cetăți antice și medievale timpurii din Republica Moldova*, Chișinău, 143 p.
- Horedt 1957** = Horedt, K., *Șantierul arheologic Morești*, MCA, IV, p.178-179.
- Horedt 1961** = Horedt, K., *Așezările fortificate din prima vârstă a fierului în Transilvania*, Analele Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, p.179-187.

- Horedt 1964 = Horedt, K., *Așezarea fortificată de la Șeica Mică*, SCIV, XV, 2, p.187-204.
- Horedt 1966 = Horedt, K., *Așezarea fortificată din perioada târzie a bronzului de la Sighetul Marmăției*, Baia Mare, 43 p.
- Horedt 1974 = Horedt, K., *Befestigte Siedlungen der Spätbronze- und der Hallstattzeit im innerkarpatischen Rumänien*, Symposium zu Problemen der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa, 25-29 September, 1970, Smolenice, CSSR, Bratislava, p.205-228.
- Iliescu 1990 = Iliescu, V., *Alexander der Große und Dromichaites*, Studia in honorem Borisi Gerov, Sofia, p.101-113.
- Illins'ka 1953 = Illins'ka, V. A., *Gorodišče skifs'kogo času na r. Sejmi*, Archeologija, VIII, Kiiv, p.109-122.
- Illins'ka 1961 = Illins'ka, V. A., *Skifs'ka vuzda VI st. do n.e.*, Archeologija, XIII, Kiiv, p.38-61.
- Illins'ka 1968 = Illins'ka, V. A., *Iz neopublikovinnich materialiv skifs'kogo času v livoberežnomu lisostepu*, Archeologija, XXI, Kiiv, p.147-163.
- Irimia 1968 = Irimia, M., *Cimitirele de incineratie geto-dacice de la Bugeac-Ostrov*, Pontica, I, p.193-234.
- Irimia, Conovici 1989 = Irimia, M., Conovici, N., *Așezarea getică fortificată de la Satu Nou - "Valea lui Voicu" (com.Oltina, jud.Constanța)*, Thraco-Dacica, X, 1-2, p.115-154.
- Irimia, Conovici 1990 = Irimia, M., Conovici, N., *Săpăturile arheologice în așezarea getică fortificată de la Satu Nou, com.Oltina, Jud.Constanța - campania 1989*, Pontica, XXIII, p.81-96.
- Irimia, Conovici 1996 = Irimia, M., Conovici, N., *Satu Nou, Cronica cercetărilor arheologice, campania 1995*, Brăila, p.103.
- Irimia, Conovici 1997 = Irimia, M., Conovici, N., *Satu Nou "Valea lui Voicu", com. Oltina, jud. Constanța, Cronica cercetărilor arheologice 1983-1992*, București, p.84-89.
- Islami 1972 = Islami, S., *Naissance et développement de la vie urbaine en Illyrie*, Iliria, 2, p.18-27.
- Islami 1984 = Islami, S., *La cite en Illyrie et en Epire (Analogies et particularites)*, Iliria, 2, p.11-17.
- Jacobi 1974 = Jacobi, G., *Werkzeug und Gerät aus dem Oppidum von Manching*, Wiesbaden, 368 p.
- Jakovenko 1968 = Jakovenko, E. V., *Pastyrske gorodišče skifs'kogo času*, Archeologija, XXI, Kiiv, p.178-179.

- Janssen 1993 = Janssen, W., *Der Bullenheimer Berg*, Das keltische Jahrtausend, Band 23, Mainz am Rhein, p.75-82.
- Jerem, Urban 1998 = Jerem, E., Urban, O., *Höhensiedlungen - Befestigungen - Zentralsiedlungen - Prozesse der Urbanisierung im Donau-Karpathenraum*, Colloque "Les processus d'urbanisation à l'âge du Fer" - 8-11 juin - Centre archéologique européen du Mont Beuvray, Résumé des interventions, Glux-en-Glen, p.49.
- Jordanov 1977 = Jordanov, K., *Getskite dăržavni obedinenia i političeskata istoria na Trakija prez VI-IV v pr.n.e.*, Thracia Antiqua, 2, Sofia, p.110-122.
- Jordanov 1980 = Jordanov, K., *Les formations d'Etat gètes de la fin du VI-e jusqu'au milieu du IV-e siècle avant notre ère*, Actes du II-e Congrès International de Thracologie, I, București, p.331-335.
- Kalojanov 1988 = Kalojanov, S., *Problemi na trakijskija urbanizăm v getskite zemi*, TAB, III, p.73-77.
- Karaiskaj 1976 = Karaiskaj, Gj., *Fortifications illyriennes de la première période du fer dans les environs de Korçe*, Iliria, 4, p.197-222.
- Kimmig 1983 = Kimmig, W., *Die Heuneburg an der oberen Donau*, Stuttgart, 227 p.
- Kimmig 1991 = Kimmig, W., *La forteresse de la Heuneburg et les tombes princières du haut Danube*, Les Celtes, Milan, p.114-115.
- Korkuti 1973 = Korkuti, M., *A propos des agglomérations fortifiées illyriennes de la première période du fer dans le territoire de l'Albanie*, Studia Albanica, 2, Tirana, p.91-104.
- Kotigoroško 1989 = Kotigoroško, V. G., *Gorodišča rubeža našej ery v verchnem Potis'e*, Slovenska Archeologia, XXXVII, 1, p.21-67.
- Kriz 1992 = Kriz, B., *Archeolosko območje Cvinger*, Varstvo spomenikov, 34, Ljubljana, p.81-90.
- Kunter 1995 = Kunter, K., *Glasperlen der vorrömischen Eisenzeit IV. Schichtaugenperlen*, Marburg, 433 p.
- Lapușnean, Niculiță, Romanovskaja 1974 = Lapușnean, V. L., Niculiță, I. T., Romanovskaja, M. A., *Pamjatniki rannego železnogo veka*, AKM, 4, Chișinău, 1974, 100 p.
- Lazarov 1980 = Lazarov, M., *Le commerce de Thasos avec la côte thrace du Pont à l'époque préromaine*, Actes du II e Congrès International de Thracologie, II, București, p.171-187.
- Levinschi 1997 = Levinschi, A., *Un tezaur monetar de la Stolniceni (considerații preliminare)*, Tyragetia, 4-5, 1997, p.319-324.

- Ljapușkin 1961** = Ljapușkin, I. I., *Dneprovskoe lesostepnoe Levoberež'e v epochu železa*, MIA, 104, 371 p.
- Lupu 1989** = Lupu, N., *Tilișca. Așezările arheologice de pe Cățanaș*, București, 159 p.
- Macovei 1959** = Macovei, G., *Cercetările de la Bucovăț*, MCA, V, București, p.351-354.
- Macrea, Floca, Lupu, Berciu 1966** = Macrea, M., Floca, O., Lupu, N., Berciu, I., *Cetăți dacice din sudul Transilvaniei*, București, 78 p.
- Macrea, Glodariu 1976** = Macrea, M., Glodariu, I., *Așezarea dacică de la Arpașu de Sus*, București, 106 p.
- Maleev 1987** = Maleev, Ju. N., *Gal'statskie gorodišča v zapadnoi Podolii i Prikarpat'e*, Mežplemennye svjazi epochi bronzy na teritorii Ukrainy, Kiev, p.86-101.
- Mansfeld 1989** = Mansfeld, G., *Les Viereckschanzen dans le Baden-Württemberg*, Les Viereckschanzen et les enceintes quadrilaterales en Europe celtique. Actes du IX e Colloque de l'A.F.E.A.F., Paris, p.27-35.
- Marčenko 1968** = Marčenko, K. K., *Varvary v sostave naselenija Berezani i Olvii*, Leningrad, 141 p.
- Marchevici 1955** = Marchevici, V. I., *Arheologičeskie pamjatniki v basejne nižnego tečenija reki Černa*, IMFAN, 5 (25), p.139-142.
- Marinescu 1971-1972** = Marinescu, Fl., *Date noi cu privire la cetatea dacică de la Polovragi*, SMMIM, 4-5, p.5-13.
- Marinescu, Munteanu 1984-1985** = Marinescu, Fl., Munteanu, D., *Cercetări în cetatea hallstattiană timpurie de la Grădiștea (jud. Vâlcea)*, Campania 1983, SMMIM, 17-18, p.125-136.
- Mărghitan 1981** = Mărghitan, L., *De când datează la daco-geți concepția constituirii sistemului de fortificații?*, Studii dacice, Cluj-Napoca, p.88-93.
- Medeleț 1970** = Medeleț, F., *Știrile antice asupra fortificațiilor la daco-geți*, Tibiscus, I, p.33-40.
- Meljukova 1954** = Meljukova, A. I., *Rezultaty raskopok na dvuch poselenijach skifskogo vremeni v Moldavii*, KSIIMK, 56, p.59-69.
- Meljukova 1955** = Meljukova, A. I., *Itogi izučenija pamjatnikov skifskogo vremeni v Moldavii v 1952-1953 gg.*, IMFAN, 5 (25), p.64-67.
- Meljukova 1958** = Meljukova, A. I., *Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo srednego Podnestrov'ja*, MIA, 64, p.5-102.
- Meljukova 1959** = Meljukova, A. I., *Otčet o rabote otrjada skifskoj archeologii Moldavskoj ekspedicii v 1958 godu*, Arhiva Muzeului de Arheologie al AȘ din RM, fond nr.41.

- Meljukova 1964** = Meljukova, A. I., *Vooruženie skifov*, SAI, D 1-4, Moskva.
- Meljukova 1967** = Meljukova, A. I., *Skify, gety na Nižnem Dnestre*, Tezisy dokladov Vsesojuznoj sessii, posvjaščennoj itogam archeologičeskikh issledovanij 1966 g., Chișinău, p.24.
- Meljukova 1979** = Meljukova, A. I., *Skifija i frakijskij mir*, Moskva.
- Meljukova 1989** = Meljukova, A. I., (red. resp.) *Stepi evropejskoj časti SSSR v skifo-sarmatskoe vremja*, Moskva, 463 p.
- Mihailov 1986** = Mihailov, G., *Le processus d'urbanisation dans l'espace Balkanique jusqu'à la fin de l'antiquité*, Pulpudeva, 5, Sofia, p.5-30.
- Mihăilescu 1966** = Mihăilescu, V., *Dealurile și câmpiile României*, București, 352 p.
- Mihăilescu 1969** = Mihăilescu, V., *Geografia fizică a României*, București, 320 p.
- Mihăilescu Bârliba 1990** = Mihăilescu Bârliba, V., *Dacia răsăriteană în secolele VI-I î.e.n. Economie și monedă*, Iași, 180 p.
- Milčev 1956** = Milčev, At., *Arheologičeski proučvanija v Sevlievsko i Trojansko*, Godišnik na Sofijskija universitet, 50, 1, p.445-535.
- Mitrea 1959** = Mitrea, B., *Descoperiri recente de monede antice pe teritoriul R.P.R.*, SCIV, 10, 1, p.156-160.
- Mitrea și colab. 1981-1982** = Mitrea, B., Buzdugan, C., Rotaru, M., Apostol, V., *Tezaurul de monede histriene de la Fedești (jud. Vaslui)*, Acta Moldaviae Meridionalis, III-IV, p.45-53.
- Mitrea și colab. 1983-1984** = Mitrea, B., Buzdugan, C., Apostol, V., *Date noi referitoare la tezaurul de la Fedești (jud. Vaslui)*, Acta Moldaviae Meridionalis, V-VI, p.149-153.
- Moga 1941** = Moga, M., *Cercetări și comentarii privitoare la localizarea Sarmizegetusei*, Sargeția, II, p.158-164.
- Moisil 1910** = Moisil, C., *Privire asupra antichităților preistorice ale României*, Buletinul Monumentelor Istorice, III, București.
- Morintz 1987** = Morintz, S., *Noi date și probleme privind perioadele hallstattiană timpurie și mijlocie în zona istro-pontică (cercetările de la Babadag)*, Thraco-Dacica, VIII, 1-2, p.39-71.
- Morintz, Șerbănescu 1985** = Morintz, S., Șerbănescu, D., *Rezultatele cercetărilor de la Radovanu, punctul "Gorgana a doua" (jud. Călărași)*, Thraco-Dacica, VI, 1-2, p.5-30.
- Morușenko 1975** = Morușenko, A. O., *Oboronni sporudi Nemirivs'kogo gorodišča*, Archeologija, XV, Kiiv.
- Morușenko 1975a** = Morușenko, A. A., *Oboronitel'nye sooruženija gorodišč Povorskij'a v skifskuju epochu*, Skifskij mir, Kiev, p.133-145.

- Moruženko 1985** = Moruženko, A. A., *Gorodišča lesostepnykh plemen Dne-pro-Donskogo meždureč'ja*, SA, 1, p.160-178.
- Moscalu 1979** = Moscalu, Em., *Probleme ale cetăților cu "val vitrificat"*, Cercetări arheologice, III, București, p.339-352.
- Moscalu 1983** = Moscalu, Em., *Ceramica traco-getică*, București, 514 p.
- Moscalu 1990** = Moscalu, Em., *Piese de podoabă din mediul traco-getic și scitic. Inele și brățări ornamentate cu butoni*, Arheologia Moldovei, XIII, p.149-154.
- Moscalu, Beda 1979** = Moscalu, Em., Beda, C., *Noi cetăți traco-getice*, Cercetări arheologice, III, București, p.361-374.
- Moscalu, Voivozeanu 1980** = Moscalu, Em., Voivozeanu, P., *Le tombeau princier gète et le trésor de Peretu*, Actes du II-e Congrès International de Thracologie, I, București, p.386-390.
- Müller 1993** = Müller, F., *Kultplätze und Opferbräuche*, Das keltische Jahrtausend, Band 23, Mainz am Rhein, p.177-188.
- Nefedova 1992** = Nefedova, E. S., *K voprosu o brasletach "latenskogo stilja"*, Problemy chronologii epochi latena i rimskogo vremeni, Sankt-Peterburg, p.21-34.
- Nemoianu, Trohani 1981** = Nemoianu, L., Trohani, G., *Considerații privind istoria politică a geto-dacilor în secolele VI-II î.e.n.*, Muzeul Național, V, București, p.75-80.
- Nestor 1949** = Nestor, I., *Săpăturile arheologice de la Zimnicea, jud. Teleorman*, Studii. Revistă de știință și filosofie, II, 1, p.116-125.
- Nestor 1950** = Nestor, I., *Raport sumar asupra campaniei de săpături de la Zimnicea*, SCIV, 2, 1, p.93-102.
- Nestor, Zaharia 1961** = Nestor, I., Zaharia, E., *Săpăturile de la Mediaș*, MCA, VII, București, p.171-178.
- Nicolardot 1997** = Nicolardot, J. P., *Organisation du territoire: l'exemple de la vallée de Suzon*, Vix et les éphémères principautés celtiques. Les VIe-Ve siècles avant J.-C. en Europe centre-occidentale, Paris, p.149-156.
- Nicolardot, Thirry, Evin 1981** = Nicolardot, J. P., Thirry, J., Evin, J., *Nouvelle interprétation d'un pseudo noyau de chaux dans un soi-disant rempart calciné au Châtelet d'Etaules (Côte d'Or)*, Revue d'Archéométrie, III, p.207-214.
- Nikolov 1991** = Nikolov, D., *Pojava i razvitie na gradovete na Balkanski-ja poluostruv*, Expedicija Marica Iztok, Archeologičeski proučvanja, Sofia, p.83-89.

- Niculiță 1977** = Niculiță, I. T., *Gety IV-III vv do n.e. v Dnestrovsko-Karpatских zemljach*, Chișinău, 168 p.
- Niculiță 1984** = Niculiță, I. T., *Otčet o rezul'tatach archeologičeskikh issledovanij v zone muzejnogo kompleksa "Staryj Orhei" i privilegiiuščih territorij v 1983 g.*, Chișinău, 32 p.
- Niculiță 1985** = Niculiță, I. T., *Otčet o rezul'tatach archeologičeskikh issledovanij v zone muzejnogo kompleksa "Staryj Orhei" i privilegiiuščih territorij v 1984 g.*, Chișinău, 30 p.
- Niculiță 1986** = Niculiță, I. T., *Otčet o rezul'tatach archeologičeskikh issledovanij v zone muzejnogo kompleksa "Staryj Orhei" i privilegiiuščih territorij v 1985 g.*, Chișinău, 34 p.
- Niculiță 1987** = Niculiță, I. T., *Severnye frakijcy VI-I vv do n.e.*, Chișinău, 269 p.
- Niculiță 1988** = Niculiță, I. T., *Otčet o rezul'tatach archeologičeskikh issledovanij v zone muzejnogo kompleksa "Staryj Orhei" i privilegiiuščih territorij v 1987 g.*, Chișinău, 36 p.
- Niculiță 1989** = Niculiță, I. T., *Raport preliminar al rezultatelor investi-gațiilor arheologice din rezervația "Orheiul Vechi" din anul 1988*, Chișinău, 34 p.
- Niculiță 1990** = Niculiță, I. T., *Raport preliminar al rezultatelor investi-gațiilor arheologice de la cetatea getică Butuceni din rezer-vația "Orheiul Vechi" din anul 1989.*, Chișinău, 29 p.
- Niculiță 1991** = Niculiță I. T., *Gety i ellinskie polisy v VI-III vv. do n. e.*, Thracia Pontica, IV, Sofia, p.197-204.
- Niculiță 1992** = Niculiță, I., *Traco-geții la Est de Prut*, Carpica, XXIII/1, p.107-113.
- Niculiță 1994** = Niculiță, I., *Relațiile populației autohtone din nordul și nord-vestul Pontului Euxin cu lumea greacă în mileniul I î. Chr.*, Relations Thraco-Illyro-Helléniques, Bucarest, p.279-283.
- Niculiță 1996** = Niculiță, I., *Habitatul traco-getic de la Butuceni*, Thraco-Dacica, XVII, 1-2, p.139-167.
- Niculiță, Arnăut 1997** = Niculiță, I., Arnăut, T., *Raport preliminar al cercetărilor arheologice la cetatea getică Poârca în anul 1996*, Chișinău, 20 p.
- Niculiță, Banaru 1997** = Niculiță, I., Banaru, V., *Les importations grecques de la forteresse gétique Butuceni, République de Moldavie*, The Thracian World at the Crossroads of Civilisations, I, Proceed-ings of the Seventh International Congress of Thracology, Constanța-Mangalia-Tulcea, 20-26 May 1996, Bucharest, p.373-383.

- Niculită, Teodor, Zanoci 1994 = Niculiță, I., Teodor, S., Zanoci, A., *Raport preliminar al cercetărilor arheologice la cetatea getică Butuceni în anul 1993*, Chișinău, 33 p.
- Niculită, Teodor, Zanoci 1995 = Niculiță, I., Teodor, S., Zanoci, A., *Săpăturile arheologice de la Butuceni, raionul Orhei, 1993-1994*, Cercetări arheologice în aria nord-tracă, I, București, p.472-490.
- Niculită, Teodor, Zanoci 1995a = Niculiță, I., Teodor, S., Zanoci, A., *Raport preliminar al rezultatelor cercetărilor arheologice la cetatea getică Butuceni în anul 1994*, Chișinău, 31 p.
- Niculită, Teodor, Zanoci 1996 = Niculiță, I., Teodor, S., Zanoci, A., *Butuceni, Cronica cercetărilor arheologice, campania 1995*, Brăila, 1996, p.20.
- Niculită, Teodor, Zanoci 1996a = Niculiță, I., Teodor, S., Zanoci, A., *Raport preliminar al rezultatelor cercetărilor arheologice la cetatea getică Butuceni în anul 1995*, Chișinău, 30 p.
- Niculită, Teodor, Zanoci 1997 = Niculiță, I., Teodor, S., Zanoci, A., *Raport preliminar al rezultatelor cercetărilor arheologice la cetatea getică Butuceni în anul 1996*, Chișinău, 29 p.
- Niculită, Teodor, Zanoci 1997a = Niculiță, I., Teodor, S., Zanoci, A., *Săpăturile arheologice de la Butuceni, raionul Orhei, 1995-1996*, Cercetări arheologice în aria nord-tracă, II, București, p.292-339.
- Niculită, Teodor, Zanoci 1997b = Niculiță, I., Teodor, S., Zanoci, A., *Oboronitel'nye sooruzhenia severnykh frakijcev na Butučenskom mysu v I tys. do n. e.*, Nikonij i antičnyj mir Severnogo Pričernomor'ja, Odessa, p.179-182.
- Niculită, Zanoci 1997 = Niculiță, I., Zanoci, A., *Butuceni, r.Orhei, R.Moldova*, Cronica cercetărilor arheologice 1983-1992, București, p.15-16.
- Nițu, Zaharia 1955 = Nițu, A., Zaharia, N., *Informații sumare cu privire la cetatea Stănțești*, SCIV, 6, 1-2, p.333-335.
- Nudel'man 1976 = Nudel'man, A. A., *Topografia kladov i nachodok ediničnykh monet*, AKM, 8, Chișinău, 196 p.
- Nudel'man, Rikman 1956 = Nudel'man, A. A., Rikman, E. A., *Naveršie i klad serebrjanykh ukrašenij skifskogo vremeni iz Moldavii*, Izvestija Moldavskogo Filiala AN SSSR, 4(31), p.129-133.
- Odobescu 1908 = Odobescu, Al., *Artele din România în periodul preistoric*, Opere complete, III, București.
- Opaît 1977 = Opaît, A., *Aegyssus'76- Raport preliminar*, Pontica, X, p.307-311.
- Panajotov 1977 = Panajotov, I., *Problèmes de forteresses thraces dans les Rhodopes*, Thracia, IV, Serdicae, p.47-58.

- Passek 1949 = Passek, T. S., *Archeologičeskie razvedki v Moldavii*, KSI-IMK, XXVI, p.57-68.
- Pârvan 1926 = Pârvan, V., *Getica. O protoistorie a Daciei*, București.
- Pădureanu 1989 = Pădureanu, E. D., *Cu privire la fortificația hallstattiană de la Lipova*, Symposia Thracologica, 7, Tulcea, p.268-269.
- Păunescu, Șadurschi, Chirica 1978 = Păunescu, A., Șadurschi, P., Chirica, V., *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, București, 395 p.
- Pejkov 1986 = Pejkov, A., *Nekotorye nabljudenija, svjazannye s vozni-knoveiem goroda vo Frakii*, Pulpudeva, 5, p.31-34.
- Petrenko 1961 = Petrenko, V. G., *Kul'tura plemen Pravoberežnogo Sred-nego Pridneprov'ja*, MIA, vyp. 96, p.53-102.
- Petrescu-Dîmbovița 1941 = Petrescu-Dîmbovița, M., *Archäologische Forschungsreise im Bezirk Covurlui (untere Moldau)*, Dacia, VII-VIII, București, p.427-446.
- Petrescu-Dîmbovița, Dinu 1975 = Petrescu-Dîmbovița, M., Dinu, M., *Le trésor de Baiceni (dép. de Iassy)*, Dacia N.S., XIX, p.105-123.
- Petrescu-Dîmbovița, Teodor 1987 = Petrescu-Dîmbovița, M., Teodor, D., *Sisteme de fortifi-cații medievale timpurii la Est de Carpați. Așezarea de la Fundu Herței (jud.Botoșani)*, Iași, 148 p.
- Plinius = Plinius, *Naturalis Historiae*, XVIII, 30, 306.
- Polevoj 1962 = Polevoj, L. L., *Novye nachodki antičnykh monet v Mol-davskoj SSR*, SA, 1, p.289-291.
- Polonic = Polonic, P., *Manuscris în Biblioteca Academiei Române*, nr.5137, v.IV, caiet 12, f.33-37.
- Popescu, Vulpe A. 1982 = Popescu, E., Vulpe, A., *Nouvelles découvertes du type Ferigile*, Dacia, N.S., XXVI, 1-2, p.77-114.
- Popovici, Ignat 1981 = Popovici, D., Ignat, M., *Cercetările arheologice din "Cetățuia" de la Merești (com.Vulturești, jud.Suceava)*, Suceava. Studii și materiale, VIII, p.545-551.
- Popovici, Ursulescu 1981 = Popovici, D., Ursulescu, N., *Șantierul arheologic Preuțești "Cetate" jud. Suceava, 1979. Raport preliminar*, Cercetări arheologice, IV, București, p.54-57.
- Popovici, Ursulescu 1982 = Popovici, D., Ursulescu, N., *Șantierul arheologic Preuțești "Cetate" jud. Suceava*, Cercetări arheologice, V, București, p.23-27.
- Popovici, Ursulescu 1983 = Popovici, D., Ursulescu, N., *Începutul primei epoci a fierului în Nordul Moldovei în lumina cercetărilor de la Preuțești (jud.Suceava)*, Documente recent descoperite și informații arheologice, București, p.25-32.

- Poruciuc 1934 = Poruciuc, T., *Câteva cuvinte asupra stațiunilor preistorice*, Arhiva Basarabiei, 1.
- Preda 1973 = Preda, C., *Monedele geto-dacilor*, București, 484 p.
- Preda 1986 = Preda, C., *Geto-dacii din bazinul Oltului inferior. Dava de la Sprâncenata*, București, 199 p.
- Preda 1986a = Preda, C., *Contribuții la cunoașterea civilizației geto-dacice- Așezarea de la Pleașov, jud. Teleorman*, Thraco-Dacica, VII, 1-2, p.71-100.
- Preda 1993 = Preda, C., *Săpăturile arheologice din Așezarea getică de la Pleașov (județul Teleorman). Campaniile 1985-1987*, SCIVA, 44, 2, p.185-196.
- Preda Fl. 1974 = Preda, Fl., *Noi dovezi privind relațiile Histriei cu geții nord-dunăreni*, Apulum, XII, p.568-571.
- Preda Fl. 1980 = Preda, Fl., *Tipuri de așezări geto-dacice din Oltenia*, Drobeta, IV, p.59-72.
- Prendi 1972 = Prendi, F., *L'urbanisation en Illyrie de sud à la lumière des données archéologiques*, Studia Albanica, 2, Tirana, p.105-123.
- Puzikova 1981 = Puzikova, A. I., *Marickoe gorodišče v Posejm'e*, Moskva, 121 p.
- Radimski 1896 = Radimski, W., *Die Gradina Cungar bei Cazin*, Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Hercegovina, Wien, p.73-93.
- Rolle 1997 = Rolle, R., *Le phénomène princier et les scythes*, Vix et les éphémères principautés celtiques. Les VIe-Ve siècles avant J.-C. en Europe centre-occidentale, Paris, p.243-249.
- Romanovskaja 1975 = Romanovskaja, M. A., *Oboronitel'nye sooruzhenia gorodišča Rudi*, Novejšie otkrytija sovetskikh archeologov, II, Kiev, p.29-31.
- Romanovskaja, Šelov-Kovedjaev, Ščeglov 1981 = Romanovskaja, M. A., Šelov-Kovedjaev, F. V., Ščeglov, A. N., *Gorodišče Rudi - Metonij Ptolomeja ?*, VDI, 4, p.121-138.
- Roșu 1978 = Roșu, L., *Contribuții la structura societății dacice înainte de Burebista*, Revista Muzeelor, 3, p.45-50.
- Rustoiu 1993 = Rustoiu, A., *Observații privind tipologia și cronologia fortificațiilor daco-getice cu ziduri din piatră nefasonată*, Analele Banatului, S.N., Arheologie, Istorie, II, București, p.179-186.
- Sal'nikov 1961 = Sal'nikov, A. G., *Raskopki poselenia IV-II vv do n.e. u s. Pivdennoe*, KSOGAM, Odessa, p.45-50.

- Sal'nikov 1963 = Sal'nikov, A. G., *Zdanie "A" na poselenii u s. Pivdennoe (1961)*, KSOGAM, Odessa, p.20-26.
- Sal'nikov 1966 = Sal'nikov, A. G., *Itogi polevykh issledovanij u s. Pivdennoe (1960-1962)*, MASP, V, p.176-225.
- Sanie 1987 = Sanie, S., *Cetățuia geto-dacică de la Barboși (I)*, Arheologia Moldovei, XI, p.103-111.
- Sanie 1988 = Sanie, S., *Cetățuia geto-dacică de la Barboși (II)*, Arheologia Moldovei, XII, p.53-103.
- Sava și colab. 1996 = Sava, E., Manzura, I., Tcaciuc, M. și colab., *Investigațiile istorico-arheologice efectuate în microzona istorico-naturală Rudi-Tătărauca Nouă-Arionești (Raionul Dondușeni, Republica Moldova)*, Cercetări arheologice în aria nord-tracă, I, București, p.281-357.
- Sârcu 1971 = Sârcu, I., *Geografia fizică a Republicii Socialiste România*, București, 443 p.
- Schuchhardt 1930 = Schuchhardt, C., *Die Schulenburg bei Cotzofeni und andere dakische Burgen*, Schumacher-Festschrift, Mainz, p.184-188.
- Schuchhardt 1931 = Schuchhardt, C., *Die Burg im Wandel der Weltgeschichte*, Leipzig, 356 p.
- Simion 1971 = Simion, G., *Despre cultura geto-dacă din nordul Dobrogei, în lumina descoperirilor de la Enisala, Peuce*, II, p.63-129.
- Simion 1975 = Simion, G., *Quelques remarques sur la civilisation gétique des centres et forteresses autochtones de Dobroudja à la fin du Hallstatt et au commencement du la Tène*, Posebna izdanja, XXIV, Sarajevo, p.237-248.
- Simion 1977 = Simion, G., *Cetatea geto-dacică de la Beștepe*, Peuce, VI, p.31-47.
- Simion 1992 = Simion, G., *Geții de la Dunărea de Jos și civilizația lor*, Probleme actuale ale istoriei naționale și universale, Chișinău, p.18-47.
- Simion 1993 = Simion, G., *Les gètes du Bas-Danube à l'âge du fer: leur stations et leur fortifications*, Actes du XIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, 3, Bratislava, p.283-290.
- Simion, Lăzurcă 1980 = Simion, G., Lăzurcă, El., *Așezarea hallstattiană de la Beidaud-Tulcea*, Peuce, VIII, p.37-54.
- Sîrbu 1985 = Sîrbu, V., *Considérations concernant l'importation des amphores grecques sur le territoire de la Roumanie (les VIe-Ie siècles av.n.è.)*, Thracia Pontica, II, Jambol, p.243-271.

- Sîrbu 1993** = Sîrbu, V., *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Galați, 253 p.
- Sîrbu 1994** = Sîrbu, V., *Considerații asupra habitatului getic din zona Căscioarele, jud. Călărași*, Revista Bistriței, VIII, p.25-34.
- Sîrbu 1996** = Sîrbu, V., *Dava getică de la Grădiștea, județul Brăila*, I, Brăila, 307 p.
- Sîrbu, Arnăuț 1994** = Sîrbu, V., Arnăuț, T., *Frako-getske gorodișča meždu Karpatami i Dnestrom (V-III vv do n.e.)*, Tezisy dokladov meždunarodnoj konferencii "Problemy skifo-sarmatskoj archeologii Severnogo Pričernomor'ja", Zaporož'e, II, p.180-182.
- Sîrbu, Arnăuț 1995** = Sîrbu, V., Arnăuț, T., *Incinta fortificată de la Stolniceni, Raionul Hâncești-Rep. Moldova*, Cercetări arheologice în aria nord-tracă, I, București, p.378-400.
- Sîrbu și colab. 1996** = Sîrbu, V., Damian, P., Damian, O. și colab., *Așezări din zona Căscioarele - Greaca - Prundu, mileniile I î. Hr. - I p. Hr.*, Brăila, 366 p.
- Sîrbu, Pandrea, Damian 1996** = Sîrbu, V., Pandrea, S., Damian, P., *Căscioarele "D'aia parte", Cronica cercetărilor arheologice, campania 1995*, Brăila, p.24.
- Sîrbu, Trohani 1996** = Sîrbu, V., Trohani, G., *Fortifications gétiques des Ve-IIIe siècles av. J.C. entre les Carpates Méridionales, le Danube et la Mer Noire*, The Thracian World at the Crossroads of Civilisations, Bucharest, p.345-347.
- Sîrbu, Trohani 1997** = Sîrbu, V., Trohani, G., *Cités et établissements fortifiés entre les Carpates Meridionales, le Danube et la Mer Noire (Ve-IIIe siècles av. J.-C.)*, The Thracian World at the Crossroads of Civilisations, I, Proceedings of the Seventh International Congress of Thracology, Constanța-Mangalia-Tulcea, 20-26 May 1996, Bucharest, p.512-539.
- Smirnov 1949** = Smirnov, G. D., *Skifskoe gorodișče i selișče "Bol'saja Saharna"*, KSIMK, XXVI, p.93-96.
- Smirnov 1949a** = Smirnov, G. D., *Itogi archeologičeskikh issledovanij v Moldavii v 1946 g.*, Učenyje zapiski Instituta Istorii Jazyka i Literatury, II, p.189-202.
- Smirnov 1954** = Smirnov, G. D., *Archeologičeskie issledovanija Starogo Orheja*, KSIA, 56, p.24-39.
- Smirnov 1964** = Smirnov, G. D., *Archeologičeskie razvedki v nižnem tečenii r. Reut*, MIAEM, Chișinău.

- Smirnova 1966** = Smirnova, G. I., *Gal'statskie gorodișča v Zakarpat'e*, Slovenska Archeologia, 14, 2, p.397-407.
- Smirnova 1976** = Smirnova, G. I., *Șantierul de lângă satul Dolinean din regiunea Nistrului*, SCIVA, 27, 3, p.309-317.
- Smirnova 1991** = Smirnova, G. I., *Kul'tovoe sooruženie u s.Dolinjany na Bukovine*, ASGE, 31, p.77-82.
- Spiru 1959** = Spiru, I., *Așezări străvechi în raionul Roșiorii de Vede*, MCA, V, p.695-707.
- Stojanov, Mihajlova, 1993** = Stojanov, T., Mihajlova, Zh., *Kăm ikonomičeskata charakteristika na trkijskija gradski centăr v "Sborjanovo"*, Godišnik na muzeite ot Severna Bălgarija, XIX, Veliko Tărnovo, p.33-46.
- Stoyanov, Mihaylova 1996** = Stoyanov, T., Mihaylova, Zh., *Metal working in the Getic City in "Sboryanovo" locality near Ispereh, NE Bulgaria (Preliminary Report)*, Ephemeris Napocensis, VI, p.55-77.
- Strabon** = Strabon, VII, 3, 8, Izvoare privind Istoria României, I, București, 1960, p.235.
- Székely 1966** = Székely, Z., *Așezări din prima vârstă a fierului în sud-estul Transilvaniei*, Brașov, 35 p.
- Székely 1969** = Székely, Z., *Contribuții la problema așezărilor și cetăților dacice din sud-estul Transilvaniei*, Cumidava, 3, p.99-102.
- Šramko 1962** = Šramko, B. A., *Drevnosti Severnogo Donca*, Har'kov, 404 p.
- Šramko 1975** = Šramko, B. A., *Krepost' skifskoj epochi u s. Bel'sk-gorod Gelon*, Skifskij mir, Kiev, 1975, p.103-116.
- Šramko 1987** = Šramko, B. A., *Bel'skoe gorodișče skifskoj epochi (gorod Gelon)*, Kiev, 182 p.
- Șadurschi 1980** = Șadurschi, P., *"Troianul" Moldovei de Sus*, MCA, Tulcea, p.320-324.
- Șadurschi, Moscalu 1989** = Șadurschi, P., Moscalu, Em., *O nouă cetate getică aparținând aspectului cultural Canlia la Ibănești (jud.Botoșani)*, Hierasus, VII-VIII, p.183-189.
- Șadurschi, Șovan 1986** = Șadurschi, P., Șovan, O. L., *Cetatea getică de la Cotu-Copălău*, Hierasus, VI, p.33-39.
- Șadurschi, Șovan 1989** = Șadurschi, P., Șovan, O. L., *Cetatea getică de la Cotu-Copălău, județul Botoșani*, Symposia Thracologica, 7, Tulcea, p.284-285.
- Șadurschi, Șovan 1994** = Șadurschi, P., Șovan, O. L., *Așezarea getică întărită de la Cotu-Copălău*, Arheologia Moldovei, XVII, p.169-181.
- Șerbănescu 1987** = Șerbănescu, D., *Monede descoperite în dava geto-dacică de la Radovanu*, Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, III-IV, p.155-160.

- Șerbănescu 1996 = Șerbănescu, D., *Căscioarele "D'aia parte"*, *Cronica cercetărilor arheologice, campania 1995*, Brăila, p.25.
- Șerbănescu, Sîrbu 1994 = Șerbănescu, D., Sîrbu, V., *Căscioarele "D'aia parte"*, *Cronica cercetărilor arheologice, campania 1993*, Satu Mare, p.15.
- Ștefan 1986 = Ștefan, S., *Archéologie aérienne en Roumanie*, Photo interprétation. Images aériennes et spatiales, 25, Paris.
- Tacitus = Tacitus, *Germania*, XVI,3.
- Tătulea 1983 = Tătulea, C. M., *Cercetări în așezarea hallstattiană timpurie Portărești-Dolj*, *Thraco-Dacica*, III, 1-2, p.121-133.
- Tătulea 1983a = Tătulea, C. M., *Cercetări în cetatea geto-dacică de la Bâzdâna, jud. Dolj*, *Symposia Thracologica*, 1, Craiova, p.49-50.
- Tătulea 1983b = Tătulea, C. M., *Sondaj arheologic în cetatea geto-dacică de la Bâzdâna, jud. Dolj*, *MCA*, XV, p.218-225.
- Tătulea 1984 = Tătulea, C. M., *Așezarea geto-dacică fortificată de la Bâzdâna, jud. Dolj. Considerații preliminare*, *Thraco-Dacica*, V, 1-2, p.92-110.
- Tătulea 1988-1989 = Tătulea, C. M., *Preocupări în domeniul metalurgiei bronzului și fierului în așezarea geto-dacă de la Bâzdâna, județul Dolj*, *Oltenia. Studii și comunicări*, VII-VIII, p.15-28.
- Teodor 1973 = Teodor, S., *Cetatea traco-getică de la Arsura, jud. Vaslui (1964)*, *MCA*, X.- P.53-60.
- Teodor 1975 = Teodor, S., *Săpăturile de la Cucorâni (jud. Botoșani)*, *Arheologia Moldovei*, VIII, p.121-201.
- Teodor 1981 = Teodor, S., *Așezarea geto-dacică de la Huși-Corni*, *Thraco-Dacica*, II, p.169-195.
- Teodor 1983-1984 = Teodor, S., *Cu privire la relațiile dintre geții est-carpatici și lumea greco-macedoniană*, *Acta Moldaviae Meridionalis*, V-VI, p.155-168.
- Teodor 1989 = Teodor, S., *Civilizația geto-dacică la Est de Carpați. Considerații topografice*, *Symposia Thracologica*, 7, Tulcea, p.115-126.
- Teodor 1989a = Teodor, S., *Considerații asupra metalurgiei fierului în epoca Latène la est de Carpați*, *Thraco-Dacica*, X, 1-2, p.67-73.
- Teodor 1992 = Teodor, S., *Considerații asupra civilizației geto-dacice din zona estcarpatică în a doua jumătate a mil. I î.e.n.*, *Probleme actuale ale istoriei naționale și universale*, Chișinău, p.48-61.
- Teodor 1993 = Teodor, S., *L'espace est-carpatique aux IVe-IIe siècle av.n.e.*, *Actes du XIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, 3, Bratislava, p.275-281.

- Teodor 1997 = Teodor, S., *Objets de parure de Piroboridava (Poiana, dép. de Galați)*, *The Thracian World at the Crossroads of Civilisations*, I, *Proceedings of the Seventh International Congress of Thracology*, Constanța-Mangalia-Tulcea, 20-26 May 1996, Bucharest, p.391-400.
- Teodor, Țau 1996 = Teodor, S., Țau, S., *Obiecte de port și podoabă din așezarea geto-dacică de la Poiana, jud. Galați (I). Fibule*, *Arheologia Moldovei*, XIX, p.57-105.
- Teodoru-Bazarciuc 1996 = Teodoru-Bazarciuc, V. V., *Les principaux résultats des fouilles archéologiques de la cité géto-dace de Bunești, département de Vaslui*, *The Thracian World at the Crossroads of Civilisation*, Bucharest, p.353-354.
- Teodoru-Bazarciuc 1997 = Teodoru-Bazarciuc, V. V., *Bunești, jud. Vaslui, Cronica cercetărilor arheologice 1983-1992*, București, p.14-15.
- Terenožkin 1961 = Terenožkin, A. I., *Predskifskij period na Dneprovskom Pravoberež'e*, Kiev, 248 p.
- Timoščuk 1970 = Timoščuk, B. O., *Archeologični pam'jatki Černivec'koj oblasti*, Černivci, 35 p.
- Tkaciuk 1994 = Tkaciuk, M., *Manifestări culturale din sec. V-I a. Chr.*, *Thraco-Dacica*, XV, 1-2, p.215-256.
- Toartă 1972 = Toartă, M., *Cetăți dacice în județul Vâlcea*, *Studii vâlcene*, Râmnicu Vâlcea, p.28-36.
- Tocilescu 1880 = Tocilescu, Gr., *Dacia înainte de Romani*, *Analele Academiei Române*, secț.II, ser.II, t.III, București.
- Toropu 1969-1970 = Toropu, O., *O așezare fortificată și arme din epoca Latène descoperite în Oltenia*, *SMMIM*, 2-3, p.5-7.
- Toropu 1972 = Toropu, O., *Așezări antice la Mofleni-Bucovăț și împrejurimi*, *Mitropolia Olteniei*, 24, 9-10, Craiova, p.701-708.
- Toropu 1973 = Toropu, O., *Câteva date privitoare la așezarea întărită de la Cârligei-Bucovăț (jud.Dolj)*, *SMMIM*, 6, p.3-11.
- Toropu 1975 = Toropu, O., *Așezări dacice la Craiova*, *Analele Universității Craiova*, III, p.81-85.
- Toropu 1979 = Toropu, O., *Pelendava dacică*, Craiova. Trecut, prezent și viitor, Craiova, p.48-52.
- Trohani 1986 = Trohani, G., *Centres de production - centres socio-spirituels dans le monde géto-dace de la Plaine du Danube*, *TAB*, I, Veliko Târnovo, I, p.87-96.
- Trohani 1987 = Trohani, G., *Săpături arheologice pe Ghergălăul Mare, satul Vlădiceasca, comuna Valea Argovei, jud. Călărași*, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, III-IV, p.53-61.

- Trohani 1988** = Trohani, G., *Materiale de construcție din lut ars descoperite în așezările geto-dace*, Thraco-Dacica, IX, 1-2, p.161-170.
- Trohani 1993** = Trohani, G., *Les matériaux de construction en terre cuite chez les géto-daces*, Pulpudeva, VI, Sofia, p.189-193.
- Trohani 1992-1994** = Trohani, G., *Așezări geto-dacice apărute natural și fortificate din Muntenia*, Sargeția, XXV, p.65-75.
- Trohani, Zirra, Conovici 1990** = Trohani, G., Zirra, VI., Conovici, N., *Le système défensif de la citadelle gète de Coțofenii din Dos (dép. de Dolj-Roumanie)*, TAB, V, p.61-63.
- Tudor 1955** = Tudor, D., *Considerații asupra unor cercetări arheologice făcute pe limessul transalutan*, SCIV, VI, 1-2, p.87-97.
- Tudor 1967** = Tudor, D., *Răspândirea amforelor grecești ștampilate în Moldova, Muntenia și Oltenia*, Arheologia Moldovei, V, p.37-80.
- Tufescu 1966** = Tufescu, V., *Subcarpații și dipresiunile marginale ale Transilvaniei*, București, 437 p.
- Turcu 1979** = Turcu, M., *Geto-dacii din Câmpia Munteniei*, București, 240 p.
- Ursachi 1995** = Ursachi, V., *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, București, 590 p.
- Ursulescu 1996** = Ursulescu, N., *Une hypothèse concernant la localisation du pouvoir du Dromichaïtes et du son conflit avec le roi Lysimachos*, Bulletin de Thracologie, Mangalia, p.191-193.
- Valea, Mărghitan 1966** = Valea, M., Mărghitan, L., *Așezarea dacică de la Câmpuri-Surdac*, Sargeția, IV, p.65-73.
- Vasiliev 1993** = Vasiliev, V., *Așezarea fortificată din prima epocă a fierului de la Bozna (jud. Sălaj)*, Ephemeris Napocensis, III, p.43-67.
- Vasiliev 1995** = Vasiliev, V., *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier âge du fer en Transylvanie*, Bucarest, 157 p.
- Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991** = Vasiliev, V., Aldea, I., Ciugudean, H., *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României*, Cluj-Napoca, 242 p.
- Vasiliev, Gaiu 1980** = Vasiliev, V., Gaiu, C., *Așezarea fortificată din prima vârstă a fierului de la Ciceu-Corabia, jud. Bistrița-Năsăud*, AMN, 17, p.31-63.
- Velkov, Gočeva 1971** = Velkov, V., Gočeva, Z., *Trakijskata krepost "Čertigrad" v Stara Planina*, Archeologia, 4, Sofia, p.52-62.
- Velkov, Gočeva 1972** = Velkov, V., Gočeva, Z., *Die thrakische Festung Čertigrad im Balkan*, Thracia, I, Serdicae, p.121-143.
- Vlasenko, Sorochin 1982** = Vlasenko, I., Sorochin, V., *Archeologičeskie pamjatniki v zonach novostroek severa i centra Moldavii*, Archeologičeskie issledovania v Moldavii v 1977-1978 gg., Chișinău.
- Vlassa 1973** = Vlassa, N., *Săpăturile arheologice de la Coldău*, AMN, X, p.11-21.

- Vlassa, Dănilă 1962** = Vlassa, N., Dănilă, Șt., *Săpăturile arheologice de la Sărățel*, MCA, VIII, p.341-347.
- Voievozeanu, Moscalu 1979** = Voievozeanu, P., Moscalu, Em., *Mormântul princiar getic și tezaurul de la Peretu, jud. Teleorman*, Cercetări arheologice, III, București, p.353-360.
- Vulpe 1930** = Vulpe, R., *L'âge du fer dans les régions thraces de la Péninsule Balcanique*, Paris.
- Vulpe 1950** = Vulpe, R., *Raport preliminar asupra activității șantierului arheologic Poiana-Tecuci*, 1950, SCIV, 2, 1, p.177-216.
- Vulpe 1959** = Vulpe, R., *Șantierul arheologic Popești*, MCA, V, p.339-349.
- Vulpe 1966** = Vulpe, R., *Așezări getice din Muntenia*, București, 64 p.
- Vulpe 1968** = Vulpe, R., *Așezarea getică de la Tinosul*, Studii și materiale, I, Ploiești, p.21-30.
- Vulpe, R., Vulpe, E. 1924** = Vulpe, R., Vulpe, E., *Les fouilles de Tinosul*, Dacia, I, p.166-223.
- Vulpe A., Popescu 1972** = Vulpe, A., Popescu, E., *Contribution à la connaissance des débuts de la culture géto-dacique dans la zone subcarpatique Vâlcea-Argeș (La nécropole tumulaire de Tigveni)*, Dacia, N.S., XVI, p.75-111.
- Varro** = Varro, *De re rustica*, I, 57, 2.
- Werner 1988** = Werner, W. M., *Eisenzeitliche Tensen an der unteren und mittleren Donau*, PBF, Abteilung XVI, Band 4, München.
- Wesse 1990** = Wesse, A., *Die Ärmchenbeile der Alten Welt*, Bonn.
- Zaginajlo 1976** = Zaginajlo, A. G., *K voprosu ob ekonomičeskikh svjazjach Zapadnogo i Severo-Zapadnogo Pričernomor'ja v VI-IV vv. do n.e. po numizmatičeskim dannym*, MASP, 8, p.70-83.
- Zaharia, Petrescu-Dâmbovița, Zaharia 1970** = Zaharia, N., Petrescu-Dâmbovița, M., Zaharia, Em., *Așezări din Moldova de la paleolitic până la secolul al XVIII-lea*, București, 622 p.
- Zanoci 1992** = Zanoci, A., *Așezarea fortificată de la Potârca în lumina cercetărilor arheologice*, Materialele conferinței științifice a corpului didactico-științific "Bilanțul activității științifice a USM pe anii 1991-1992", II, Chișinău, p.32.
- Zanoci 1995** = Zanoci, A., *Cetățile traco-getice din sec. VI-III î.e.n. din spațiul extracarpatic (considerații topografice)*, Materialele conferinței științifice a corpului didactico-științific "Bilanțul activității științifice a USM pe anii 1993-1994", Științele umaniste, Chișinău, p.7.
- Zanoci 1996** = Zanoci, A., *La topographie des forteresses géto-daces de l'Est des Carpates pendant les VIe-IIIe siècles av. J.C.*, The Thracian World at the Crossroads of Civilisations, Bucharest, p.219-220.

- Zanoci 1997** = Zanoci, A., *La topographie des forteresses géto-daces de l'Est des Carpates pendant les VIe-IIIe siècles av. J.C.*, The Thracian World at the Crossroads of Civilisations, I, Proceedings of the Seventh International Congress of Thracology, Constanța-Man-galia-Tulcea, 20-26 May 1996, Bucharest, p.611-619.
- Zheku 1977-1978** = Zheku, K., *Sur la typologie des agglomérations fortifiées préurbaines illyriennes dans le territoire de l'Albanie*, Iliria, VII-VIII, p.119-126.
- Zirra 1983** = Zirra, V., *Câteva date privind așezarea getică, fortificată de la Coțofenii din Dos (jud.Dolj)*, Thraco-Dacica, IV, 1-2, p.135-140.
- Zirra 1983a** = Zirra, V., *Câteva date privind așezarea getică, fortificată de la Coțofenii din Dos-jud.Dolj*, Documente recent descoperite și informații arheologice, București, p.17-24.
- Zirra 1988** = Zirra, V., *Quelques techniques inédites de construction à l'époque du fer, selon les découvertes de Cotzofeni, en Roumanie*, Gomolava-Cronologie und Stratigraphie der vorgeschichtlichen und antiken Kulturen der Donauniedung und Südosteuropas, Novi Sad, p.187-200.
- Zirra și colab. 1993** = Zirra, V., Conovici, N., Trohani, G. și colab., *La station gétique fortifiée de "Cetatea Jidovilor" (Coțofenii din Dos, dép. de Dolj)*, Dacia N.S., XXXVII, p.73-157.
- Zirra VI. V. 1989** = Zirra, VI. V., *Observații asupra fibulelor traco-getice*, Symposia Thracologica, 7, p.302-306.
- Zirra VI. V. 1994** = Zirra, VI. V., *Cronologia obiectelor mărunte din așezarea întărită de la Coțofenii din Dos - Dolj*, Mousaios, IV, 1, Buzău, p.71-90.
- Zirra VI. V., Pop 1995** = Zirra, VI. V., Pop, D., *Săpăturile de la Bâzdâna-Calopăr, "La Cetate", jud.Dolj. Campania 1993*, Arhivele Olteniei, S.N., 10, p.13-27.
- Zirra VI. V., Pop, Oanță 1996** = Zirra, VI. V., Pop, D., Oanță, S., *Șantierul Bâzdâna, comuna Calopăr, punctul "La Cetate", județul Dolj, campania 1994*, Arhivele Olteniei, S.N., 11, p.5-20.
- Zlatkovskaja 1965** = Zlatkovskaja, T. D., *Gorodišče Mateucy*, Novoe v Sovetskoj archeologii, Moskva, p.220-225.
- Zlatkovskaja, Polevoj 1969** = Zlatkovskaja, T. D., Polevoj, L. L., *Gorodišča Pruto-Dnestrovskogo mezhdureč'ja IV-III vv do n.e. i voprosy političeskoj istorii getov*, Drevnie frakijcy v Severnom Pričernomorii, Moskva, p.35-53.
- Zürn, Fischer 1991** = Zürn, H., Fischer, Fr., *Die keltische Viereckschanze von Tomerdingen*, Stuttgart, 62 p.

ABREVIERI

AKM	Archeologičeskaja Karta Moldavii
AMN	Acta Musei Napocensis
ASGE	Archeologičeskij sbornik gossudarstvenogo Ermitaža
KSIA	Kratkie soobščenia Instituta Archeologii SSSR
KSIIMK	Kratkie soobščenia Instituta Istorii Material'noj Kul'tury
KSOGAM	Kratkie soobščenia Odesskogo Gossudarstvenogo Archeologičeskogo Muzeja
MASP	Materialy po Archeologii Severnogo Pričernomor'ja
MCA	Materiale și cercetări arheologice
MIA	Materialy i issledovanija po archeologii SSSR
MIAEM	Materialy i issledovanija po archeologii i etnografii Moldavskoj SSR
SA	Sovetskaja archeologija
SAI	Svod archeologičeskich istočnikov
SCIV(A)	Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)
SMMIM	Studii și materiale de muzeografie și istorie militară
TAB	Terra Antiqua Balcanica
TGIKMM	Trudy Gossudarstvenogo Istoriko-Kraevedčeskogo Muzeja Moldavskoj SSSR
VDI	Vestnik drevnej istorii
ZOAO	Zapiski Odesskogo arheologičeskogo obščestva

ZUSAMMENFASSUNG

Zahlreiche archäologische und numismatische Entdeckungen der letzten Jahre ergaben die Möglichkeit uns in größerem Maß und umfassender über die historische Entwicklung der Geto-Daker zu informieren. Der gegenwärtige Stand der Forschung kann nur in wenigen Punkten die ganze Struktur dieser Zivilisation aufzeigen. Das Studium der Befestigungen aus der Zeit zwischen dem 6. und 3. Jh. v. Chr. erbringt in dieser Hinsicht wichtige Angaben zur militärischen, wirtschaftlichen, sozialen und politischen Entwicklung der geto-dakischen Gesellschaft.

Der zeitliche und geographische Bereich dieser Arbeit. Die untersuchte Periode umfaßt die Zeitspanne zwischen dem Anfang des 6. und dem Ende des 3. Jh. v. Chr. Die Entstehung der geto-dakischen Festungen außerhalb des karpatischen Raumes ist das Hauptmerkmal des ersten Zeitabschnitts; der Wiederaufbau nach den Erfordernissen der Zeit und das Auflösen der Befestigungen sind die Merkmale des letzten Zeitabschnitts. Diese chronologischen Grenzen wurden nicht immer streng eingehalten. Auch die vorausgehenden und nachfolgenden Belege waren Teil des Studiums.

Der geographische Raum umfaßt einerseits die Gebiete zwischen den Ostkarpaten und dem Dnjestr und andererseits diejenigen zwischen den Südkarpaten, der Donau und dem Schwarzen Meer. Dieses Gebiet erweist sich aufgrund der Überreste von 138 geto-dakischen Befestigungen, die in die oben angegebene Periode datieren, als sehr bedeutsam.

Kurze Darstellung der realisierten Forschungen. Heutzutage liegen die Ausgrabungsorte der geto-dakischen Festungen in drei verschiedenen Staaten: Rumänien, Moldawien und Ukraine, was gewissermaßen den unterschiedlichen Forschungsstand erklärt.

Die ersten Kommentare zu dieser Thematik können wir den Arbeiten von Gr. Tocilescu, Al. Odobescu, C. Moisil, I. Andrieşescu und P. Polonik aus dem 19. und 20. Jahrhundert entnehmen. Einige dieser Arbeiten sind publiziert, die anderen dagegen nur handschriftlich überliefert.

Die Erforschung der befestigten Objekte, deren Ergebnisse man den Jahren in 1924-1926 publizierte, wurde von V. Pârvan während des I. Weltkrieges begonnen und von R. Vulpe fortgesetzt. Zur selben Zeit führte der deutsche Archäologe C. Schuchhardt Ausgrabungen in Coţofenii din Dos und in Stoina durch.

Ein umfangreicheres Forschungsprogramm begann in der Nachkriegszeit mit den Ausgrabungen in Zimnicea, Stănceni, Cotnari, Beidaud, Beştepe, Băzdăna usw.

Die Zahl der in Rumänien durch systematische Ausgrabungen und Untersuchungen erforschten Festungen ist heute bis auf 30 angestiegen. Die Ergebnisse dieser Investigationen wurden in verschiedenen rumänischen und ausländischen Fachzeitschriften und Büchern veröffentlicht. Die ersten Synthesen über die geto-

dakischen Befestigungen aus dem 6.- 3. Jh. v. Chr., die sich auf das Gebiet zwischen den Karpaten und des Pruth beschränkten, stammen von A. Florescu. Er gibt in seiner Arbeit eine Geländebeschreibung der Festungen, schildert die Gründe, die zu ihrer Entstehung und Aufgabe führten, und behandelt ihre Rolle im wirtschaftlichen, sozialen und politischen Leben der geto-dakischen Gesellschaft. Auch S. Teodor beschäftigte sich mit dieser Thematik. Fl. Preda untersuchte die Festungen aus Oltenien, und N. Conovici und G. Trohani erforschten diejenigen aus Muntenien, die Festungen aus der Dobrogea waren schließlich Gegenstand der Untersuchungen von G. Simion.

Die Erforschung der getischen Monumente aus dem Raum des Dnjestr und des Pruth (Moldawien) hat eine Tradition, die noch während des Krieges begann, und zwar mit den Aktivitäten von Șt. Ciobanu, P. Constantinescu-Iași, T. Poruciuc in Stolniceni, Codreanca, Durlești usw.

In der Nachkriegszeit nahmen G. D. Smirnov, G. B. Fiodorov und T. S. Passek wieder die systematischen Ausgrabungen und die Veröffentlichung der archäologischen Materialien auf. Sie erforschten die befestigten Objekte in Saharna Mare, Butuceni, Potârca, Stolniceni u.a., die man früher als skytisch betrachtet hatte.

Durch die Forschungen in den fünfziger Jahren stellte man fest, daß die Befestigungen und andere Monumente aus der Periode zwischen dem 6. und 3. Jh. v. Chr. getisch sind und perfekte Entsprechungen auf rumänischem Gebiet haben.

In den sechziger und siebziger Jahren wurden die Objekte in Rudi, Mateuți und Hansca, dank der Anstrengungen von M. A. Romanovskaja, T. D. Zlatkovskaja und I. Niculiță, erforscht.

In den achtziger und neunziger Jahren waren die archäologischen Ausgrabungen besonders auf die Orte Butuceni, Hlinjeni, Rudi und Stolniceni konzentriert. Die Ergebnisse sind in einer Reihe von veröffentlichten Artikeln aus Moldawien und Rumänien zu finden.

Als erster versuchte G. D. Smirnov in seinen Arbeiten die geto-dakischen Befestigungen aus dem Raum des Pruth und Dnjestr zu analysieren, aber bis jetzt liegen alle seine Ergebnisse nur handschriftlich vor.

T. D. Zlatkovskaja und L. L. Polevoj haben eine umfassende Synthese über die geto-dakischen Festungen aus der Republik Moldawien verfaßt und damit die Lage und das Schutzsystem der Befestigungen analysiert und deren Rolle im wirtschaftlichen, sozialen und politischen Leben der getischen Stämme hervorgehoben.

Einige Teile der bereits 1974 veröffentlichten wissenschaftlichen Arbeiten von V. L. Lapușnean, I. T. Niculiță und M. A. Romanovskaja sind den 31 damals bekannten Befestigungen gewidmet.

I. Niculiță ist der erste, der dann später den Versuch unternimmt, die entdeckten Befestigungen aus Moldawien und Rumänien gründlich zu erforschen und in den Monographien "Gety 4.-3. vv. do n. e. v Dnjestrovsko- Karpatskich

zemljach" und "Severnye frakijcy 6.-1. v v do n.e." über alle bis dahin bekannten geto-dakischen Festungen zu sprechen.

Auf ukrainischem Gebiet wurden die Überreste von drei Befestigungen erforscht: zwei im Donauraum (Satu Mare II/Novosel'skoje II und Cartal/Orlovka) und eine in der Nähe des Dnjestr (Pivdennoe).

Das 1. Kapitel "Topographie der geto-dakischen Befestigungen" enthält eine kurze Darstellung ihrer geophysikalischen-geographischen Umgebung und eine breite, ausführliche Geländebeschreibung der Befestigungen.

Die geto-dakischen Festungen aus der Zeit zwischen dem 6.- 3. Jh. v. Chr. sind heute ausschließlich aus dem außerkarpatischen Raum bekannt: Sie liegen zwischen den Ostkarpaten und dem Dnjestr und zwischen den Südkarpaten, der Donau und dem Schwarzen Meer.

Der größte Teil dieser Festungen befindet sich in dem Territorium zwischen Pruth und Dnjestr (64). Aus dem Raum zwischen den östlichen Karpaten und dem Pruth kennen wir 30 Befestigungen, im Territorium zwischen den südlichen Karpaten und der Donau (39) sowie zwischen der Donau und dem Schwarzen Meer befinden sich 5 Festungen.

Man hat festgestellt, daß der größte Teil dieser Festungen auf natürlich befestigten Plätzen liegt, die schwer erreichbar sind, wie Hochebenen oder die Gebiete im Osten und Süden der Karpaten. Weniger häufig errichtete man auch Festungen in den Ebenen. Bei der Erforschung der geto-dakischen Festungen stellt man fest, daß 39 sich in der Nähe des Dnjestr befinden, 33 liegen in der moldawischen Zentralhochebene, 23 in der getischen Hochebene, 13 in der Hochebene der Suceava, 13 in der rumänischen Ebene, 5 in der Hochebene der Dobrogea, 5 im unterkarpatischen Gebiet und 7 in der Steppe des Bugeak.

Bei der Anlage der Festungen wurde auch die Existenz der Trinkwasservorkommen berücksichtigt. 118 Festungen (86% von allen bekannten) baute man in der Nähe von Wasserquellen, und nur 20 Befestigungen (14%) lagen weit abseits vom Wasser. Der Großteil der Festungen befindet sich im Bereich des Dnjestr (Rudi "La trei cruci", Rudi "La șanțuri", Tolocănești, Ofatinți, Saharna Mare), im Gebiet der Donau (Satu Nou "Valea lui Voicu", Beștepe, Zimnicea, Orlovka, Satu Nou II), des Jiu (Coțofenii din Dos, Bucovăț-Cârligei, Bucovăț-Jidovii, Bâzdâna-Cetate, Bâzdâna-Cucuiioava), des Răut (Butuceni, Mășcăuți, Potârca, Selitra, Scoc, Cot) und des Pruth (Arsura, Moșna, Fedești) usw.

Alle Festungen unterscheiden sich voneinander, und es gibt keine Bevorzugung für eine bestimmte Landschaftsform. Aufgrund der unterschiedlichen geographischen Zonen können die Festungen in Gruppen eingeteilt werden. Zur ersten Kategorie gehören die 67 Festungen auf den Vorgebirgen, sie machen 49% aus. Außerhalb der Karpaten sind diese Festungen weit verbreitet, z.B. in Butuceni, Mășcăuți, Albești, Morunglav u.a.

Die zweite Kategorie schließt die 39 Festungen (29%) ein, die auf einer Hochebene gebaut wurden, z.B. die Objekte aus Hansca, Cotnari, Beștepe usw.

In die dritte Kategorie sind die 12% der Befestigungen eingeordnet, die an steilen Ufern der tiefen Schluchten errichtet wurden (z.B. in Curatura, Ofatinți, Lipnic u.a., das sind 14 Orte).

In der vierten Kategorie sind jene Festungen zusammengestellt, die in der Tiefebene angelegt wurden; sie sind aber von Bergen und Anhöhen umgeben. Diese Situation trifft nur auf 6 Objekte (4%) zu: Buhalnița, Răducaneni, Vutcani u.a.

Die auf Abhängen liegenden Festungen gehören in die fünfte Kategorie. Es handelt sich um 8 Objekte (6%): Durluști, Pojăreni, Hlinjeni "La lacuri" usw.

Vom topographischen Standpunkt aus gesehen wurde eine Anordnung der Festungen in Gruppen von 2 bis 16 Objekten bemerkt, um die gleichmäßig verteilt die offenen Ansiedlungen kreisförmig angeordnet sind.

Das 2. Kapitel. Verteidigungsanlagen der geto-dakischen Befestigungen.

In der Periode zwischen dem 6. und 3. Jh. v. Chr. legten die geto-dakischen Stämme viel Wert darauf, ein Schutzsystem zu gründen. Dies ergänzte die strategischen Möglichkeiten des Territoriums und verwandelte die Ansiedlungen in uneinnehmbare Festungen.

Die meisten Festungen besitzen eine dreieckförmige Umwallung (39), wie z.B. in Hlinjeni "La șanț", Măscăuți und Albești. Andere weisen Wallanlagen auf, die oval (24), wie in Cot, Buhalnița, Hlinjeni "La lacuri", rund (6), wie in Dâșcova, Codreanca, Durluști u.a., halbrund (10), wie in Lipnic, Curatura, Selitra u.a., viereckig (9), wie in Hansca, Dochia, Isacova u.a., polygonal oder unregelmäßig (36), wie in Cotu-Copălău, Horodca Mare, Beștepe u.a., sind.

Die Fläche der Festungen variiert von 500 qm (Pojăreni) bis zu 50 ha (Dersca). Ausgehend von der Fläche unterscheiden wir 6 Kategorien:

- Festungen mit einer Fläche bis zu 1 ha (22), wie Caterinovca, Curatura, Băzdăna-Cetate, Pleșov u.a.;
- Festungen mit einer Fläche zwischen 1 und 3 ha (24), wie Cot, Beidaud, Satu Nou "Valea lui Voicu" u.a.;
- Festungen mit einer Fläche zwischen 3 und 7 ha (18), wie Cotnari, Coțofenii din Dos, Potârca u.a.;
- Festungen mit einer Fläche zwischen 7 und 15 ha (10), wie Saharna Mare, Bunești u.a.;
- Festungen mit einer Fläche zwischen 15 und 25 ha (5), wie Arsura, Beștepe u.a.;
- Festungen mit einer Fläche zwischen 30 und 50 ha (4), wie Bucovăț-Cărligei, Victoria, Dersca, Stăncești.

Die größeren Festungen sind charakteristisch für HaA-HaB, wie z.B. Lisic-niki - 160 ha, Sântana - 78 ha u.a. Ab dem I. Jt. v. Chr. kann man allgemein eine

Verkleinerung der Fläche beobachten. Im II. Jh. v. Chr.- I. Jh. n. Chr. war zum Beispiel die Fläche bis zu 1 ha groß, wie in Brad - 0,7 ha, Polovragi - 0,6 ha, Arpașu de Sus - 0,2 ha.

Die Forschungen im außerkarpatischen Raum beweisen, daß die Form der Schutzsysteme von der geographischen Lage der Befestigung abhing und sich der Landschaft anpaßte. Trotz der großen Verschiedenheit der Schutzsysteme wurden sie folgendermaßen gruppiert:

- Schutzsystem in gerader Linie (es gibt 20 Objekte dieser Art, in Pivden-noe, Isacova, Vertiujeni u.a.);
- ein bogenförmiges Schutzsystem haben 51 Befestigungen (Arsura, Cotu-Copălău, Măscăuți, Bucovăț-Cărligei, Mărgăritești u.a.);
- ein hufeisenförmiges Schutzsystem sehen wir bei 26 Festungen (Curatura, Ofatinți, Saharna-Revinchin u.a.);
- ein kreisförmiges Schutzsystem weisen 22 Objekte auf (Mateuți, Brăhășești, Beștepe u.a.).

Die Geto-Daker haben, unabhängig von der Form des Schutzsystems verschiedene künstliche Bauelemente für die Befestigung verwendet, und das waren: Gräben, Wälle, Pfahlwerk, Mauern u.a. Manche bekannte Festungen sind nur mit Graben (die Objekte aus Radu-Vodă, Dridu u.a.) oder nur mit Pfahlwerk (Cotu-Copălău - Phase I) versehen. Die anderen wurden mit Graben und Pfahlwerk (Brăhășești), mit Graben und Wällen (Arsura, Cotnari, Beștepe), nur mit Wällen (Târșii, Scobinț-Basraba), mit Graben und Ziegelmauer (Băzdăna-Cetate - Phase II, Coțofenii din Dos - Phase I) oder mit Pfahlwerk, Graben und Steinmauer (Butuceni - Phase III) befestigt.

Die Bestandteile und die Struktur der Schutzsysteme unterscheiden sich von einem Objekt zum anderen. Die vielseitigste ist der Aufbau der Wälle. Zur Zeit unterscheidet man:

- Wälle nur aus Erde und Holz (23), wie in Mateuți, Stăncești, Pleșov u.a.;
- Wälle aus Erde, Holz und Stein. Davon kennen wir 4 Varianten:
 1. Steine mit den Dimensionen 20x15x10 cm, 25x18x15 cm werden zusammen mit Erde zur Füllung der Wälle benutzt, wie bei Merești, Stoina, Bucovăț u.a.;
 2. Die Wälle werden durch Steine gestützt, wie bei Potârca, Beidaud u.a.;
 3. Steine mit den Dimensionen 110x80x50 cm, 80x40x35 cm bilden den Kern der Wälle, wie bei Butuceni, Rudi "La șanțuri" u.a.;
 4. Steine werden zu Mauern aufgeschichtet, nämlich zu Längs- und Quermauern im Wallkern, wie bei Arsura, Satu Nou "Valea lui Voicu"-Phase II, Cotnari u.a.

Steine werden auch bei skytischen Festungen, wie Polivanov Jar, Grigorovka, Nemirovsk, und keltischen Festungen, wie Eiersberg, Tomerdingen u.a., verwendet.

- Wälle aus Erde, Holz und gebrannten oder luftgetrockneten Ziegeln (10), wie bei Bucovăț-Jidovii, Morunglav, Mărgăritești u.a. Zu diesen Wällen gibt es eine Analogie im illyrischen Gebiet, bei Cazin.

Außer den traditionellen Schutzelementen (Wälle und Gräben) weisen einige Befestigungen Stein- oder Ziegelmauern auf. Wir kennen 4 Festungen mit Mauern aus gebrannten Ziegeln und 3 mit Mauern aus Steinen. Die Mauern aus Ziegeln sind bei Coțofenii din Dos - Phase I, Bâzdâna-Cetate - Phase II und Căscioarele "D'aia parte" - Phase II untersucht worden. Die Mauer bei Coțofenii din Dos hat zum Beispiel eine Länge von 374 m und eine Breite von 3,5-4,0 m. Sie ist zweischalig und hat eine Füllung aus Ziegelsplitt und Erde. Die Ziegel haben die Dimensionen 50x25x12 cm, und ihr Gewicht liegt zwischen 20-25 kg. Im keltischen Gebiet kennen wir eine Festung mit Mauern aus ähnlichen Ziegeln, nämlich in Heuneburg Phase IV.

Steinmauern wurden in Butuceni - Phase III, Căscioarele "D'aia parte" - Phase III und Satu Nou "Valea lui Voicu" - Phase I beobachtet. Das Konstruktionssystem ist ähnlich wie bei den Mauern aus Ziegeln. Hier ist ein hellenistischer Einfluß zu beobachten.

Einige Festungen sind mit einem Pfahlwerk aus Holz, Erde und Stein versehen. Bei den archäologischen Ausgrabungen in Butuceni wurden auf einer Länge von 269 Meter Reste eines Pfahlwerks entdeckt, das die Festung im Osten, Westen und Süden begrenzt. Die Festung liegt auf einem Vorgebirge, wo früher Gruben als Schutzelemente ausgehoben wurden. Das ganze Pfahlwerk ist in zwei parallelen Reihen gebaut, zwischen denen ein Abstand von 1,3 bis 1,5 Meter existierte. In den ausgehobenen Gräben und Gruben standen zwei Zäune aus senkrechten Pfählen mit Flechtwerk, die transversal verbunden waren, und der Zwischenraum war mit Steinen und Erde verfüllt.

Manchmal verwendete man zusätzliche Schutzelemente für den Schutz der Objekte: Türme und Bollwerke (z.B. in Saharna Mare, Saharna Mică, Butuceni, Hlinjeni "La șanț", Rudi "La Santuri" u.a.).

Die Bauart der geto-dakischen Schutzsysteme der Festungen spricht dafür, daß die militärische Architektur sehr entwickelt war.

Das 3. Kapitel. Befestigungen im Spiegel der Befunde und Funde.

Dieses Kapitel beschäftigt sich mit der Beschreibung der wichtigsten archäologischen Entdeckungen im untersuchten Gebiet. Sie tragen bei zur Klärung der Funktionen und der Zeitstellung der Befestigungen.

Die profanen und religiösen Bauten sind von großer Wichtigkeit bei der Bestimmung der Rolle der geto-dakischen Befestigungen, die während des 6.-3. Jh. v. Chr. errichtet wurden.

Siedlungsspuren entdeckte man während der systematischen archäologischen Ausgrabungen in 28 der 40 erforschten Festungen. Das Studium dieser Sied-

lungsspuren führt zur Entdeckung zweier Haustypen: dem ebenerdigen und eingetieften Haus.

Ebenerdige Häuser wurden in 18 Festungen entdeckt. Die repräsentativsten sind diejenigen aus Stâncești, Bunesti, Pivdennoe und Butuceni. Sie bestehen aus Holzpfehlern, die das Flechtwerk unterstützen, das mit einer dicken Schicht aus Lehm und Strohhalmen verstrichen ist. In manchen Festungen wie z.B. aus Butuceni und Pivdennoe gibt es nicht nur mit Lehm verputzte Holzhäuser, sondern auch Häuser, die auf Steinsokkeln ruhen.

Die eingetieften Häuser unterscheiden sich von den anderen nicht durch die zum Bau verwendeten Materialien, sondern nur dadurch, daß sie vom antiken Laufniveau aus eingetieft wurden. Solche Häuser kennt man aus Cotnari, Stâncești, Pivdennoe, Albești u.a.

Innerhalb der Befestigungen ist die Existenz von Handwerksstätten anzunehmen. Normalerweise kann eine Werkstatt mit Hilfe der Konzentration bestimmter Artefakte erkannt werden, ohne daß die Wände und ihre Größe selbst sichtbar sind. Wir kennen zum Beispiel in Saharna Mare, Mateuți, Bâzdâna-Cetate, Satu Nou "Valea lui Voicu" u.a. Werkstätten für die Verarbeitung von Metallen, und in Albești, Hlinjeni "La șanț" sowie Tinosul solche für Keramik.

Daß die Geto-Daker während des 6.-3. Jh. v. Chr. religiös waren, beweist das Vorhandensein von Kultgebäuden und Gegenständen religiöser Bedeutung. Auf dem von den Geto-Dakern bewohnten Gebiet wurde bis jetzt erst ein einziges Heiligtum in der Festung von Butuceni identifiziert, das in die Periode zwischen dem 4.-3. Jh. v. Chr. datiert. Das Heiligtum von Butuceni war zum Beispiel rund. Dank archäologischer Ausgrabungen konnten ein ovaler Altar (gebrannt) (1,3x2,0 m) und 21 Gruben erforscht werden. Die Gruben sind in 3 Kreisen (mit 3, 6 bzw. 12 Gruben) um den Altar herum angeordnet. In diese Gruben wurden wahrscheinlich die Pfehle aus Holz niedergelegt. Ähnliche Heiligtümer wurden später im 2. Jh. v. Chr. - 1. Jh. n. Chr. bei Dolineni, Pecica, Sarmisegetusa u.a. errichtet. Überreste von Kultgebäuden wurden auch in Bunești und Căscioarele "D'aia parte" gefunden.

In Festungen ist auch ein reiches und vielfältiges Inventar, wie Werkzeuge, Waffen, Pferdegeschirr, Schmuck, Münzen und Keramik, entdeckt worden.

An Werkzeugen unterscheiden wir:

- Eisenartefakte - - Messer (Saharna Mare, Bunești, Bâzdâna-Cetate, Albești), Sicheln (Coțofenii din Dos, Bâzdâna-Cetate, Bunești), Hacken (Bunești, Coțofenii din Dos, Cotnari) u.a.;

- Artefakte aus Ton - Spindeln (Butuceni, Cotu-Copălău, Stolniceni, Hlinjeni u.a.);

- Steinartefakte - Wetzsteine (Butuceni, Stolniceni, Satu Nou "Valea lui Voicu", Hârtopul Mare u.a.) und Handmühlen (Butuceni, Potârca, Satu Nou "Valea lui Voicu" u.a.).

Häufig fand man in Festungen Waffen, wie zum Beispiel in Butuceni, Stănceni, Stăncești, Saharna Mare u.a., wo wir Pfeilspitzen des "skytischen Typs" aus Bronze finden. Lanzenspitzen aus Eisen sind bei Bunești, Coțofenii din Dos, Orbeasca de Sus und Stăncești zum Vorschein gekommen. Schwerter aus Eisen kennen wir nur aus Butuceni und Băzdăna-Cetate.

Teile von Pferdegeschirr sind uns aus Rudi "La șanțuri", Coțofenii din Dos, Stăncești, Butuceni u.a. bekannt.

Aus Festungen sind auch verschiedene Schmuck-, respektive Trachtformen überliefert. Oft kommen bronzene Fibeln des "thrakischen Typs" vor, wie in Butuceni, Măscăuți, Bunești, Băzdăna-Cetate u.a. Armbänder aus Bronze oder Silber sind in Bunești, Albești, Butuceni, Măscăuți, Hârtopul Mare u.a. entdeckt worden. Ringe und Ohrringe aus Gold kennen wir nur aus Coțofenii din Dos und Satu Nou "Valea lui Voicu".

Münzen sind aus Schätzen oder als Einzelfunde bekannt. Solche Münzschatzfunde liegen zum Beispiel aus Fedești, Orlovka und Satu Nou "Valea lui Voicu" vor, und einzelne Münzen begegnen in Butuceni, Bunești, Ibănești u.a. Aus Festungen kennen wir Münzen aus den griechischen Kolonien Histria, Tyras, Tomis und Callatis oder makedonische Münzen von Filip II. und Alexander dem Großen.

Fast in allen Festungen finden wir lokale und griechische Keramik. Die einheimische Keramik ist handgemacht und weist verschiedene Formen auf: Töpfe, Schüsseln, Tassen u.a. Die griechische Keramik, meistens Amphoren, stammt aus Chios, Thasos, Sinope, Rhodos, Chersones und anderen Zentren. In Satu Nou "Valea lui Voicu" und Pivdennoe zum Beispiel nimmt die griechische Keramik einen Anteil von 50% ein, bei Butuceni sind es 25%. Die beiden zuerst genannten liegen in der Nähe der Kolonien Tyras und Callatis, Butuceni ist jedoch etwa 170 km von Tyras entfernt.

Alle diese Materialien sind wichtig für die chronologische Einordnung der Komplexe, in denen die Materialien entdeckt wurden.

Das 4. Kapitel. Die Chronologie und die Funktionen der geto-dakischen Befestigungen.

Als Grundlage für die Datierung der befestigten Siedlungen dienen Materialien, deren chronologischer Aussagewert unbestreitbar ist: hellenistische Keramik, Münzen, Schmuck und Pferdegeschirr. Für die Bestimmung der Zeitstellung vieler Festungen, die nur an der Oberfläche erforscht wurden, konnte jedoch nur die geto-dakische Keramik herangezogen werden. Das führt oft zu einer ungenauen Datierung, nämlich in die Periode zwischen dem 4. und 3. Jh. v. Chr. Es ist aber gesichert, daß einige geto-dakische Befestigungen schon im 6. Jh. v. Chr. genutzt wurden (z.B. die Objekte in Beidaud, Butuceni, Căndesti, Stăncești u.a.). Während des 5. Jh. v. Chr. treten zu den oben genannten Befestigungen die Objek-

te aus Ibănești, Merești und Mărgăritești hinzu. Die Periode zwischen dem 4. und 3. Jh. v. Chr. ist als die Zeit der maximalen Verbreitung der geto-dakischen Festungen anzusehen. Die Anzahl der Objekte erhöht sich bis auf 138 (Cotnari, Cotu-Copălău, Saharna Mare, Albești, Beștepe u.a.). Viele Festungen werden im 3. Jh. v. Chr. aufgegeben. So werden zum Beispiel 88 der 95 ostkarpatischen Festungen verlassen; 25 (von 41) Festungen verlassen in der Südkarpaten und der Donau-pontischen Zone. Aber es gab einige Festungen im außerkarpatischen Raum, die auch in den nächsten Jahrhunderten genutzt wurden. So bestanden zum Beispiel die Befestigungen aus Bunești, Rudi "La șanțuri", Onești, Orlovka u.a. im Ostkarpatenraum weiter, was auch für diejenigen aus Mărgăritești, Zimnicea, Pleșov in den Südkarpaten gilt.

Die geto-dakischen Befestigungen aus der Zeit zwischen dem 6. und 3. Jh. v. Chr. waren dafür bestimmt, den Feinden Widerstand entgegenzusetzen. Feinde waren die Stämme skythischer und keltischer Provenienz. Manchmal haben die Geto-Daker auch versucht, den Bewohnern ihr Land wegzunehmen, um so ihr Territorium zu vergrößern.

Entsprechend ihrer Nutzung können die geto-dakischen Befestigungen in zwei Kategorien eingeordnet werden:

In die erste Kategorie gehören die Befestigungen mit militärischem Charakter, die als Orte der Zuflucht dienen. Die Kulturschicht ist nicht stärker als 10-15 cm und ihr archäologisches Inventar ist sehr arm. Es wurden auch keine Siedlungsspuren in diesen Befestigungen gefunden. Das spricht dafür, daß diese Orte nur temporär bewohnt waren (z.B. in Unruhezeiten).

Solche befestigten Zentren (wie z.B. die aus den Südkarpaten - Mărgăritești, Morunglav, Bucovat, und dem ostkarpatischen Raum - Moșna, Hansca, Codreanca) sind sehr oft im geto-dakischen Gebiet zu beobachten.

Die ständig bewohnten Festungen wurden der zweiten Kategorie zugeordnet, und für sie sind folgende Eigenschaften charakteristisch: starkes Schutzsystem, dicke Kulturschicht, Siedlungsspuren, Vorratsgruben, Handwerksateliers, Kultgebäude usw. Niederlassungen dieser Art sind im gesamten außerkarpatischen Raum erforscht worden: in den Ostkarpaten (Butuceni, Bunești, Cotnari, Stăncești, Pivdennoe), den Südkarpaten (Băzdăna-Cetate, Coțofenii din Dos, Tinosul, Zimnicea) und in der istro-pontischen Zone (Beidaud, Satu Nou "Valea lui Voicu"). Die Niederlassungen dieser zweiten Kategorie hatten nicht nur eine ökonomische und religiöse Funktion, sondern spielten auch eine politisch-administrative Rolle in der geto-dakischen Gesellschaft.

Die Forschung zur Lage der Festungen zeigte, daß sie in Gruppen von je 2-16 vorkommen und daß um sie herum die offenen, nichtbefestigten Siedlungen lagen. In der Nähe solcher Konzentrationen sind auch die Schätze (Münzen oder Schmuck) und "Fürstengräber" entdeckt worden. Zur Zeit können wir im Territori-

um außerhalb der Karpaten ca. 18 solcher Konzentrationen feststellen. Die meisten und größten Konzentrationen von Festungen liegen im Osten der Karpaten und dort besonders im Gebiet zwischen Pruth und Dnjestr. Allein im Gebiet des Dnjestr liegen 16 Festungen, wie z.B. Saharna Mare, Saharna Mică, Revichin, Hulboaca, Ofatinți, Horodiște, Rezina, Mateuți u.a., 18 offene Siedlungen und der Schatz von Mateuți. Auf den beiden Ufern des Flusses Răut befinden sich 7 Festungen und 15 offene Siedlungen. Den Kern dieser Konzentration bilden die Befestigungen von Butuceni, Scoc, Cot, Potârca, Selitra, Hârtopu Mare und Mășcăuți. Im Gebiet des Jijia kennen wir 8 Festungen, wie z.B. Cotnari, Horodiște, Scobinți, Vânători u.a., 14 offene Siedlungen, den Schatz von Băiceni und die "Fürsten"-Nekropole von Cucuteni. Aus dem Gebiet des Jiu sind 10 Festungen bekannt, wie z.B. bei Coțofenii din Dos, Brabova, Voita u.a., 12 offene Siedlungen und die Schätze von Craiova, Poroina und Poștile de Fier (Eisernes Tor).

Eine solche Einteilung der Befestigungen, offenen Siedlungen, Schätze und "fürstlichen" Nekropolen kann man in Verbindung mit der Existenz einiger Stammesunionen setzen, die ein bestimmtes Territorium beherrschten. Ein König (oder eine Dynastie) und der Adel standen an der Spitze dieser Formationen.

Schlußfolgerung

1. Ein interner Faktor - die Entwicklung der geto-dakischen Gesellschaft - und eine äußere Ursache - die Gefahr vor skythischen, keltischen und makedonischen Invasionen - sind verantwortlich für die Entstehung der geto-dakischen Befestigungen.

2. Die Befestigungen legte man normalerweise auf Hochebenen oder dem Vorgebirge an (z.B. moldawische Zentralhochebene, getische Hochebene, Hochebene der Suceava) und seltener auf flachem Gelände.

3. Die Befestigungen konzentrierten sich meistens in der Nähe von Flüssen, und so wurden sie zu einem ernstem Hindernis für Eroberer und stellten gleichzeitig eine Handelsader dar.

4. Abgesehen von der geographischen Zone und den Wasserstellen wurden nur die Hochebenen, die steilen Ufer der Flüsse und das Vorgebirge als Bauplatz genutzt.

5. Die Schutzsysteme sollten die Schwachstellen der Siedlung verstärken, und sie passten sich den strategischen Möglichkeiten des Gebietes an.

6. Es ist festzustellen, daß die Objekte, die mit traditionellen Schutzelementen befestigt wurden eine weitere Verbreitung hatten als die mit besonderen, anspruchsvollen Schutzelementen wie Ziegel- und Steinmauern.

7. Die Struktur der Schutzelemente war nicht überall gleich. Die am meisten davon abweichende war die Bauweise der Wälle: in den Südkarpaten - Wälle mit Lehmkern, in den Ostkarpaten - Wälle mit Kern aus Steinen.

8. Die Schutzsysteme der geto-dakischen Festungen aus der Periode zwischen dem 6. und 3. Jh. v. Chr. sind lokalen Ursprungs und finden genaue

Entsprechungen in den Befestigungen der Nordthraker aus der frühen und mittleren Hallstattzeit. Der Bau der Ziegel- und Steinmauern geht aber auf hellenistischen Einfluß zurück.

9. Der Nachweis von Wohnbauten in den Festungen beweist, daß manche Befestigungen intensiv bewohnt waren. Die Vielfalt der Häuser und die Existenz von Schmuckstücken belegt die damalige soziale Differenzierung des geto-dakischen Volkes.

10. Das Vorhandensein zahlreicher Metallobjekte und von Werkzeugen für die Metallverarbeitung bezeugt den Fortschritt in der Metallurgie und zeigt, daß einige Festungen die Rolle von wichtigeren Handwerkszentren inne hatten.

11. Die Entdeckung griechischer Keramik (besonders der Amphoren) und auch Münzen in den Befestigungen läßt daran denken, manche geto-dakischen Festungen als große, zwischen den Barbaren und Griechen liegende Handelsplätze anzusehen.

12. Die Existenz von Kultobjekten und -gebäuden suggeriert, daß den befestigten Ansiedlungen auch eine religiöse Funktion zukam. In Butuceni, wo man ein Heiligtum fand, spricht man von einem wahrscheinlich religiösen Zentrum einer starken politischen Organisation.

13. Die Anordnung der befestigten Objekte um die offenen Niederlassungen und dazu die "Fürstengräber" und die Schätze, drumherum weisen auf die Existenz politischer Formationen mit einem Oberhaupt an der Spitze, das in der größten Festung residierte. Eben diese militärischen und politischen Formationen schützten die Bevölkerung im ersten Jahrtausend vor den Invasionen durch Alexander von Makedonien, Zopirion, Lisimah usw. Die vom Befehlshaber Dromichaïtes geführte politische Formation könnte in der Waldsteppe lokalisiert werden (mit Zentrum in Butuceni).

14. Die Aufgabe vieler geto-dakischer Festungen während des dritten und zweiten Jahrhunderts hatte mehrere Gründe: äußere - die Invasion der Bastarnen und die Beseitigung der skythischen Gefahr aus dem Osten, und innere - erstens das Veralten des Schutzsystems und physische Abnutzung der Befestigungen, und zweitens die weitere ökonomische, soziale und politische Entwicklung der geto-dakischen Gemeinschaften, was zu einem Übergang von den alten sehr große Räumen der Festungen zu kleineren führte (auch wenn das Schutzsystem am Anfang die Charakteristik der vorherigen Periode beibehielt).

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Satu Nou "Valea lui Voicu". Plan der Befestigung (nach M. Irimia, N. Conovici).
- Abb. 2. Saharna Mică. Plan der Befestigung (nach G. D. Smirnov).
- Abb. 3. Saharna Mare. Plan der Befestigung (nach G. D. Smirnov).
- Abb. 4. Albești. Plan der Befestigung (nach Em. Moscalu).
- Abb. 5. Bâzdâna-Cetate. Plan der Befestigung (nach C. M. Tătulea).
- Abb. 6. Pivdennoe. Plan der Befestigung (nach A. G. Sal'nikov).
- Abb. 7. Coțofenii din Dos. Plan der Befestigung (nach V. Zirra).
- Abb. 8. Morunglav. Plan der Befestigung (nach O. Toropu).
- Abb. 9. Rudi "La șanțuri". Plan der Befestigung (nach V. L. Lapușnean, I. T. Niculiță, M. A. Romanovskaja).
- Abb. 10. Brabova. Plan der Befestigung (nach V. Ciucă).
- Abb. 11. Voita. Plan der Befestigung (nach V. Ciucă).
- Abb. 12. Mășcăuți. Plan der Befestigung (nach T. D. Zlatkovskaja, L. L. Polevoj).
- Abb. 13. Cotu-Copălău. Plan der Befestigung (nach P. Șadurschi, O. L. Șovan).
- Abb. 14. Stâncești. Plan der Befestigung (nach A. C. Florescu).
- Abb. 15. Dochia. Plan der Befestigung (nach G. Dumitroaia).
- Abb. 16. Cotnari. Plan der Befestigung (nach A. C. Florescu).
- Abb. 17. Hansca. Plan der Befestigung (nach T. Arnăuț).
- Abb. 18. Merești. Plan der Befestigung (nach D. Popovici, M. Ignat).
- Abb. 19. Brăhășești. Plan der Befestigung (nach M. Brudiu, P. Păltănea).
- Abb. 20. Zimnicea. Plan der Befestigung (nach I. Nestor).
- Abb. 21. Beidaud. Plan der Befestigung (nach G. Simion, El. Lăzurcă).
- Abb. 22. Stolniceni. Plan der Befestigung (nach T. Arnăuț).
- Abb. 23. Tinosul. Plan der Befestigung (nach R. Vulpe, E. Vulpe).
- Abb. 24. Bucovăț-Cârligei. Plan der Befestigung (nach O. Toropu).
- Abb. 25. Horodca Mare. Plan der Befestigung (nach T. D. Zlatkovskaja, L. L. Polevoj).
- Abb. 26. Beștepe. Plan der Befestigung (nach G. Simion).
- Abb. 27. Moșna. Plan der Befestigung (nach A. C. Florescu, G. Melinte).
- Abb. 28. Căscioarele "D'aia parte". Plan der Befestigung (nach V. Sîrbu, G. Trohani).
- Abb. 29. Hârtopul Mare. Plan der Befestigung (nach Gh. Th. Cebotarenco).
- Abb. 30. Curatura. Plan der Befestigung (nach T. D. Zlatkovskaja, L. L. Polevoj).
- Abb. 31. Mateuți. Plan der Befestigung (nach T. D. Zlatkovskaja).
- Abb. 32. Pojăreni. Plan der Befestigung (nach T. Arnăuț).
- Abb. 33. Căndești. Plan der Befestigung (nach A. C. Florescu, M. Florescu).
- Abb. 34. Geto-dakische Befestigungen. Schemata: 1 Lipnic; 2 Ofatinți; 3 Cogălniceni; 4 Durlăști (nach I. Hîncu).

- Abb. 35. Geto-dakische Befestigungen. Schemata: 1 Vertiujeni; 2 Horodiște (Râșcani); 3 Hlinjeni "La lacuri"; 4 Rașcov (nach I. Hîncu).
- Abb. 36. Geto-dakische Befestigungen. Rekonstruktionen: 1 Hlinjeni "La șanț"; 2 Temeleuți; 3 Saharna Mare; 4 Mășcăuți (nach I. Hîncu).
- Abb. 37. Geto-dakische Befestigungen. Rekonstruktionen: 1 Țahnăuți; 2 Saharna-Revichin; 3 Codreanca; 4 Mateuți (nach I. Hîncu).
- Abb. 38. Geto-dakische Befestigungen. Rekonstruktionen: 1 Cunicea; 2 Saharna-Hulboaca; 3 Cot; 4 Hansca (nach I. Hîncu).
- Abb. 39. Butuceni. Hauptplan (nach I. Niculiță).
- Abb. 40. Butuceni (Phase II). Plan der Befestigung.
- Abb. 41. Butuceni (Phase II). Profilschnitt durch den östlichen Graben.
- Abb. 42. Butuceni (Phase II). Profilschnitt durch den westlichen Graben.
- Abb. 43. Butuceni (Phase III). Plan der Befestigung.
- Abb. 44. Butuceni (Phase III). Westlicher Sektor der Befestigung (Detail).
- Abb. 45. Butuceni (Phase III). Profilschnitt durch den westlichen Graben.
- Abb. 46. Butuceni (Phase III). Östlicher Sektor der Befestigung (Detail).
- Abb. 47. Butuceni (Phase III). Profilschnitt durch den östlichen Graben.
- Abb. 48. Butuceni (Phase III). Steinmauer mit Bastionen (Rekonstruktion nach I. Niculiță).
- Abb. 49. Butuceni (Phase IV). Plan der Befestigung und Profilschnitt durch das östliche Befestigungssystem.
- Abb. 50. Mateuți. Profilschnitt durch das Befestigungssystem (nach T. D. Zlatkovskaja).
- Abb. 51. Saharna Mare. Profilschnitt durch das Befestigungssystem (nach G. D. Smirnov).
- Abb. 52. Beștepe. Profilschnitt durch das Befestigungssystem (nach G. Simion).
- Abb. 53. Moșna. Profilschnitt durch das Befestigungssystem (nach A. C. Florescu).
- Abb. 54. Stânțești. Profilschnitt durch das Befestigungssystem (nach A. C. Florescu).
- Abb. 55. Stolniceni. Profilschnitt durch das Befestigungssystem (nach T. Arnăut).
- Abb. 56. Beidaud. Profilschnitt durch das Befestigungssystem (nach G. Simion, El. Lăzurcă).
- Abb. 57. Arsura. Profilschnitt durch den Wall II (nach S. Teodor).
- Abb. 58. Cotu-Copălău. Profilschnitt durch das Befestigungssystem (nach P. Șadurschi, O. L. Șovan).
- Abb. 59. Bucovăț-Cârligei. Profilschnitt durch das Befestigungssystem (nach O. Toropu).
- Abb. 60. Tinosul. Profilschnitt durch das Befestigungssystem (nach R. Vulpe, E. Vulpe).
- Abb. 61. Satu Nou "Valea lui Voicu". Profilschnitt durch das Befestigungssystem (nach M. Irimia, N. Conovici).

- Abb. 62. Bucovăț-Jidovii. Profilschnitt durch das Befestigungssystem (nach G. Macovei).
- Abb. 63. Pleașov. Profilschnitt durch das Befestigungssystem (nach C. Preda).
- Abb. 64. Albești. Profilschnitt durch das Befestigungssystem (nach Em. Moscalu).
- Abb. 65. Mărgăritești. Profilschnitt durch das Befestigungssystem (nach C. Preda).
- Abb. 66. Brăhășești. Profilschnitt durch das Befestigungssystem (nach M. Brudiu, P. Păltănea).
- Abb. 67. Băzdâna-Cetate. Profilschnitt durch den Wall (nach C. M. Tătulea).
- Abb. 68. Coțofenii din Dos. Profilschnitt durch das Befestigungssystem (nach V. Zirra und Mitarbeitern).
- Abb. 69. Coțofenii din Dos. Plan und Profilschnitt der Ziegelmauer (nach V. Zirra).
- Abb. 70. Ibănești. Profilschnitt durch das Befestigungssystem (nach P. Șadurschi, Em. Moscalu).
- Abb. 71. Ebenerdig errichtete Bauten: 1 Butuceni (nach I. Niculiță); 2 Bunești (nach V. V. Bazarciuc).
- Abb. 72. Ebenerdig errichtete Bauten mit Steinfundamenten: 1 Butuceni (nach I. Niculiță); 2 Pivdennoe (nach A. G. Sal'nikov).
- Abb. 73. Butuceni. Heiligtum: 1 Plan; 2-4 Rekonstruktionen (nach I. Niculiță).
- Abb. 74. Messer: 1, 13 Satu Nou "Valea lui Voicu" (nach M. Irimia, N. Conovici); 2 Bunești (nach V. V. Bazarciuc); 3, 11, 12 Băzdâna-Cetate (nach C. M. Tătulea); 4, 5 Butuceni; 6 Albești (nach D. Berciu, Em. Moscalu); 7 Hârtoptul Mare (nach Gh. Th. Cebotarenco); 8, 9 Rudi "La șanțuri" (nach V. L. Lapușnean, I. T. Niculiță, M. A. Romanovskaja); 10, 14 Coțofenii din Dos (nach V. Zirra und Mitarbeitern).
- Abb. 75. Eisenwerkzeuge: 1 Coțofenii din Dos (nach V. Zirra und Mitarbeitern); 2-5, 15 Băzdâna-Cetate (nach C. M. Tătulea); 6 Butuceni; 7-14 Bunești (nach V. V. Bazarciuc).
- Abb. 76. Hacken: 1-4, 6, 9-11 Bunești (nach V. V. Bazarciuc); 5 Ofatinți (nach V. L. Lapușnean, I. T. Niculiță, M. A. Romanovskaja); 7, 8 Coțofenii din Dos (nach V. Zirra und Mitarbeitern); 12 Suruceni (nach I. Hîncu).
- Abb. 77. Spinnwirtel: 1-3 Hlinjeni "La șanț" (nach N. Golțeva, M. Cașuba); 4, 5 Mateuți (nach T. D. Zlatkovskaja); 6 Coțofenii din Dos (nach V. Zirra und Mitarbeitern); 7-9 Cotu-Copălău (nach P. Șadurschi, O. L. Șovan).
- Abb. 78. Spinnwirtel: 1-5, 9-14 Butuceni; 6-8 Stolniceni (nach V. Sîrbu, T. Arnăut); 15 Coțofenii din Dos (nach V. Zirra und Mitarbeitern); 16-18 Satu Nou "Valea lui Voicu" (nach M. Irimia, N. Conovici); 19 Mășcăuți (nach I. Niculiță); 20 Rudi "La șanțuri" (nach V. L. Lapușnean, I. T. Niculiță, M. A. Romanovskaja).
- Abb. 79. Tongegestände: 1-3 Coțofenii din Dos (nach V. Zirra und Mitarbeitern); 4 Băzdâna-Cetate (nach C. M. Tătulea); 5 Butuceni (nach I. Niculiță).

- Abb. 80. Wetzsteine: 1-3, 5 Butuceni; 4, 7 Satu Nou "Valea lui Voicu" (nach M. Irimia, N. Conovici); 6 Hârtopul Mare (nach Gh. Th. Cebotarenco).
- Abb. 81. Butuceni. Handmühlen.
- Abb. 82. Knochenartefakte: 1, 4 Satu Nou "Valea lui Voicu" (nach M. Irimia, N. Conovici); 2, 3 Hlinjeni "La șanț" (nach N. Golțeva, M. Cașuba); 5 Butuceni (nach V. L. Lapușnean, I. T. Niculiță, M. A. Romanovskaja); 6 Rudi "La șanțuri" (nach V. L. Lapușnean, I. T. Niculiță, M. A. Romanovskaja); 7 Hârtopul Mare (nach Gh. Th. Cebotarenco).
- Abb. 83. Pfeilspitzen: 1, 2 Stâncești (nach A. C. Florescu, S. Rață); 3-7 Butuceni; 8 Mateuți (nach T. D. Zlatkovskaja); 9 Satu Nou "Valea lui Voicu" (nach M. Irimia, N. Conovici); 10 Stolniceni (nach V. Sîrbu, T. Arnăuț); 11-13 Coțofenii din Dos (nach V. Zirra und Mitarbeitern); 14 Saharna Mare (nach G. D. Smirnov).
- Abb. 84. Waffen: 1 Butuceni (nach V. L. Lapușnean, I. T. Niculiță, M. A. Romanovskaja); 2 Bâzdâna-Cetate (nach C. M. Tătulea); 3 Orbeasca de Sus (nach Em. Moscalu, C. Beda); 4, 6-9 Bunești (nach V. V. Bazarciuc); 5 Stâncești (nach A. C. Florescu, S. Rață).
- Abb. 85. Pferdegeschirr: 1 Coțofenii din Dos (nach V. Zirra și colaboratorii); 2 Rudi "La șanțuri" (nach V. L. Lapușnean, I. T. Niculiță, M. A. Romanovskaja); 3, 4 Butuceni (nach I. Niculiță).
- Abb. 86. Fibeln: 1-12 Bâzdâna-Cetate (nach C. M. Tătulea); 13-15 Coțofenii din Dos (nach V. Zirra und Mitarbeitern).
- Abb. 87. Fibeln: 1-10 Bunești (nach V. V. Bazarciuc); 11-12 Coțofenii din Dos (nach V. Zirra und Mitarbeitern); 13 Butuceni (nach I. Niculiță); 14 Mășcăuți (nach I. Niculiță).
- Abb. 88. Armbänder: 1 Bunești (nach V. V. Bazarciuc); 2 Mășcăuți (nach I. Niculiță); 3 Hârtopul Mare (nach Gh. Th. Cebotarenco); 4-6 Satu Nou "Valea lui Voicu" (nach M. Irimia, N. Conovici); 7 Albești (nach D. Berciu, Em. Moscalu); 8 Pleașov (nach C. Preda); 9 Butuceni.
- Abb. 89. Schmuck: 1-3 Bunești (nach V. V. Bazarciuc); 4, 7, 8 Coțofenii din Dos (nach V. Zirra und Mitarbeitern); 6 Satu Nou "Valea lui Voicu" (nach M. Irimia, N. Conovici); 9 Rudi "La șanțuri" (nach V. L. Lapușnean, I. T. Niculiță, M. A. Romanovskaja).
- Abb. 90. Schmuck aus Glas: 1 Butuceni (nach I. Niculiță); 2, 3 Cotu-Copălău (nach P. Șadurschi, O. L. Șovan); 4, 5 Satu Nou "Valea lui Voicu" (nach M. Irimia, N. Conovici); 6-12 Bunești (nach V. V. Bazarciuc).
- Abb. 91. Butuceni. Keramikfragmente.
- Abb. 92. Doppelkonische Gefäße: 1, 4 Orbeasca de Sus; 2 Mălușteni; 3 Stâncești; 5 Zimnicea; 6 Mărgăritești (1-5 nach Em. Moscalu; 6 nach C. Preda).

- Abb. 93. Gefäße: 1-6 Butuceni (1, 5, 6 nach G. D. Smirnov; 2, 4 nach I. Niculiță); 7 Bunești (nach V. V. Bazarciuc); 8 Rudi "La șanțuri" (nach V. L. Lapușnean, I. T. Niculiță, M. A. Romanovskaja).
- Abb. 94. Glockenförmige Gefäße: 1 Coțofenii din Dos (nach V. Zirra); 2 Orbeasca de Sus (nach Em. Moscalu); 3 Bunești (nach V. V. Bazarciuc); 4 Ibănești (nach P. Șadurschi, Em. Moscalu); 5 Satu Nou "Valea lui Voicu" (nach M. Irimia, N. Conovici); 6 Butuceni; 7 Hlinjeni "La șanț" (nach N. Golțeva, M. Cașuba); 8 Ofatinți (nach A. I. Meljukova).
- Abb. 95. Tiegelförmige Gefäße: 1 Coțofenii din Dos (nach V. Zirra); 2, 3 Mărgăritești (nach C. Preda); 4-6 Satu Nou "Valea lui Voicu" (nach M. Irimia, N. Conovici).
- Abb. 96. Schüsseln: 1 Cotnari (nach Em. Moscalu); 2, 4 Albești (nach Em. Moscalu); 3, 8 Butuceni (nach I. Niculiță); 5, 7 Ibănești (nach P. Șadurschi, Em. Moscalu); 6 Stolniceni (nach V. Sîrbu, T. Arnăuț).
- Abb. 97. Schüsseln: 1 Stâncești (nach Em. Moscalu); 2-5 Butuceni; 6-8 Cotu-Copălău (nach P. Șadurschi, O. L. Șovan); 9 Cotnari (nach Em. Moscalu); 10 Hlinjeni "La șanț" (nach N. Golțeva, M. Cașuba).
- Abb. 98. Schüsseln: 1, 2, 4, 5 Butuceni; 3, 6 Hlinjeni "La șanț" (nach N. Golțeva, M. Cașuba).
- Abb. 99. Deckel: 1 Orbeasca de Sus (nach Em. Moscalu); 2 Trivalea Moșteni (nach Em. Moscalu); 3-5, 7-9 Butuceni; 6 Satu Nou "Valea lui Voicu" (nach M. Irimia, N. Conovici).
- Abb. 100. Kannen: 1, 2 Bunești (nach V. V. Bazarciuc); 3 Satu Nou "Valea lui Voicu" (nach M. Irimia, N. Conovici); 4 Coțofenii din Dos (nach V. Zirra); 5, 7 Butuceni (nach I. Niculiță); 6 Orbeasca de Sus (nach Em. Moscalu); 8 Bâzdâna-Cetate (nach C. M. Tătulea).
- Abb. 101. Tassen: 1 Albești (nach Em. Moscalu); 2 Trivalea Moșteni (nach Em. Moscalu); 3, 4 Satu Nou "Valea lui Voicu" (nach M. Irimia, N. Conovici); 5, 6 Coțofenii din Dos (nach V. Zirra); 7, 8 Bunești (nach V. V. Bazarciuc).
- Abb. 102. Becher: 1-4 Butuceni; 5, 6 Bâzdâna-Cetate (nach C. M. Tătulea); 7 Hlinjeni "La șanț" (nach N. Golțeva, M. Cașuba); 8 Mășcăuți (nach I. Niculiță).
- Abb. 103. Scheibengedrehte Schüsseln: 1, 2 Albești (nach Em. Moscalu); 3, 9 Coțofenii din Dos (nach V. Zirra); 4-6 Satu Nou "Valea lui Voicu" (nach M. Irimia, N. Conovici); 7, 8 Orbeasca de Sus (nach Em. Moscalu); 10, 11 Butuceni (nach G. D. Smirnov).
- Abb. 104. Scheibengedrehte geto-dakische Keramik: 1, 2 Bunești (nach V. V. Bazarciuc); 3-5 Coțofenii din Dos (nach V. Zirra); 6 Satu Nou "Valea lui Voicu" (nach M. Irimia, N. Conovici); 7-9 Bâzdâna-Cetate (nach C. M. Tătulea).

- Abb. 105. Butuceni. Amphoren.
 Abb. 106. Butuceni. Fragmente von Amphoren mit Stempel.
 Abb. 107. Butuceni. Fragmente von Amphoren.
 Abb. 108. Butuceni. Fragmente von Amphoren.
 Abb. 109. Pivdennoe. Amphoren und Fragmente von Amphoren (nach A. G. Sal'nikov).
 Abb. 110. Fragmente von Amphoren: 1-3 Căscioarele "D'aia parte" (nach V. Sirbu); Hlinjeni "La șanț" (nach N. Golțeva, M. Cașuba); 5 Satu Nou (nach I. Bruiako, E. Novîtkii); 6, 7 Trivalea Moșteni (nach Em. Moscalu, C. Beda).

Topografia cetăților

Tabelul 1

Nr	Obiectivul	Altitudine (m)	Forma de relief				Zona geografică							Sursa acvatică				
			Promontoriu	Platou	Mal abrupt	Platou jos	Versant	Pod.Centr.Mold.	Pod.Sucevei	Pod.Getic	Pod.Dobrogei	Înălț.Nistrului	Zona Subcarpat.	Câmp.Română	Stepa Bugzac	Râu	Pârâu	Lac
1	Albești		+												+			
2	Arsura		+					+							+			
3	Baia		+										+		+			
4	Balomirești-Băra			+				+							+			
5	Balotești		+							+					+			
6	Bârca													+			+	
7	Băzdăna-Cetate		+							+					+			
8	Băzdăna-Cucuioava		+							+					+			
9	Beidaud	25		+							+					+		
10	Beștepe			+							+					+		
11	Brabova		+														+	
12	Broșteni			+						+						+		
13	Brăhășești			+						+						+		
14	Bucovăț-Cârțigiei	159			+			+								+		
15	Bucovăț-Jidovii		+							+						+		
16	Bucovăț-Malul Lupului	50	+							+						+		
17	București-Radu Vodă			+										+		+		
18	Budeasa Mică			+										+		+		
19	Buhalnița					+			+									+

[illegible]

[illegible][illegible]

Sistemul defensiv

Tabelul 2

Nr	Obiectivul	S (ha)	Forma incintei					Config. element. defensive			Elemente defensive								
			Triunghi	Ovală	Rotundă	Semireol.	Patulat.	Polygon	Drept	Arctuit	Potcoavă	Circular	Sanț	Val	Palisadă	Zid cărămidă	Zid piatră	Turn	Bastion
1	Albești	2,5	+										+				1	1	
2	Arsura	25		+													2	2	
3	Bata	1,5	+									+					1	1	
4	Balomirești-Băra	7					+										1	1	
5	Bărca																1	1	
6	Băzdăna-Cetate faza I	0,84	+											+			1	1	
7	Băzdăna-Cetate faza II	0,84	+											+		1			
8	Băzdăna-Cucuiuoa		+										+				1	1	
9	Beidaud	2,5		+													2	2	
10	Beștepe	25						+									1	2	
11	Brabova		+								+						1	3	
12	Broșteni																1	1	
13	Brăhășești	10		+										+			2		1
14	Bucovăț-Cârligei	30						+		+							1	1	
15	Bucovăț-Jidovii		+								+						1	1	
16	Bucovăț-Malul Lupului		+										+				1	1	
17	București-Radu Vodă																1		
18	Budeasa Mică																		
19	Buhalnița			+													1	1	
20	Bunești	12						+						+			1	1	
21	Butuceni (faza II)	0,35						+		+							2	2	
21a	Butuceni (faza III)	0,86						+		+				+			2	2	1

21b	Butuceni (faza IV)																		
22	Căterinova	0,2	+						+				2	2					
23	Căciulatu									+			1	1					
24	Căpreni												1	1					
25	Căscioarele (faza I)	2,5						+					1	1	1				
25a	Căscioarele (faza II)	2,5						+					1	1		1			
25b	Căscioarele (faza III)	2,5						+					1	1					
26	Cândești (faza I)			+									1	1			1		
26a	Cândești (faza II)			+									1	1					
27	Cociulia	12		+						+			1	1					
28	Codreanca	0,8			+								1	1					
29	Cogălniceni	2,5				+							1	1					
30	Coslugea												1	1					
31	Cot	1,4		+					+				1	1					
32	Cotnari	4,5						+					2	4					
33	Cotu-Copălaș (faza I)	5						+							1				
33a	Cotu-Copălaș (faza II)	5						+					1	1					
34	Cofofenii din Dos (faza I)	3,5	+							+			1	1		1		1	
34a	Cofofenii din Dos (faza II)	3,5	+							+			1	1					
35	Crețești	7						+					1	1					
36	Crivești	1,5		+									1	1					
37	Cunicea												3	3					
38	Curatura	0,4					+		+				1	1					
39	Dăscova	1,8			+					+			1	1					
40	Dersca	50						+					1	1					
41	Dobrești												1	1					
42	Dochia	25					+						1	1					
43	Dridu-Metereze												1	1					
44	Durlești	0,4			+							+	1	1					

[illegible]

[illegible][illegible]

Principalele vestigii și diapazonul lor cronologic

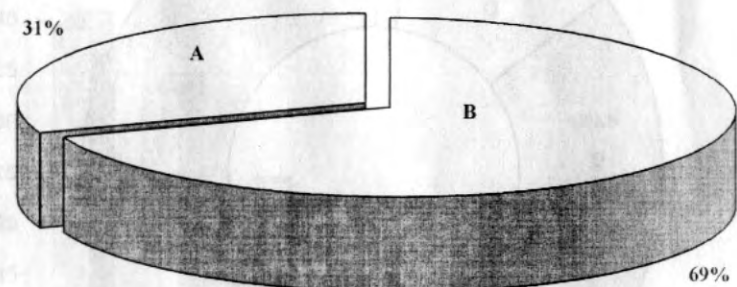
Tabelul 3

Nr	Obiectivul	Locuințe	Gropi menajere	Ateliere	Constr. de cult	Unelte	Arme	Piese harnașam.	Podobe	Monede	Ceramică		Cronologie
											locală	import	
1	Albești	+	+			+	+	+	+		+	+	IV-III a. Chr
2	Arsura		+								+	+	IV-III a. Chr
3	Baia										+		IV-III a. Chr
4	Balomirești-Băra										+	+	IV-III a. Chr
5	Balotești										+		IV-III a. Chr
6	Bârca										+	+	IV-III a. Chr
7	Băzdăna-Cetate	+	+	+		+	+		+		+	+	IV-III a. Chr
8	Băzdăna-Cuciuoava										+	+	III-II a. Chr
9	Beidaud	+	+								+	+	VI-III a. Chr
10	Beștepe										+	+	IV-III a. Chr
11	Brabova										+		IV-I a. Chr
12	Broșteni										+		IV-III a. Chr
13	Brăhășești										+	+	IV-III a. Chr
14	Bucovăț-Cârlogei	+	+								+	+	V-III a. Chr
15	Bucovăț-Jidovii										+		V-III a. Chr
16	Bucovăț-Malul Lupului										+		V-III a. Chr
17	București-Radu Vodă										+		III-II a. Chr
18	Budeasa Mică										+		III-II a. Chr
19	Buhănița										+		IV-III a. Chr
20	Bunești	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	IV-II a. Chr

21	Butuceni	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	VI-III a. Chr
22	Căterinovca										+		IV-III a. Chr
23	Căciulatu										+		IV-III a. Chr
24	Căpreni										+		IV-III a. Chr
25	Căscioarele „D'aia parte”	+	+		+	+	+		+		+	+	IV-III a. Chr
26	Cândești	+		+		+					+	+	VI a.-I p. Chr
27	Cociulia										+		IV-III a. Chr
28	Codreanca										+		IV-III a. Chr
29	Cogălniceni										+		IV-III a. Chr
30	Coslugea										+		III-II a. Chr
31	Cot										+		IV-III a. Chr
32	Cotnari	+				+	+		+		+	+	IV-III a. Chr
33	Cotu-Copălău	+	+			+					+	+	V-III a. Chr
34	Cotofenii din Dos	+	+			+	+	+	+		+	+	IV-III a. Chr
35	Crețești										+		V-III a. Chr
36	Crivești										+		IV-III a. Chr
37	Cunicea										+		IV-III a. Chr
38	Curatura										+		IV-III a. Chr
39	Dăscova										+		IV-III a. Chr
40	Dersca										+		IV-III a. Chr
41	Dobrești										+		IV-III a. Chr
42	Dochia	+									+		IV-III a. Chr
43	Dridu-Metereze										+		IV-III a. Chr
44	Durlești										+		IV-III a. Chr
45	Fedești										+		IV-III a. Chr
46	Gemeni						+				+		IV-III a. Chr
47	Ghercești										+		III a. Chr
48	Ghiliceni										+		IV-III a. Chr
49	Godeni										+		IV-III a. Chr
50	Hansca										+	+	IV-III a. Chr

[illegible]

111	Stoia	+							+						IV-III a. Chr
112	Stoia-Toiaga								+						IV-III a. Chr
113	Stolniceni									+				+	IV-III a. Chr
114	Stroiești														IV-III a. Chr
115	Suruceni									+					IV-III a. Chr
116	Șimnicu de Sus „Izvor“													+	IV-III a. Chr
117	Tătărauca Nouă VIII													+	IV-III a. Chr
118	Târzii													+	IV-III a. Chr
119	Temeleuți													+	IV-III a. Chr
120	Tinosul	+				+							+	+	IV-III a. Chr
121	Todrești													+	IV-III a. Chr
122	Tolocănești													+	IV-III a. Chr
123	Trivalea Moșteni									+				+	VI-III a. Chr
124	Tudora I													+	IV-III a. Chr
125	Tudora II													+	IV-III a. Chr
126	Tulcea													+	IV-I a. Chr
127	Tahnați													+	IV-III a. Chr
128	Tăreuca													+	IV-III a. Chr
129	Ticleni									+				+	IV-II a. Chr
130	Udobnoe													+	IV-III a. Chr
131	Vânători													+	IV-III a. Chr
132	Vârț													+	IV-III a. Chr
133	Verbicioara									+				+	IV-III a. Chr
134	Vertiujeni													+	V-III a. Chr
135	Victoria-Stăuceni													+	IV-III a. Chr
136	Voita													+	IV-III a. Chr
137	Vutcani													+	IV-I a. Chr
138	Zimnicea	+				+								+	IV-III a. Chr
										+				+	IV-I a. Chr

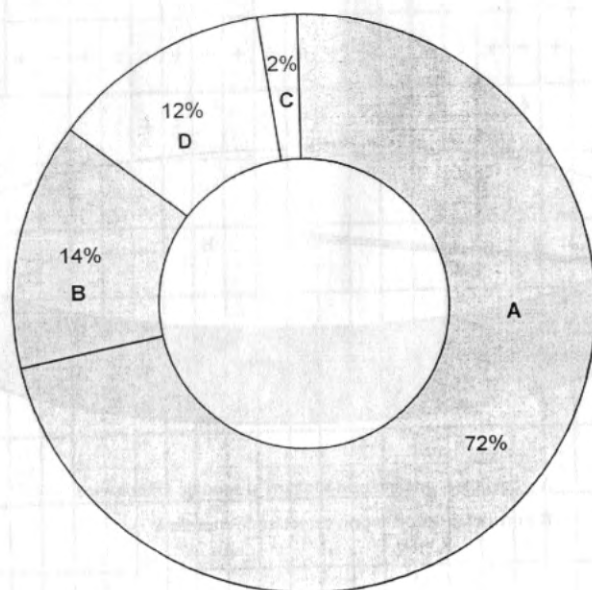

A Fortificații studiate prin săpături și sondaje arheologice

B Fortificații studiate prin cercetări de suprafață

Diagrama 1.

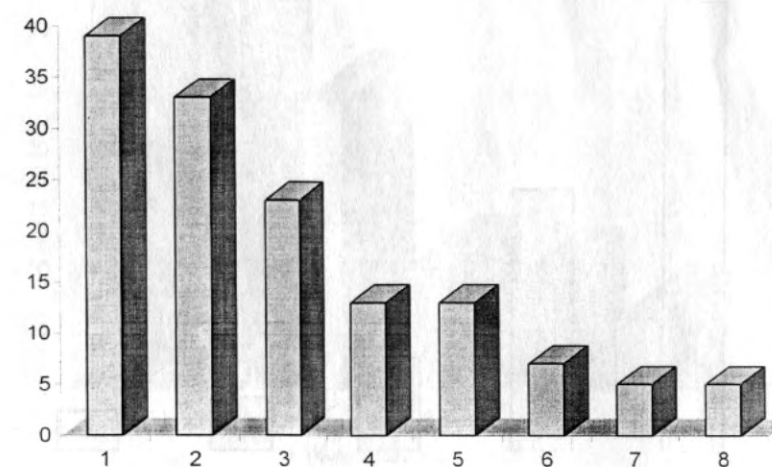
Gradul de cercetare a fortificațiilor geto-dacice din secolele VI-III a. Chr.

- A** Fortificații amplasate în apropierea râurilor
B Fortificații amplasate în apropierea pârâurilor
C Fortificații amplasate în apropierea altor surse de apă
D Fortificații amplasate la distanță de sursele de apă

Diagrama 2.

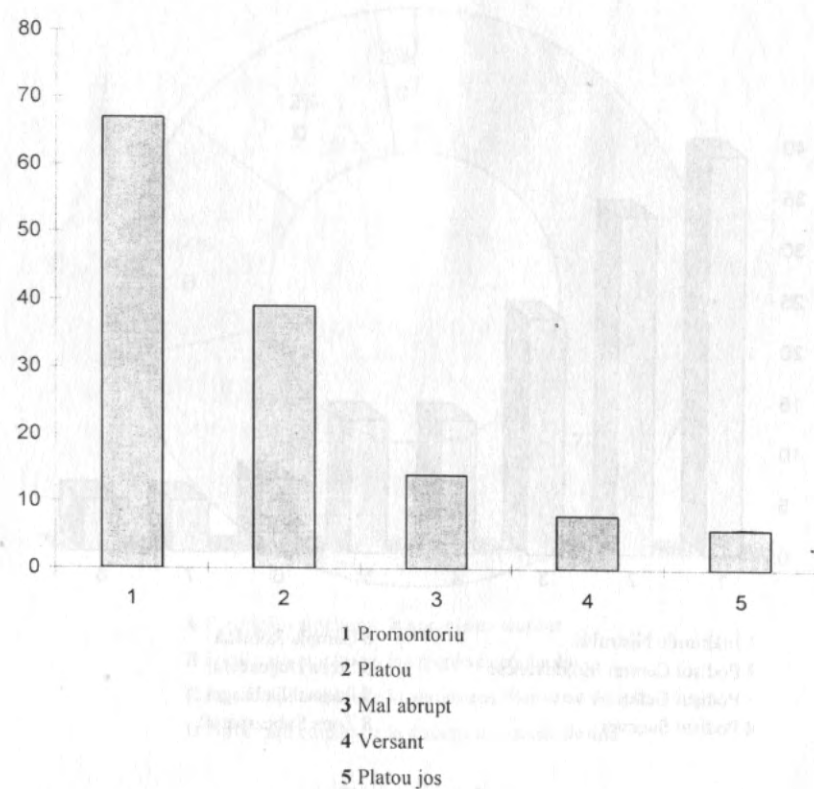
Amplasarea fortificațiilor în dependență de sursele de apă.

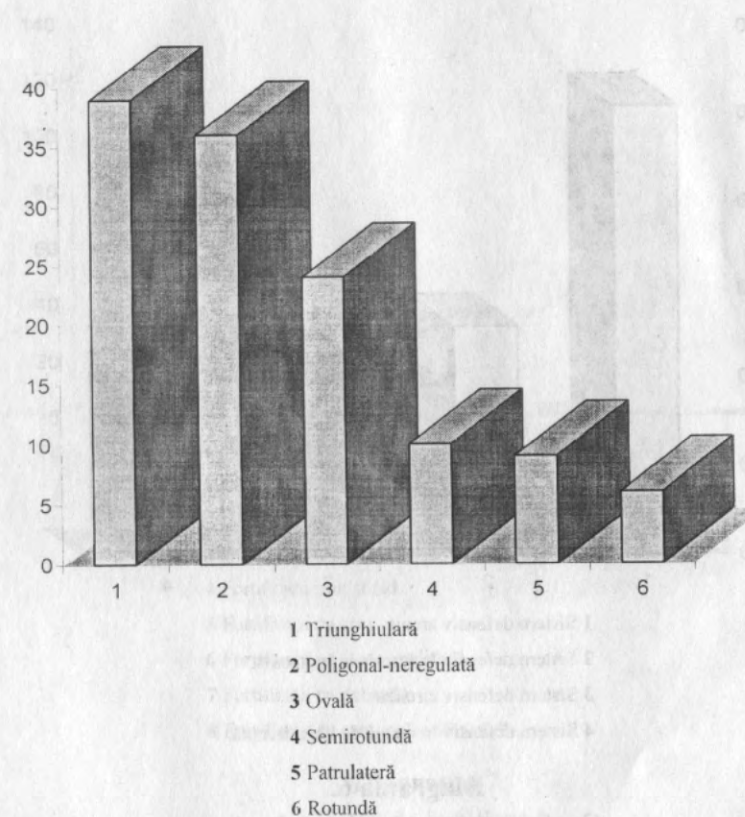
- 1 Înălțimile Nistrului
 2 Podișul Central Moldovenesc
 3 Podișul Getic
 4 Podișul Sucevei
 5 Câmpia Română
 6 Stepă Bugeacului
 7 Podișul Dobrogei
 8 Zona Subcarpatică

Diagrama 3.

Distribuirea fortificațiilor în dependență de zonele geografice.

Diagrama 4.

Distribuirea fortificațiilor în dependență de formele de relief.

Diagrama 5.

Forma incintei.

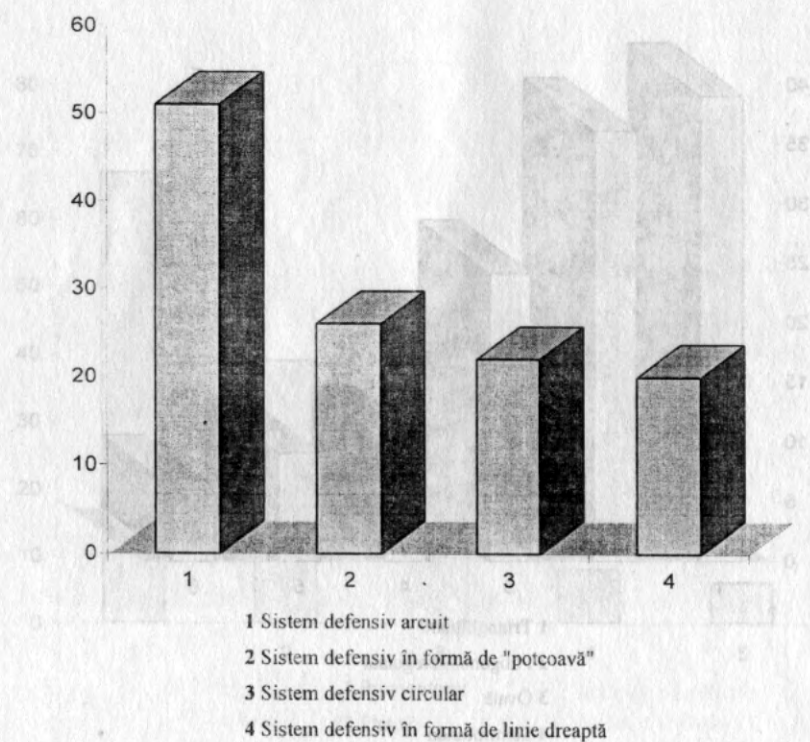

Diagrama 6.
Configurația sistemului defensiv.

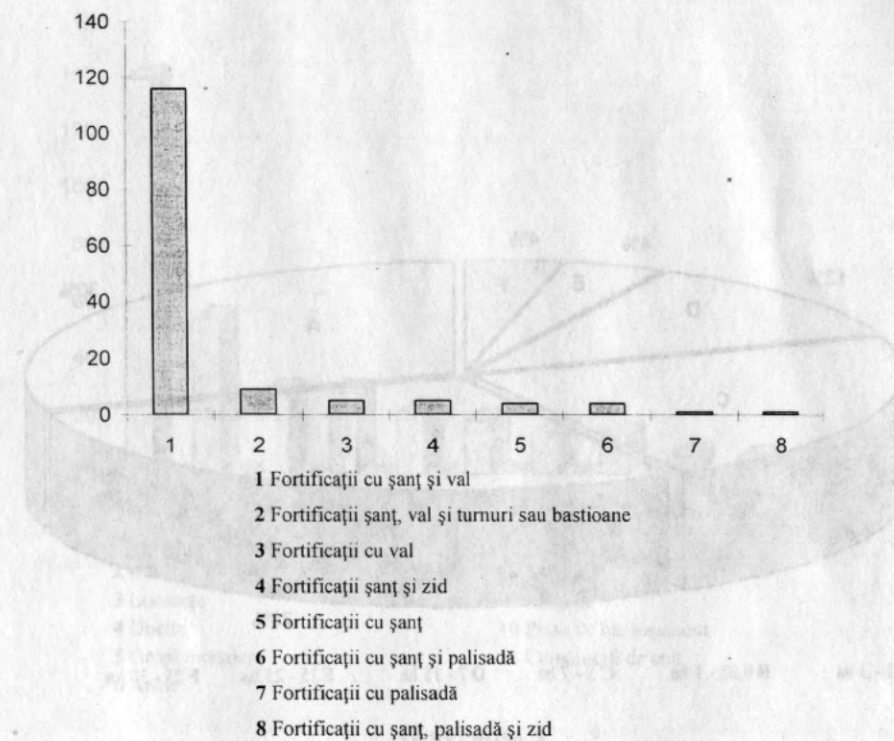
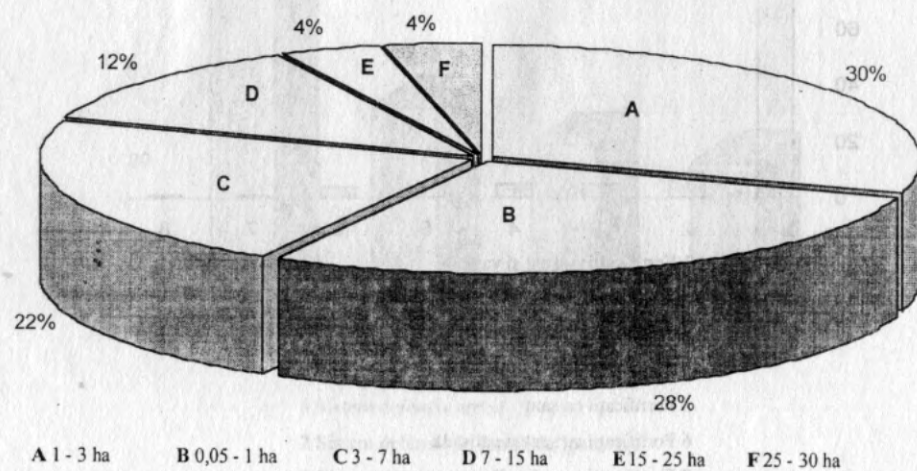
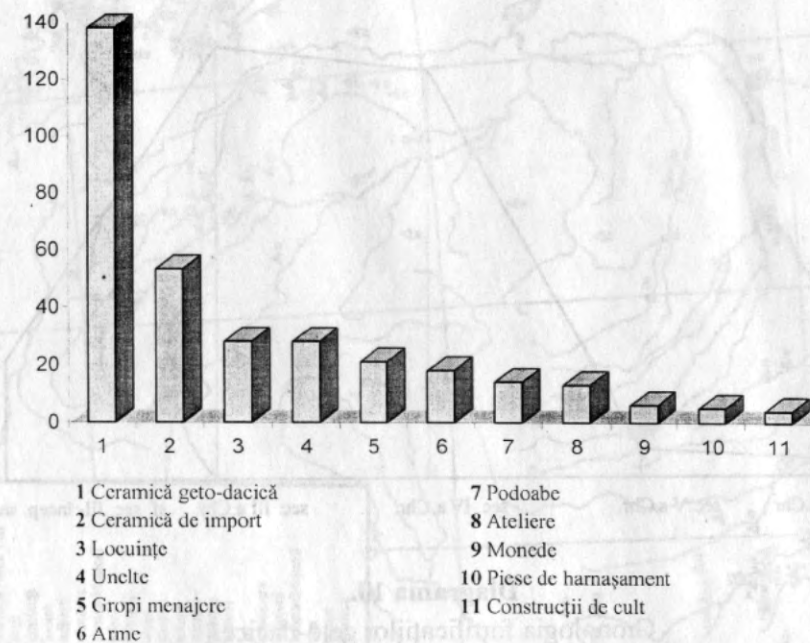

Diagrama 7.
Tipuri de fortificații.

Diagrama 8.

Suprafața fortificațiilor geto-dacice.

Diagrama 9.

Principalele vestigii descoperite în cetăți.

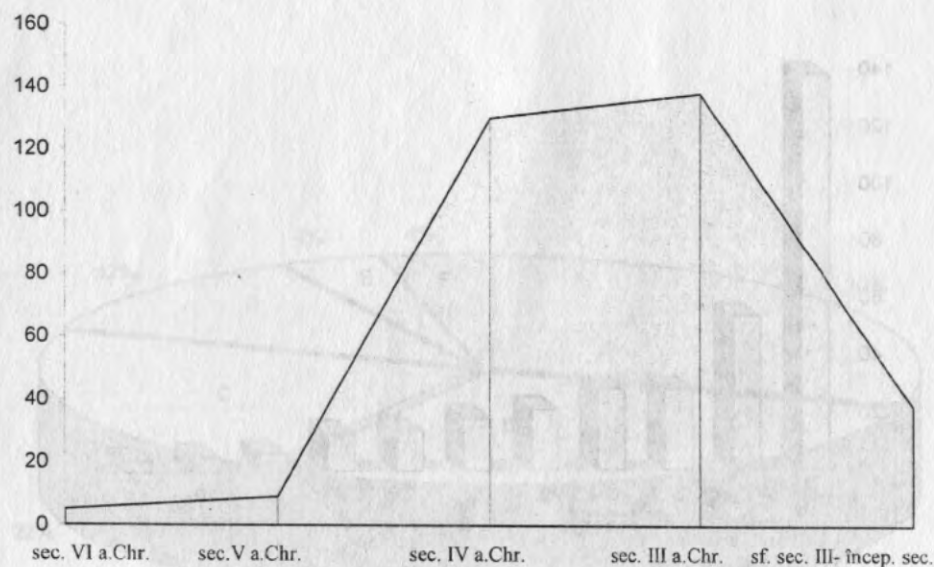
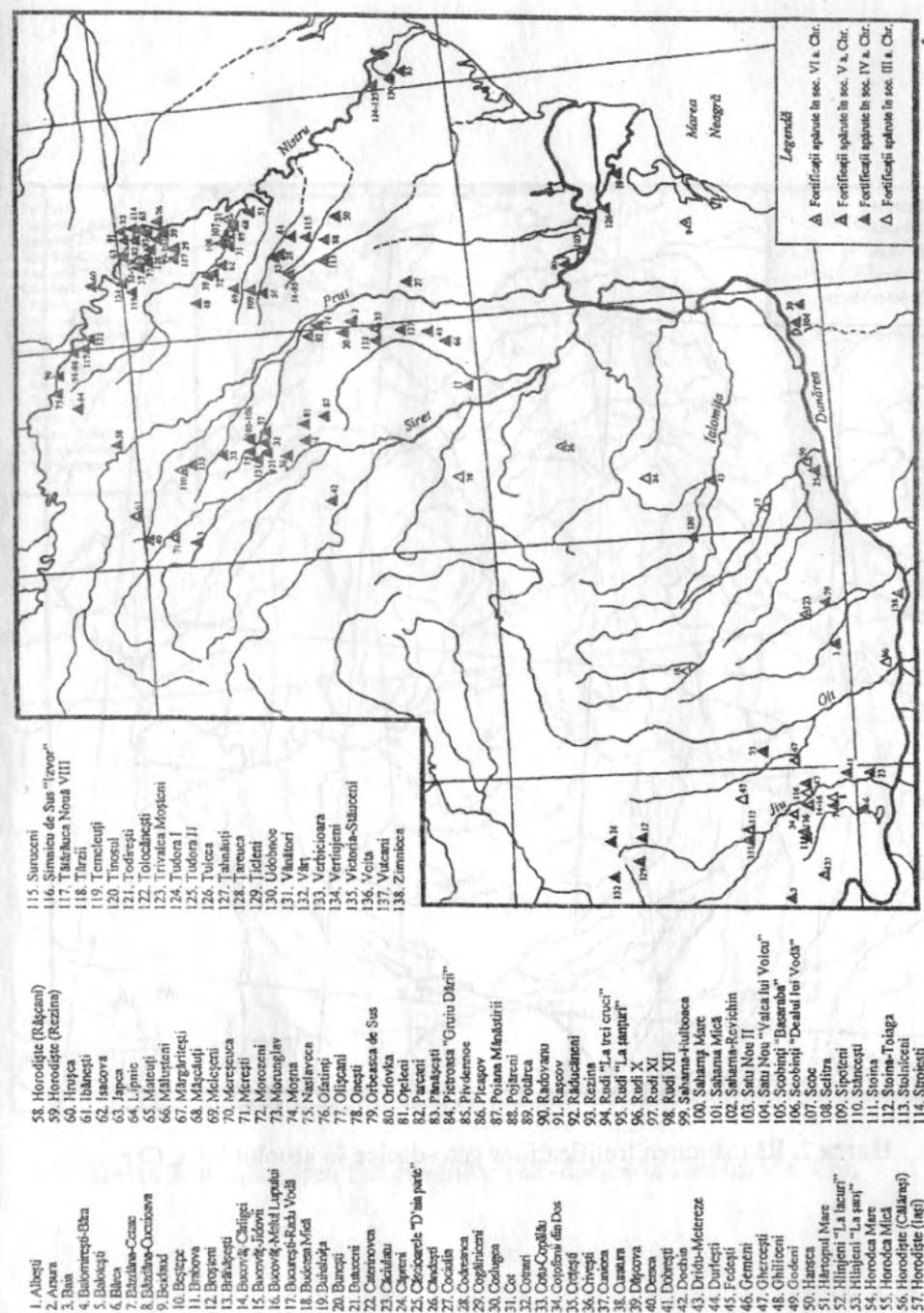
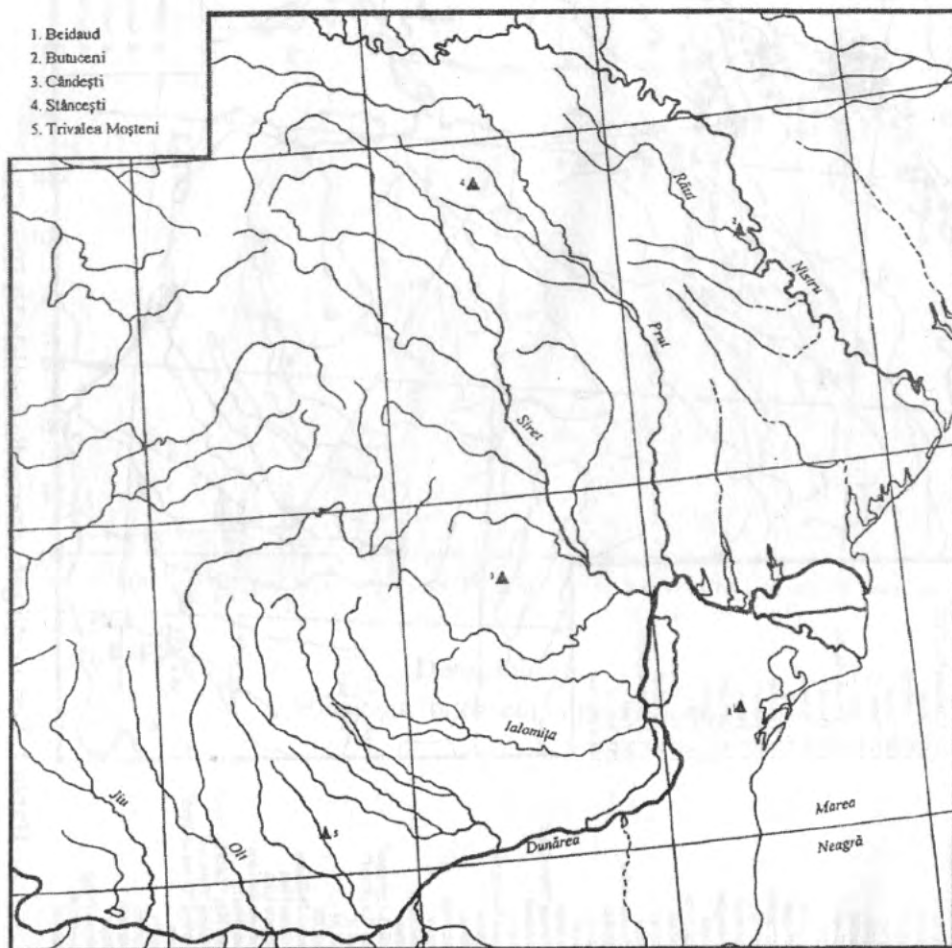

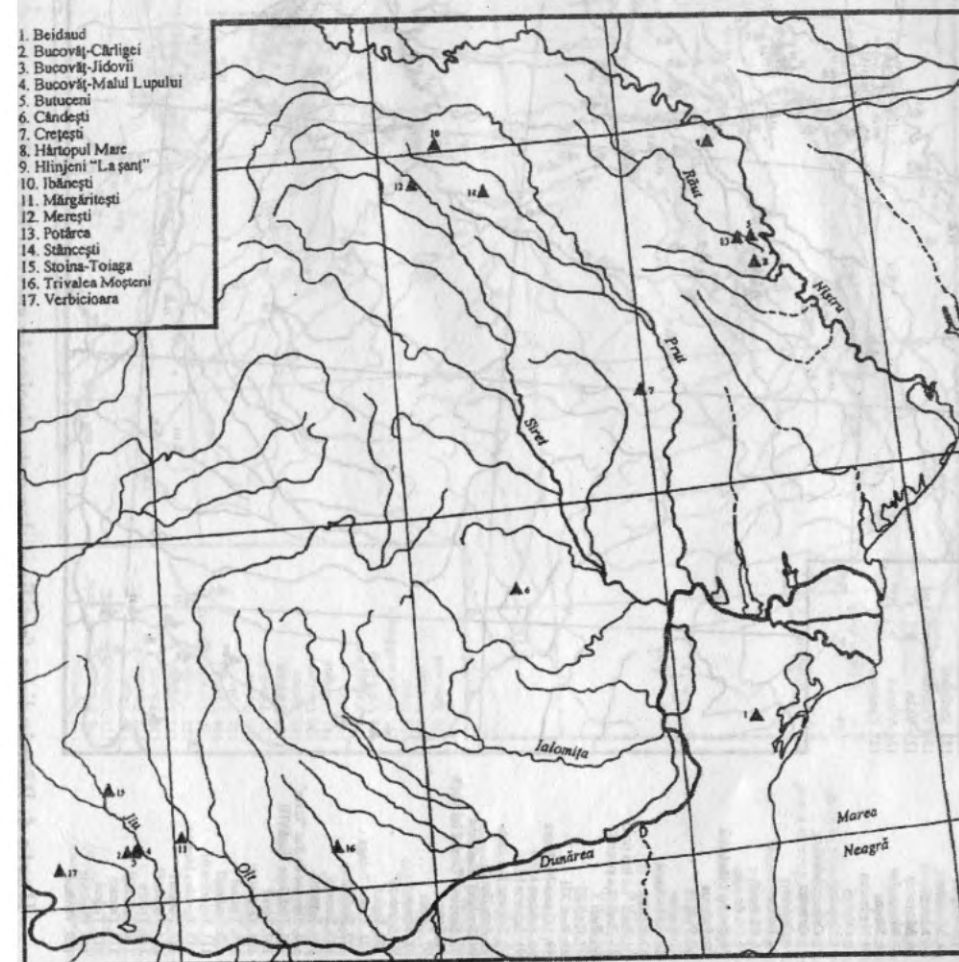
Diagrama 10.
Cronologia fortificațiilor geto-dacice.

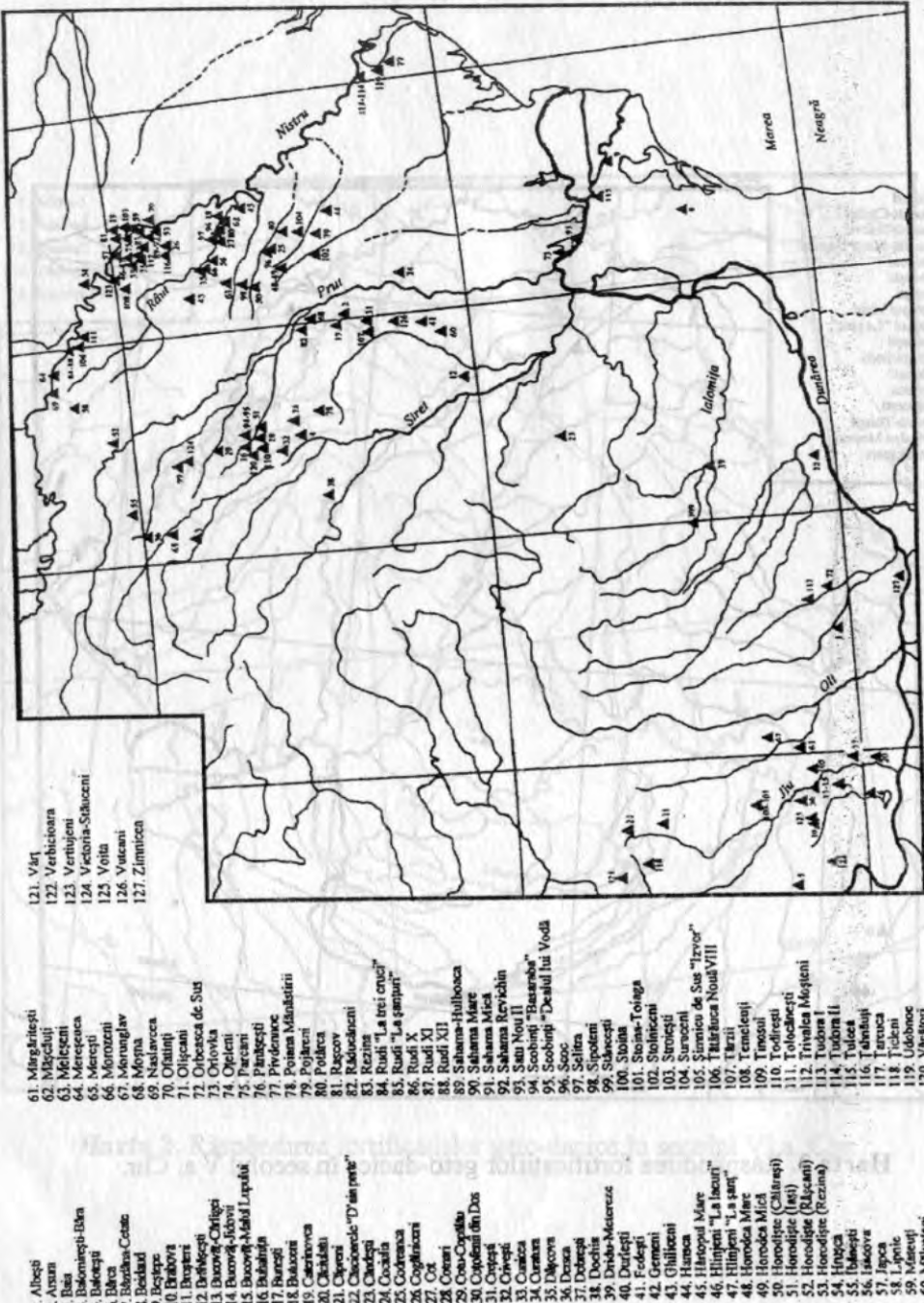
Harta 1. Fortificații geto-dacice din secolele VI-III a. Chr.

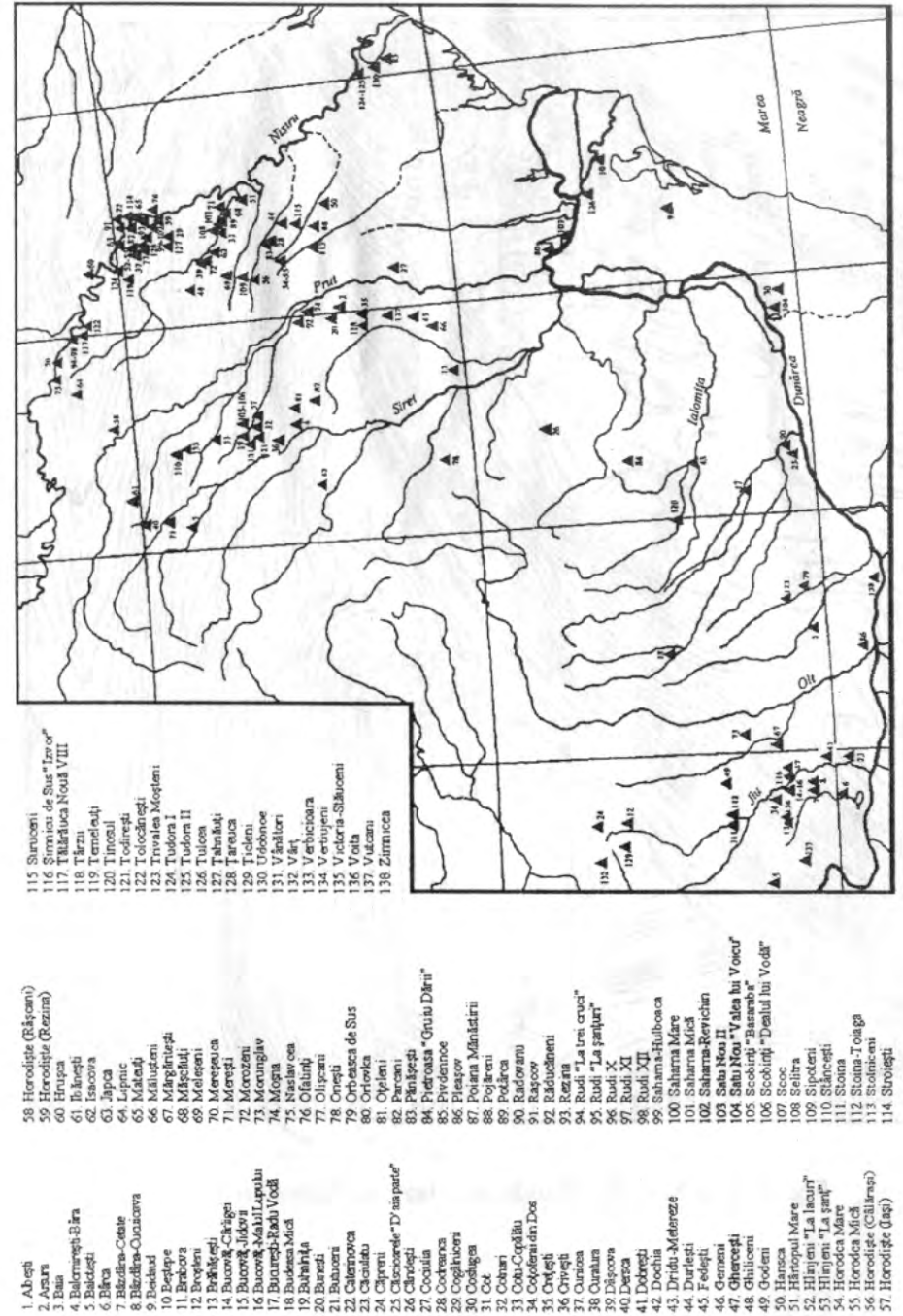
Harta 2. Răspândirea fortificațiilor geto-dacice în secolul VI a. Chr.

Harta 3. Răspândirea fortificațiilor geto-dacice în secolul V a. Chr.

Harta 4. Răspândirea fortificațiilor geto-dacice în secolul IV a. Chr.

Harta 5. Răspândirea fortificațiilor geto-dacice în secolul III a. Chr.

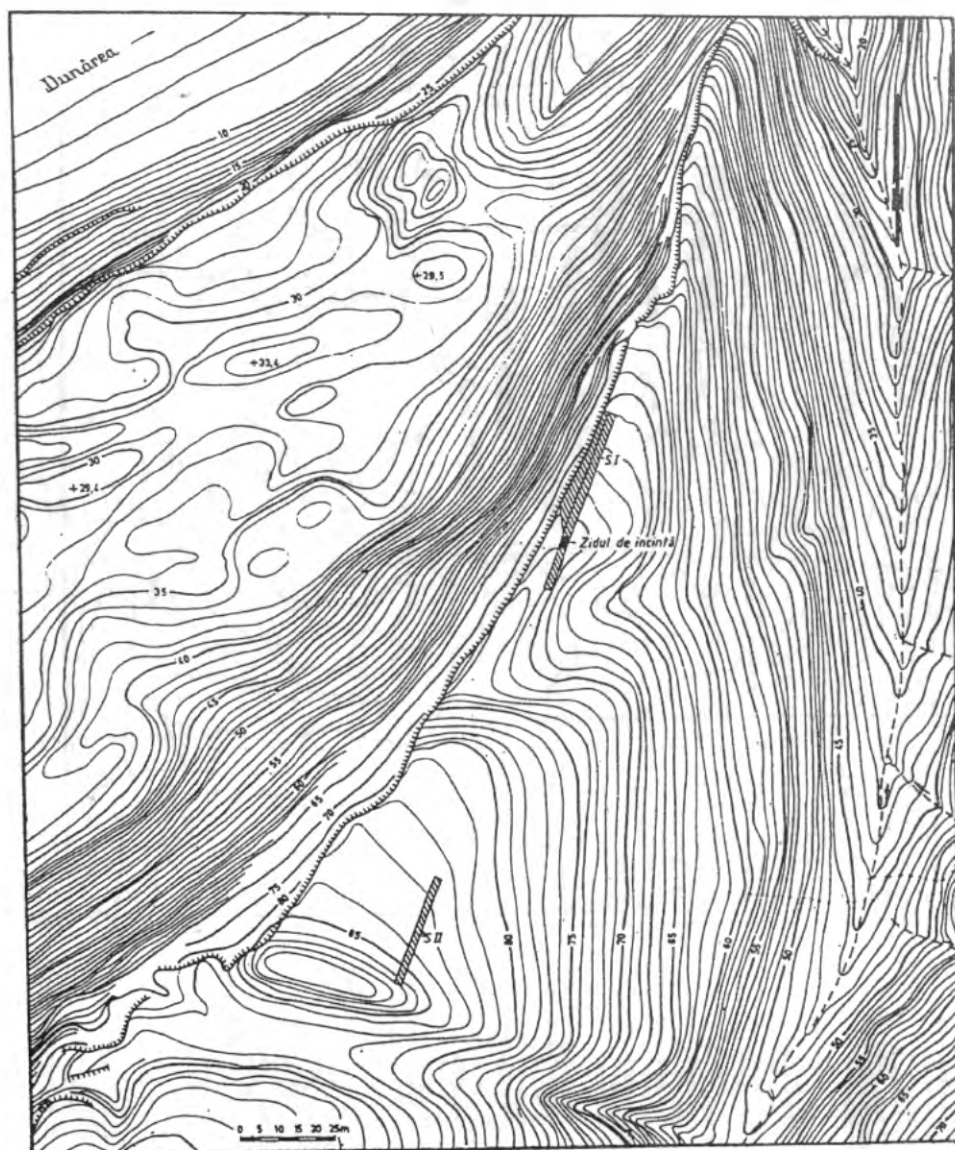

Fig. 1. Satu Nou. Fortificația din punctul "Valea lui Voicu".

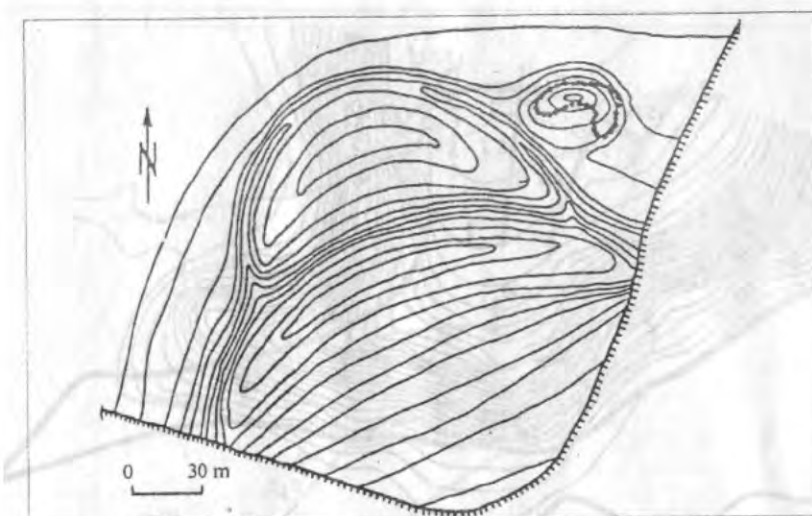

Fig. 2. Saharna Mică. Planul cetății.

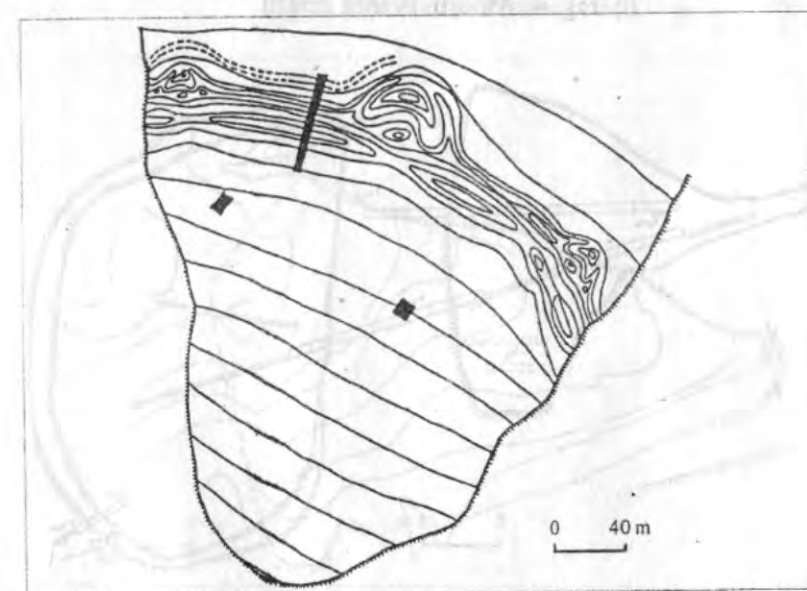

Fig. 3. Saharna Mare. Planul cetății.

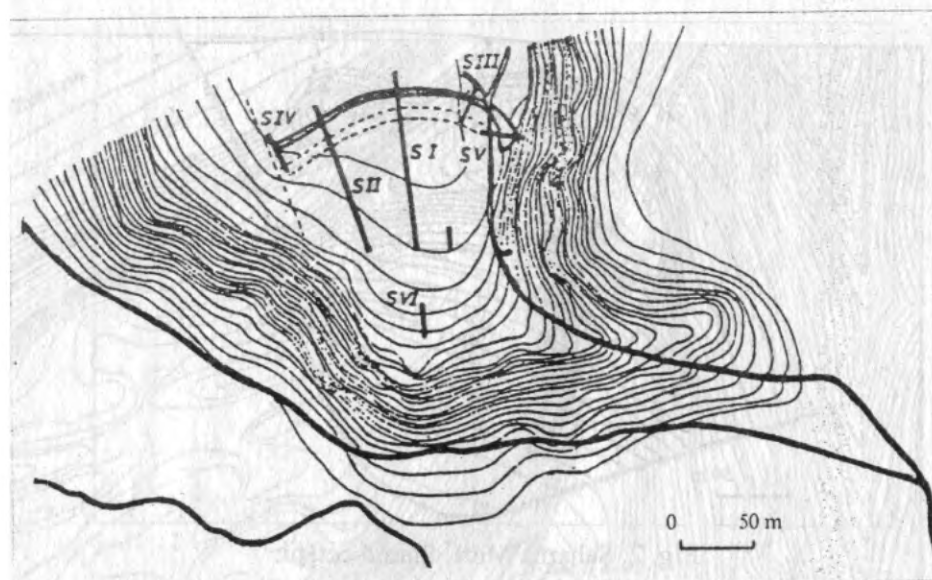

Fig. 4. Albești. Planul cetății.

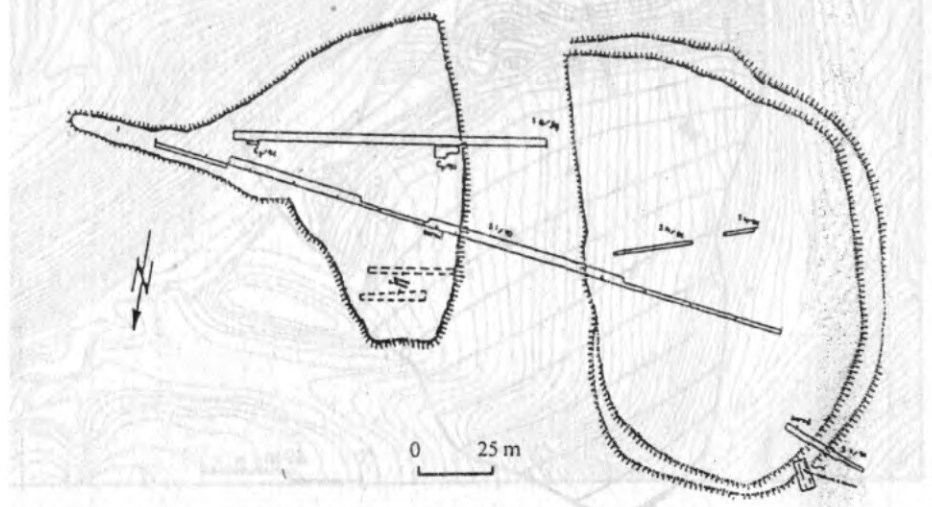

Fig. 5. Bâzdâna-Cetate. Planul cetății.

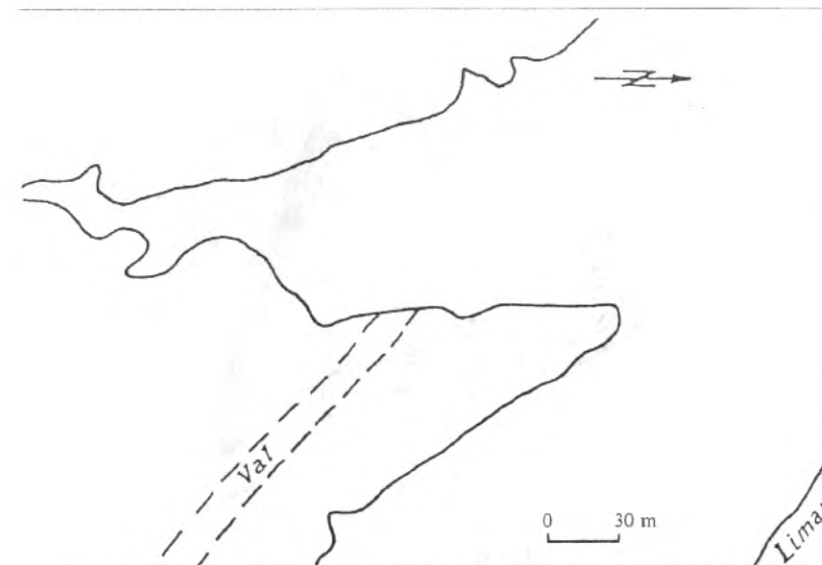

Fig. 6. Pivdennoe. Planul cetății.

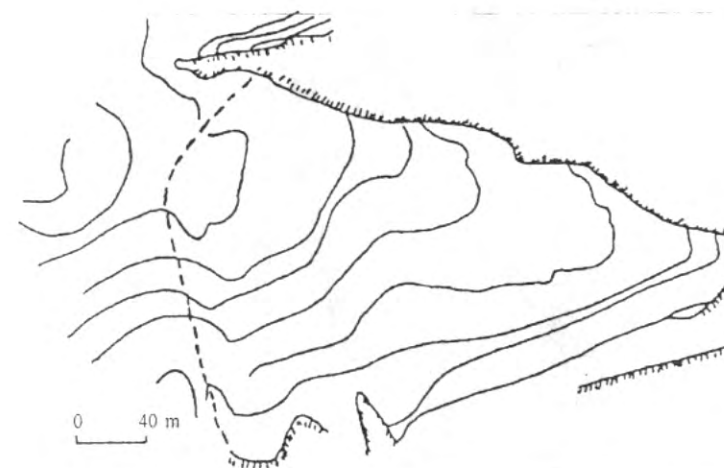

Fig. 7. Coțofenii din Dos. Planul cetății.

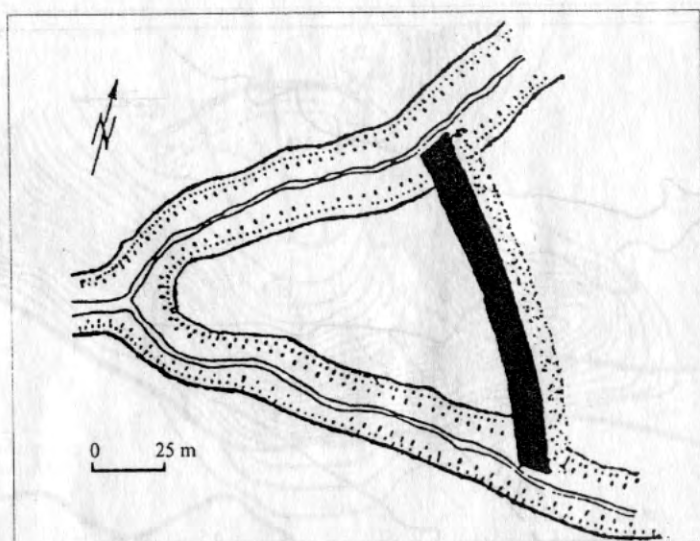

Fig. 8. Morunglav. Planul cetății.

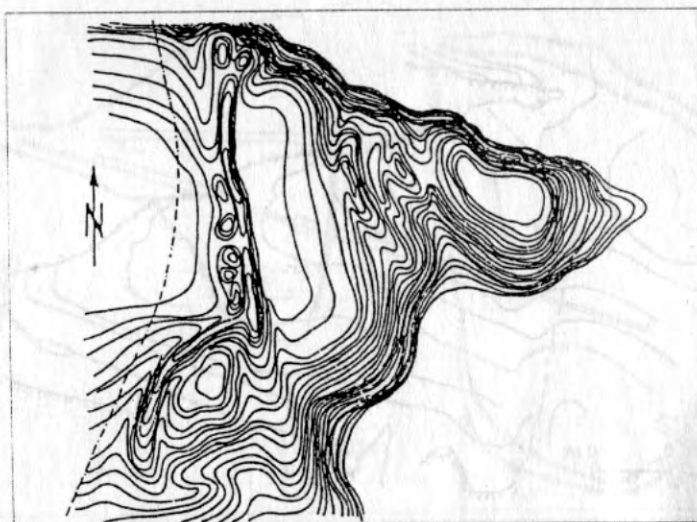

Fig. 9. Rudi "La șanțuri". Planul cetății.

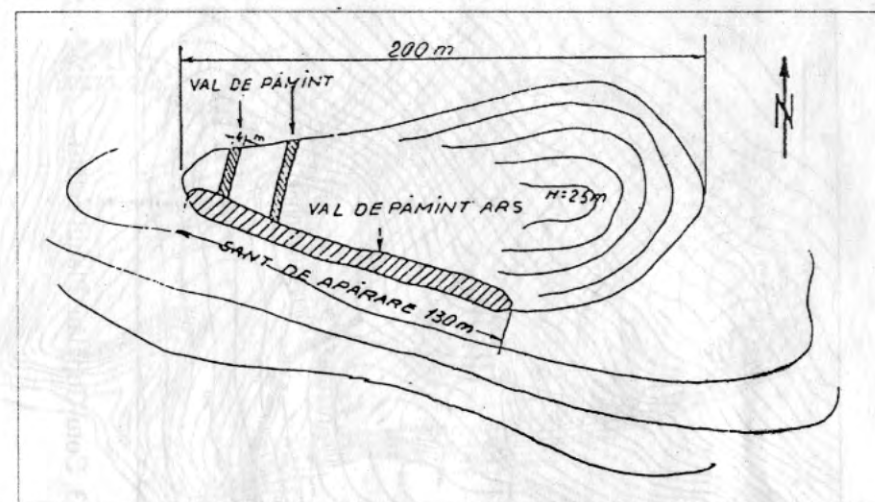

Fig. 10. Brabova. Planul cetății.

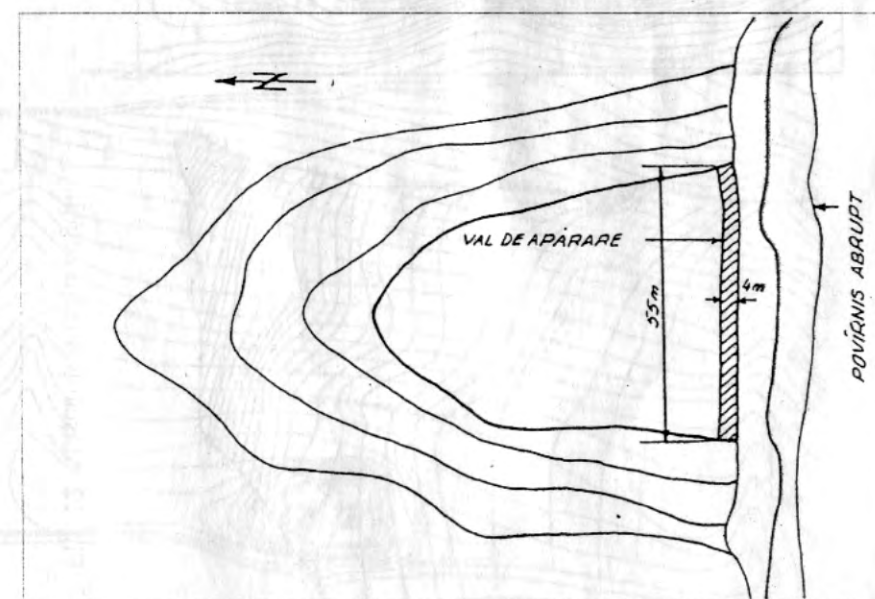

Fig. 11. Voita. Planul cetății.

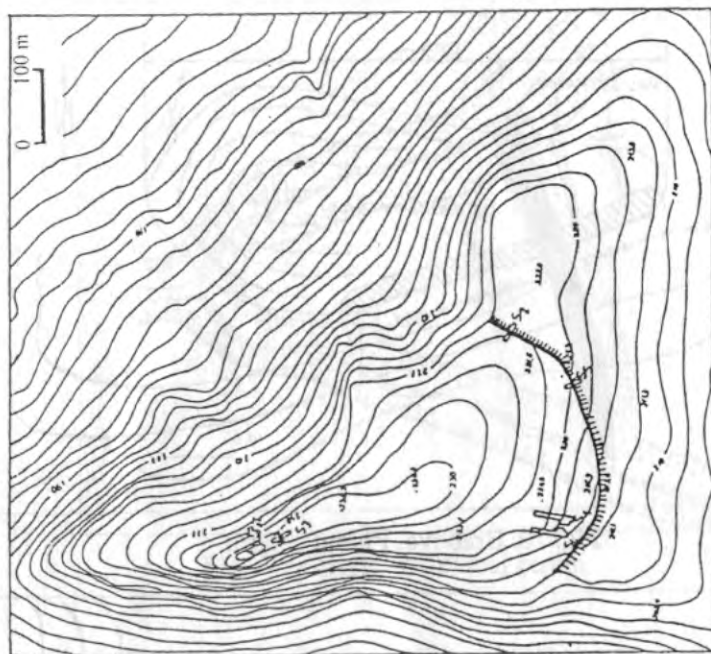

Fig. 13. Cotu-Copăluș. Planul cetății.

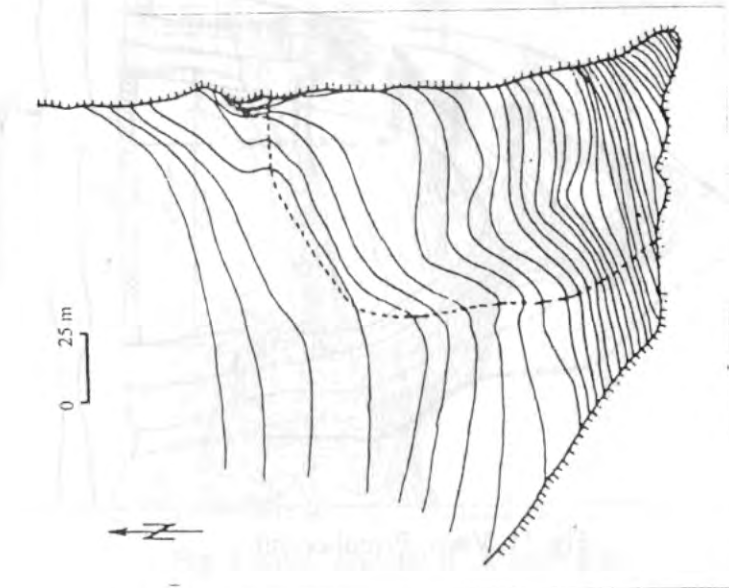

Fig. 12. Mășcăuți. Planul cetății.

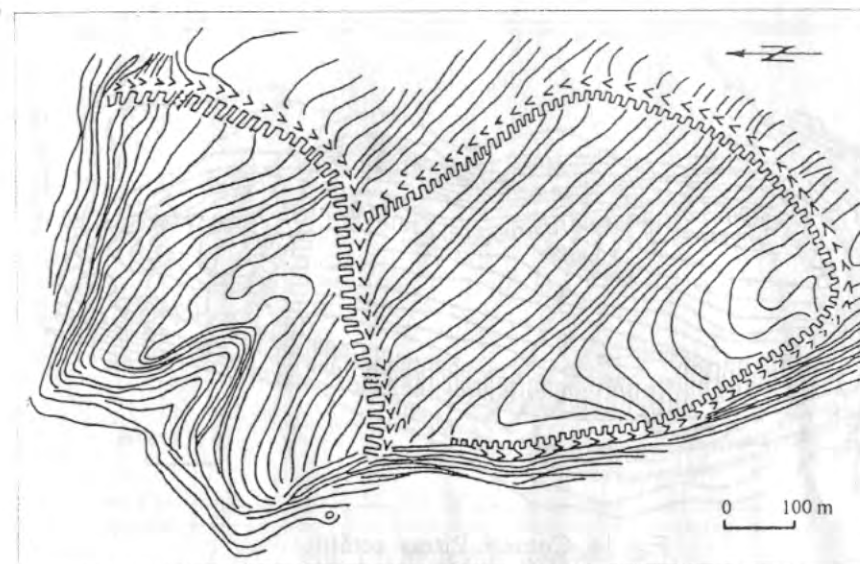

Fig. 14. Stăncești. Planul cetății.

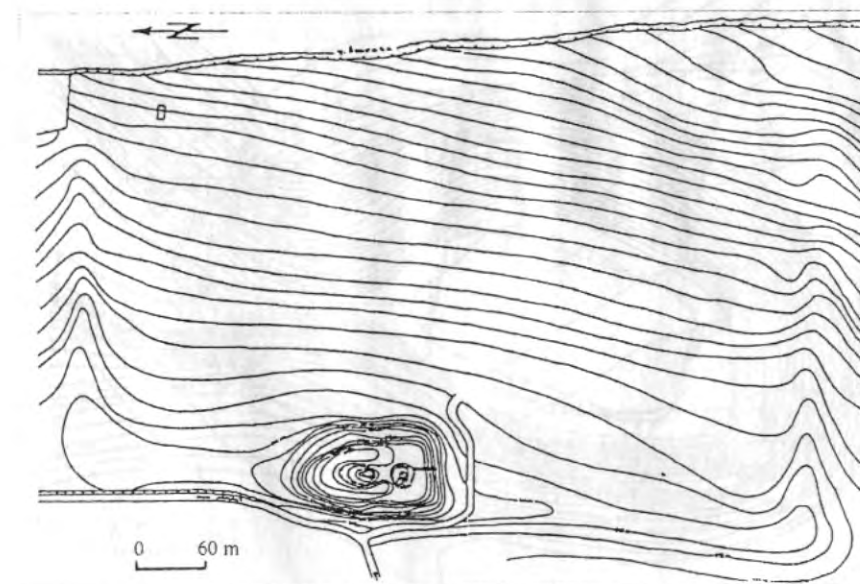

Fig. 15. Dochia. Planul cetății.

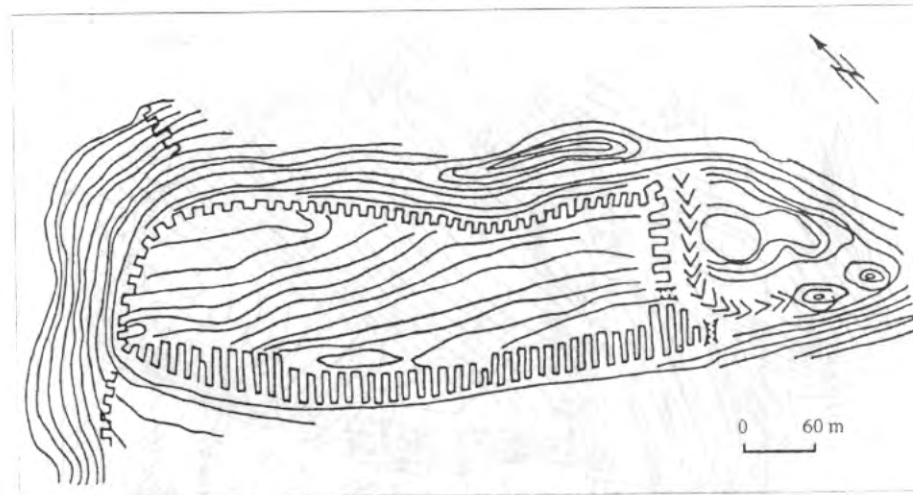

Fig. 16. Cotnari. Planul cetății.

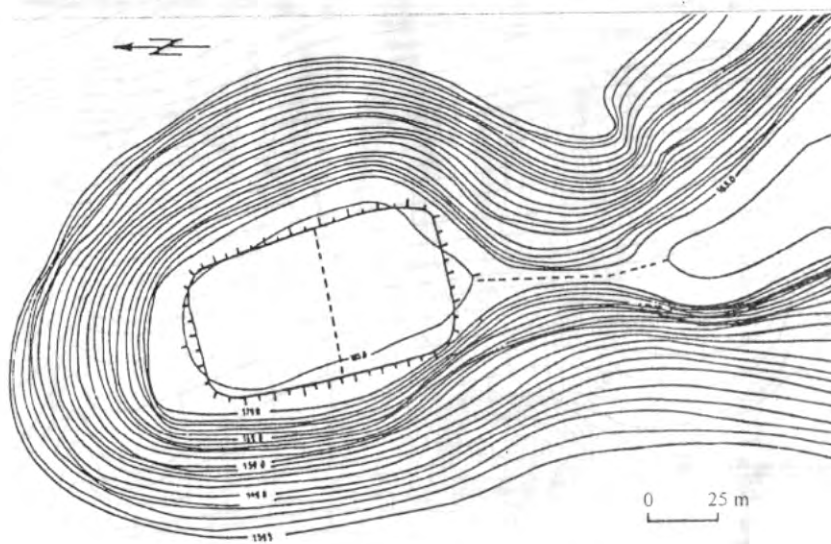

Fig. 17. Hansca. Planul cetății.

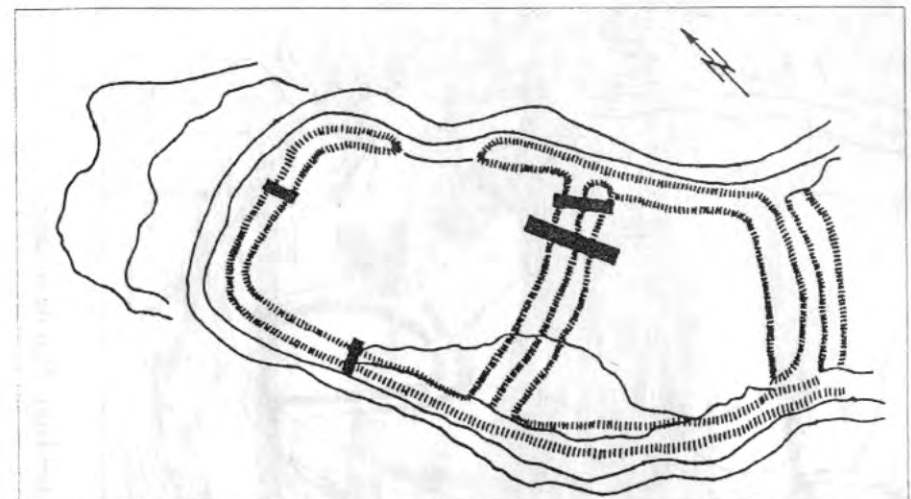

Fig. 18. Merești. Planul cetății.

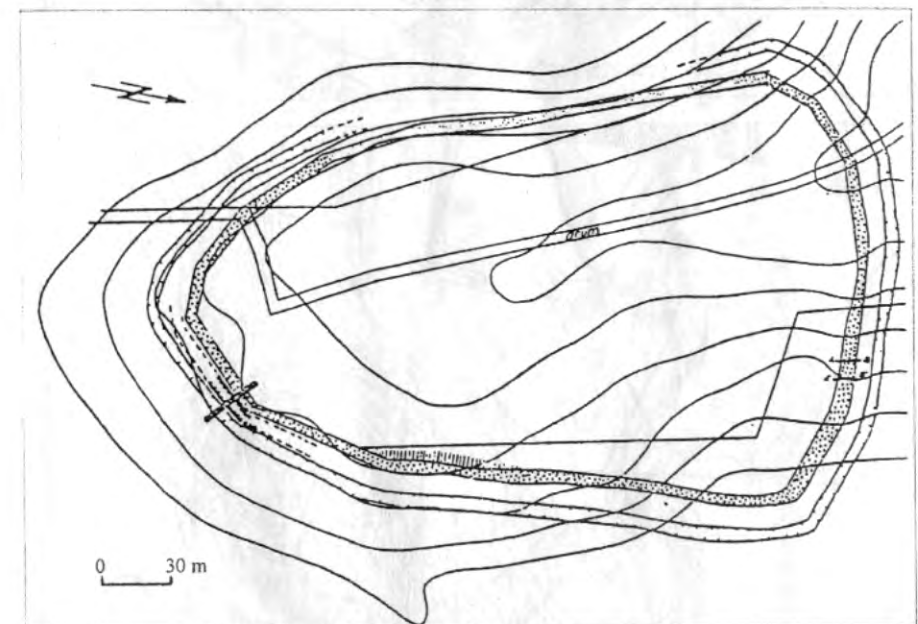

Fig. 19. Brăhăsești. Planul cetății.

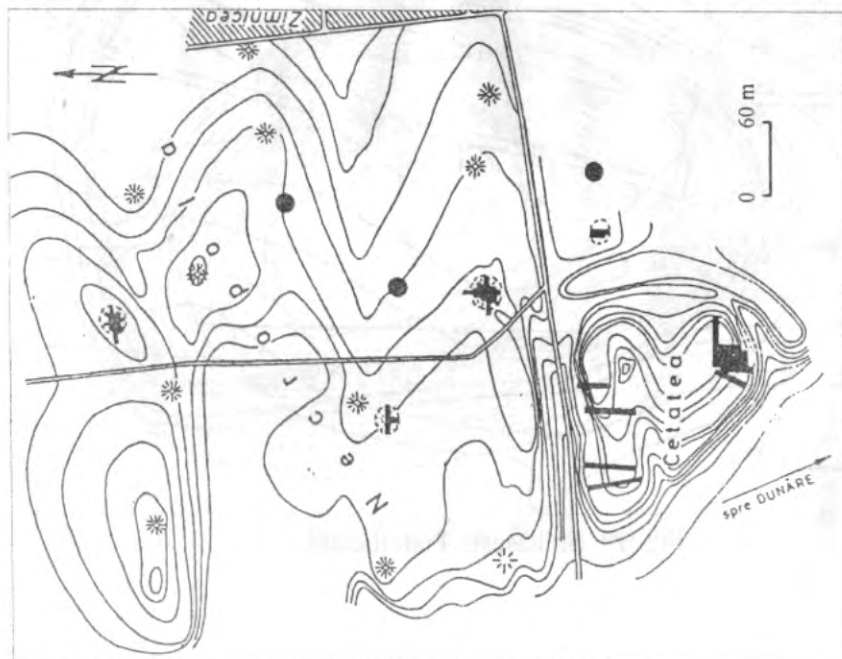

Fig. 20. Zimnicea. Plan de situație.

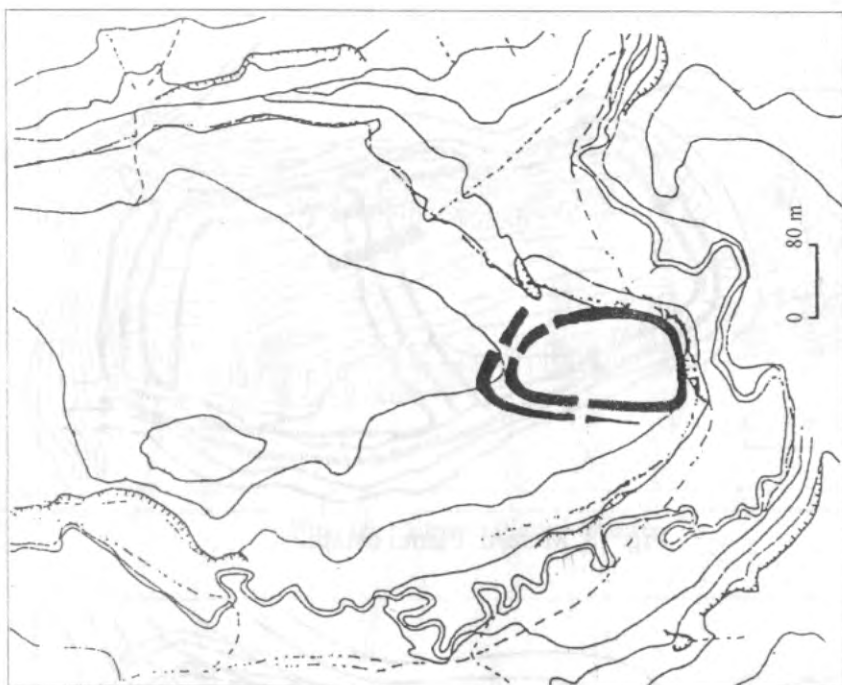

Fig. 21. Beidaud. Plan de situație.

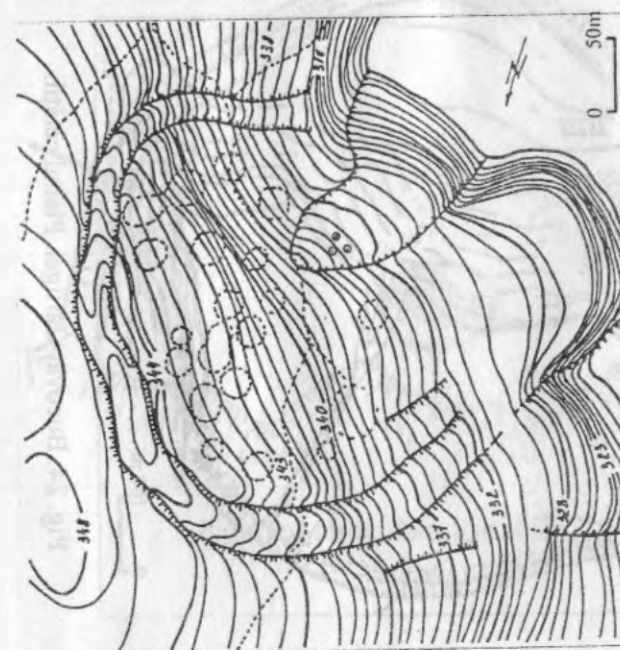

Fig. 22. Stolnicieni. Planul cetății.

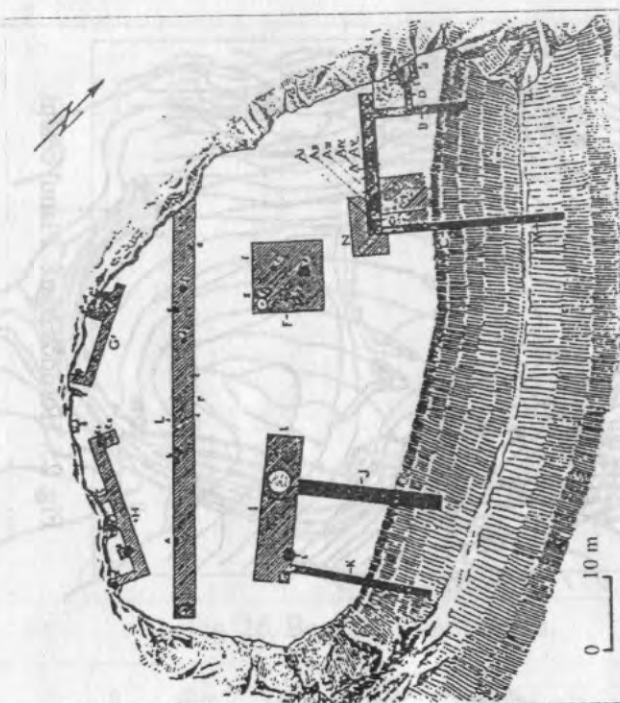

Fig. 23. Tinosul. Planul cetății.

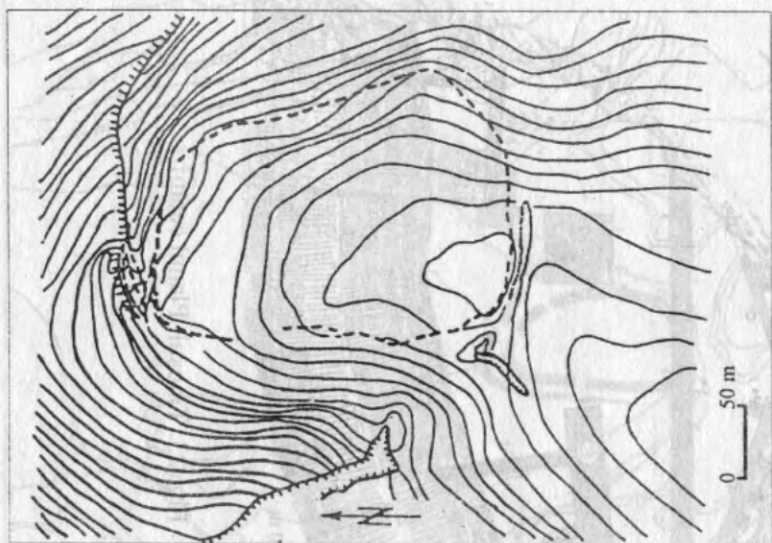

Fig. 25. Horodca Mare. Planul cetății.

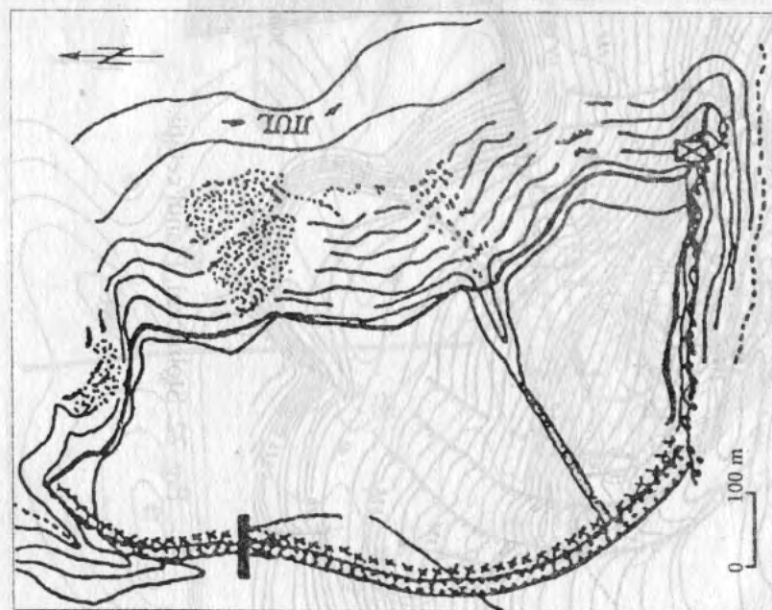

Fig. 24. Bucovăț-Cârligei. Planul cetății.

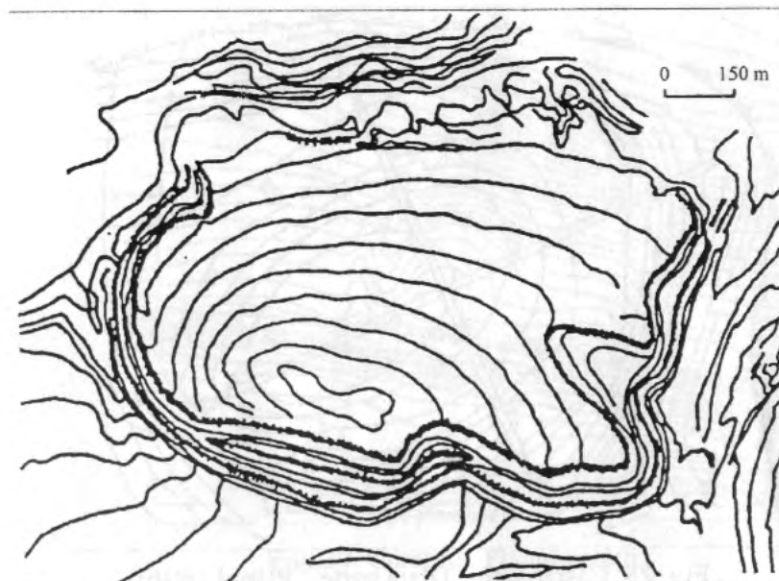

Fig. 26. Beștepe. Planul cetății.

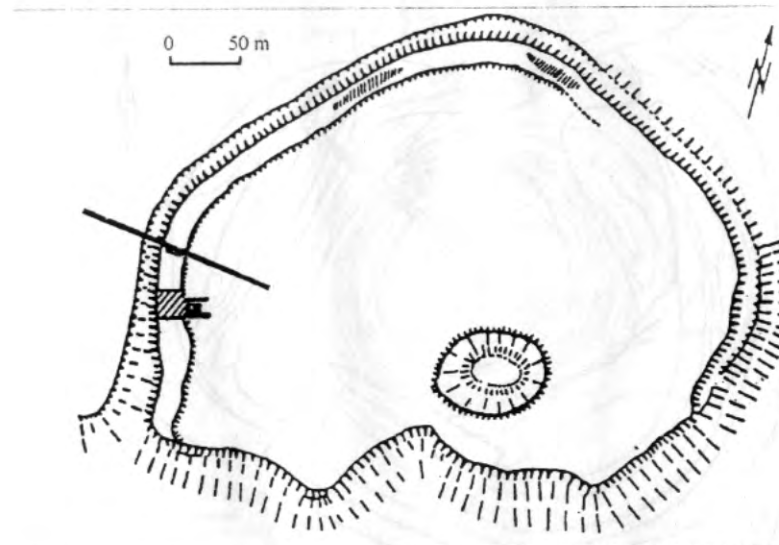

Fig. 27. Moșna. Planul cetății.

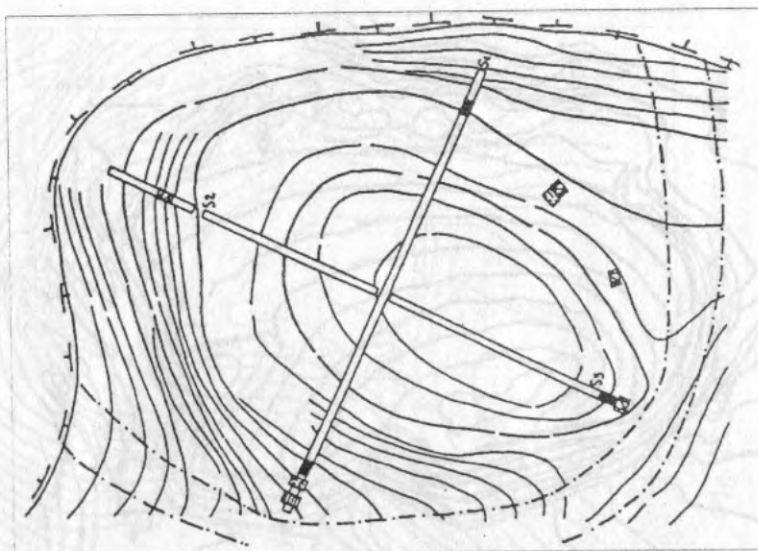

Fig. 28. Căscioarele "D'aia parte". Planul cetății.

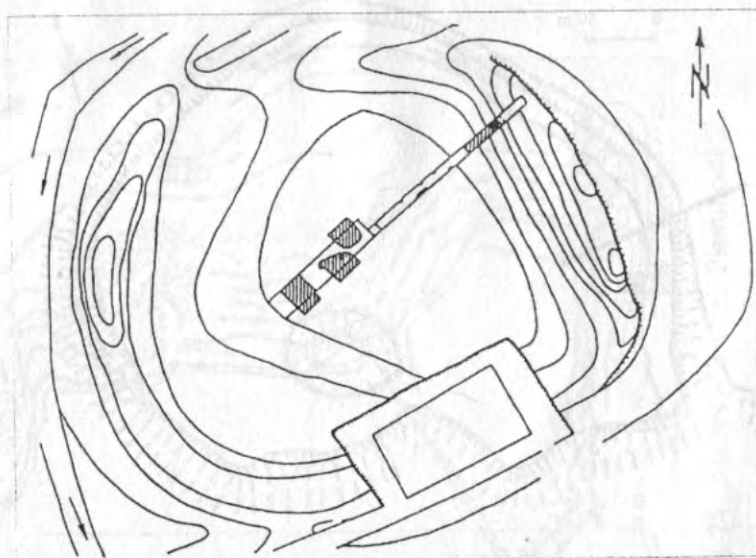

Fig. 29. Hârtopul Mare. Planul cetății.

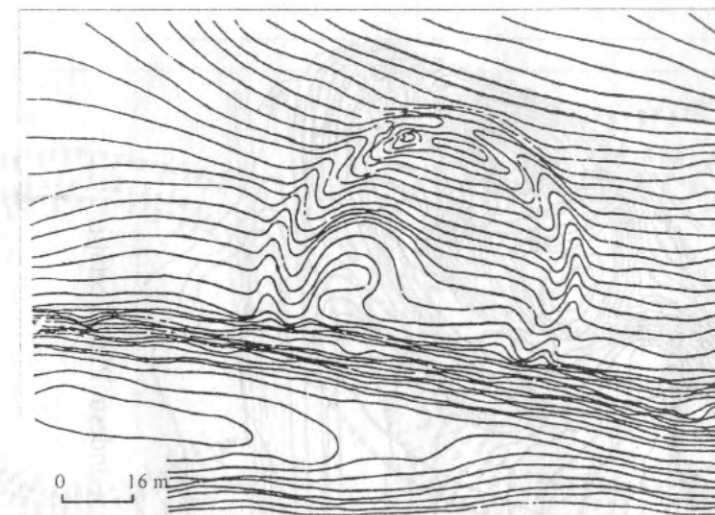

Fig. 30. Curatura. Planul cetății.

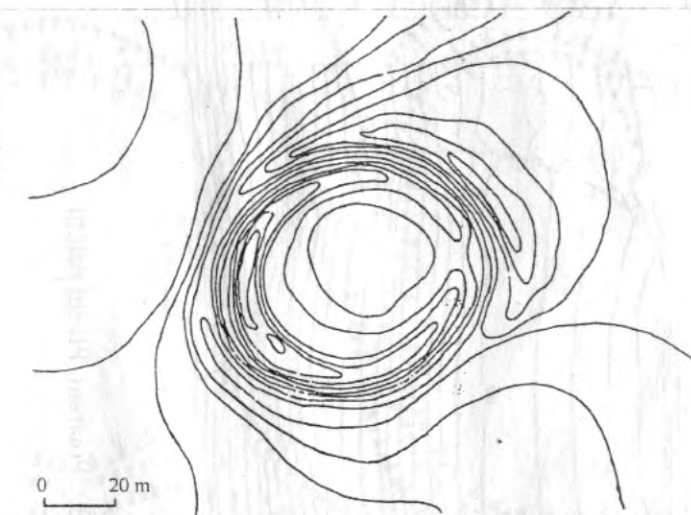

Fig. 31. Mateuți. Planul cetății.

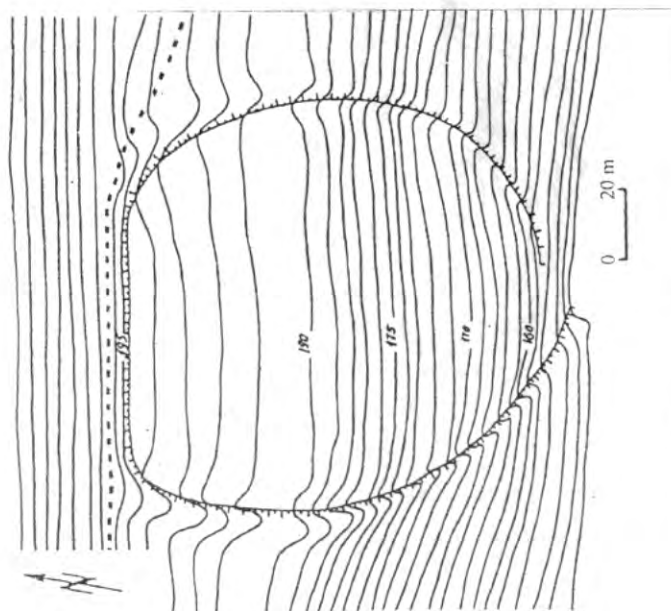

Fig. 32. Pojăreni. Planul cetății.

Fig. 33. Căndești. Planul cetății.

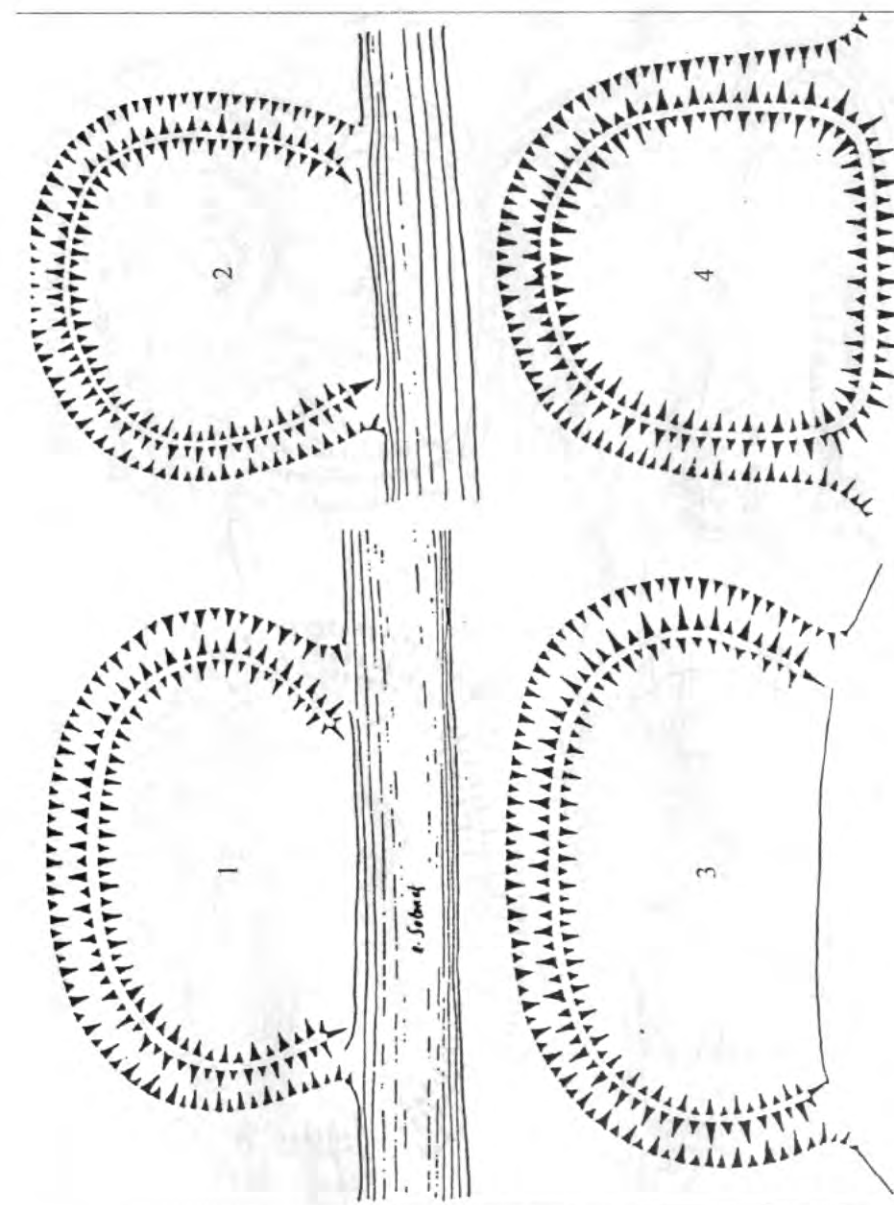

Fig. 34. Cetăți geto-dacice. Scheme: 1 Lipnic; 2 Ofatinți; 3 Cogălniceni; 4 Durllești.

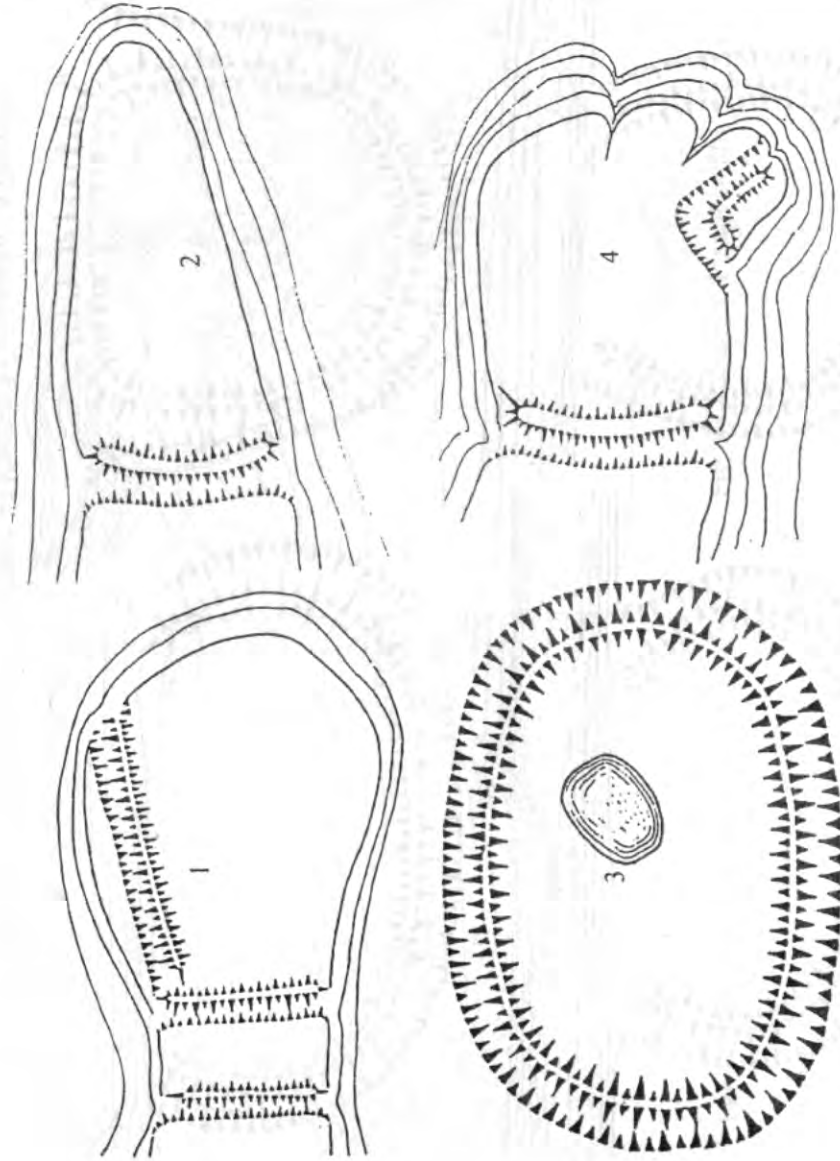

Fig. 35. Cătăi geto-dacice. Scheme: 1 Vertiujeni; 2 Horodiște (Râșcani); 3 Hlinjeni "La lacuri"; 4 Rașcov.

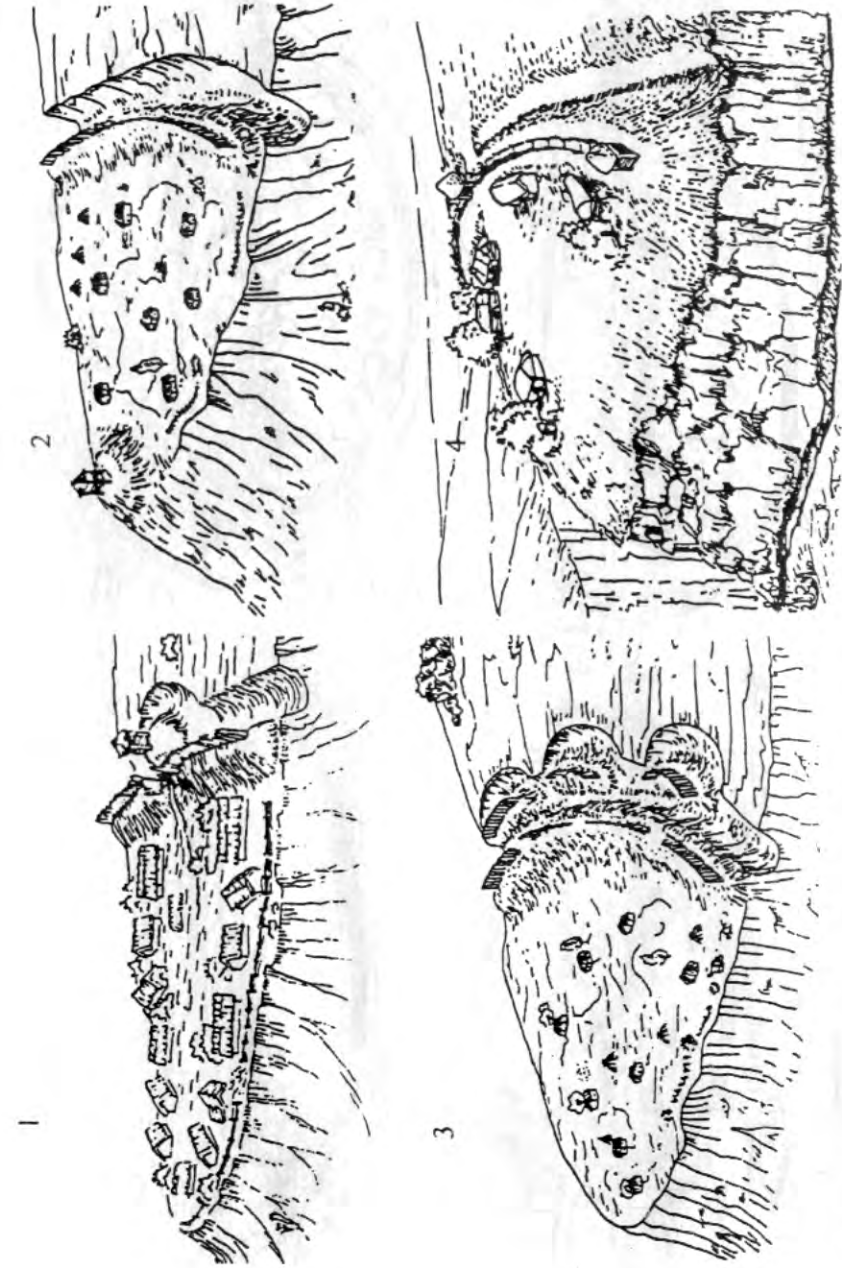

Fig. 35. Cătăi geto-dacice. Reconstituiri: 1 Hlinjeni "La șanț"; 2 Temeleuți; 3 Saharna Marc; 4 Mășcăuți.

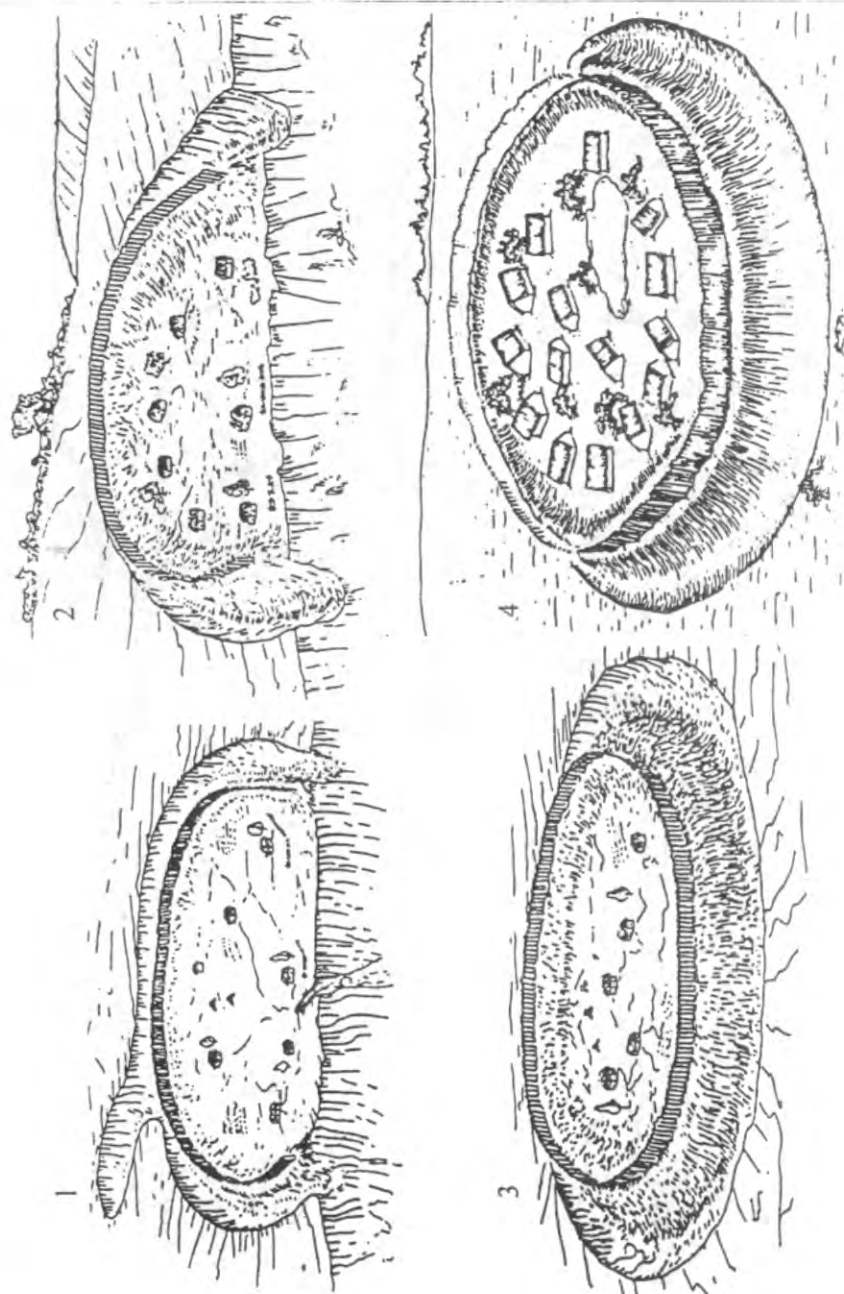

Fig. 37. Cetăți geto-dacice. Reconstituiri: 1 Tahnauți; 2 Saharna-Revichin; 3 Codreanca; 4 Mateuți.

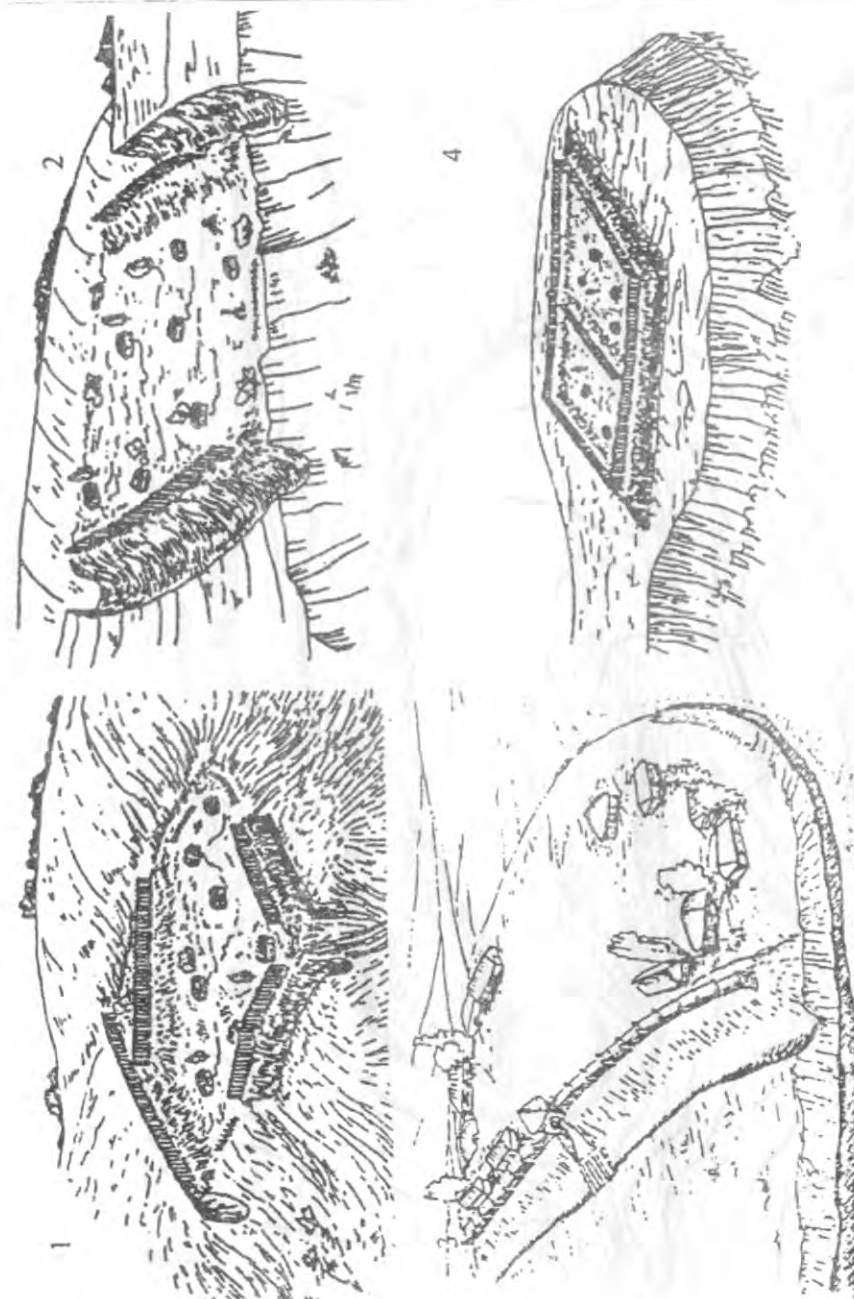

Fig. 38. Cetăți geto-dacice. Reconstituiri: 1 Cunicca; 2 Saharna-Hulboaca; 3 Cot; 4 Hansca.

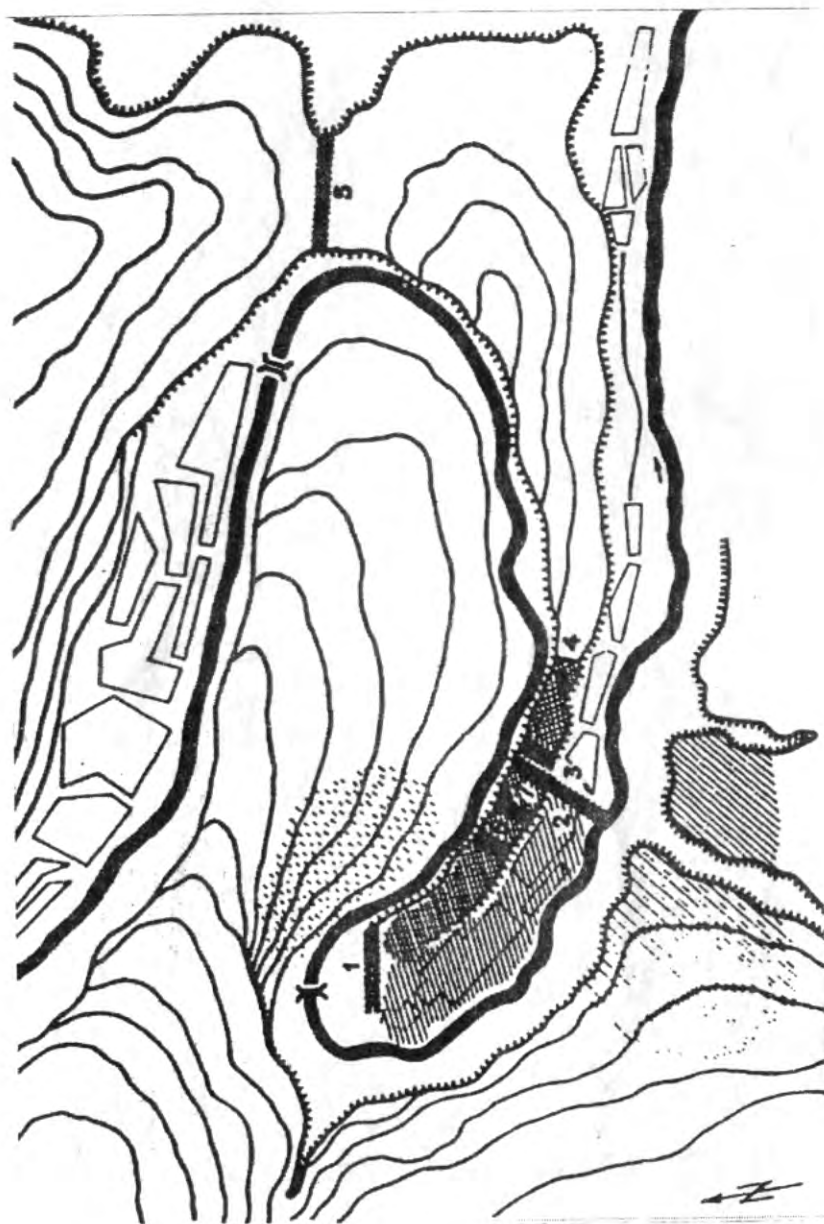

Fig. 39. Butuceni. Plan general.

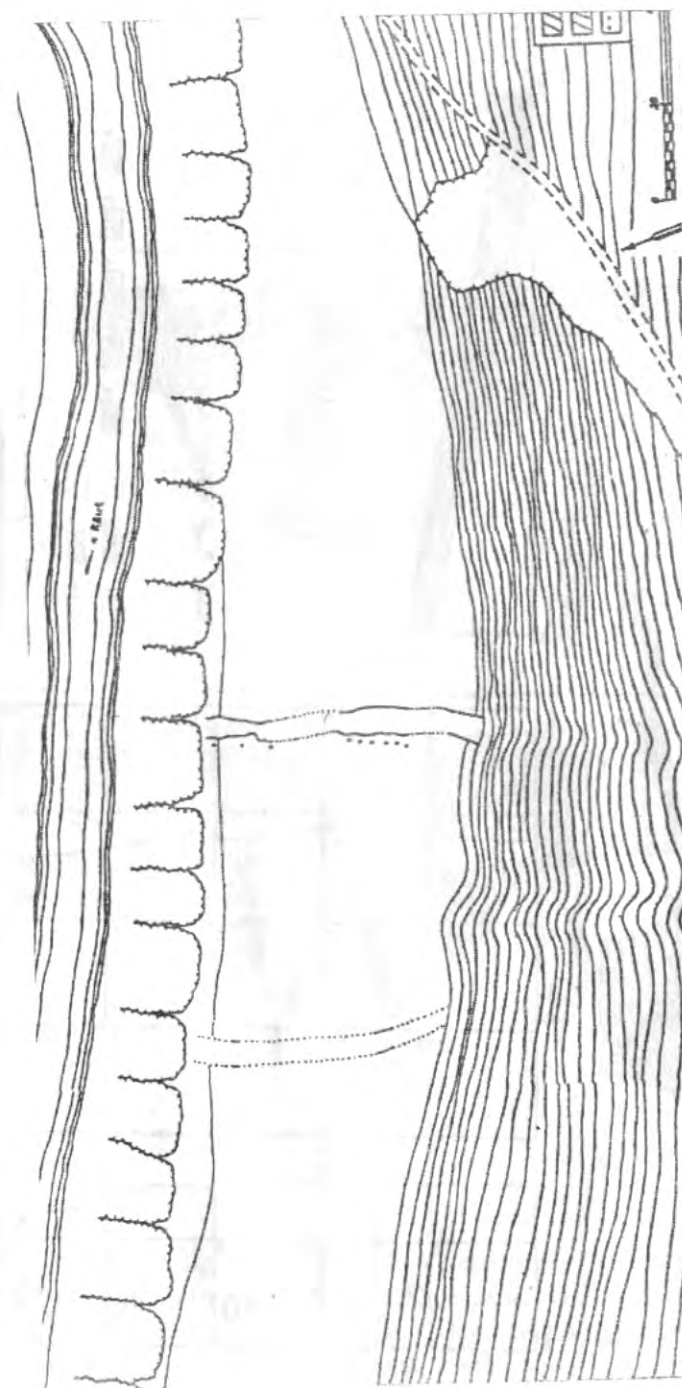

Fig. 40. Butuceni (faza II). Planul fortificației: 1 șanț de apărare (cercetat); 2 șanț de apărare (necercetat);
3 gropi de la stâlpi din structura valului.

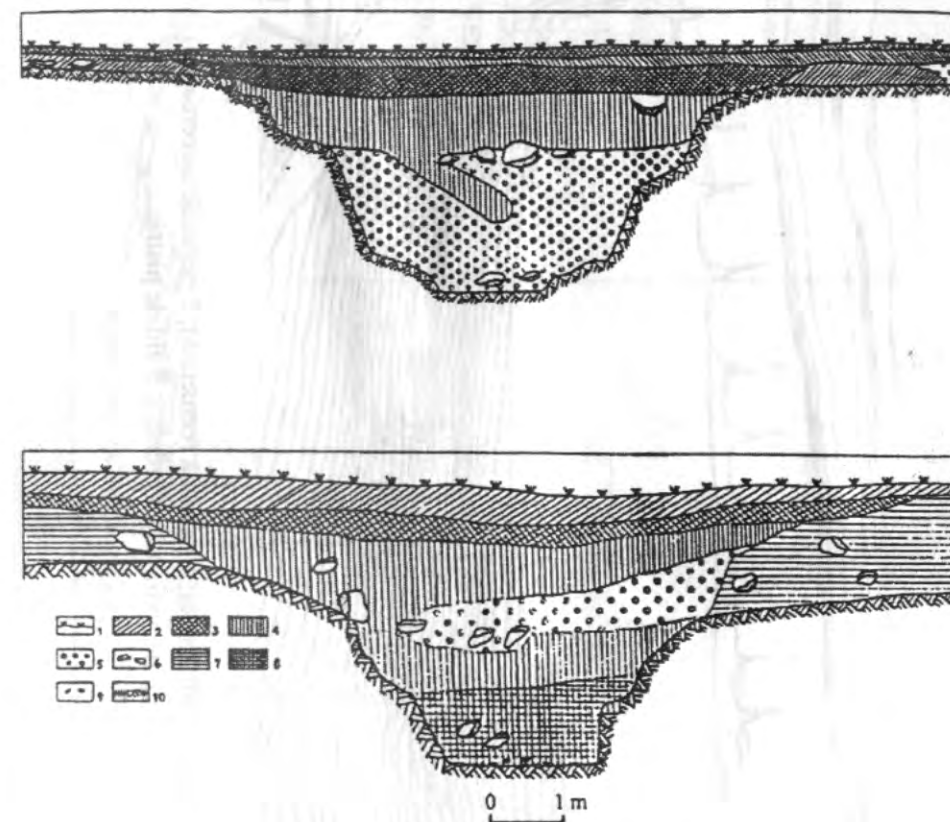
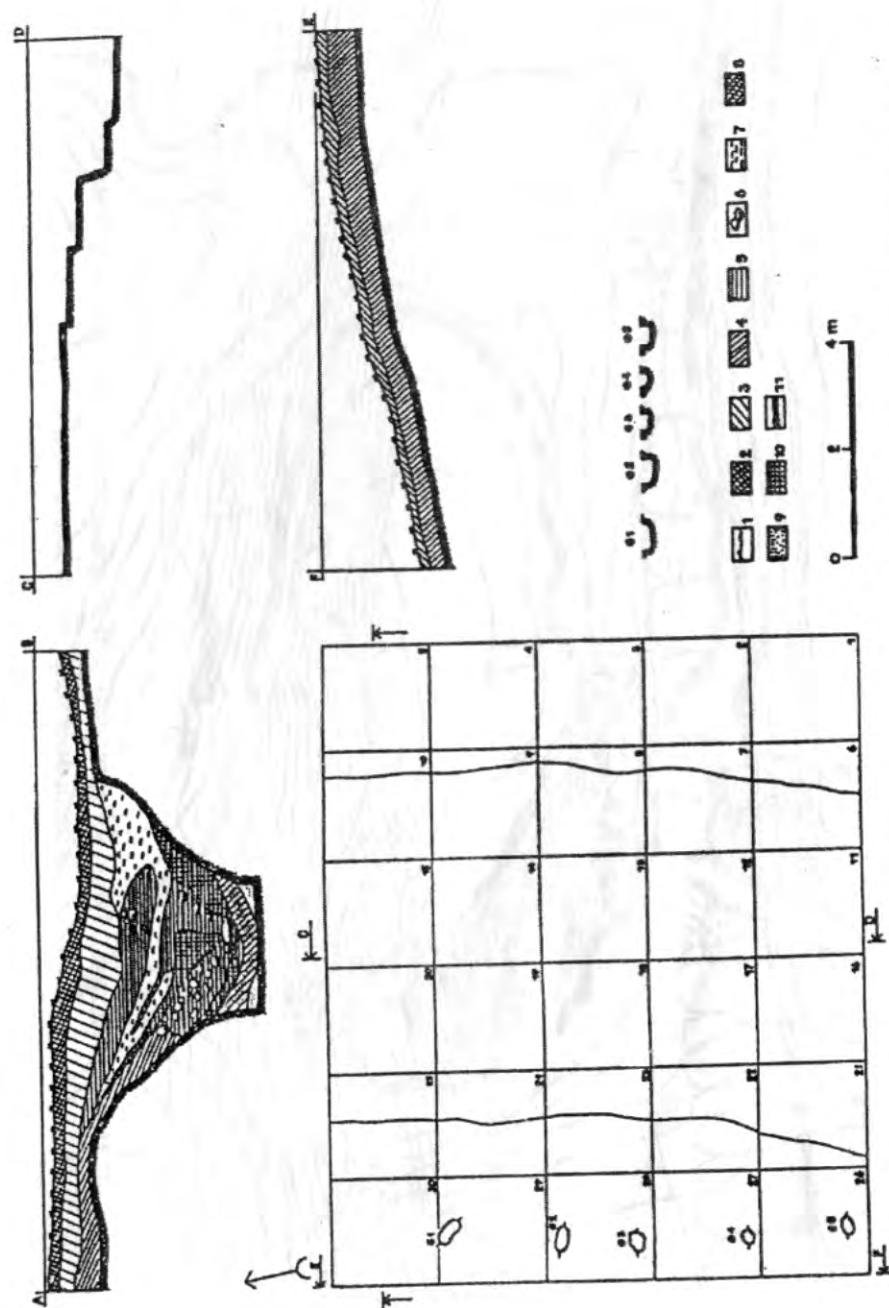

Fig. 42. Butuceni (faza II). Profilul șanțului de apărare de pe latura de vest: 1 vegetație; 2 cernoziom în amestec cu pietriș; 3 cernoziom; 4 sol granulat în amestec cu pietriș și cenușă; 5 pietriș; 6 piatră; 7 sol cenușiu; 8 sol cu urme de arsură; 9 bătă carbonizată; 10 strat steril.

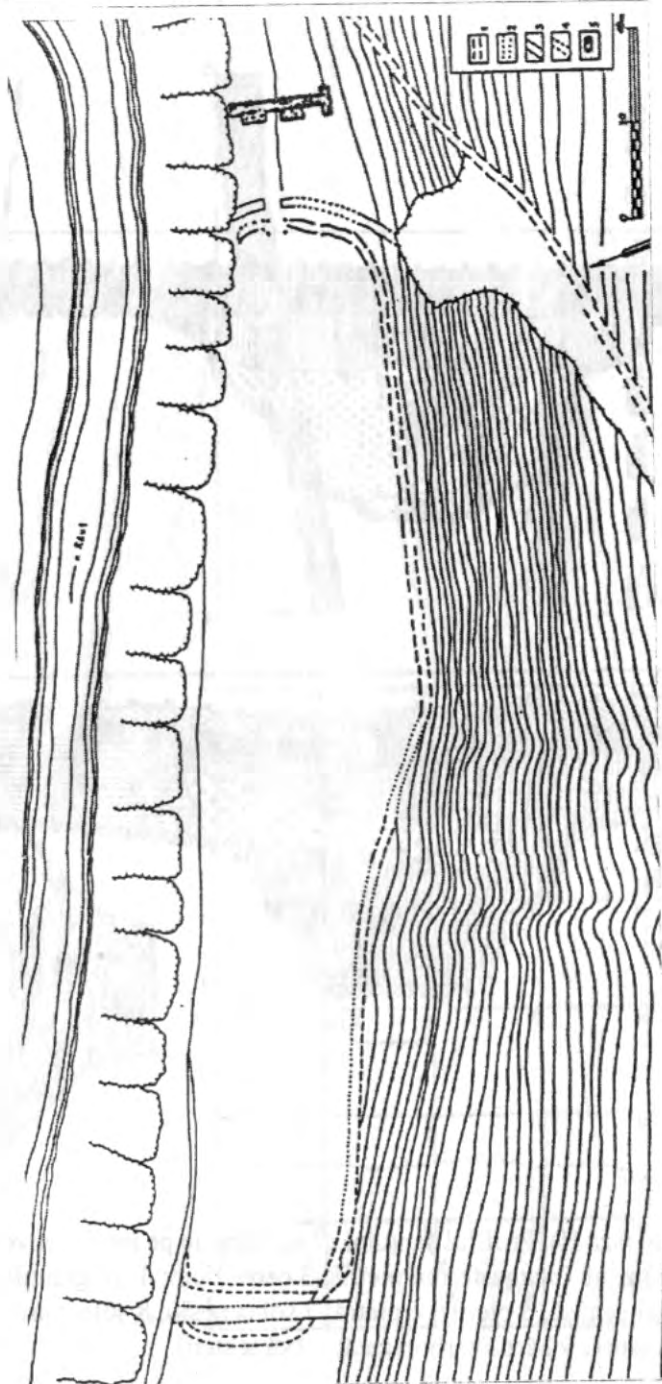

Fig. 43. Butuceni (faza III). Planul șfortificației: 1 palisadă (cercetată); 2 palisadă (necercetată); 3 șanț de apărare; 4 șanț de apărare (necercetat); 5 zid de piatră.

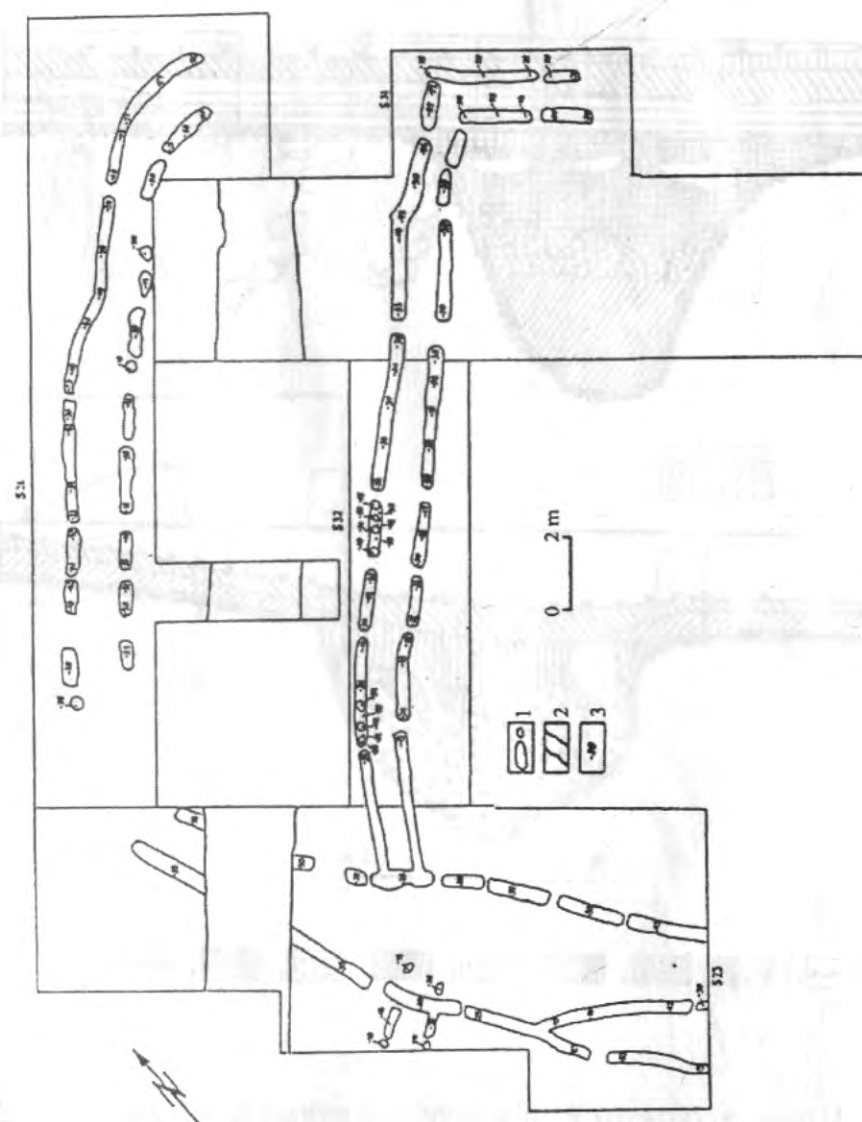

Fig. 44. Butuceni (faza III). Sectorul de vest al fortificației (detalui): 1 palisadă; 2 șanț de apărare; 3 adâncime.

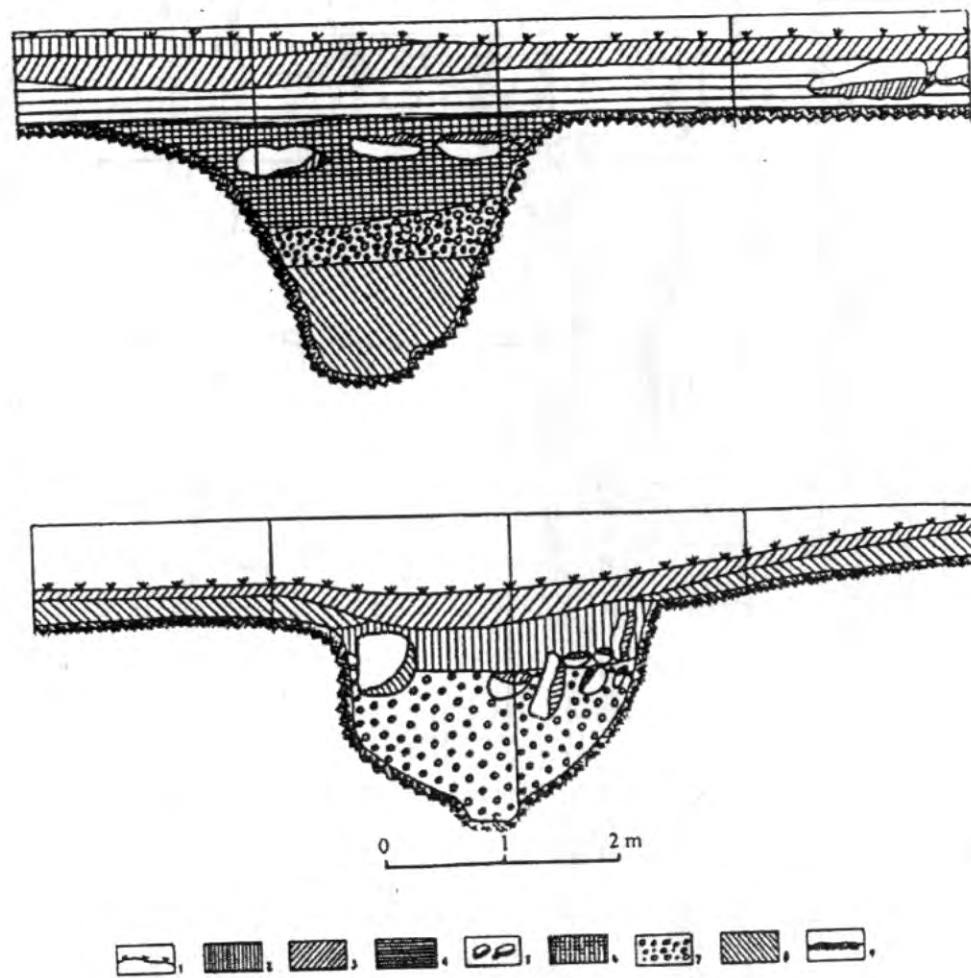

Fig. 45. Butuceni (faza III). Profilul șanțului de apărare de pe latura de vest:
1 vegetație; 2 cernoziom în amestec cu pietriș; 3 cernoziom în amestec cu vegetație și pietriș; 4 sol cenușiu în amestec cu pietriș; 5 pietre; 6 sol în amestec cu pietriș și cenușă; 7 pietriș; 8 sol cenușiu; 9 strat steril.

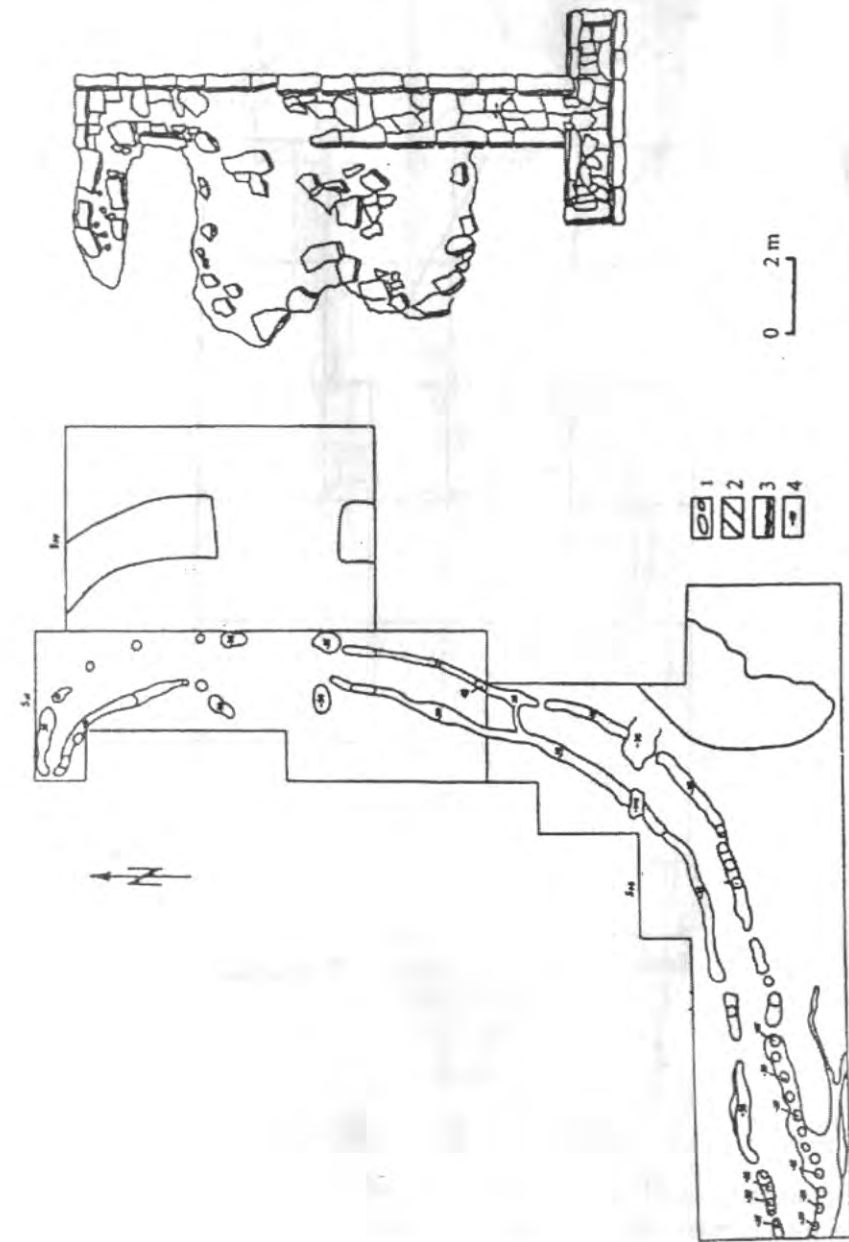

Fig. 46. Butuceni (faza III). Sectorul de est al fortificației (detaliu): 1 palisadă; 2 șanț de apărare; 3 zid de piatră; 4 adâncime.

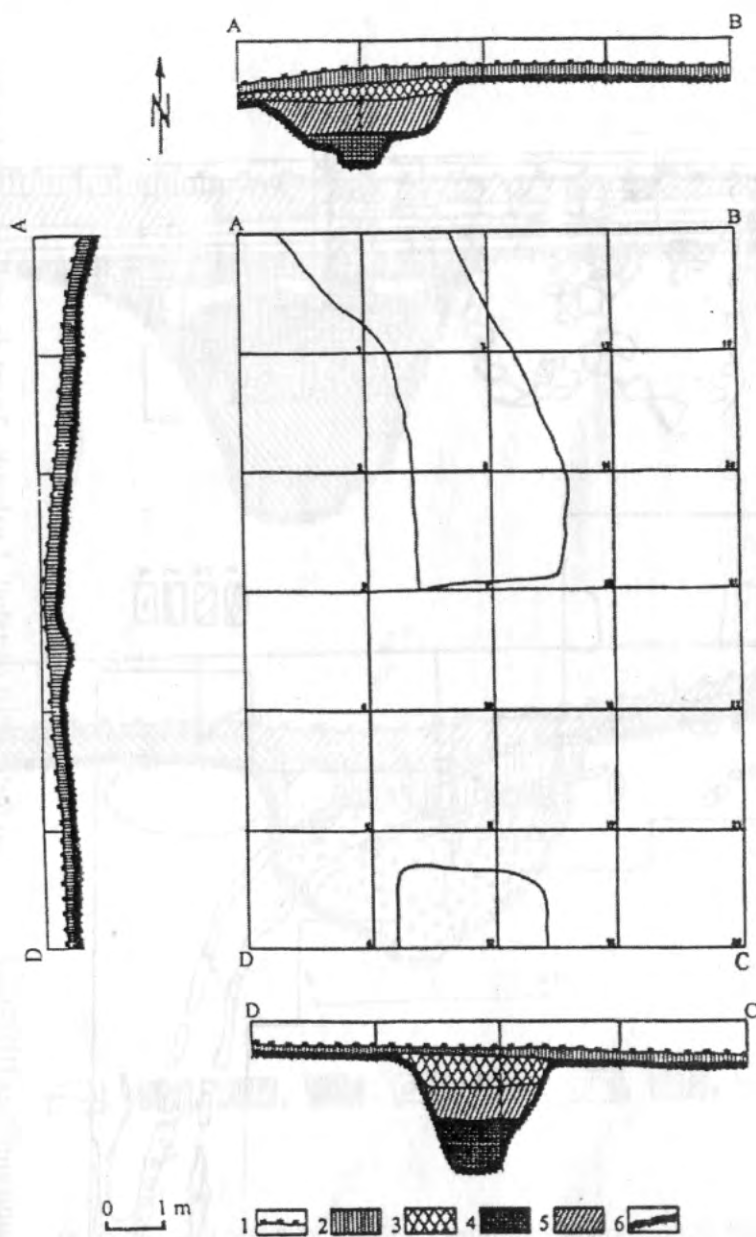

Fig. 47. Butuceni (faza III). Planul și profilul șanțului de apărare de pe latura de est: 1 vegetație; 2 cernoziom în amestec cu pietriș; 3 cernoziom; 4 sol în amestec cu pietriș și cenușă; 5 sol cenușiu în amestec cu pietriș; 6 strat steril.

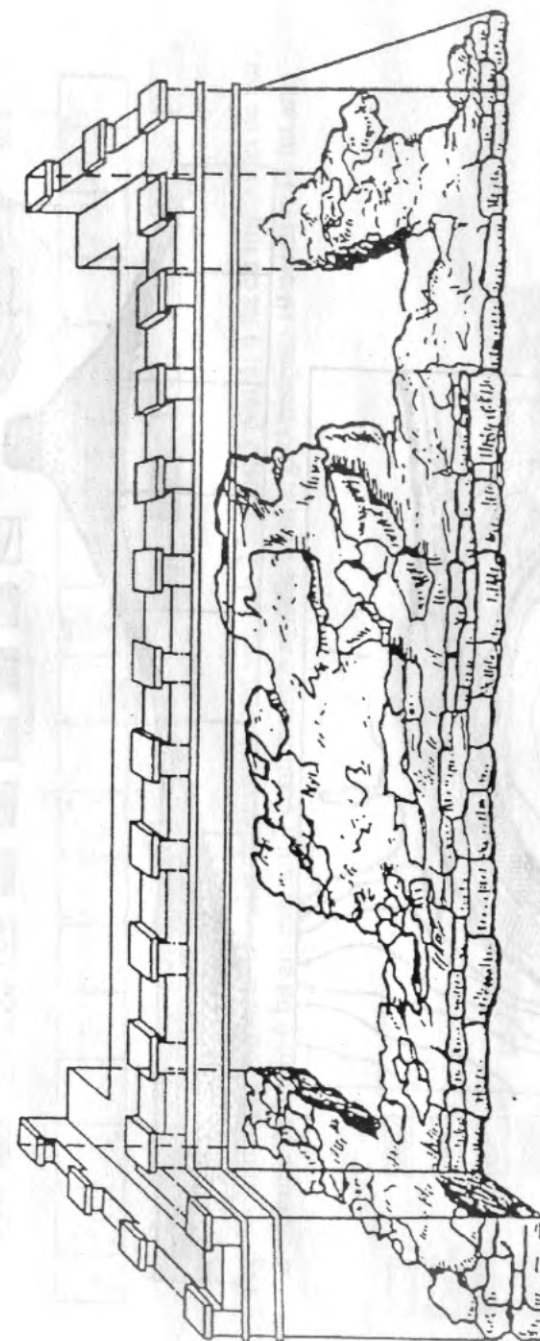

Fig. 48. Butuceni (faza III). Zidul de piatră cu bastioane (variantă de reconstrucție).

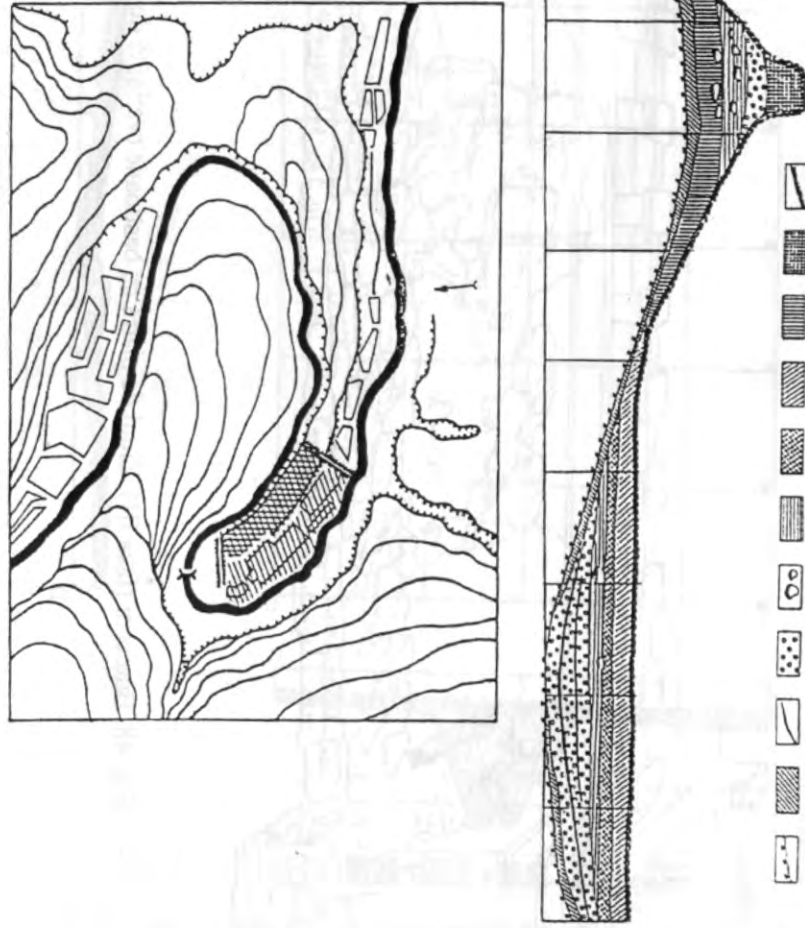

Fig. 49. Butuceni (faza III). Planul cetății și profilul sistemului defensiv de pe latura de est:
1 vegetație; 2 cernoziom în amestec cu pietriș și vegetație; 3 cernoziom în amestec cu moloz; 4 pietriș; 5 piatră;
6 cernoziom în amestec cu pietriș și moloz; 7 cernoziom; 8 sol cenușiu în amestec cu pietriș și lut ars;
9 cernoziom în amestec cu pietriș; 10 sol cenușiu; 11 rocă.

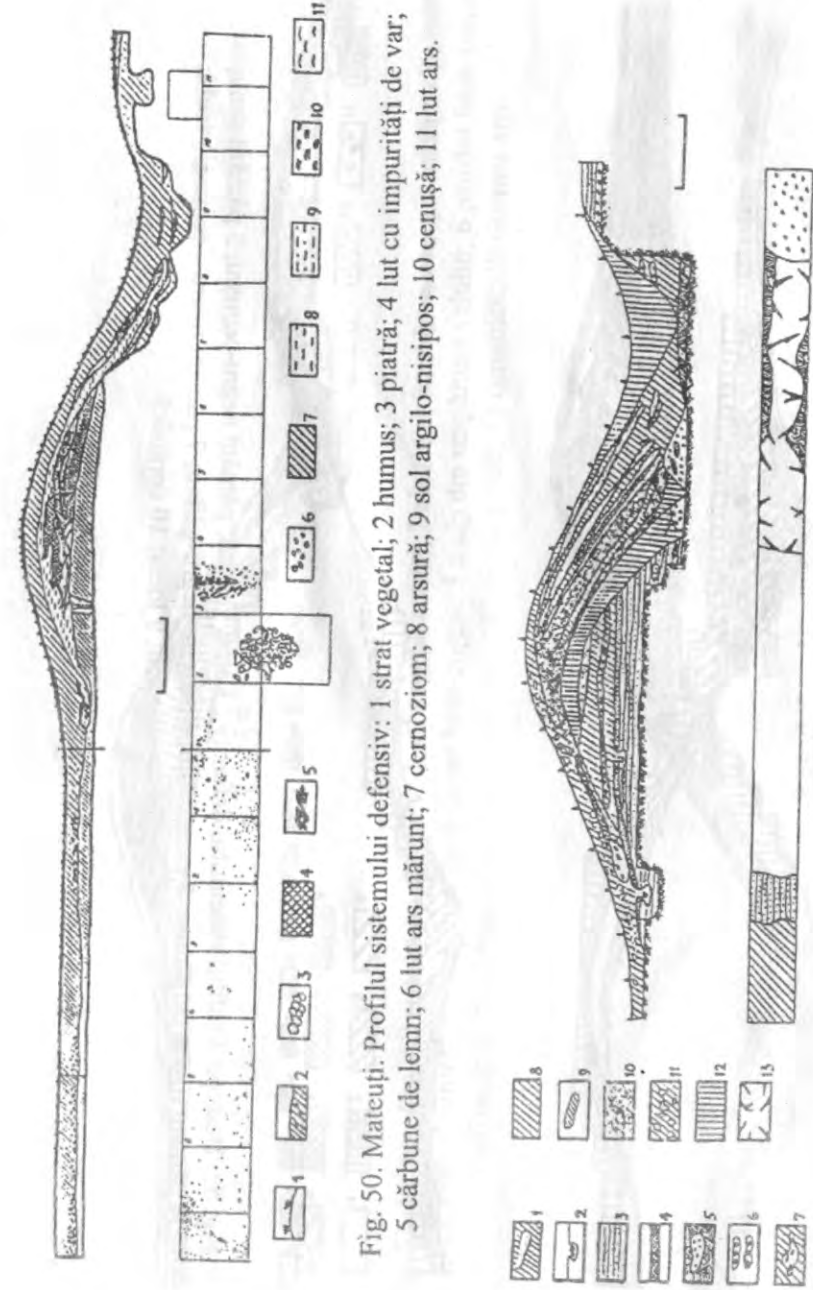

Fig. 50. Mateuți. Profilul sistemului defensiv: 1 strat vegetal; 2 humus; 3 piatră; 4 lut cu impurități de var;
5 cărbune de lemn; 6 lut ars mărunț; 7 cernoziom; 8 arsură; 9 sol argilo-nisipos; 10 cenușă; 11 lut ars.

Fig. 51. Saharna Mare. Profilul sistemului defensiv: 1 lut ars; 2 vatră; 3 sol argilo-nisipos; 4 cernoziom; 5 lut cu impurități de nisip; 6 nisip; 7 cenușă; 8 fașie de cernoziom; 9 lut; 10 piatră; 11 cernoziom închis; 12 rocă; 13 șanț.

Fig. 52. Beștepe. Profilul sistemului defensiv : 1 strat vegetal; pământ negru-cenușiu; 3 pământ cenușiu; 4 pământ roșcat de pădure; 5 cernoziom; 6 pământ negru-gălbui; 7 pământ negru -depuneri vechi; 8 pământ brun roșcat; 9 loess; 10 ceramică.

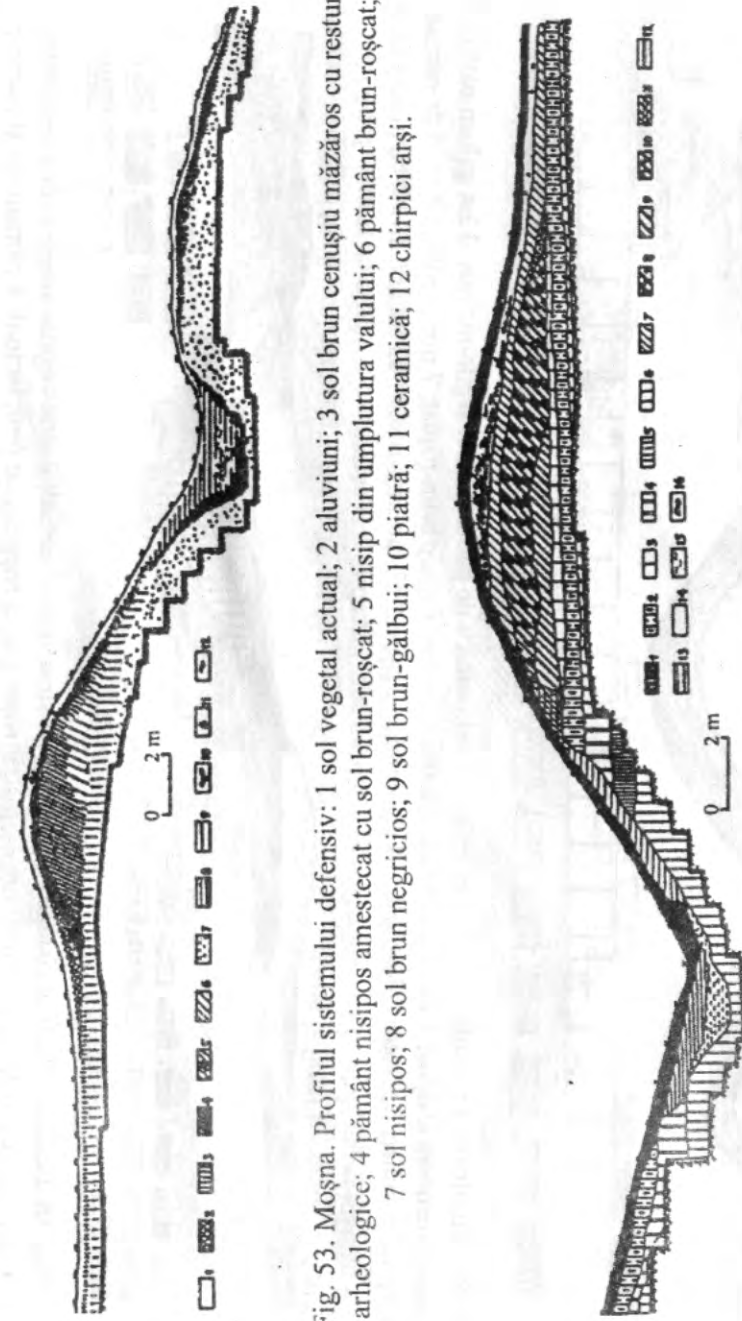

Fig. 53. Moșna. Profilul sistemului defensiv: 1 sol vegetal actual; 2 aluviuni; 3 sol brun cenușiu măzoros cu resturi arheologice; 4 pământ nisipos amestecat cu sol brun-roșcat; 5 nisip din umplutura valului; 6 pământ brun-roșcat; 7 sol nisipos; 8 sol brun negricios; 9 sol brun-gălbui; 10 piatră; 11 ceramică; 12 chirpici arși.

Fig. 54. Stâncești. Profilul sistemului defensiv: 1 sol vegetal; 2 sol cenușiu; 3 sol brun-roșcat; 4 sol galben-roșcat; 5 sol galben clisos; 6 sol galben-vinețiu; 7 sol galben-verzui; 8 sol galben-roșcat nisipos; 9 sol brun; 10 sol brun clisos; 11 sol brun-gălbui clisos; 12 sol brun-vinețiu; 13 sol brun-gălbui; 14 sol șocolatui; 15 sol șocolatui clisos; 16 chirpic sfărâmat.

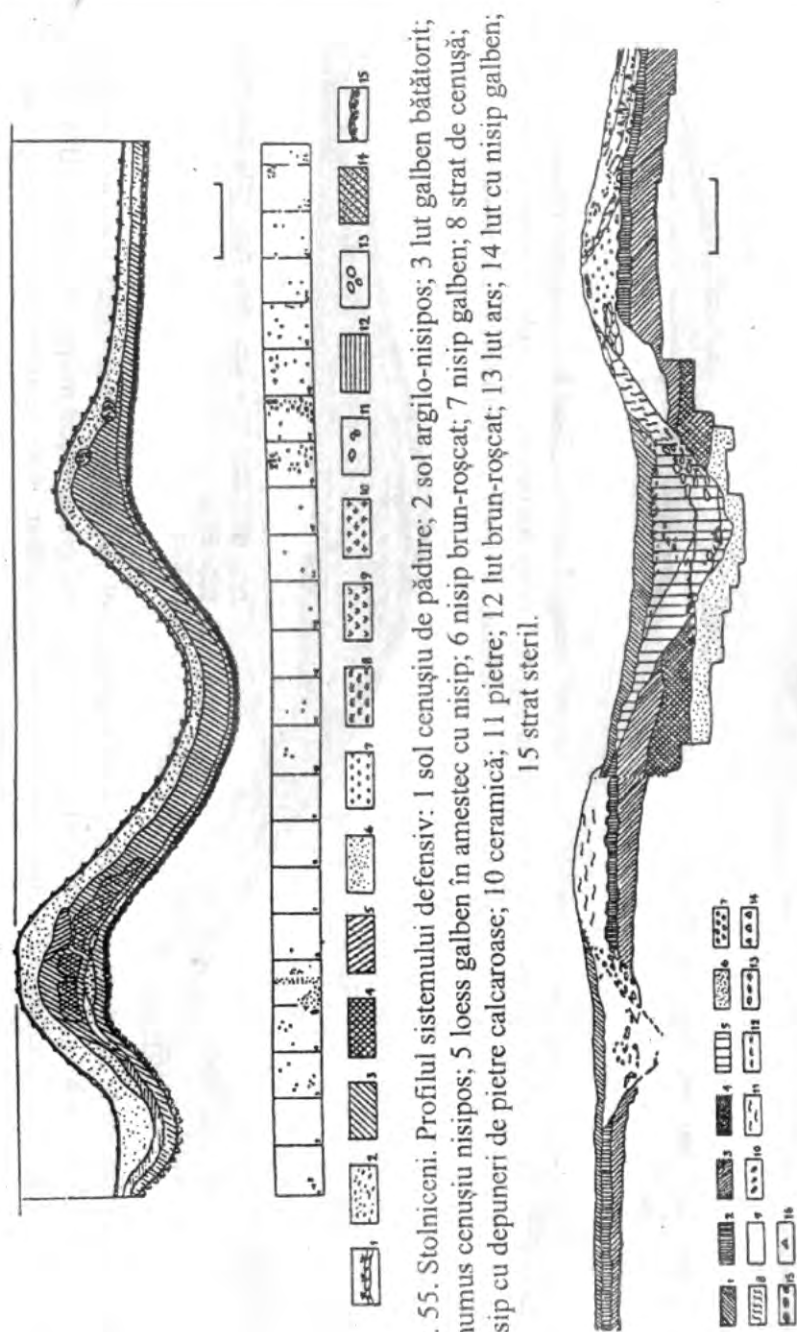

Fig. 55. Stolniceni. Profilul sistemului defensiv: 1 sol cenușiu de pădure; 2 sol argilo-nisipos; 3 lut galben bătorit; 4 humus cenușiu nisipos; 5 loess galben în amestec cu nisip; 6 nisip brun-roșcat; 7 nisip galben; 8 strat de cenușă; 9 nisip cu depuneri de pietre calcaroase; 10 ceramică; 11 lut; 12 lut brun-roșcat; 13 lut ars; 14 lut cu nisip galben; 15 strat steril.

Fig. 56. Beidaud. Profilul sistemului defensiv: 1 strat vegetal actual; 2 strat vegetal antic; 3 sol viu galben; 4 strat galben nisipos; 5 pământ negru; 6 strat roșu; 7 strat roșu-roșcat (empletion); 8 pământ ars și pietre; 9 pământ neumblat ars; 10 pământ galben; 11 straturi alternative; 12 arsură; 13 bolovani; 14 ceramică; 15 bulgări de zgură; 16 ceramică din epoca bronzului târziu.

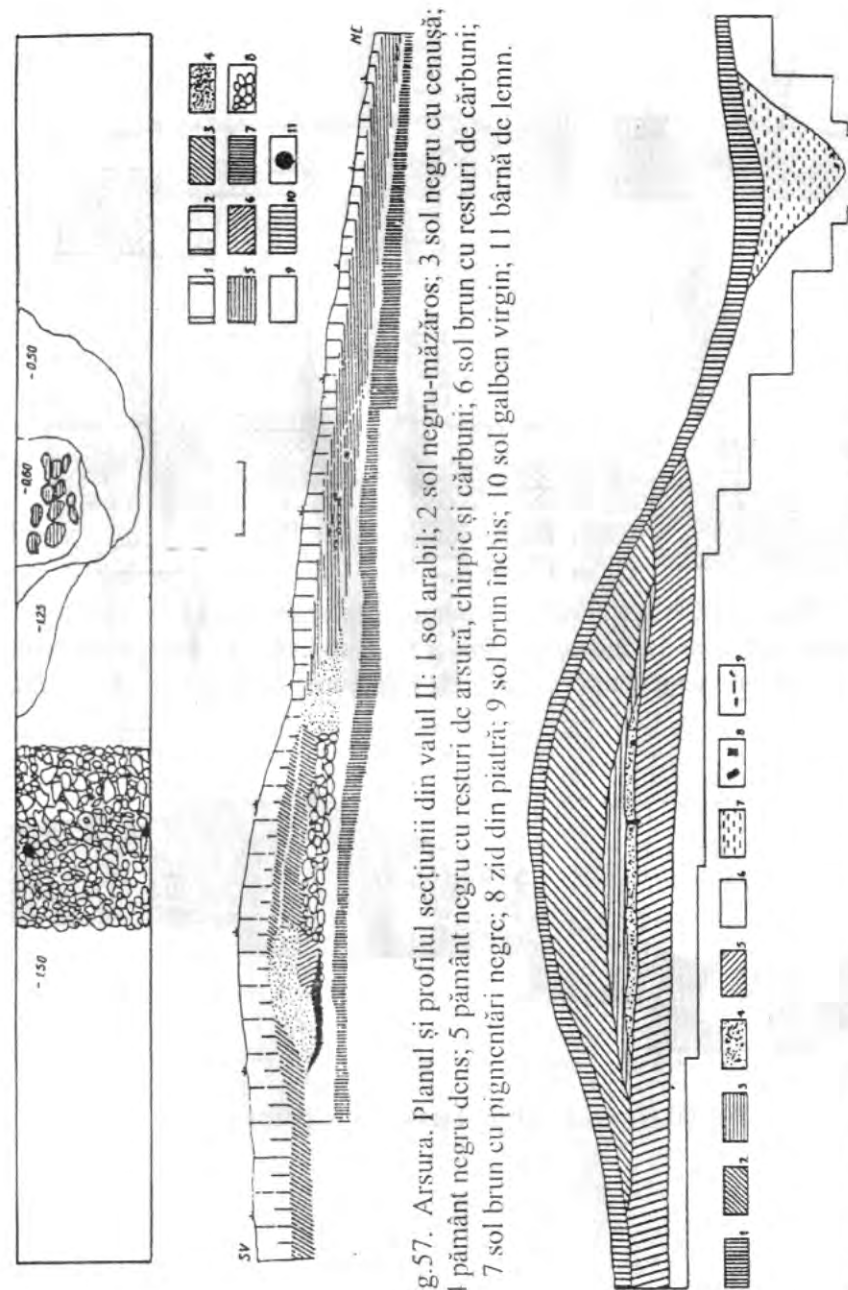

Fig. 57. Arsura. Planul și profilul secțiunii din valul II: 1 sol arabil; 2 sol negru-măzuros; 3 sol negru cu cenușă; 4 pământ negru dens; 5 pământ negru cu resturi de arsură, chirpic și cărbuni; 6 sol brun cu resturi de cărbuni; 7 sol brun cu pigmentări negre; 8 zid din piatră; 9 sol brun închis; 10 sol galben virgin; 11 bârnă de lemn.

Fig. 58. Cotu-Copălău. Profilul sistemului defensiv: 1 sol vegetal; 2 sol galben-roșcat; 3 sol negru-roșcat; 4 cenușă; 5 sol negru-cenușiu; 6 sol galben; 7 sol negru; 8 urme de pari arși; 9 ceramică.

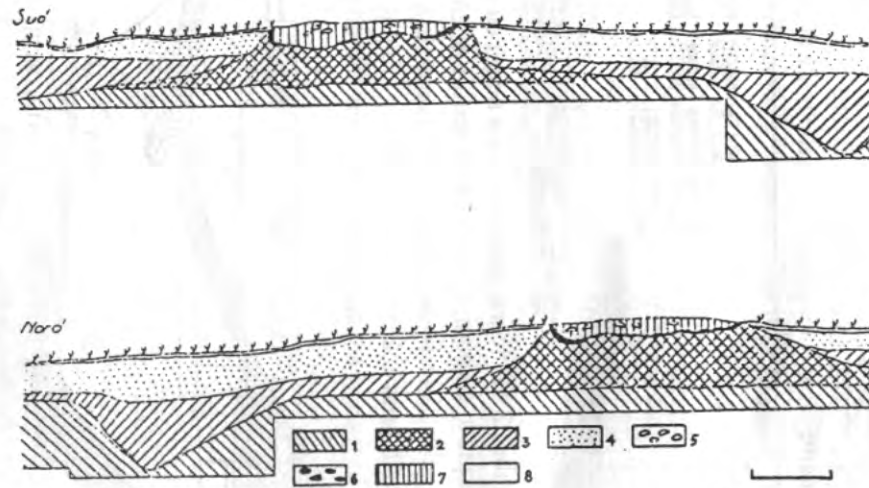

Fig. 59. Bucovăț-Cârligei. Profilul sistemului defensiv: 1 sol brun-roșcat; 2 sol castaniu închis cu fragmente de pământ ars și cărbune; 3 sol negru-cenușiu; 4 sol cenușiu-negricios-gălbui; 5 piatră arsă; 6 cărbune; 7 pământ ars; 8 sol arat.

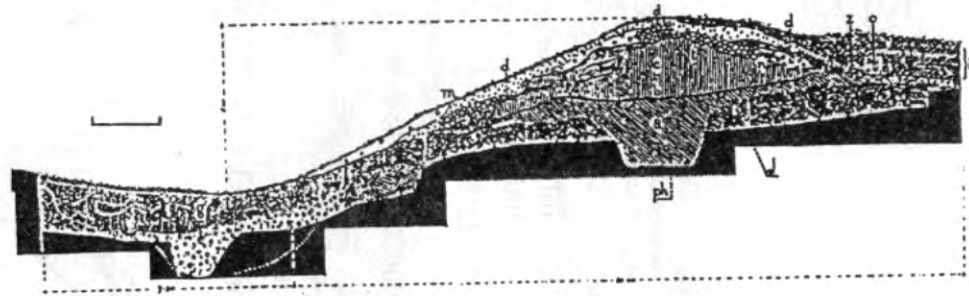

Fig. 60. Tinosul. Profilul sistemului defensiv.

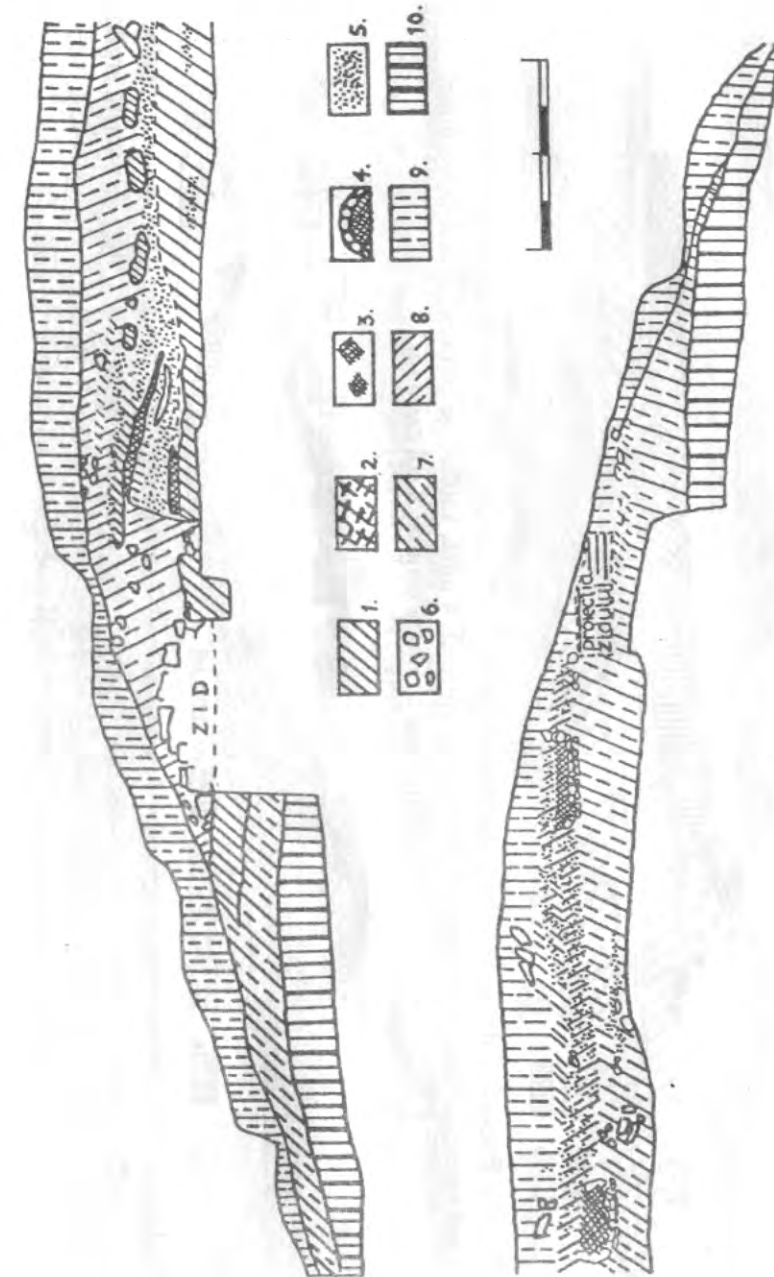

Fig. 61. Satu Nou "Valea lui Voicu". Profilul sistemului defensiv: 1 lut galben băut; 2 dărâmatură arsă masivă; 3 dărâmatură; 4 cuptor; 5 cenușă; 6 pietre; 7 sol brun vegetal; 8 străt brun gălbui; 9 străt arheologic cu pământ cenușos; 10 sol steril arheologic.

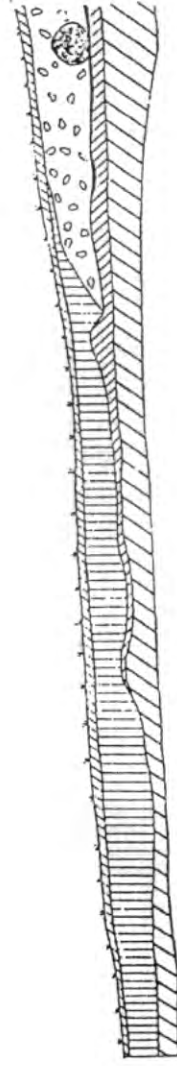

Fig. 62. Bucovăț-Jidovii. Profilul sistemului defensiv: 1 umplutură fără fragmente ceramice; 2 humus; 3 sol castaniu-roșcat cu fragmente ceramice și chirpici; 4 turte, vâlături și cărbune; 5 strat de cărbune; 6 butuc carbonizat; 7 sol cu multă cenușă; 8 sol castaniu.

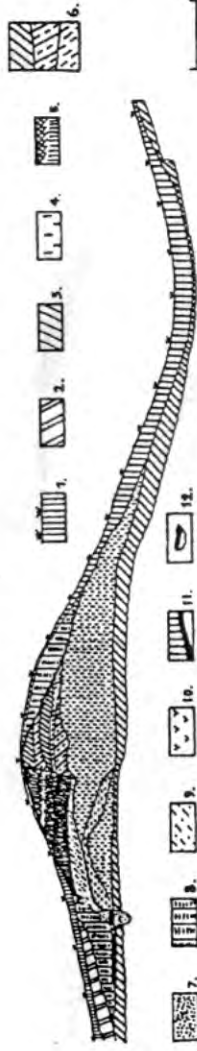

Fig. 63. Pleașov. Profilul sistemului defensiv: 1 humus actual; 2 strat de cultură; 3 pământ steril; 4 pământ galben nisipos; 5 straturi subțiri de pământ argilos roșcat alternând cu pământ galben nisipos; 6 straturi de pământ argilos și negru cu urme de calcar; 7 cenușă; 8 pământ argilos cu urme de calcar; 9 pământ negricios-roșcat; 10 pământ argilos-nisipos; 11 pământ ars și cărbune; 12 bârnă de lemn arsă.

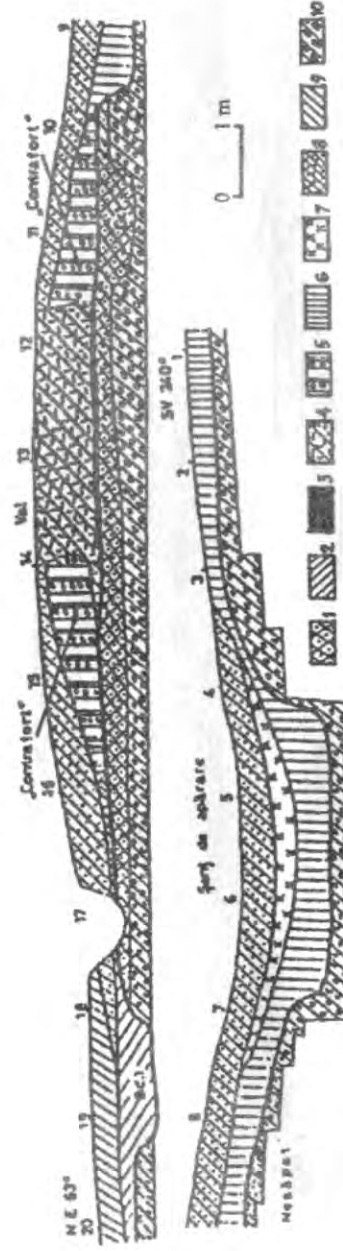

Fig. 64. Albești. Profilul sistemului defensiv: 1 pământ brun; 2 pământ înnegrit de foc; 3 pământ ars (val); 4 pământ galben; 5 pământ negru-brun; 6 pământ brun compact (umplutură); 7 pământ negru compact (umplutură); 8 pământ brun cu multă arsură din val; 9 săpătură recentă; 10 pământ galben viu.

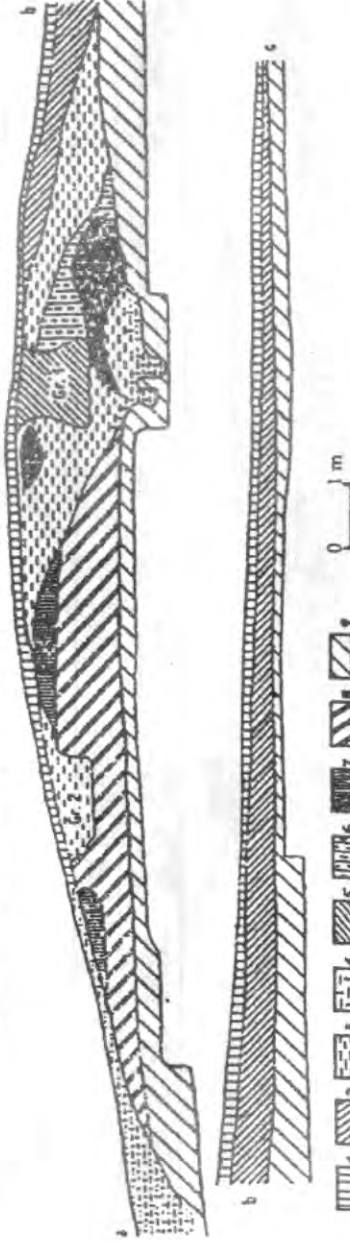

Fig. 65. Mărgăritești. Profilul sistemului defensiv: 1 humus actual; 2 strat de locuire getică; 3 pământ gălbui albicios aruncat la fundul șanțului; 4 pământ cu arsură aruncat la fundul șanțului; 5 groapă din sec. II-III e. n.; 6 pământ ars; 7 pământ vitrificat; 8 pământ negricios; 9 pământ virgin.

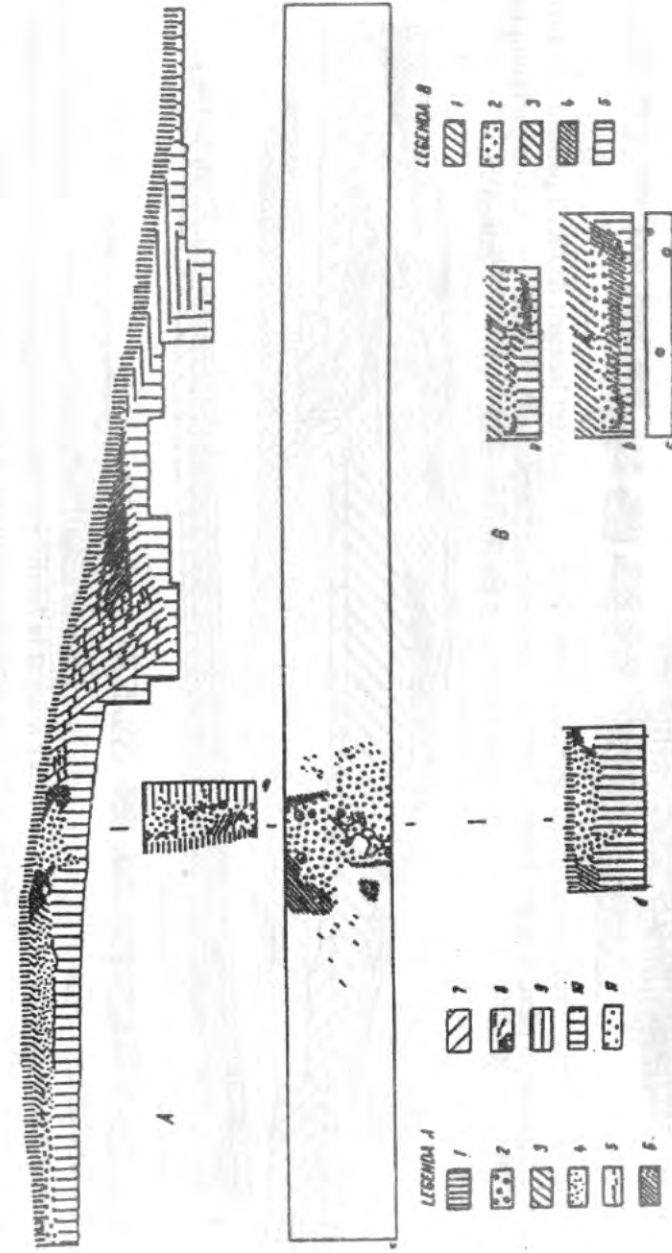

Fig. 66. Brăhășești. Profilul sistemului defensiv: a) profilul estic al șanțului I; b) profilul transversal prin palisadă; c) aspectul în plan al palisadei la -0,65 m; d) profilul vestic al șanțului I în dreptul palisadei. Legendă A: 1 sol vegetal; 2 strat arheologic; 3 strat arheologic cu bucăți de lipitură calcinată; 4 strat de argilă galben-verzuie; 5 urne de arsură neagră; 6 arsură roșie compactă; 7 șanț I de apărare; 6 dungi de pământ galben; 9 șanț II de apărare; 10 sol steril; 11 lipitură arsă sfărâmată. Legendă B: 1 sol vegetal; 2 lipitură arsă sfărâmată; 3 arsură roșie compactă; 4 arsură neagră; 5 sol steril.

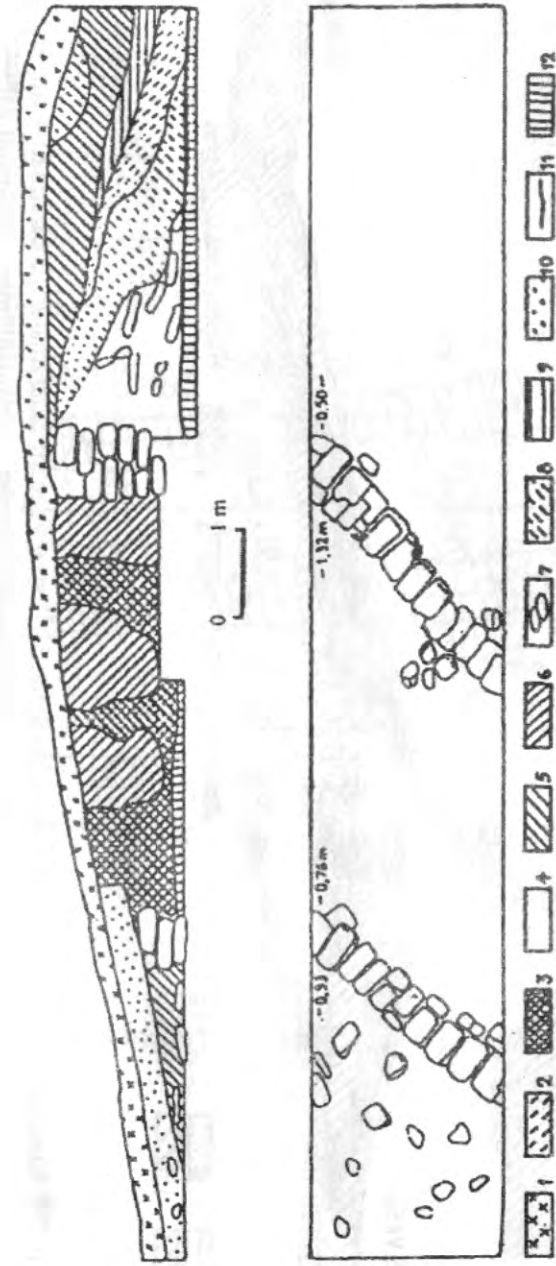

Fig. 67. Bâzdâna-Cetate. Planul și profilul secțiunii prin valul de apărare: 1 sol vegetal; 2 umplutură; 3 pământ roșu compact; 4 val; 5 pământ roșu; 6 pământ roșu ars; 7 calupuri de lut arse; 8 sol cafeniu deschis; 9 sol castaniu închis; 10 sol castaniu negricios; 11 cenușă și cărbune; 12 nivel de locuire geto-dacică.

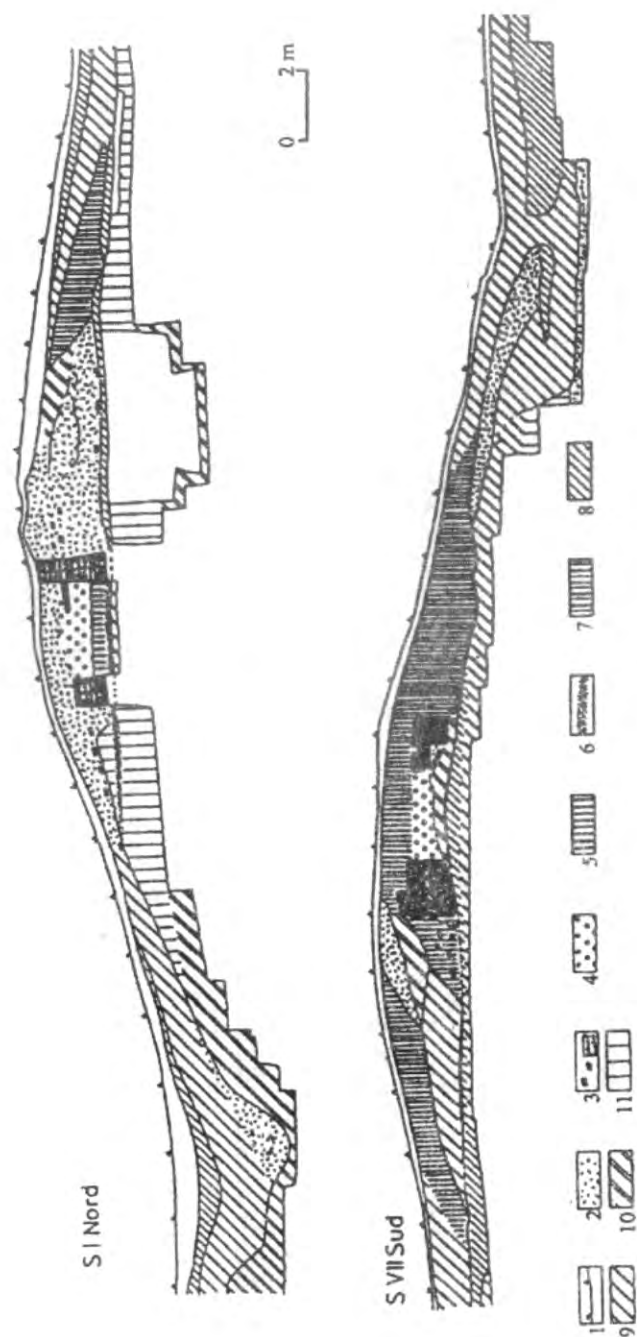

Fig. 68. Coțofenii din Dos. Profilul sistemului defensiv; 1 strat vegetal; 2 dărâmături; 3 cărămizi; 4 emplecton; 5 pământ ars roșu; 6 cenușă; 7 pământ brun ars; 8 pământ cenușiu; 9 pământ brun; 10 pământ galben; 11 pământ virgin.

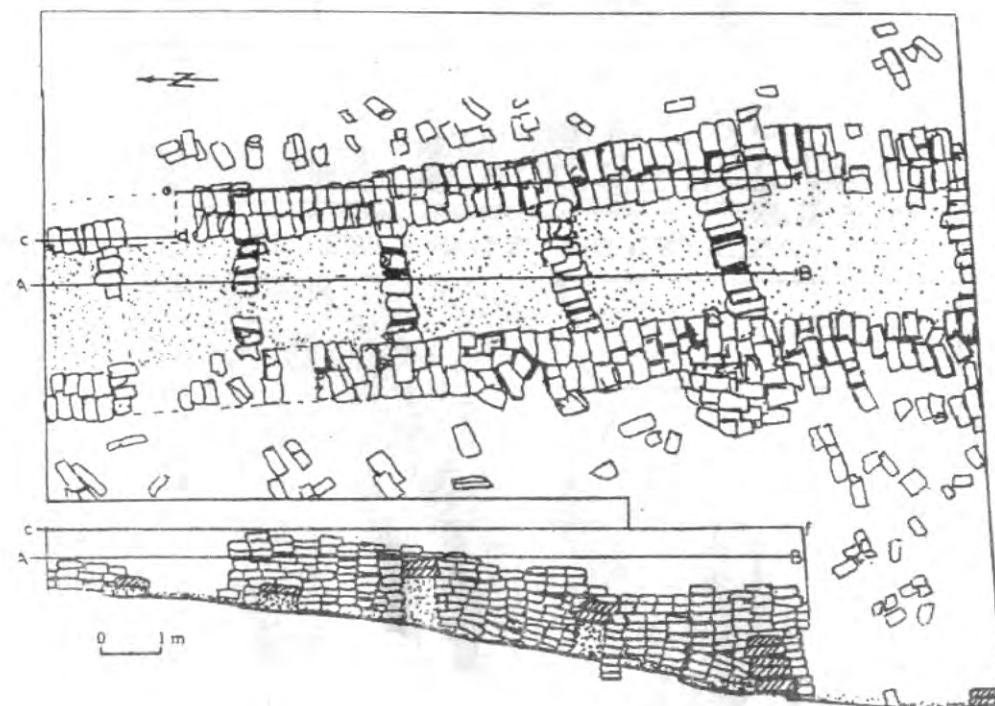

Fig. 69. Coțofenii din Dos. Planul și profilul zidului din cărămidă.

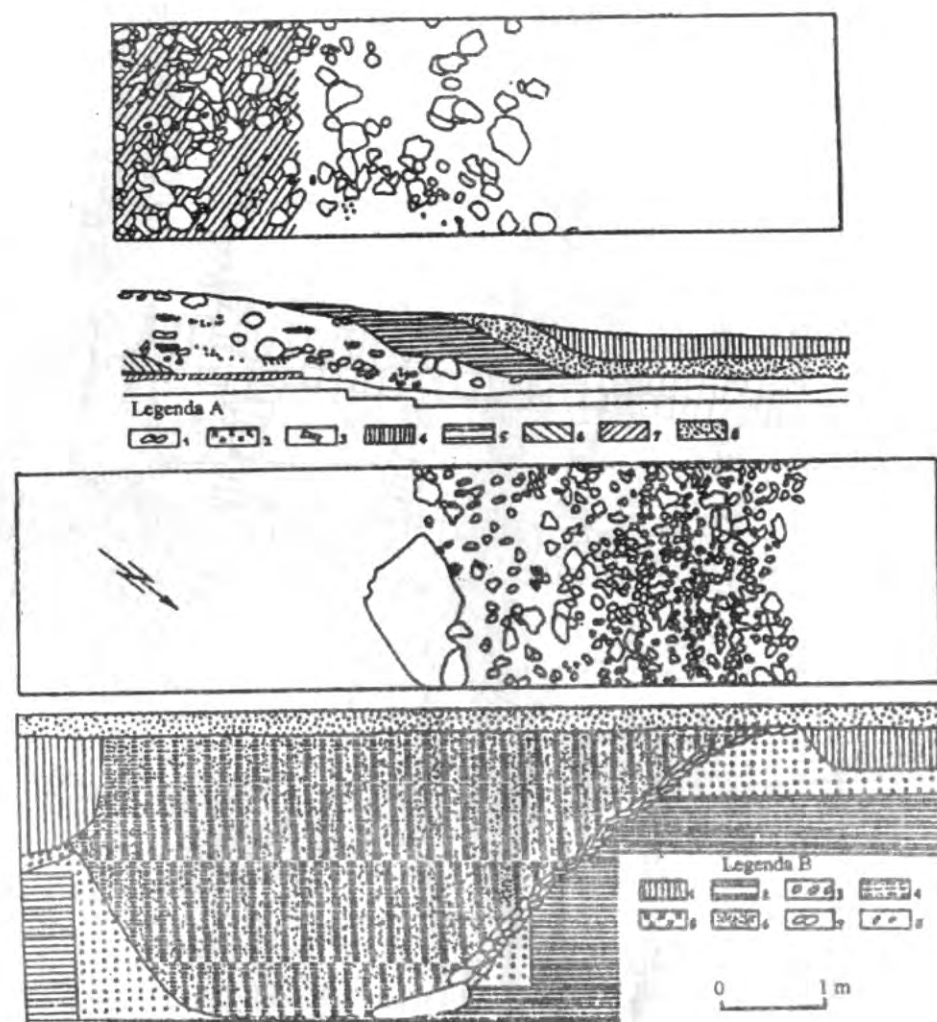

Fig. 70. Ibănești. Planul și profilul secțiunii prin valul și șanțul de apărare.
 Legenda A: 1 piatră; 2 cărbune; 3 oase; 4 sol vegetal; 5 sol negru-cenușiu; 6 arsură roșie; 7 nivel de călcare antic puternic ars; 8 sol nisipos cu multă cenușă.
 Legenda B: 1 groapă de nisip; 2 nesăpat; 3 pământ negru; 4 șanț de apărare; 5 nisip cu prundiș; 6 moloz; 7 piatră; 8 ceramică.

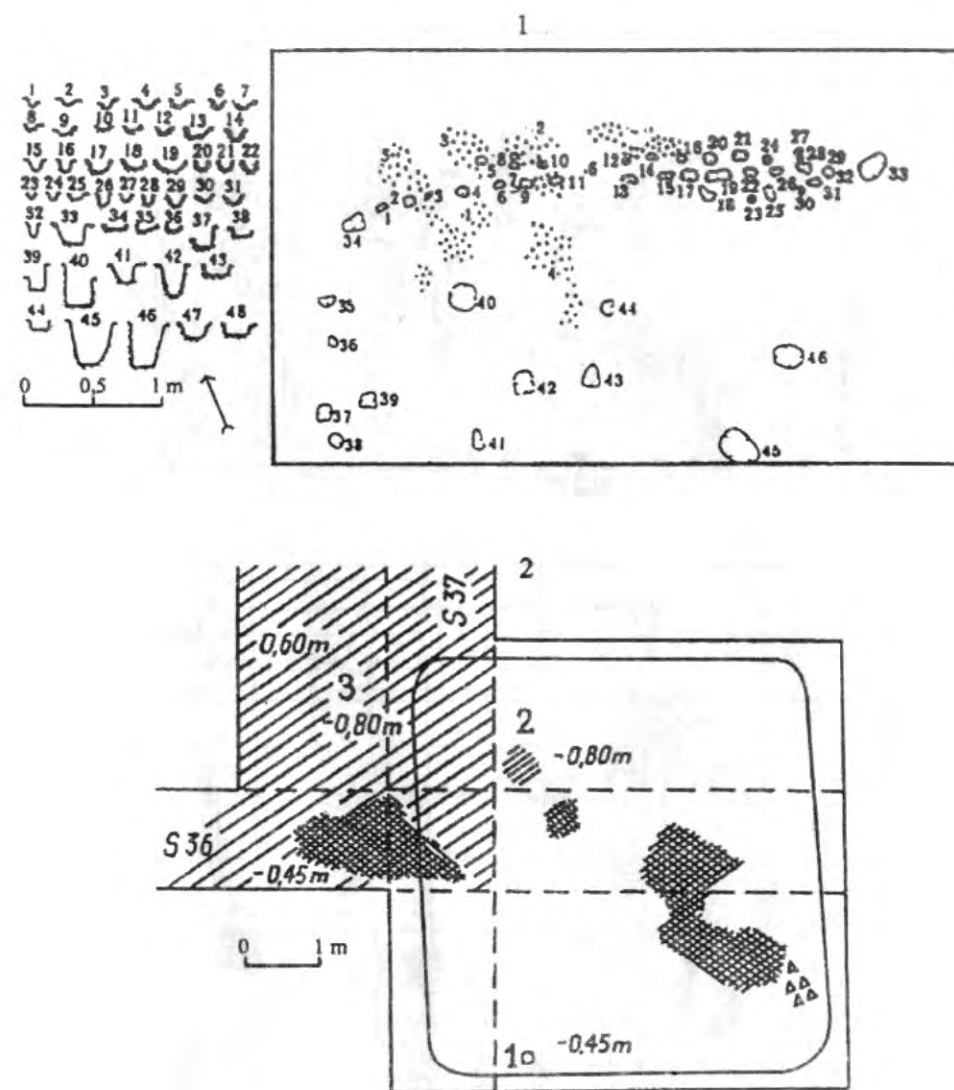

Fig. 71. Locuințe de suprafață: 1 Butuceni (după I. Niculiță); 2 Bunești

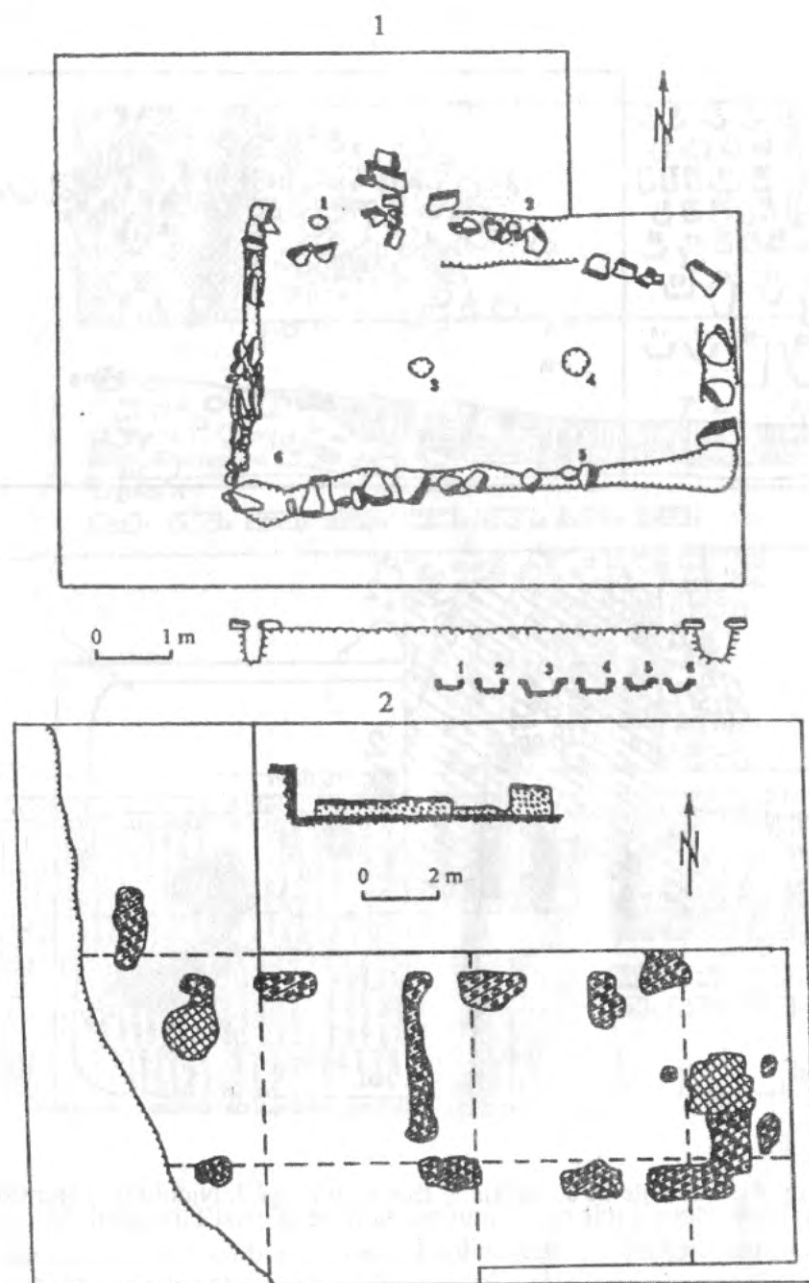

Fig. 72. Locuințe de suprafață cu fundament de piatră: 1 Butuceni; 2 Pivdennoe.

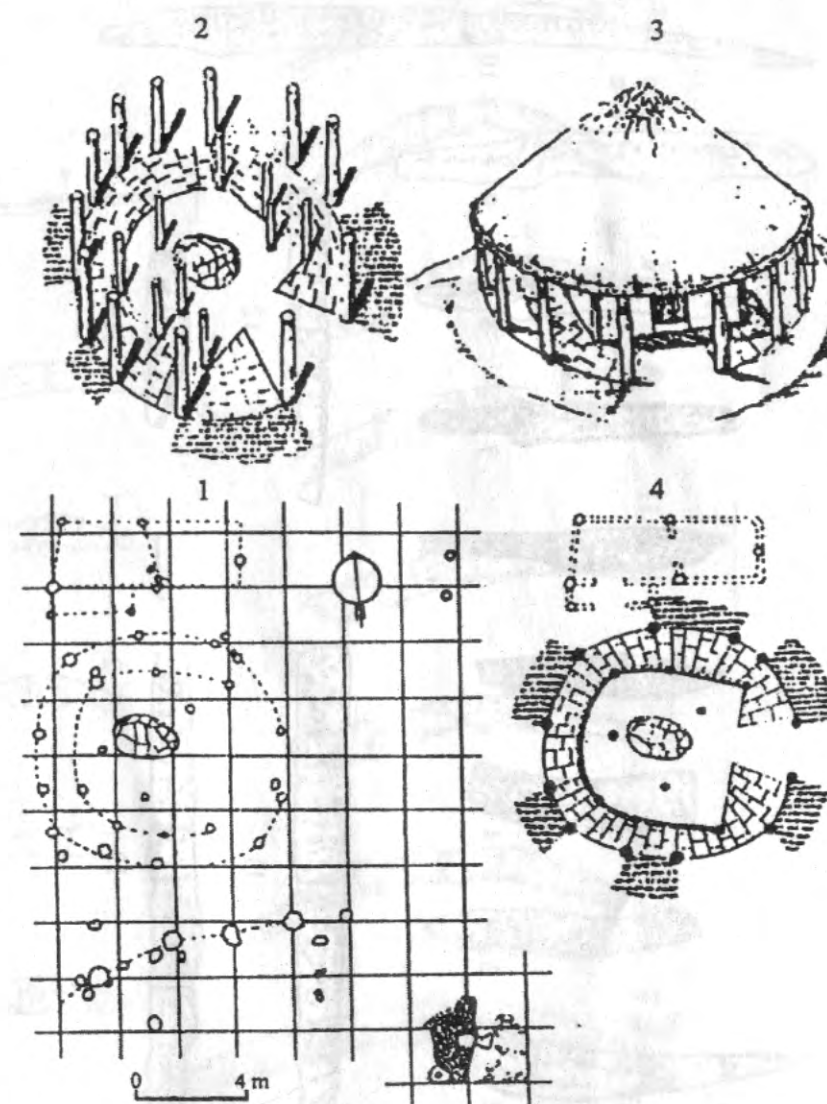

Fig. 73. Butuceni. Sanctuarul-calendar: 1 planul; 2-4 reconstituiri.

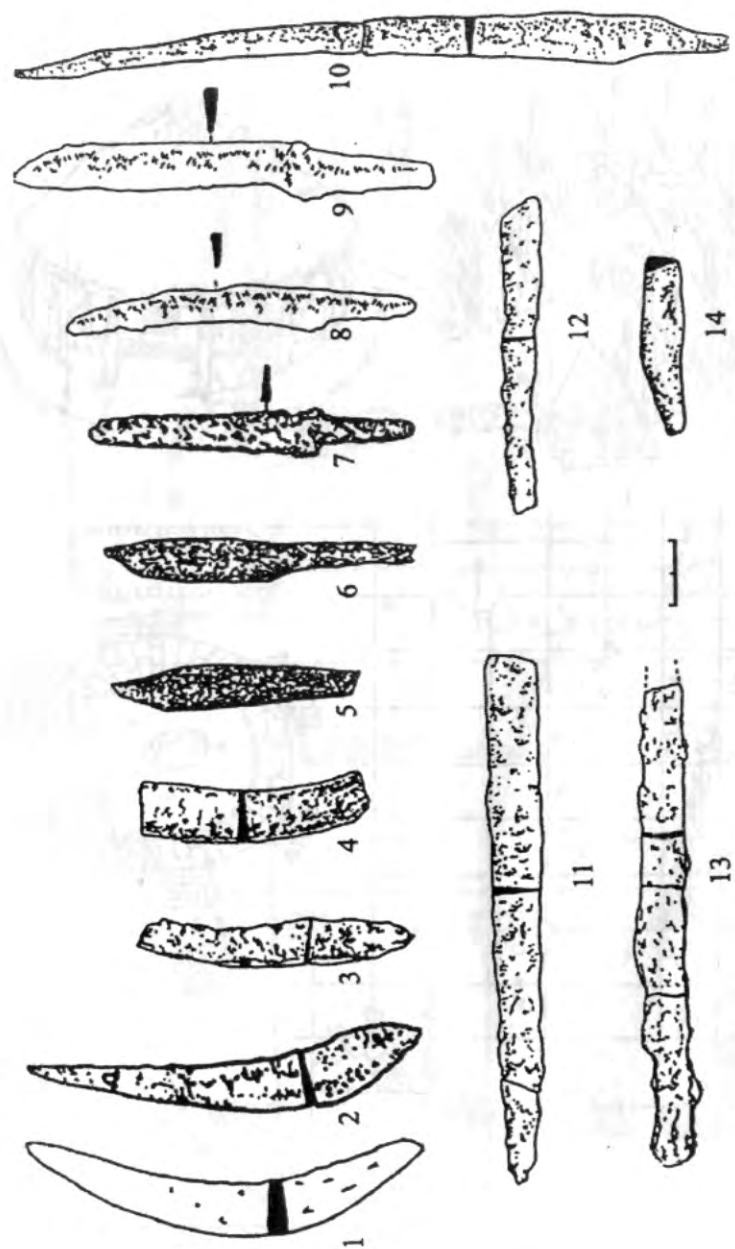

Fig. 74. Cuțite: 1, 13 Satu Nou "Valea lui Voicu"; 2 Bunești; 3, 11, 12 Băzdăna-Cetate; 4, 5 Butuceni; 6 Albești; 7 Hârtopul Mare; 8, 9 Rudi "La șanțuri"; 10, 14 Coțofenii din Dos.

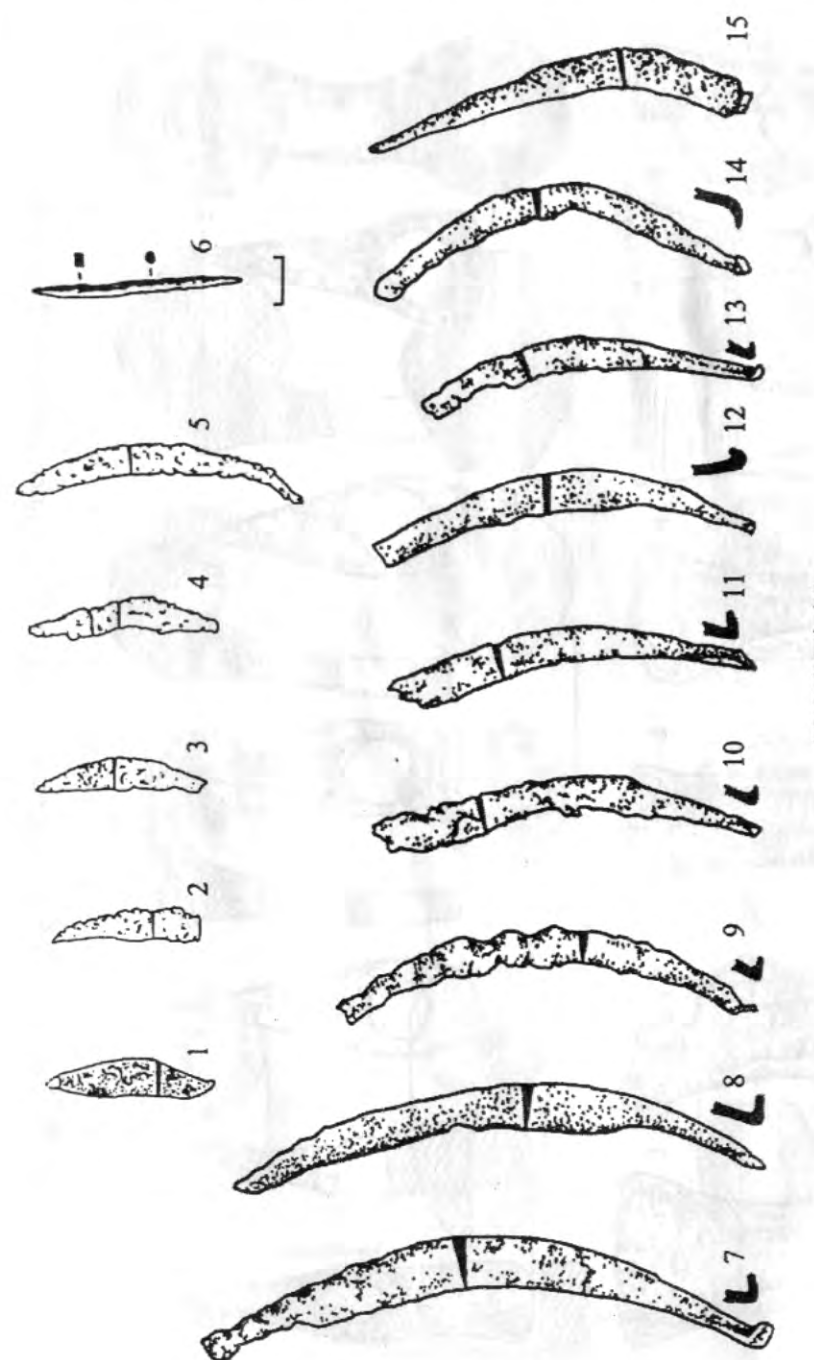

Fig. 75. Unelte din fier: 1 Coțofenii din Dos; 2-5, 15 Băzdăna-Cetate; 7-14 Bunești.

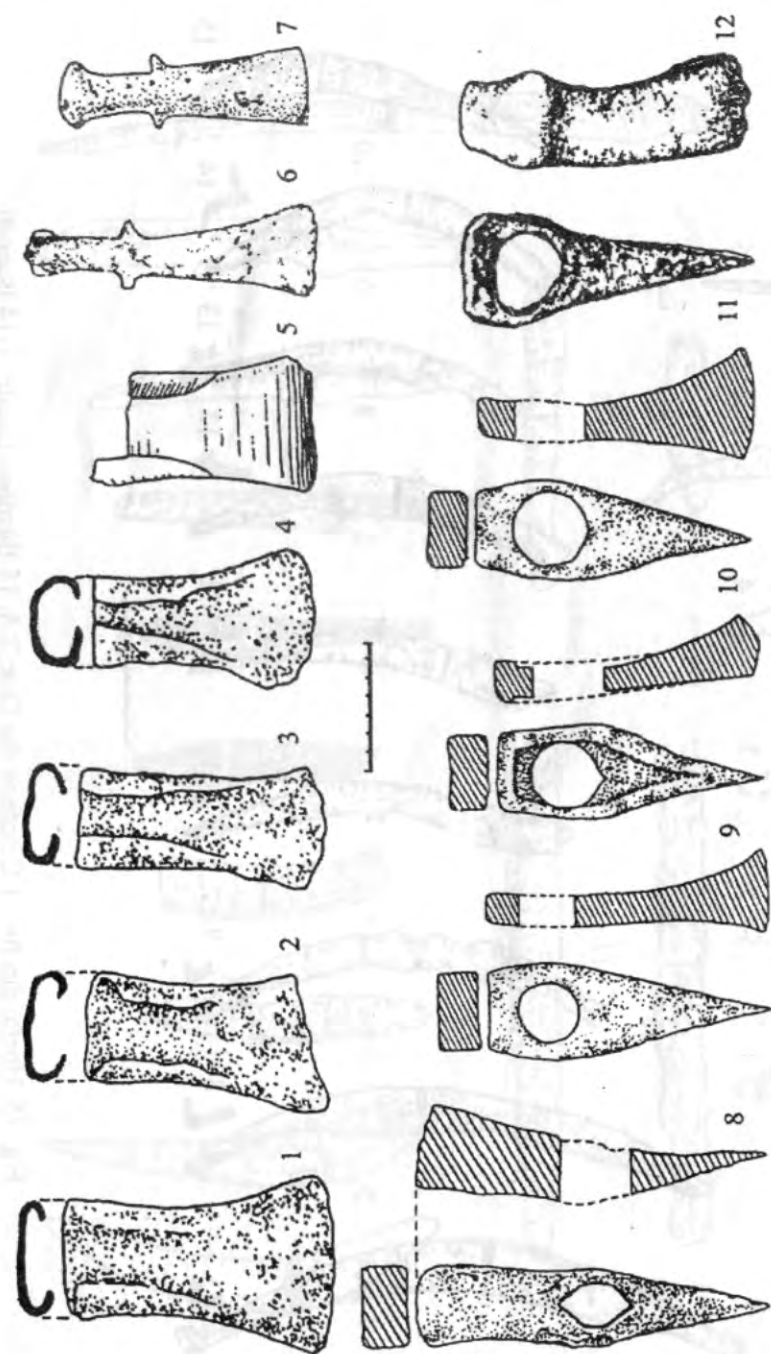

Fig. 76. Topoare: 1-4, 6, 9-11 Bunești; 5 Ofatinți; 7, 8 Coțofenii din Dos; 12 Suruceni.

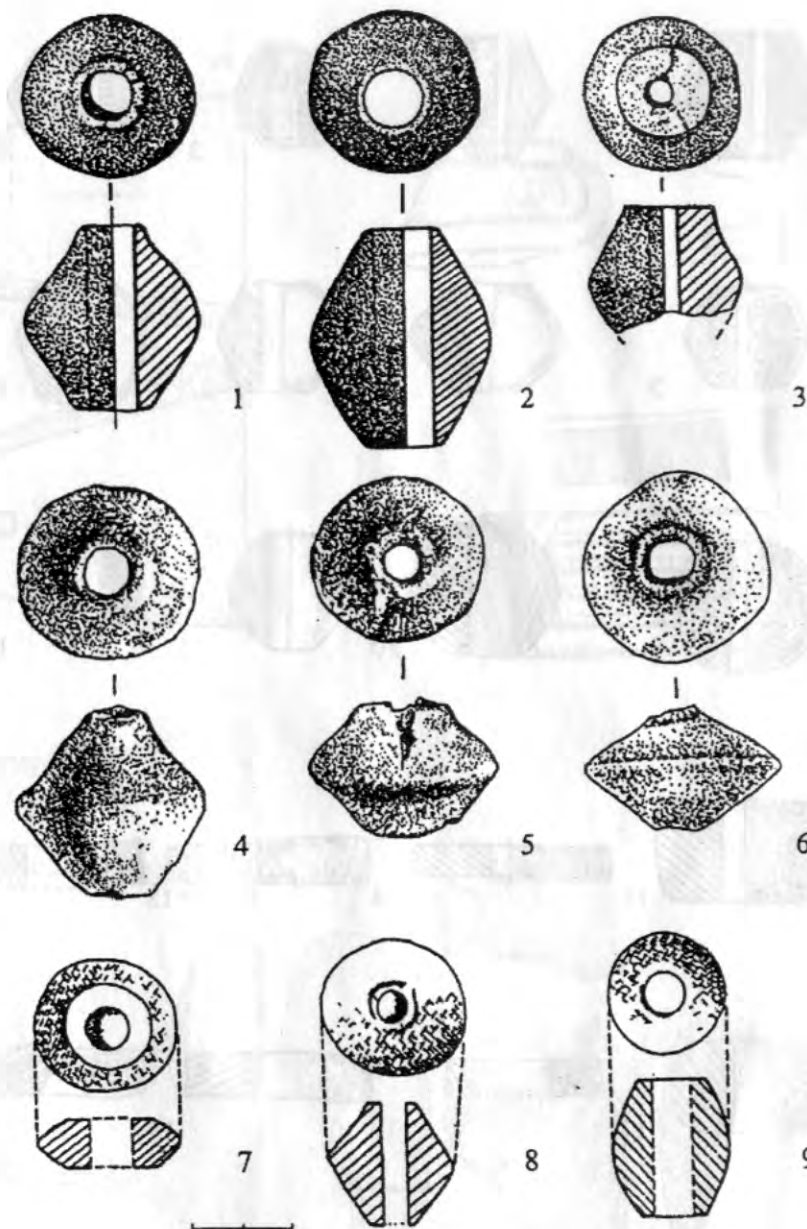

Fig. 77. Fusaiole: 1-3 Hlinjeni "La șanț"; 4, 5 Mateuți; 6 Coțofenii din Dos; 7-9 Cotu-Copălău.

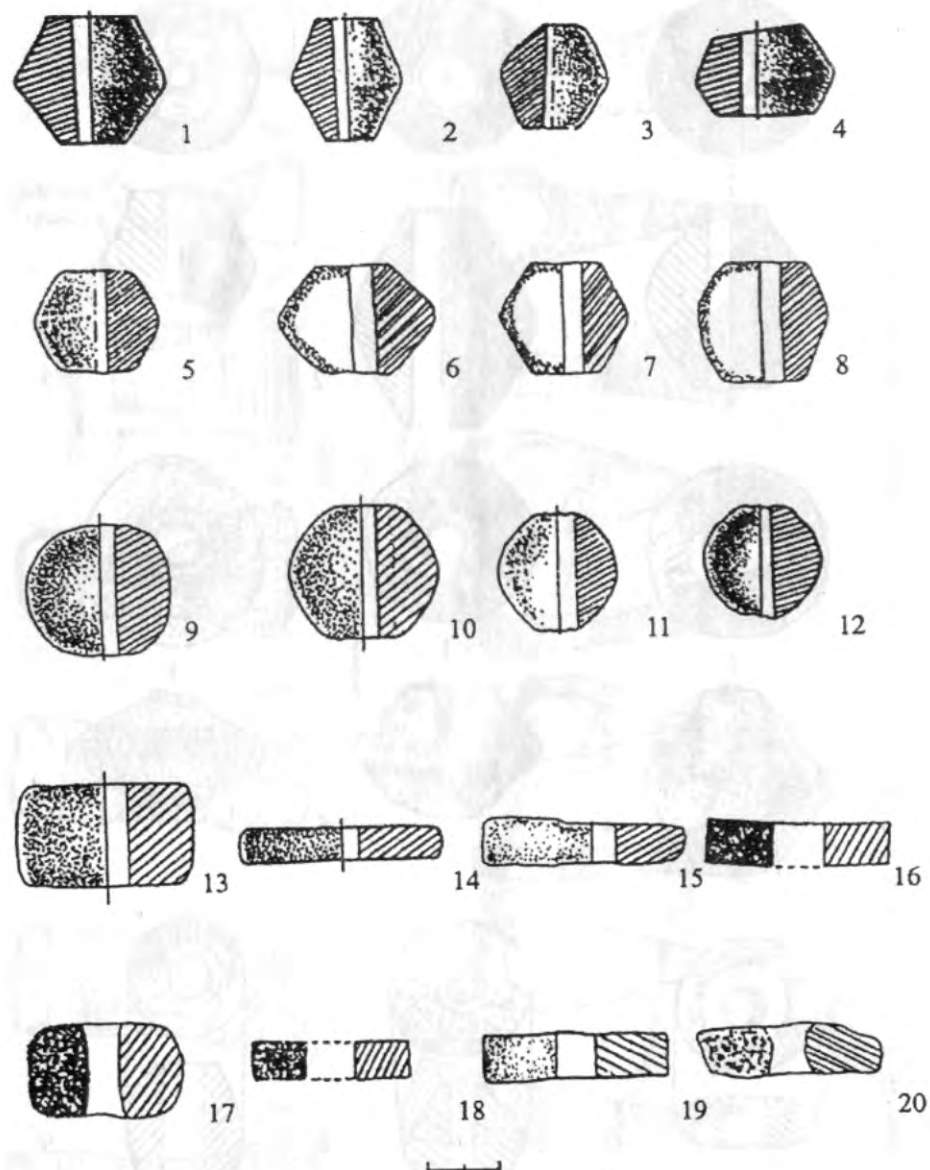

Fig. 78. Fusaiole: 1-5, 9-14 Butuceni; 6-8 Stolniceni; 15 Coțofenii din Dos; 16-18 Satu Nou "Valea lui Voicu"; 19 Mășcăuți; 20 Rudi "La șanțuri".

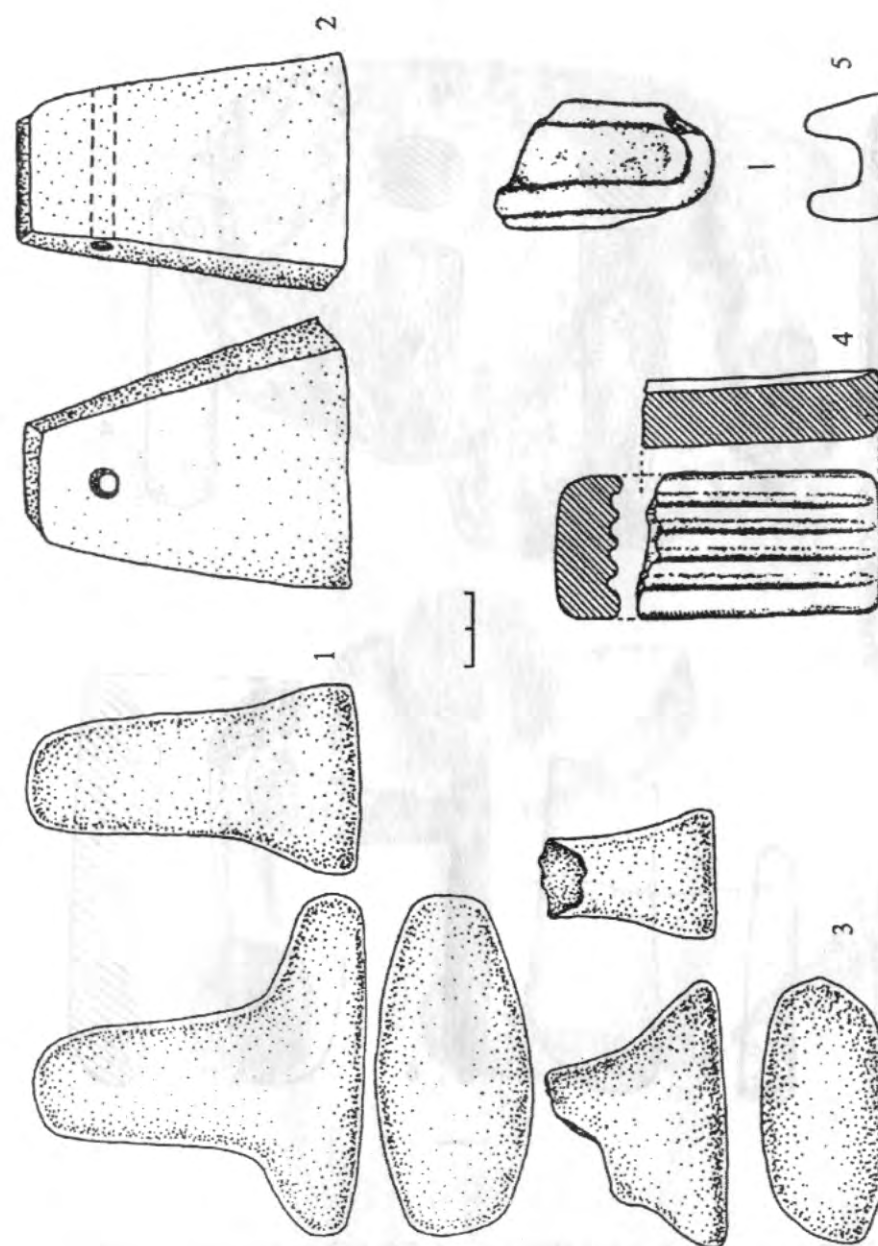

Fig. 79. Obiecte din lut ars: 1-3 Coțofenii din Dos; 4 Băzdăna-Cetate; 5 Butuceni.

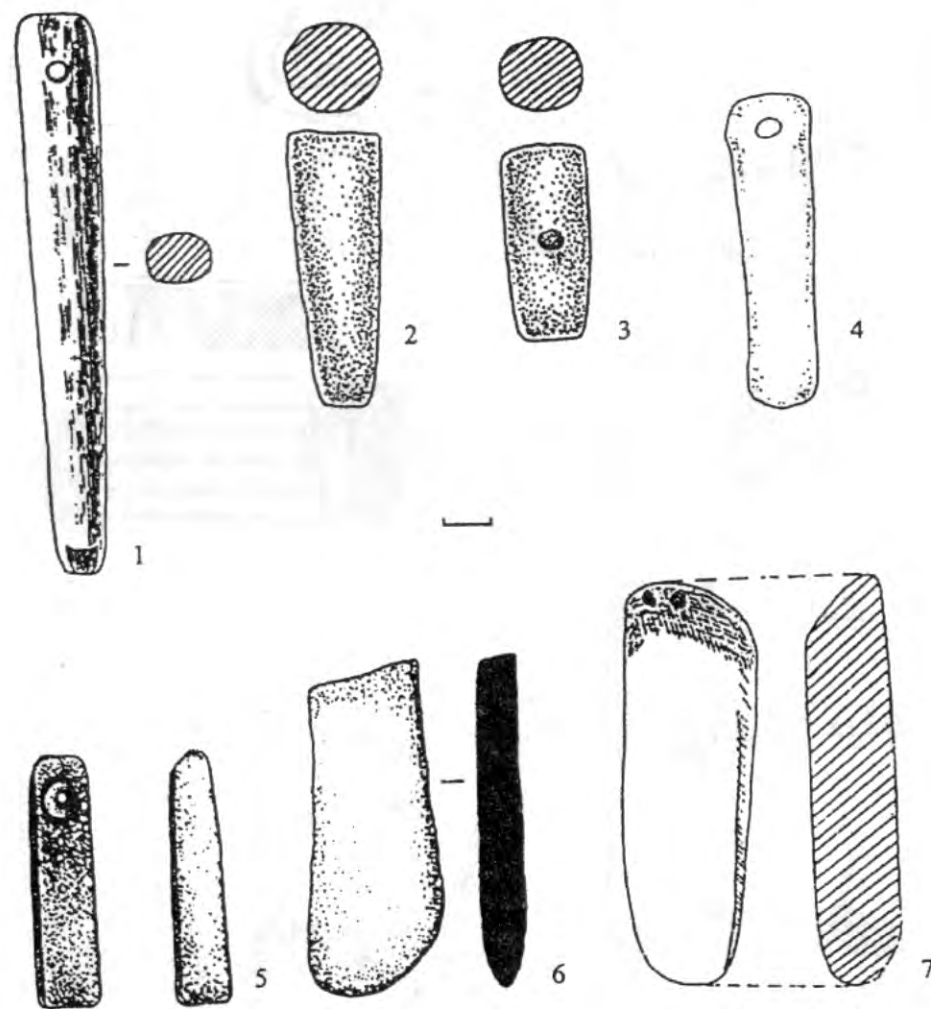

Fig. 80. Cute din piatră: 1-3, 5 Butuceni; 4, 7 Satu Nou "Valea lui Voicu";
6 Hârtopul Mare.

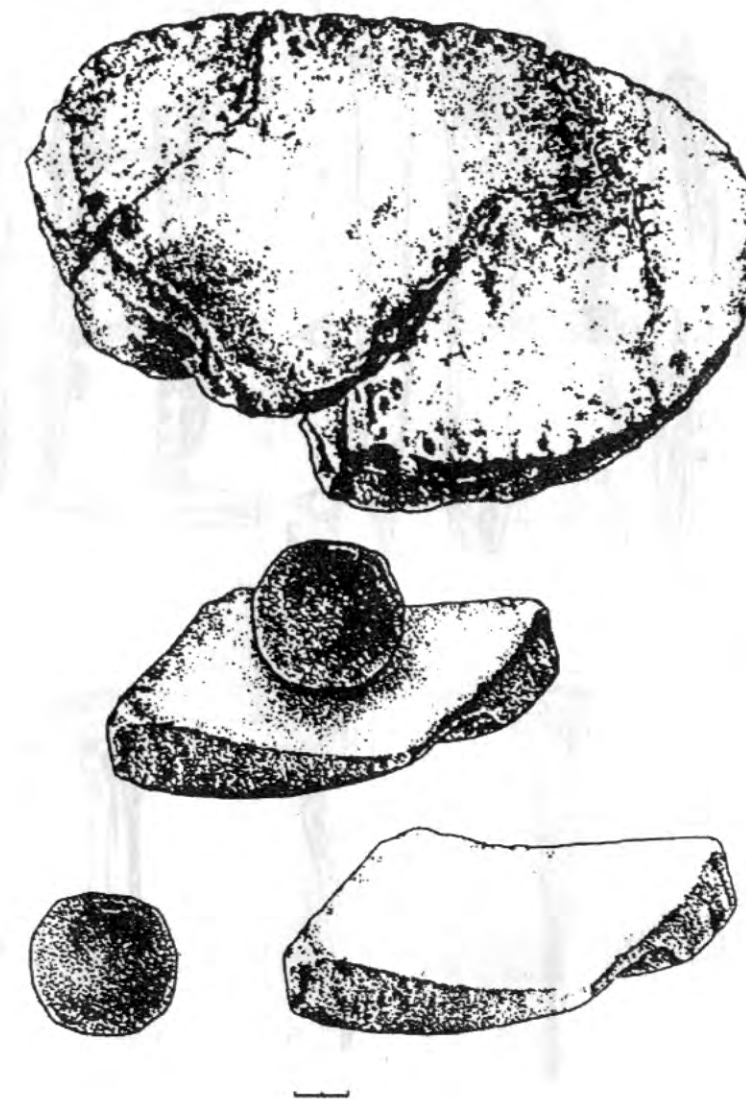

Fig. 81. Butuceni. Râșnițe de mână.

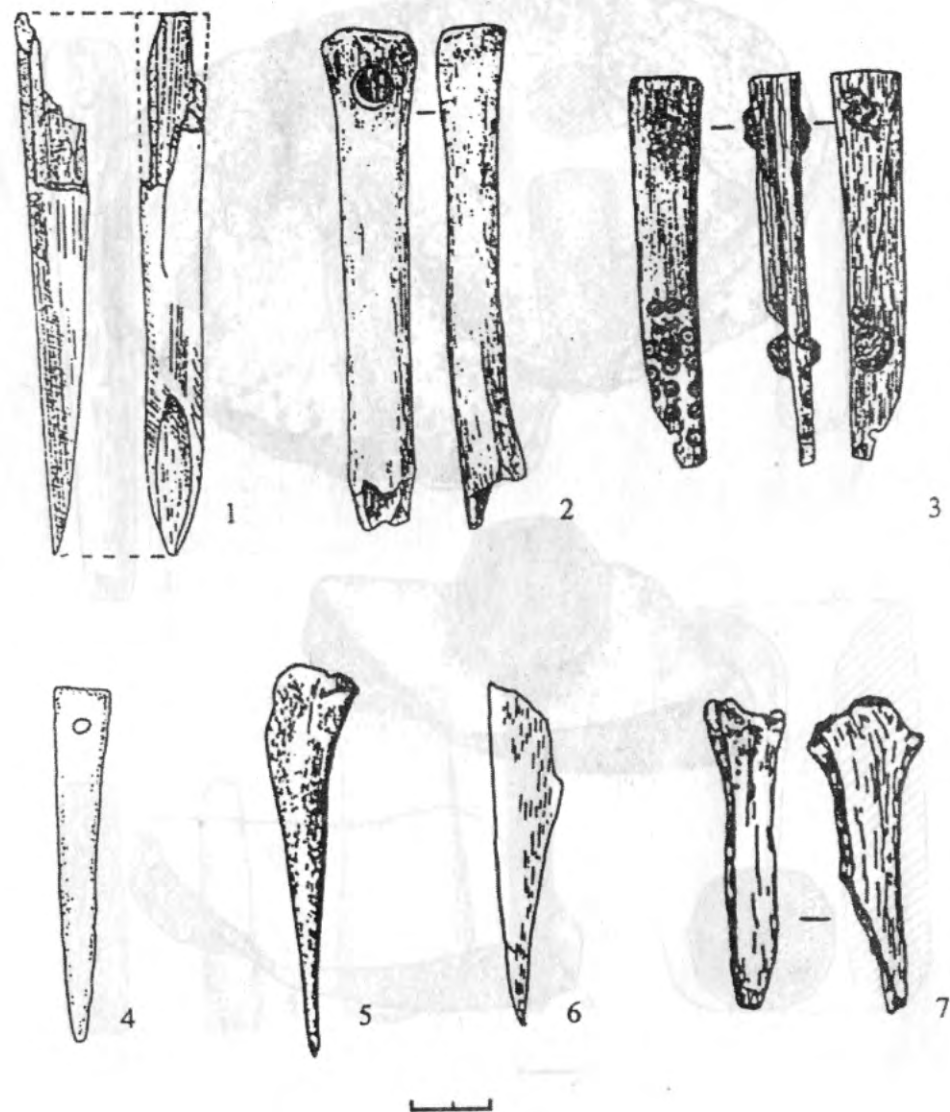

Fig. 82. Obiecte din os: 1, 4 Satu Nou "Valea lui Voicu"; 2, 3 Hlinjeni "La șanț"; 5 Butuceni; 6 Rudi "La șanțuri"; 7 Hârtopul Mare.

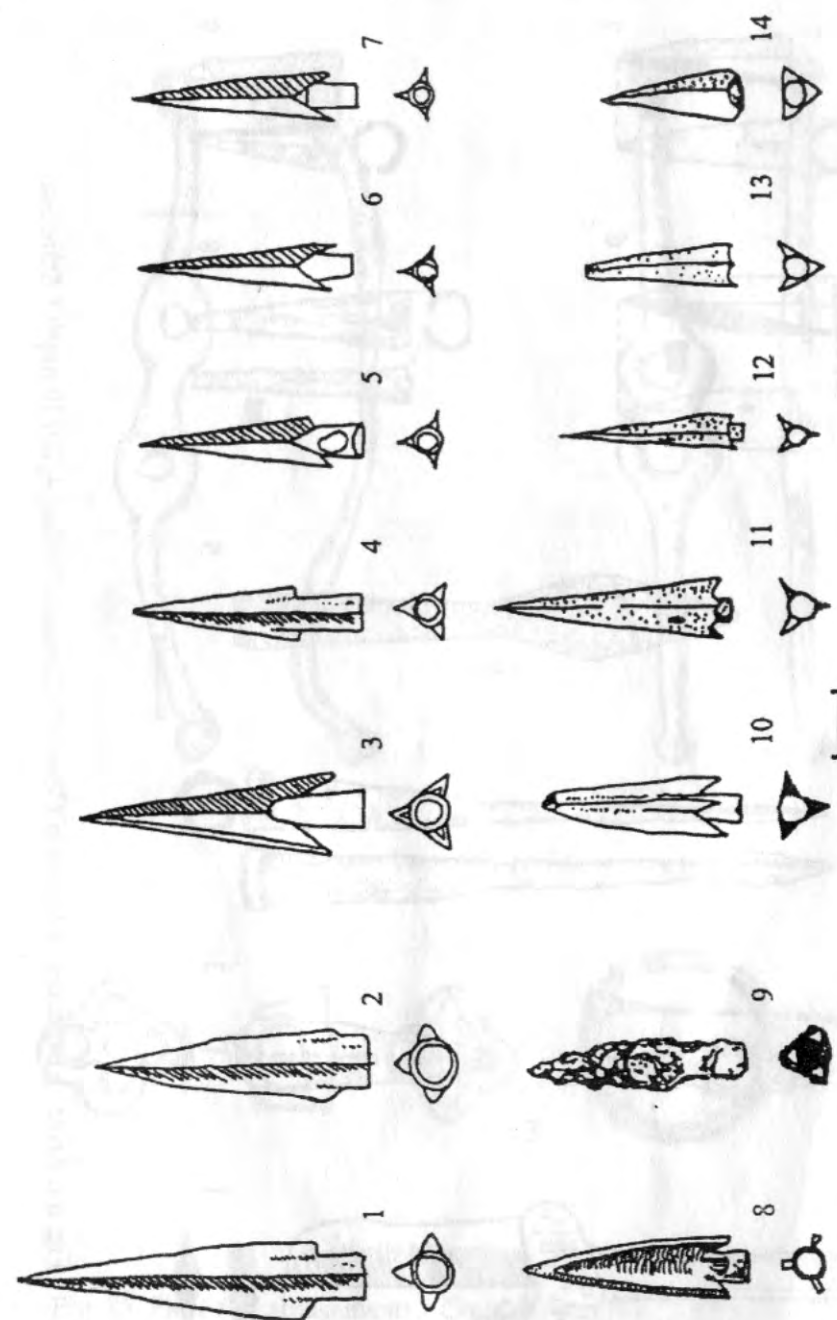

Fig. 83. Vârfuri de săgeți: 1, 2 Stăncești; 3-7 Butuceni; 8 Mateuți; 9 Satu Nou "Valea lui Voicu"; 10 Stolniceni; 11-13 Coțofenii din Dos; 14 Saharna Mare.

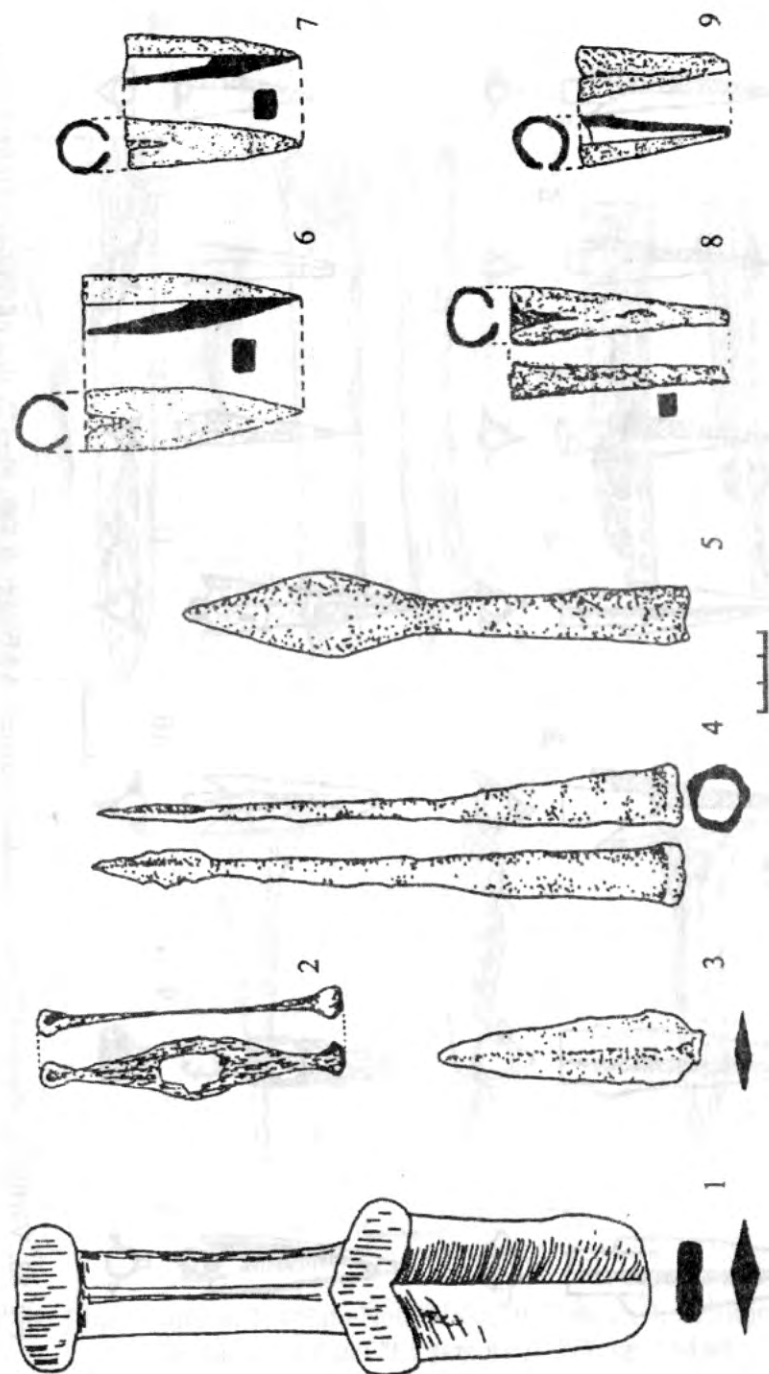

Fig. 84. Arme: 1 Butuceni; 2 Bâzdâna-Cetate; 3 Orbeasca de Sus; 4, 6-9 Bunești; 5 Stăncești.

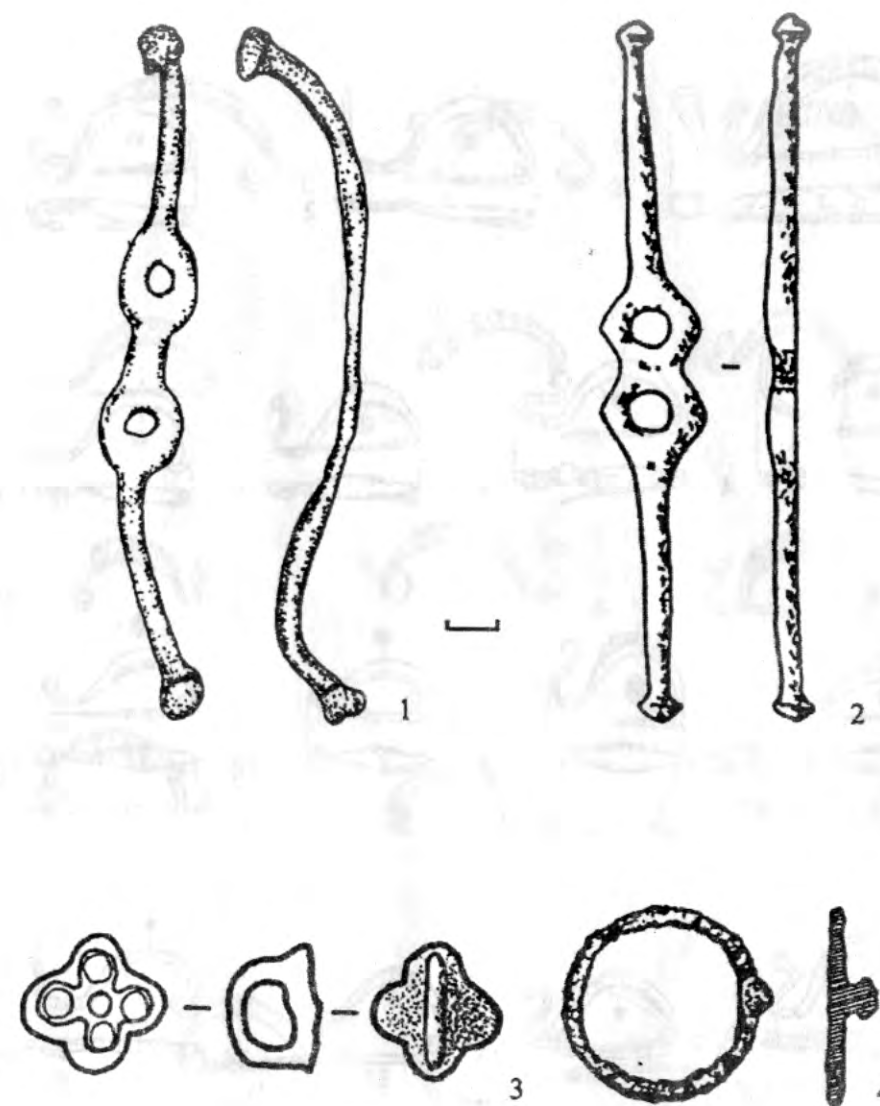

Fig. 85. Piese de harnașament: 1 Coțofenii din Dos; 2 Rudi "La șanțuri"; 3, 4 Butuceni.

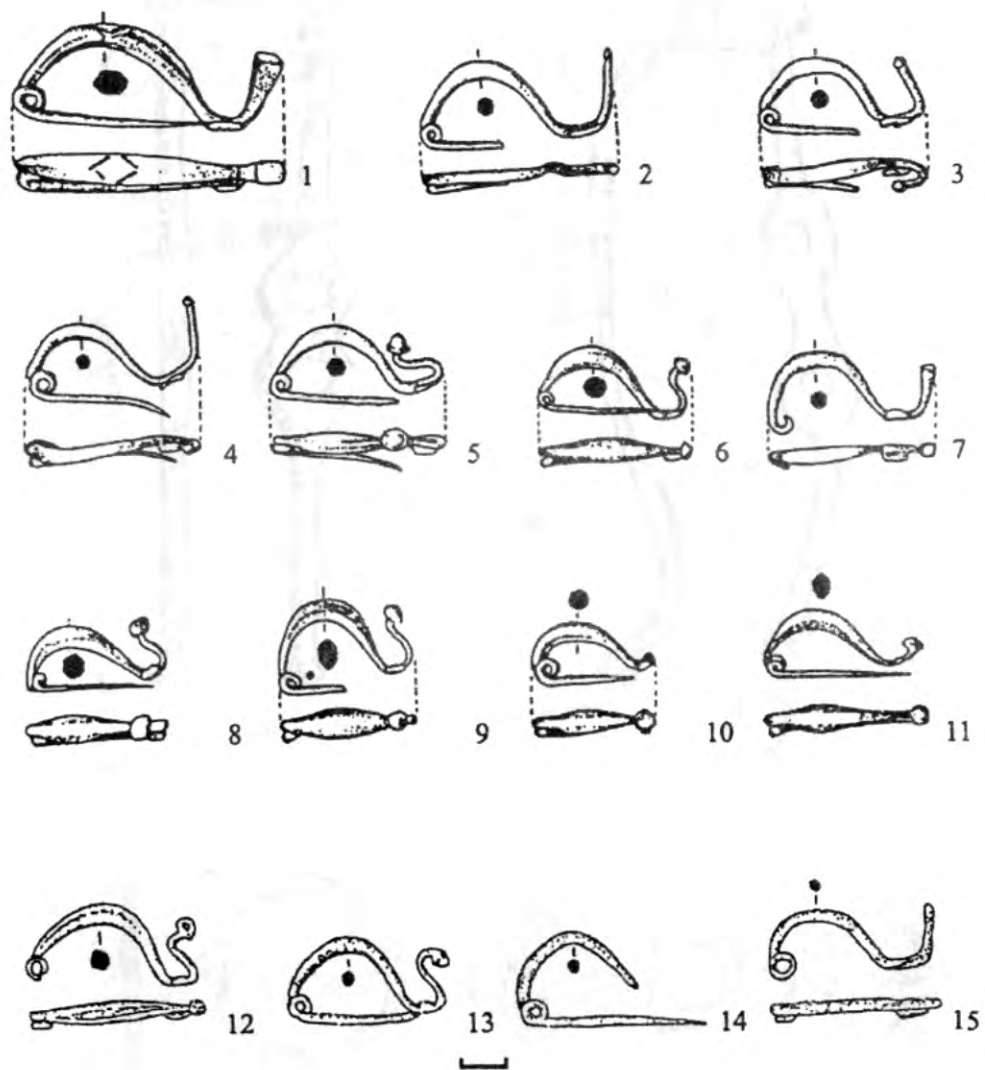

Fig. 86. Fibule: 1-12 Bâzdâna-Cetate; 13-15 Coțofenii din Dos.

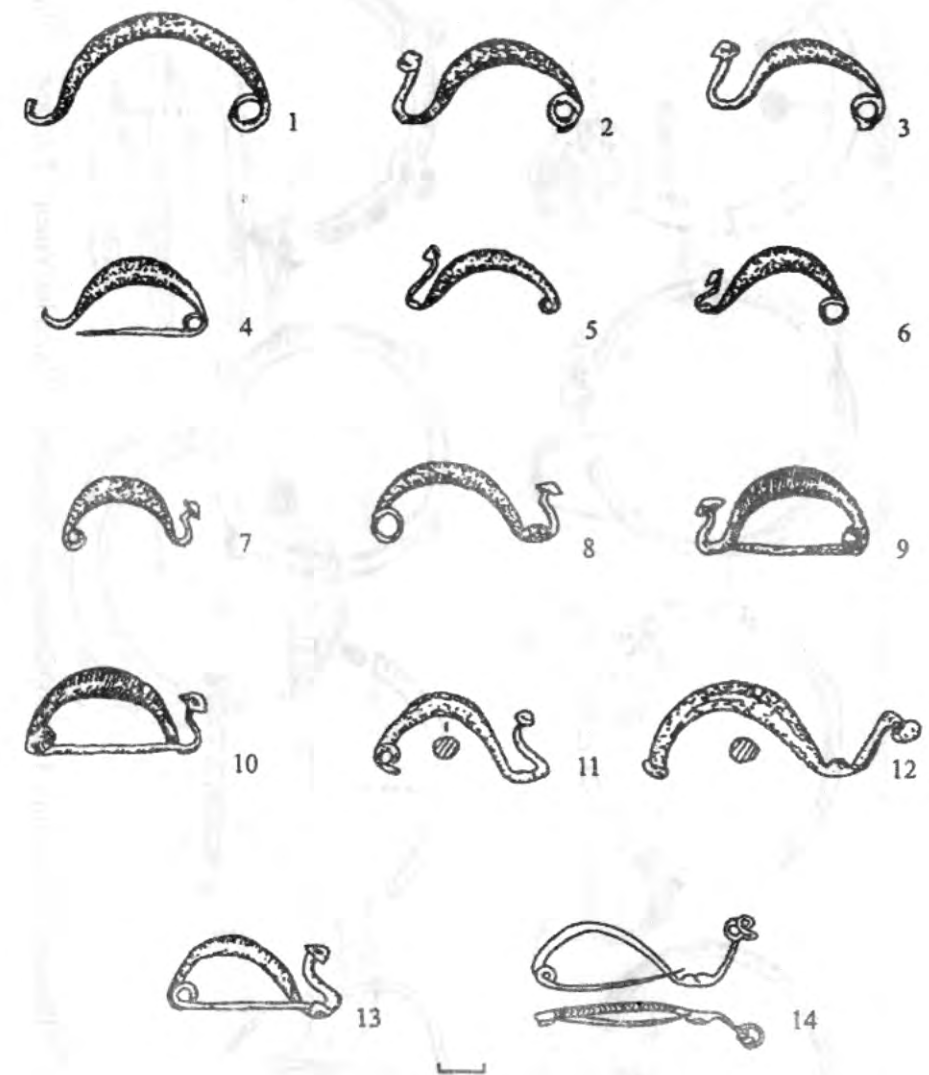

Fig. 87. Fibule: 1-10 Bunești; 11-12 Coțofenii din Dos; 13 Butuceni; 14 Mășcăuți.

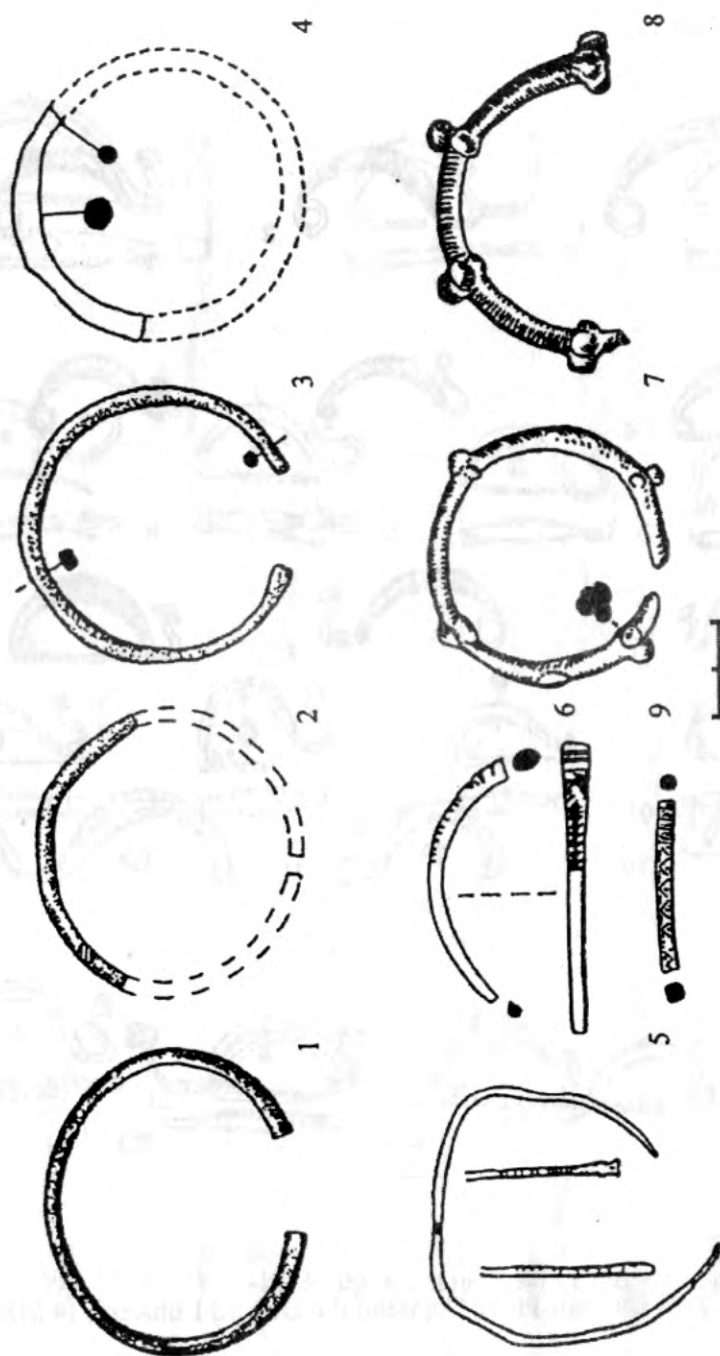

Fig. 88. Brățări: 1 Bunești; 2 Măscăuți; 3 Hârtopul Mare; 4-6 Satu Nou "Valea lui Voicu"; 7 Albești; 8 Pleașov; 9 Butuceni.

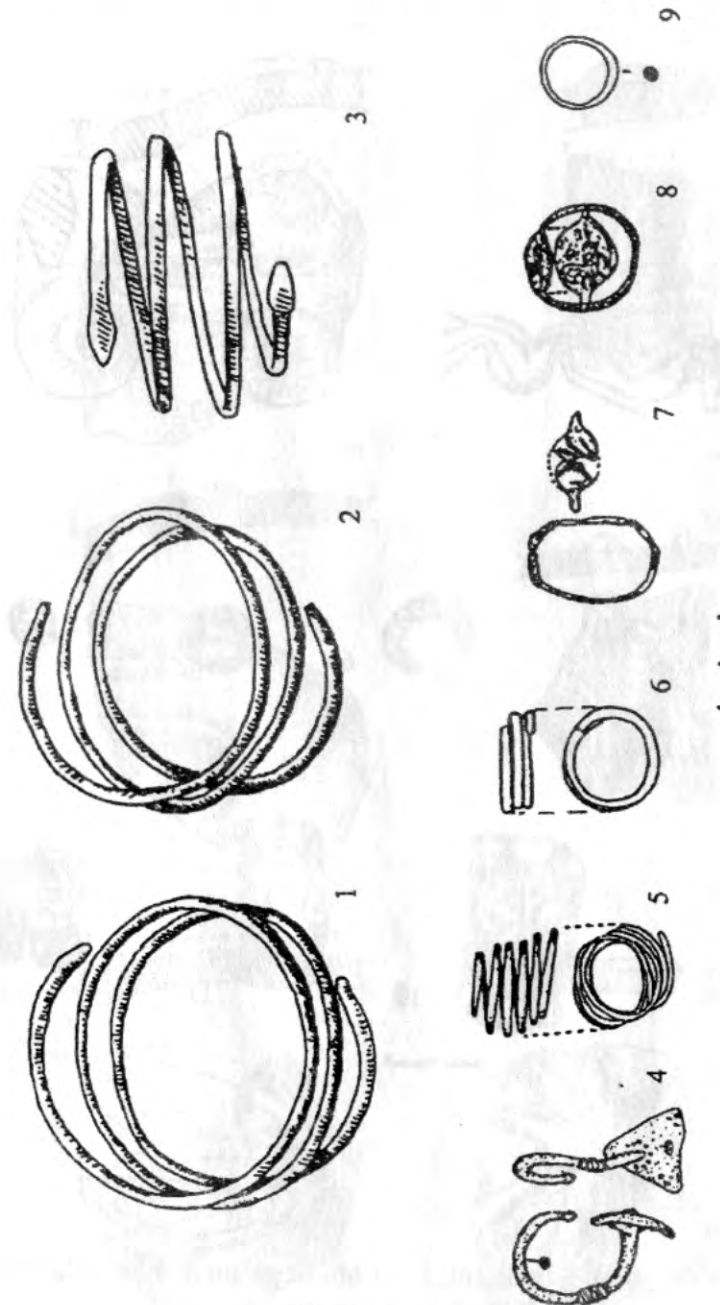

Fig. 89. Podoabe: 1-3 Bunești; 4, 7, 8 Cotofenii din Dos; 6 Satu Nou "Valea lui Voicu"; 9 Rudi "La șanțuri".

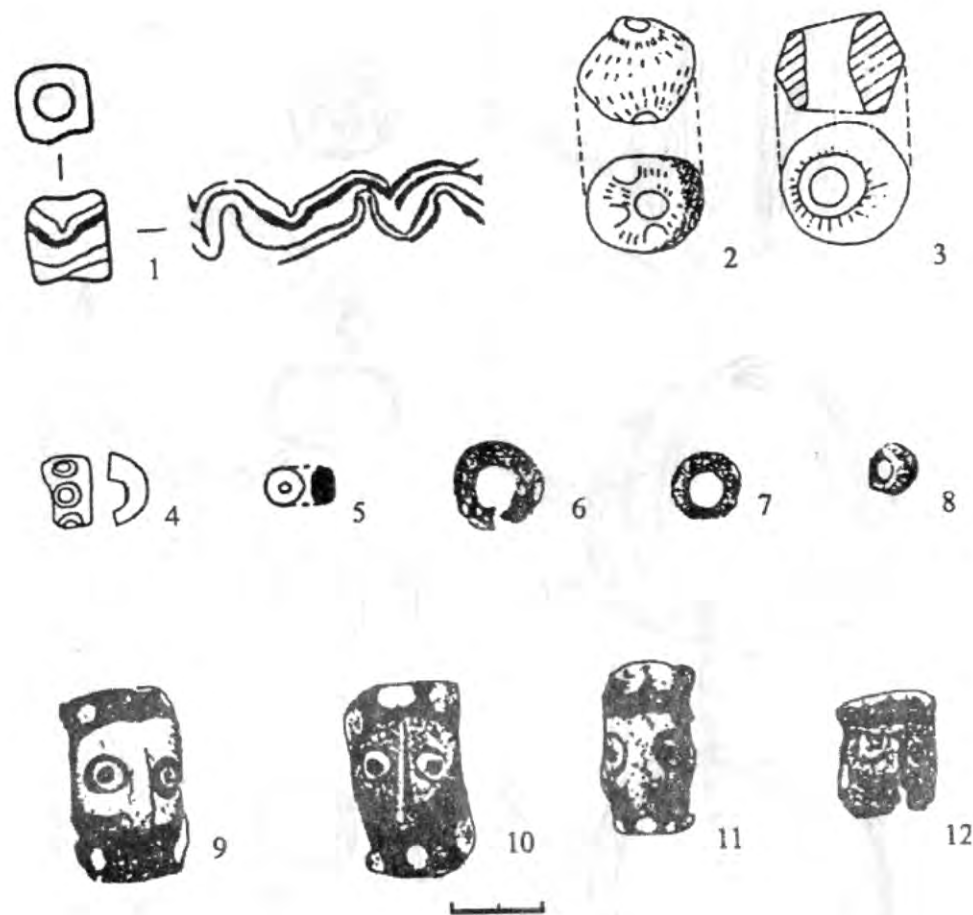

Fig. 90. Podoabe din sticlă: 1 Butuceni; 2, 3 Cotu-Copălău; 4, 5 Satu Nou "Valea lui Voicu"; 6-12 Bunești.

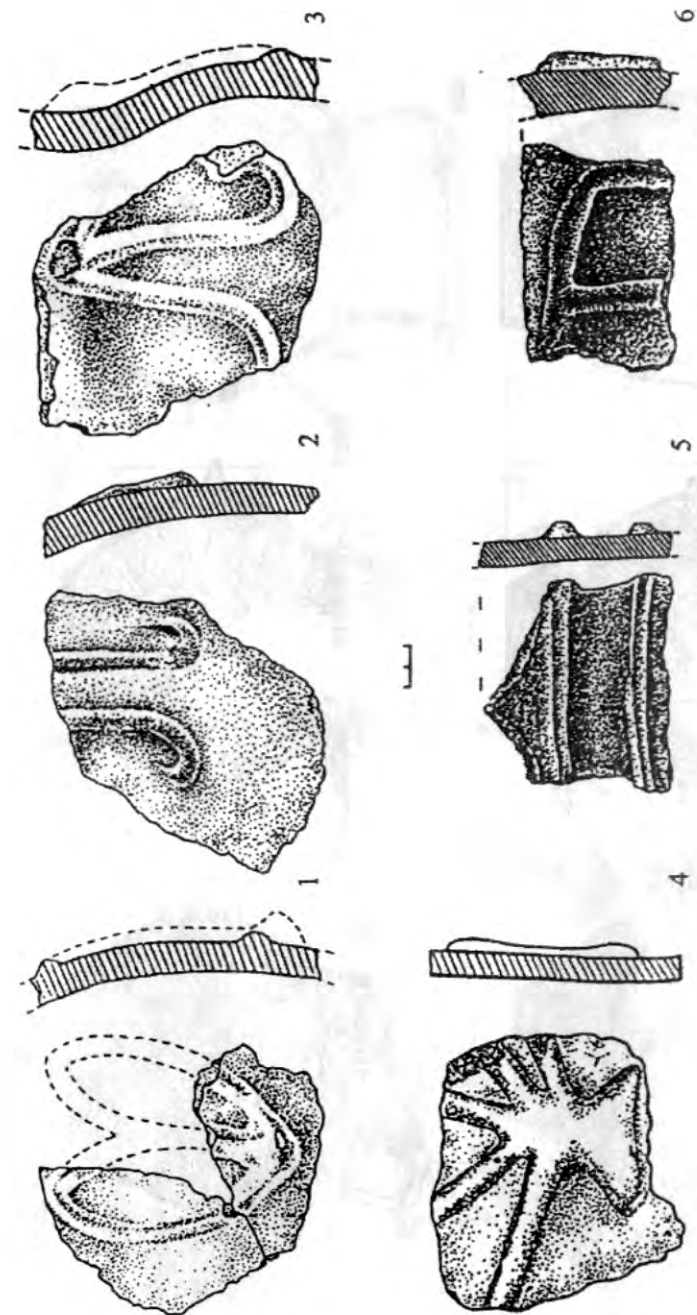

Fig. 91. Butuceni. Fragmente ceramice cu decor în relief.

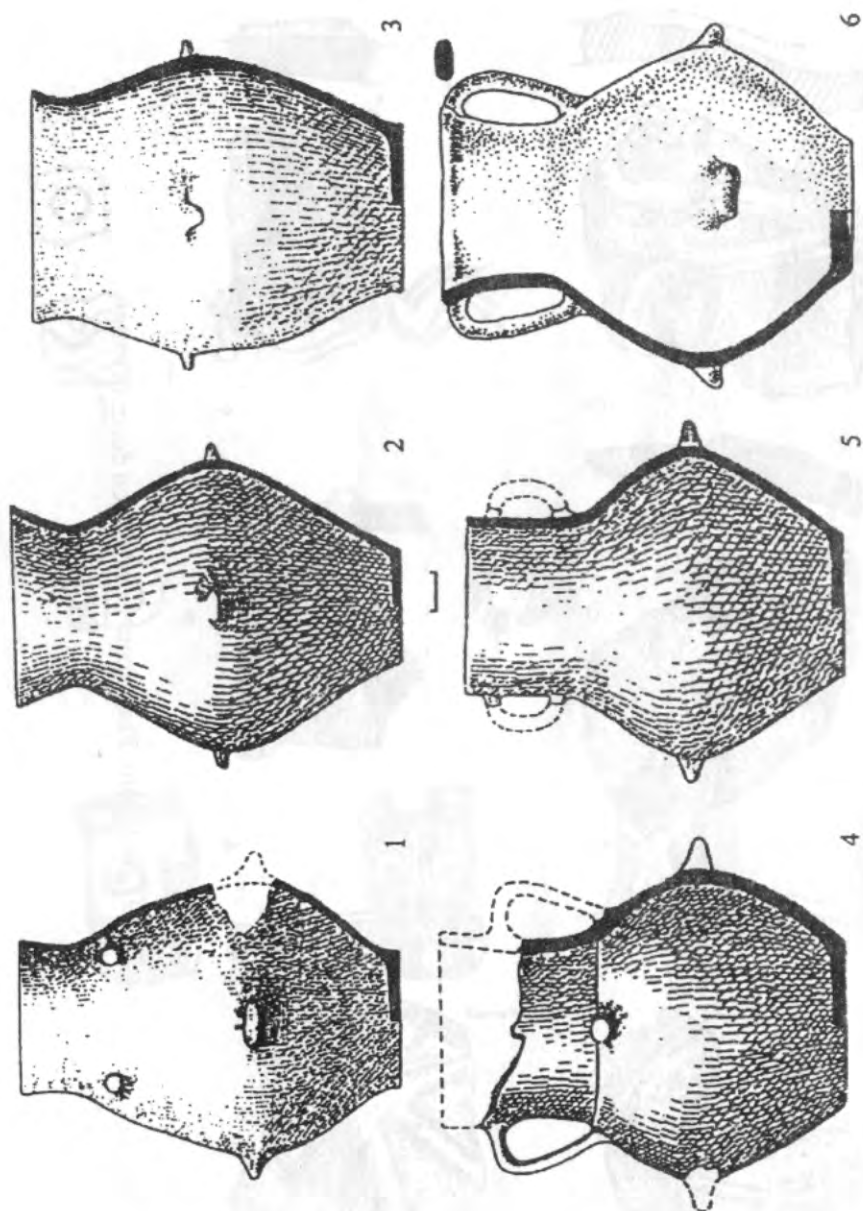

Fig. 92. Vase bitronconice: 1, 4 Orbeasca de Sus; 2 Mălușteni; 3 Stâncești; 5 Zimnicea; 6 Mărgăritești.

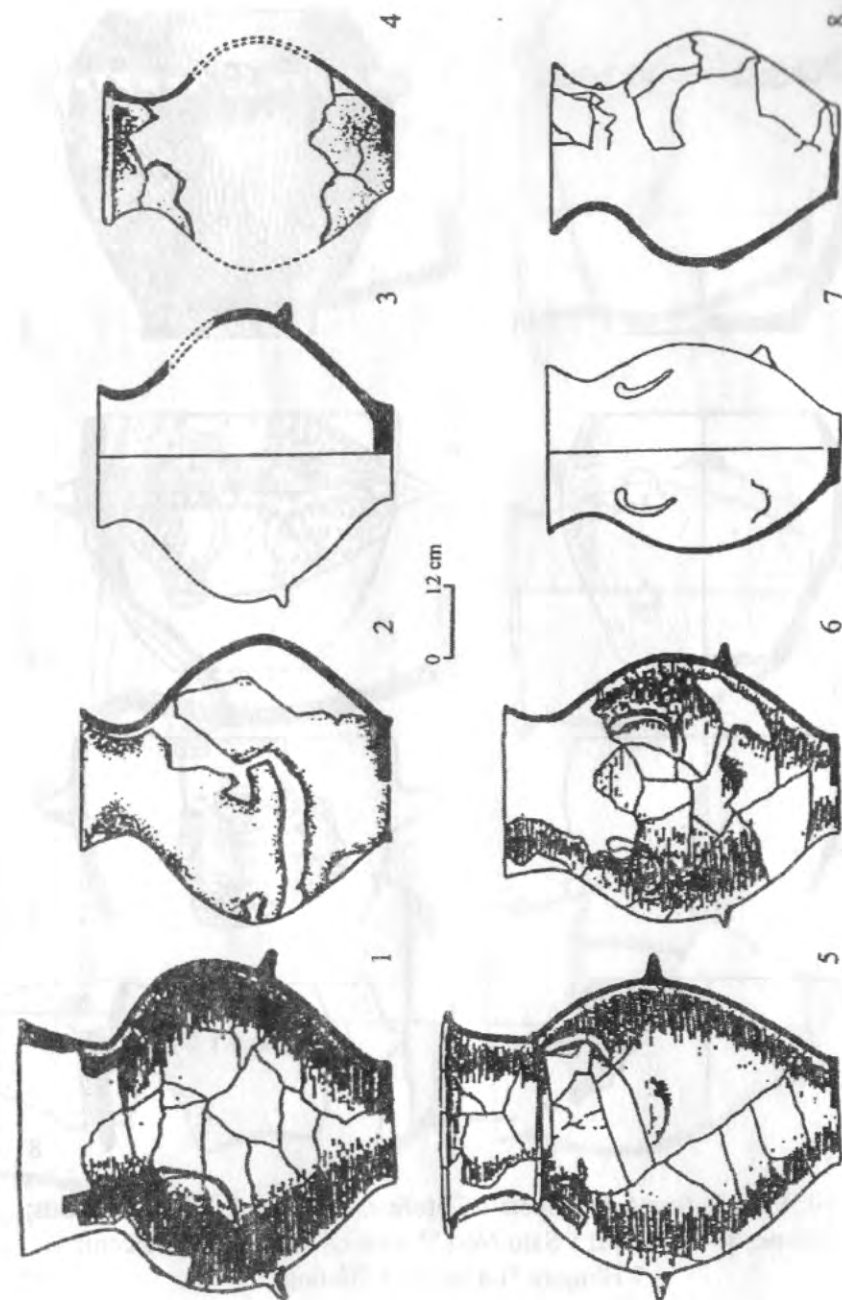

Fig. 93. Vase cu corpul bombat: 1-6 Butuceni; 7 Bunești; 8 Rudi "La șanțuri".

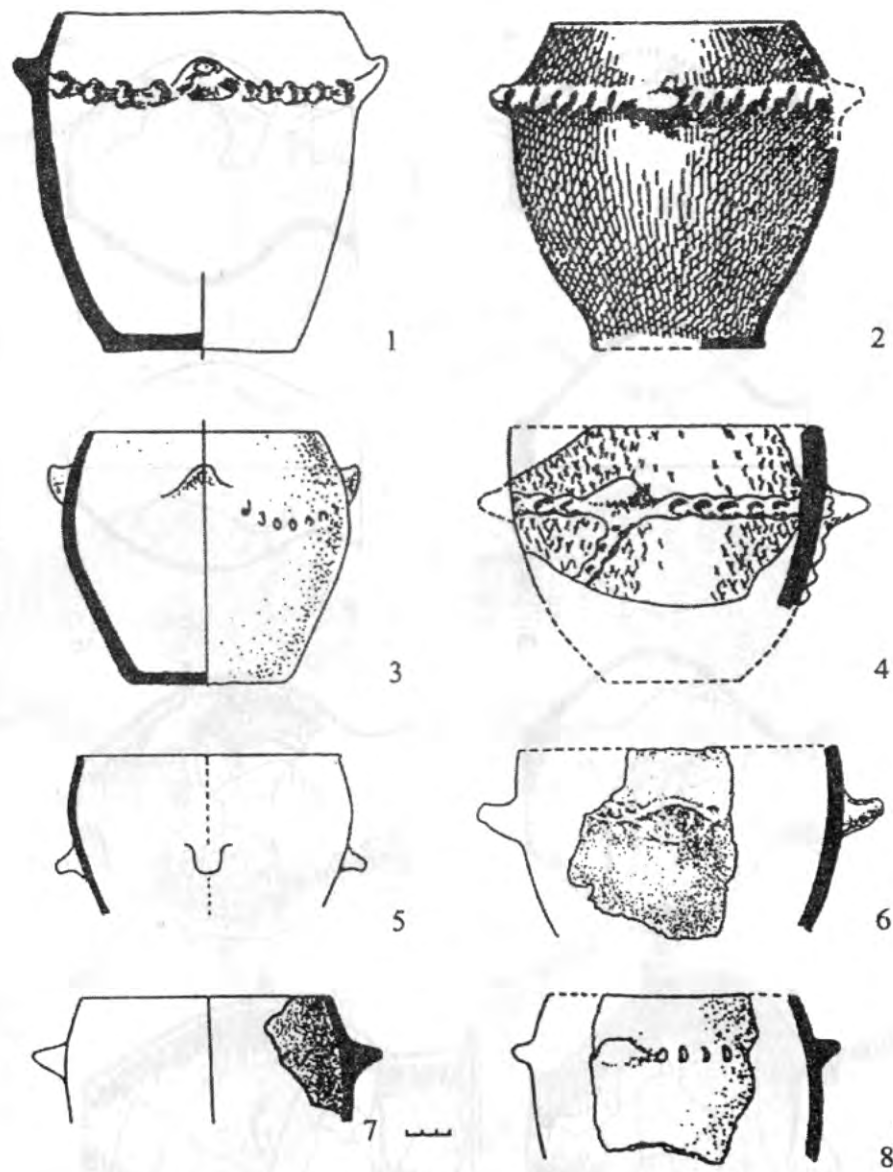

Fig. 94. Vase în formă de clopot: 1 Coțofenii din Dos; 2 Orbeascade Sus; 3 Bunești; 4 Ibănești; 5 Satu Nou "Valea lui Voicu"; 6 Butuceni; 7 Hlinjeni "La șanț"; 8 Ofatinți.

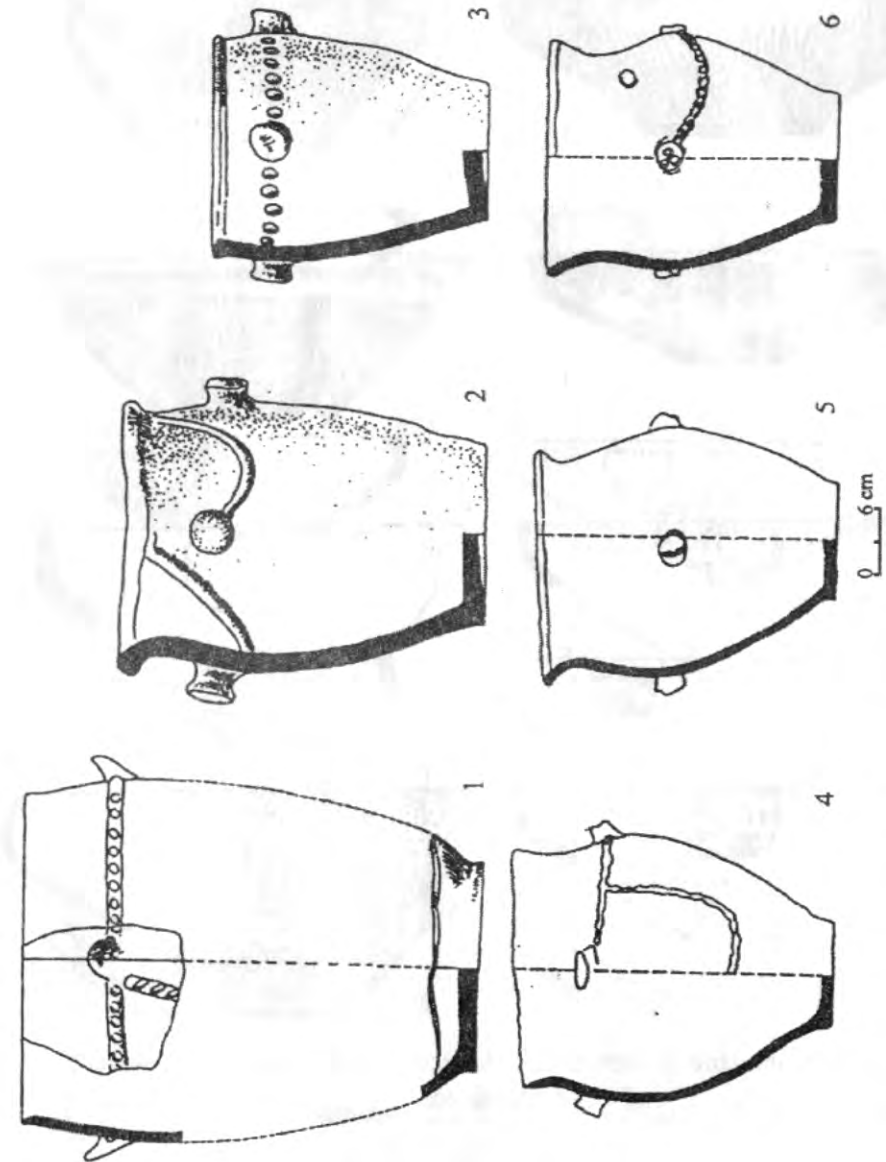

Fig. 95. Vase-borcan: 1 Coțofenii din Dos; 2, 3 Mărgăritești; 4-6 Satu Nou "Valea lui Voicu".

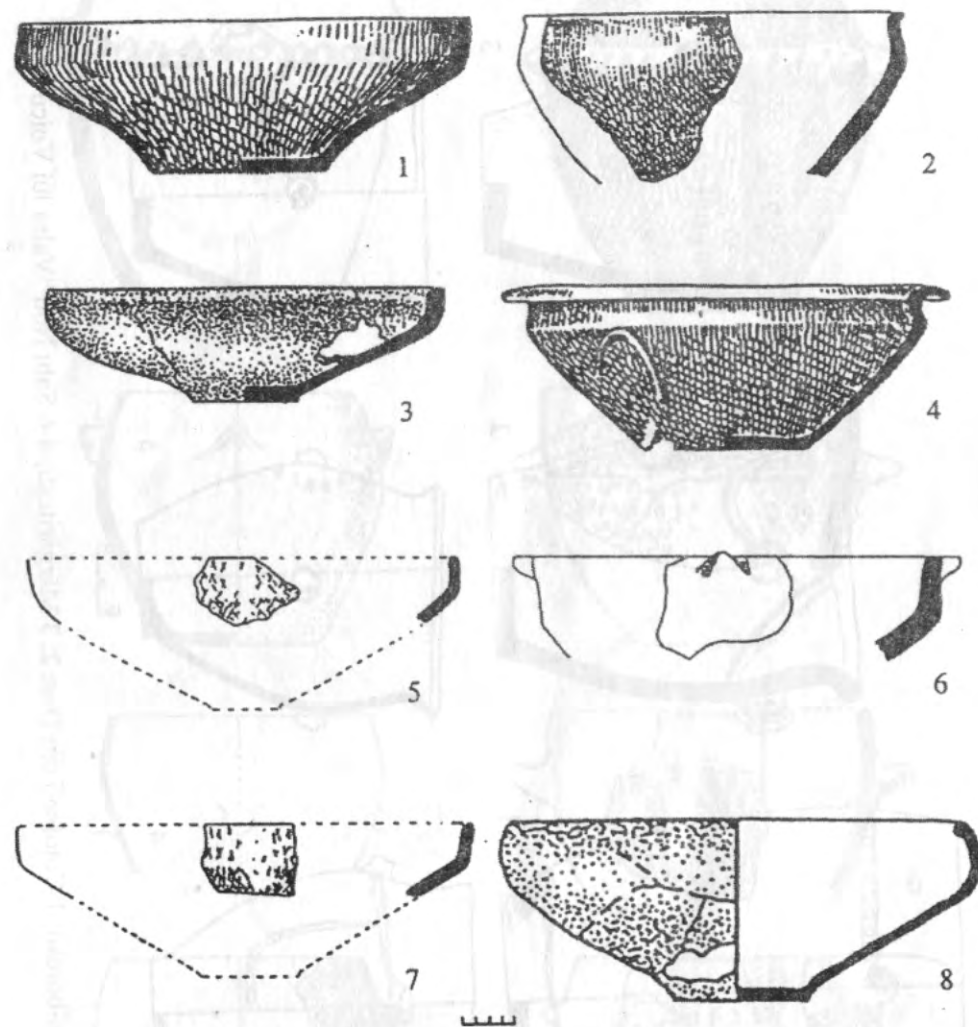

Fig. 96. Castroane: 1 Cotnari; 2, 4 Albești; 3, 8 Butuceni; 5, 7 Ibănești; 6 Stolniceni.

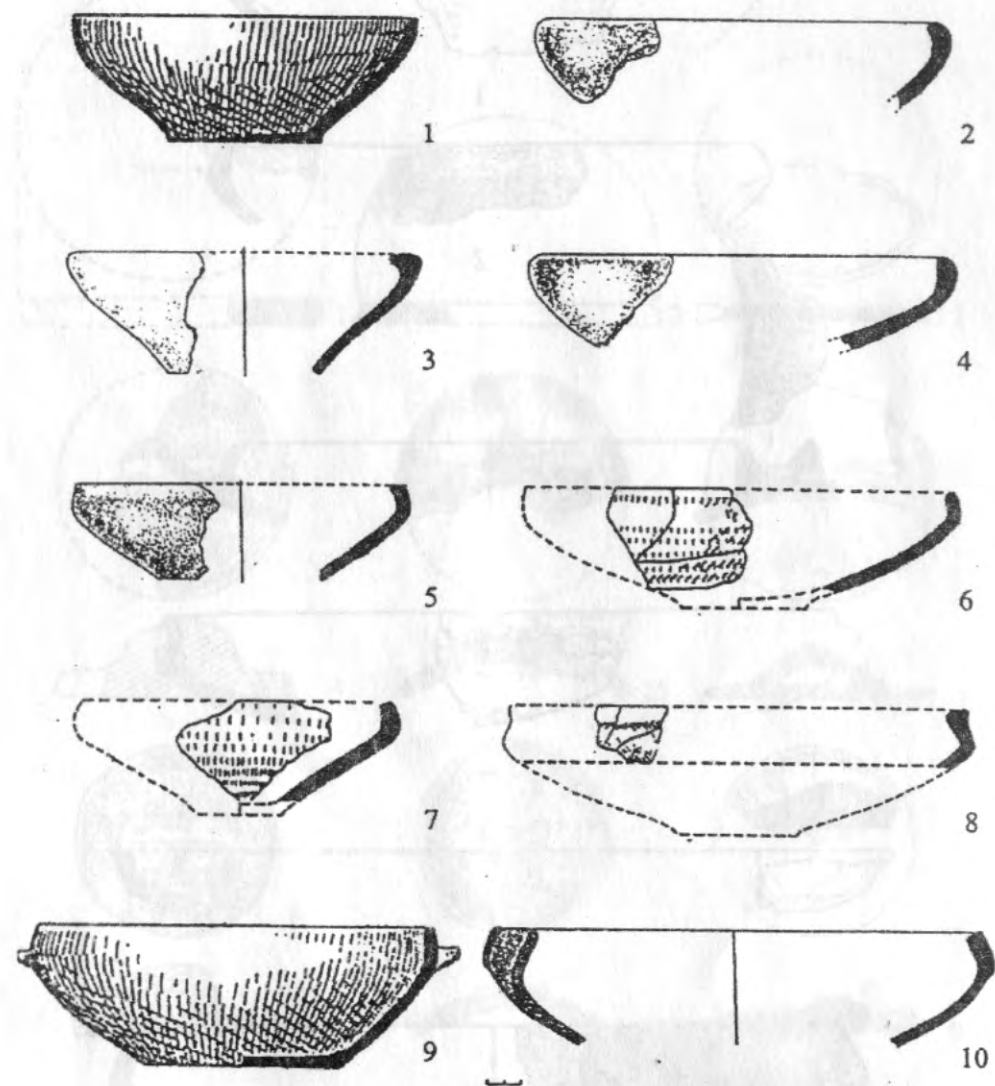

Fig. 97. Străchini: 1 Stâncești; 2-5 Butuceni; 6-8 Cotu-Copălău; 9 Cotnari; 10 Hlinjeni "La șanț".

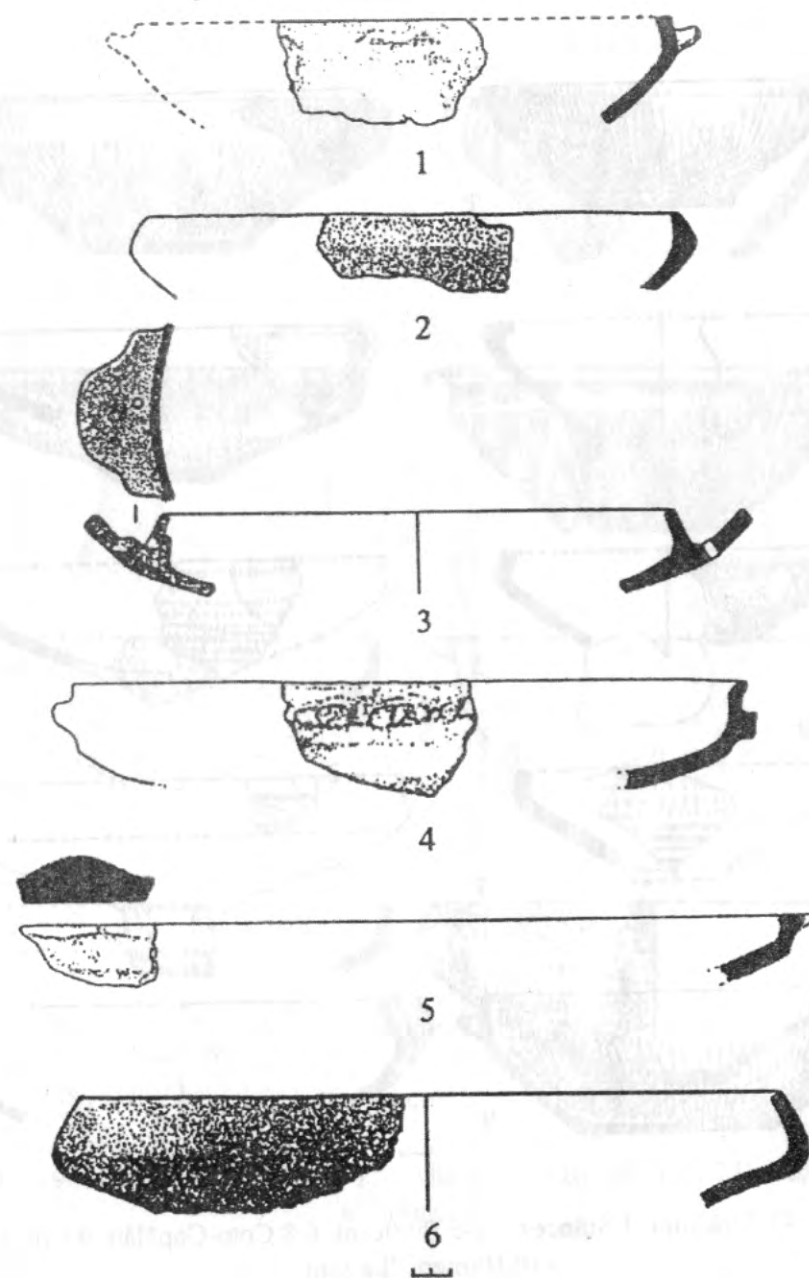

Fig. 98. Străchini: 1, 2, 4, 5 Butuceni; 3, 6 Hlinjeni "La șanț".

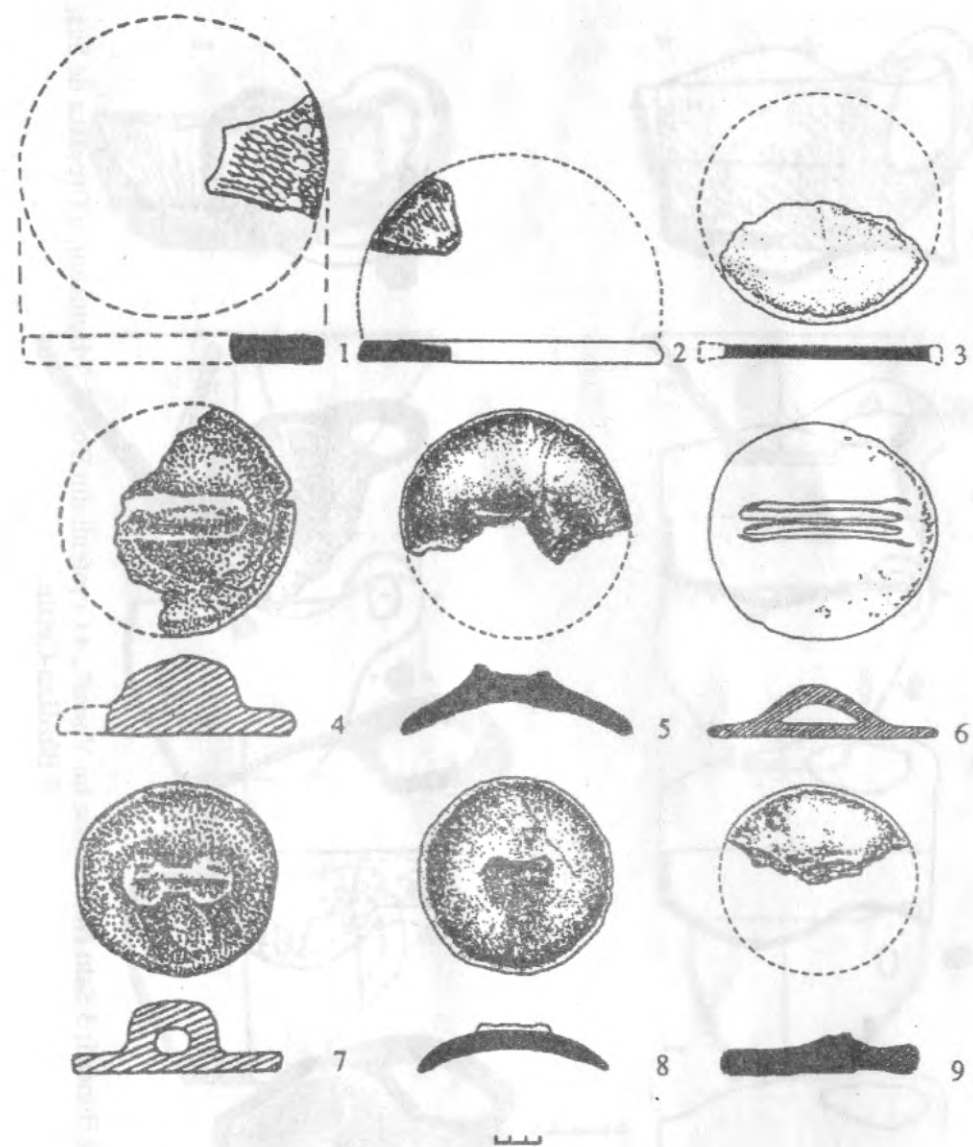

Fig. 99. Capace: 1 Orbeasca de Sus; 2 Trivalea Moșteni; 3-5, 7-9 Butuceni; 6 Satu Nou "Valea lui Voicu".

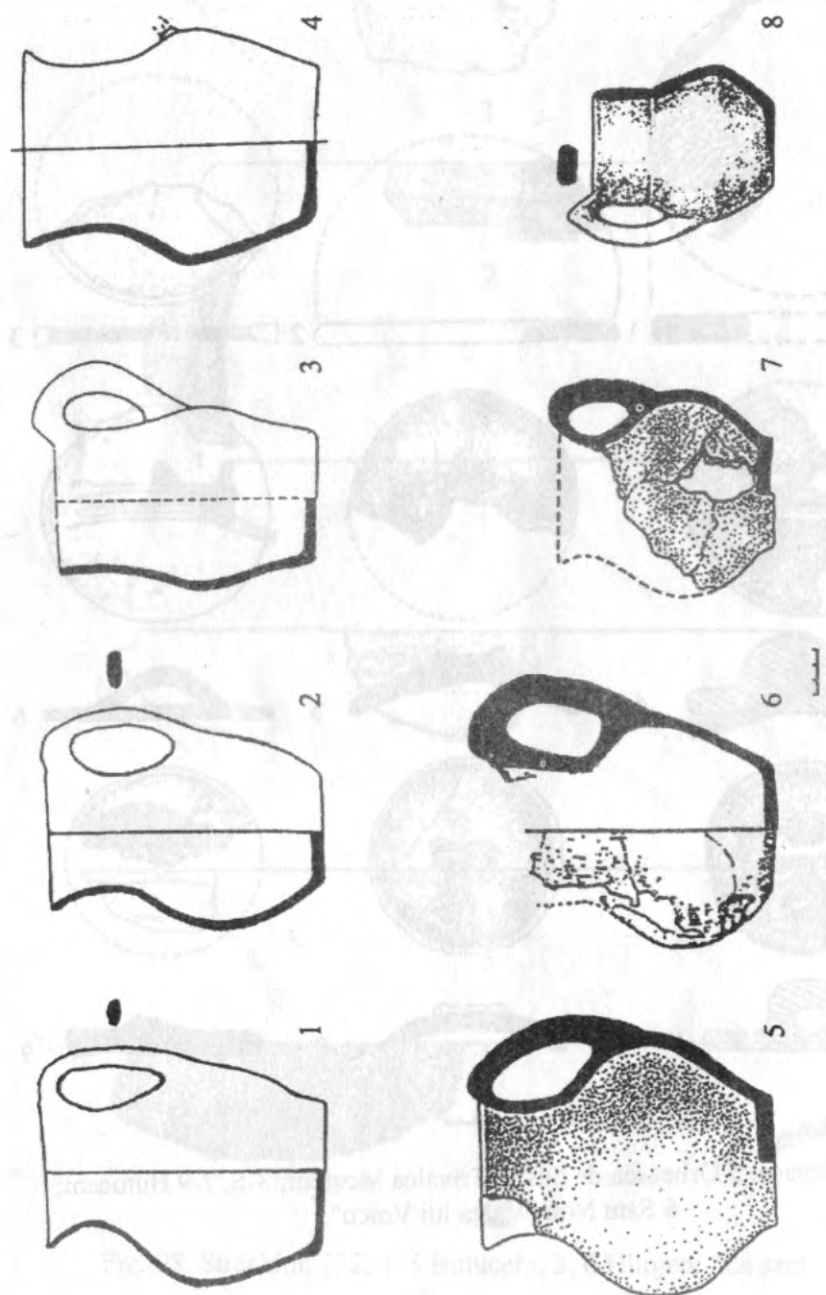

Fig. 100. Căni: 1, 2 Bunești; 3 Satu Nou "Valea lui Voicu"; 4 Coțofenii din Dos; 5, 7 Butuceni; 6 Orbeasca de Sus; 8 Băzdăna-Cetate.

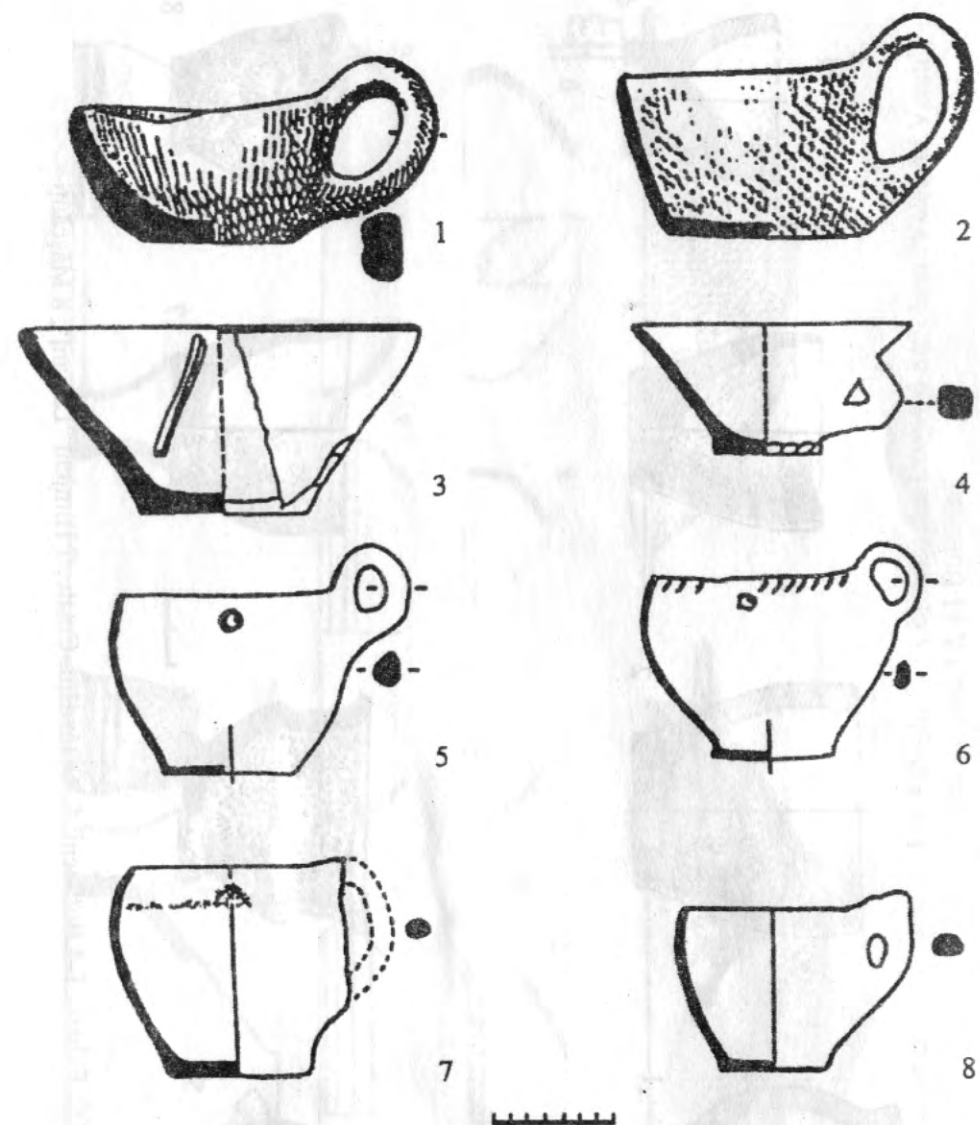

Fig. 101. Cești: 1 Albești; 2 Trivalea Moșteni; 3, 4 Satu Nou "Valea lui Voicu"; 5, 6 Coțofenii din Dos; 7, 8 Bunești.

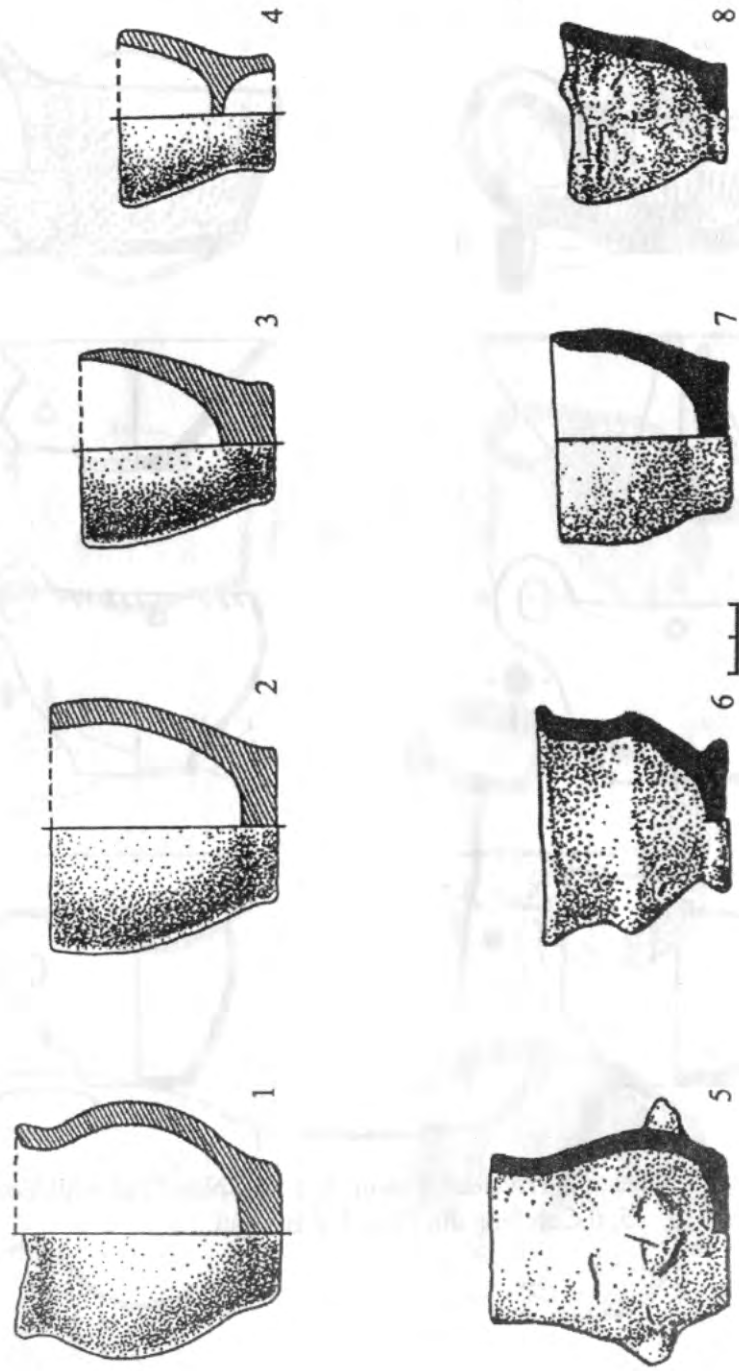

Fig. 102. Pahare: 1-4 Butuceni; 5, 6 Bâzdâna-Cetate; 7 Hlinjeni "La șanț"; 8 Mășcăuți.

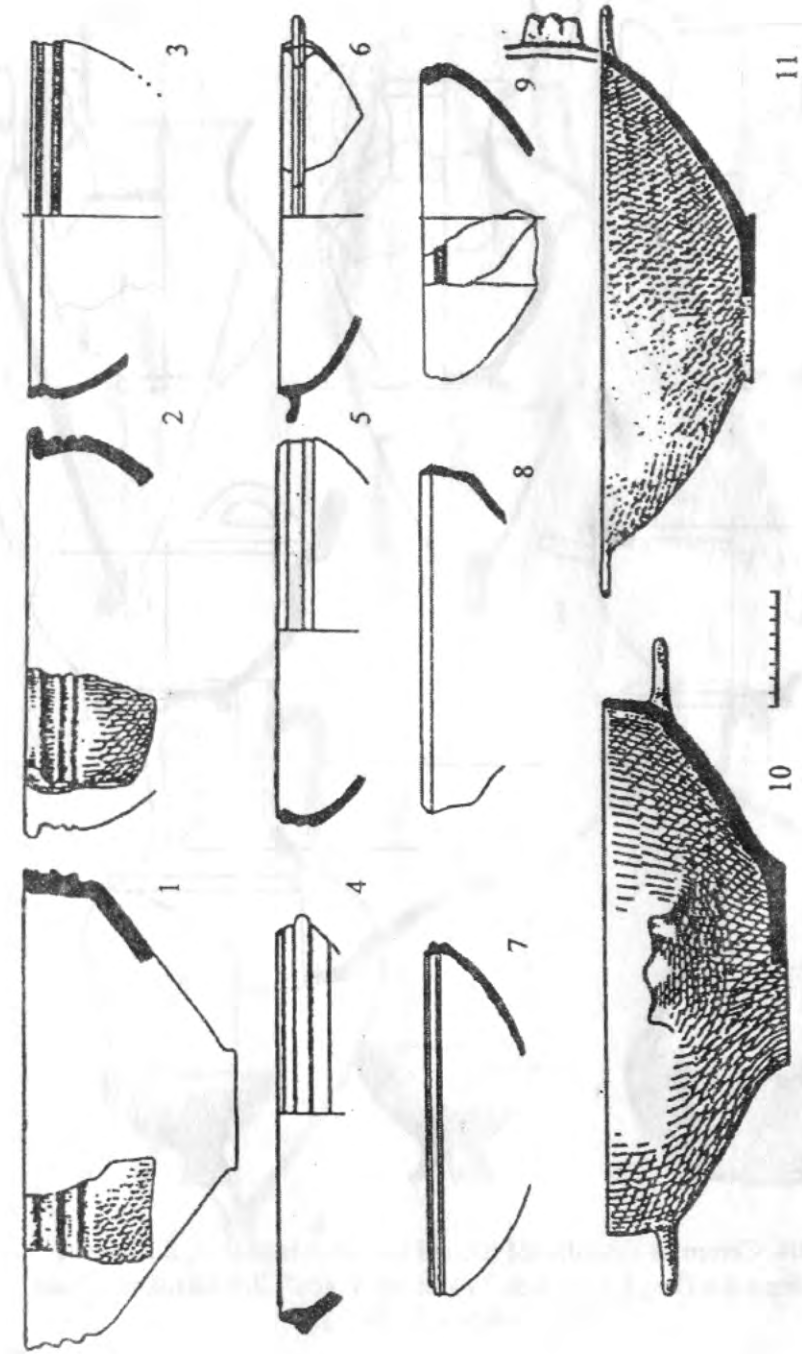

Fig. 103. Străchini lucrate la roata olarului: 1, 2 Albești; 3, 9 Coțofenii din Dos; 4-6 Satu Nou "Valea lui Voicu"; 7, 8 Orbeasca de Sus; 10, 11 Butuceni.

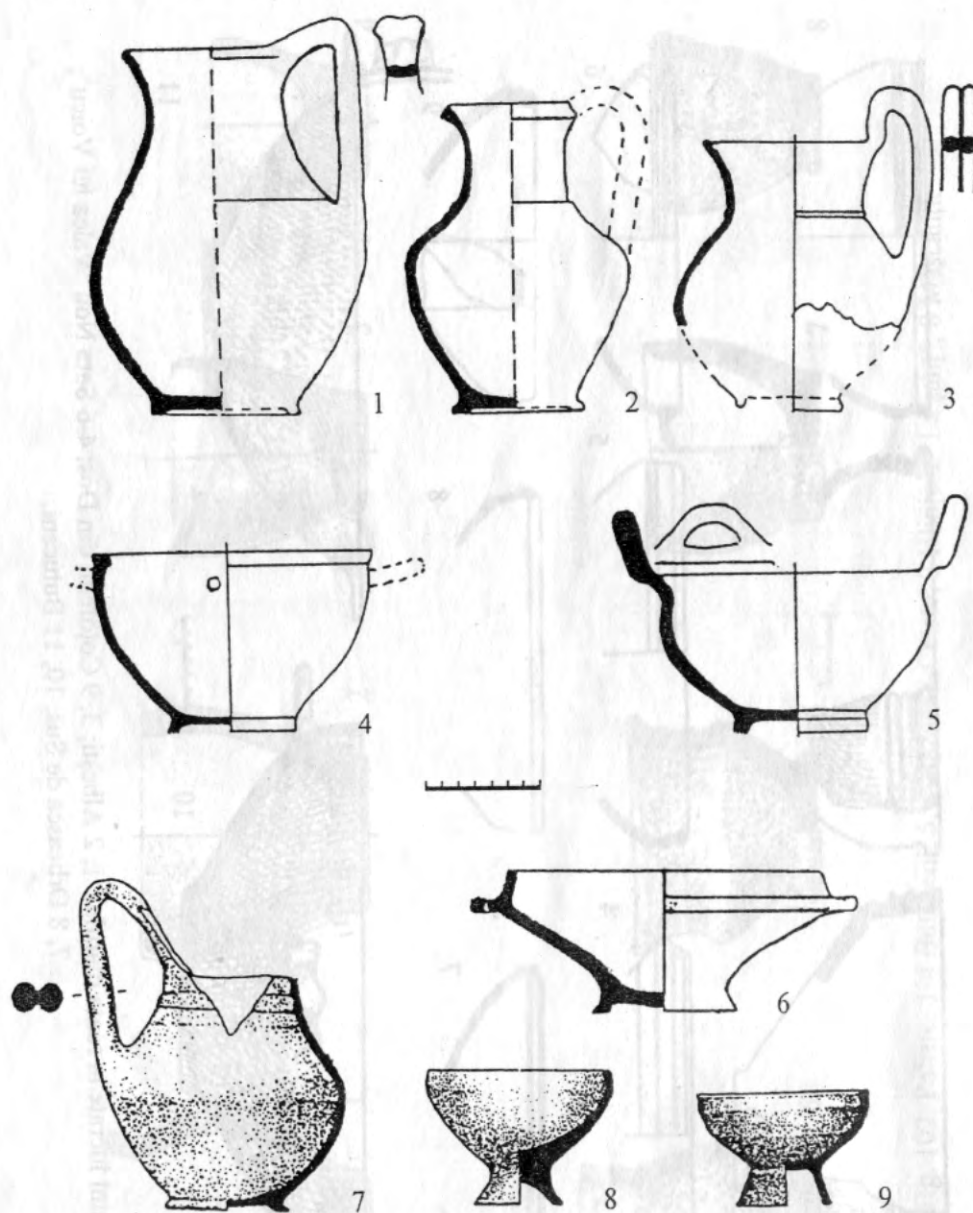

Fig. 104. Ceramică geto-dacică lucrată la roata olarului: 1, 2 Bunești; 3-5 Coțofenii din Dos; 6 Satu Nou "Valea lui Voicu"; 7-9 Bâzdâna-Cetate.

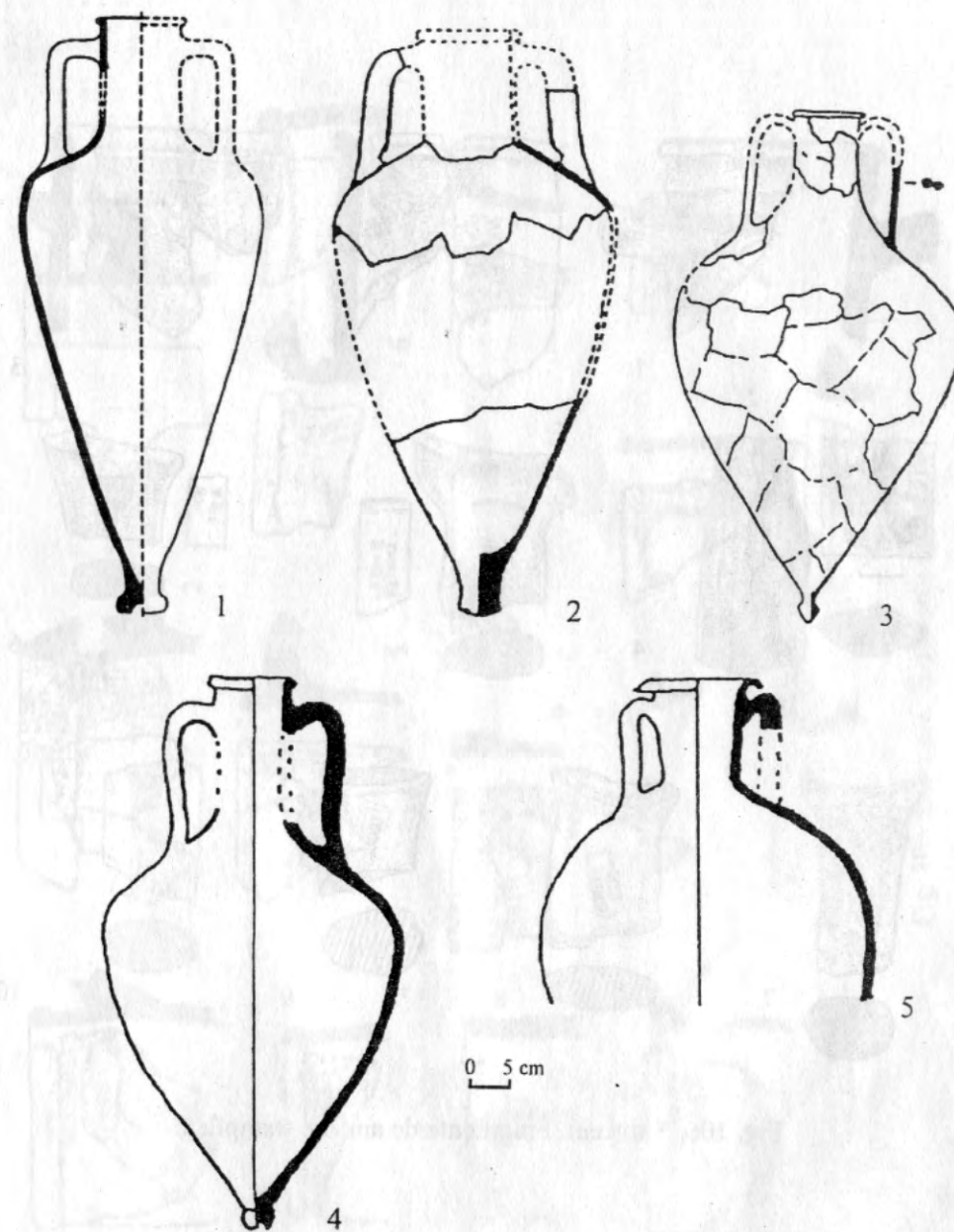

Fig. 105. Butuceni. Amfore.

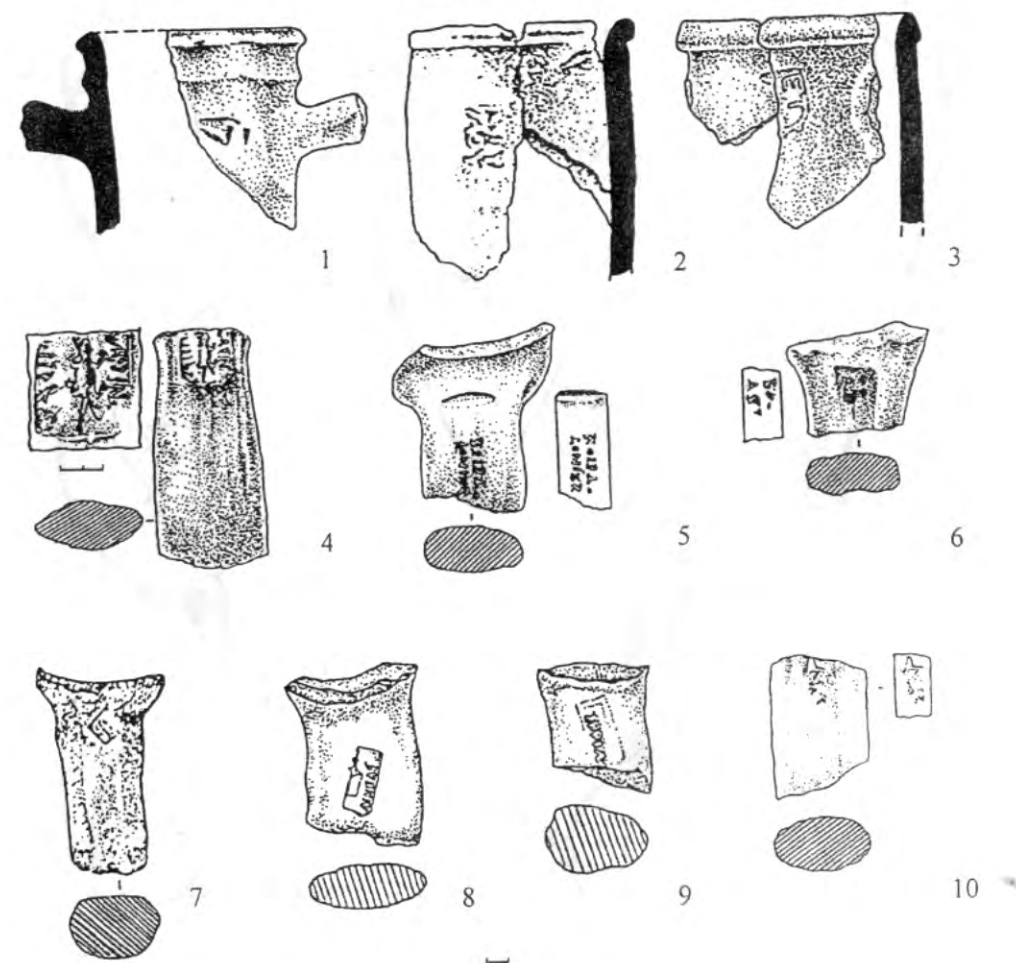

Fig. 106. Butuceni. Fragmente de amfore ștampilate.

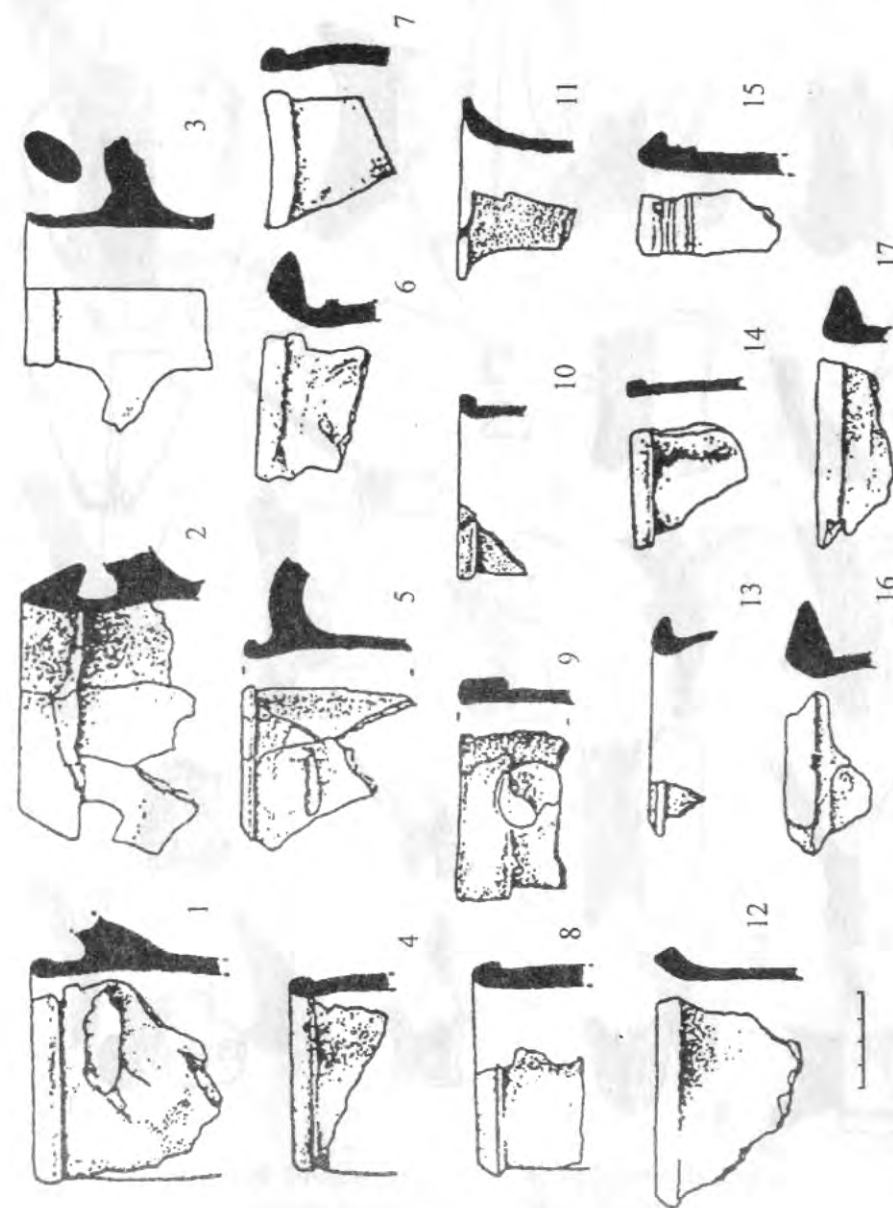

Fig. 107. Butuceni. Fragmente de amfore.

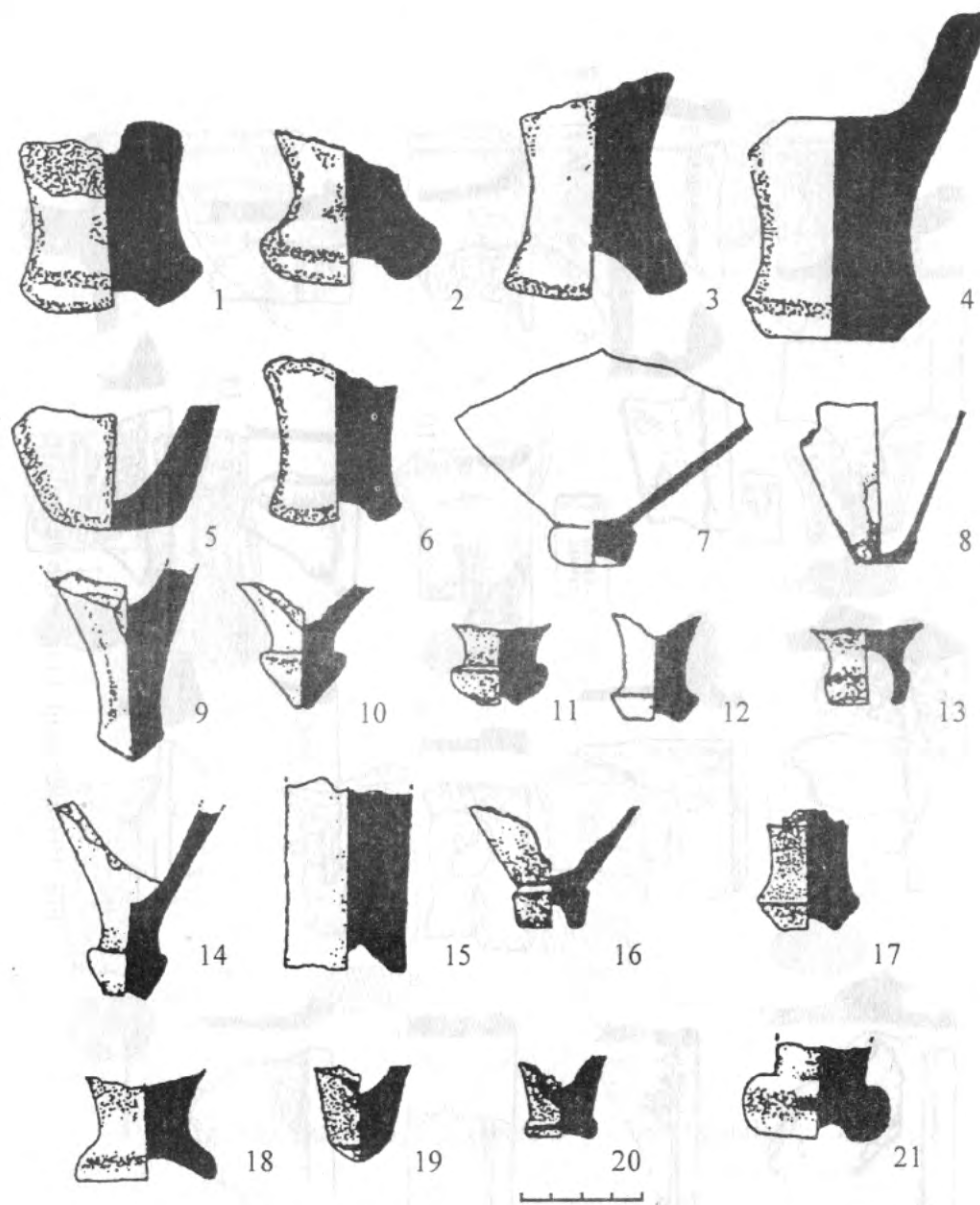

Fig. 108. Butuceni. Fragmente de amfore.

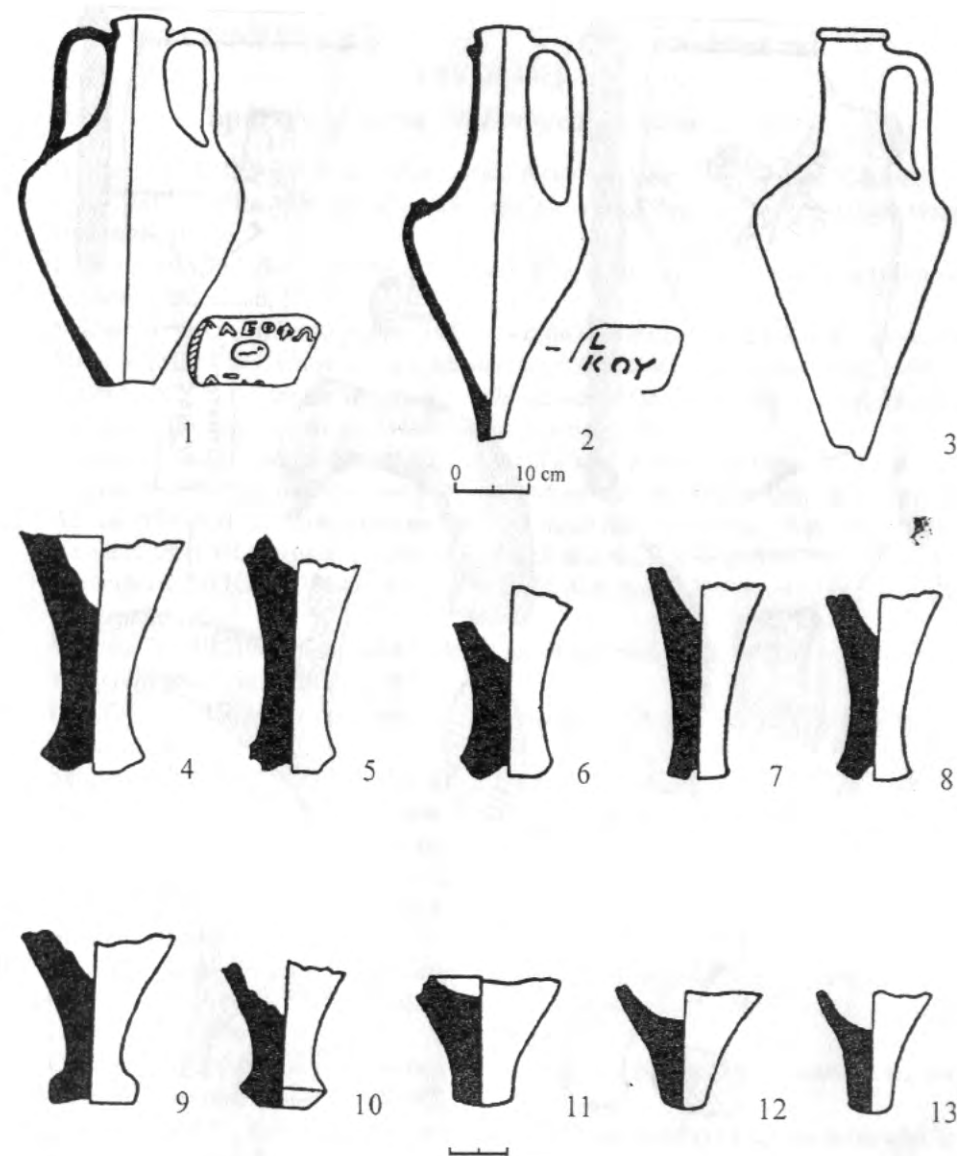

Fig. 109. Pivdennoe. Amfore și fragmente de amfore.

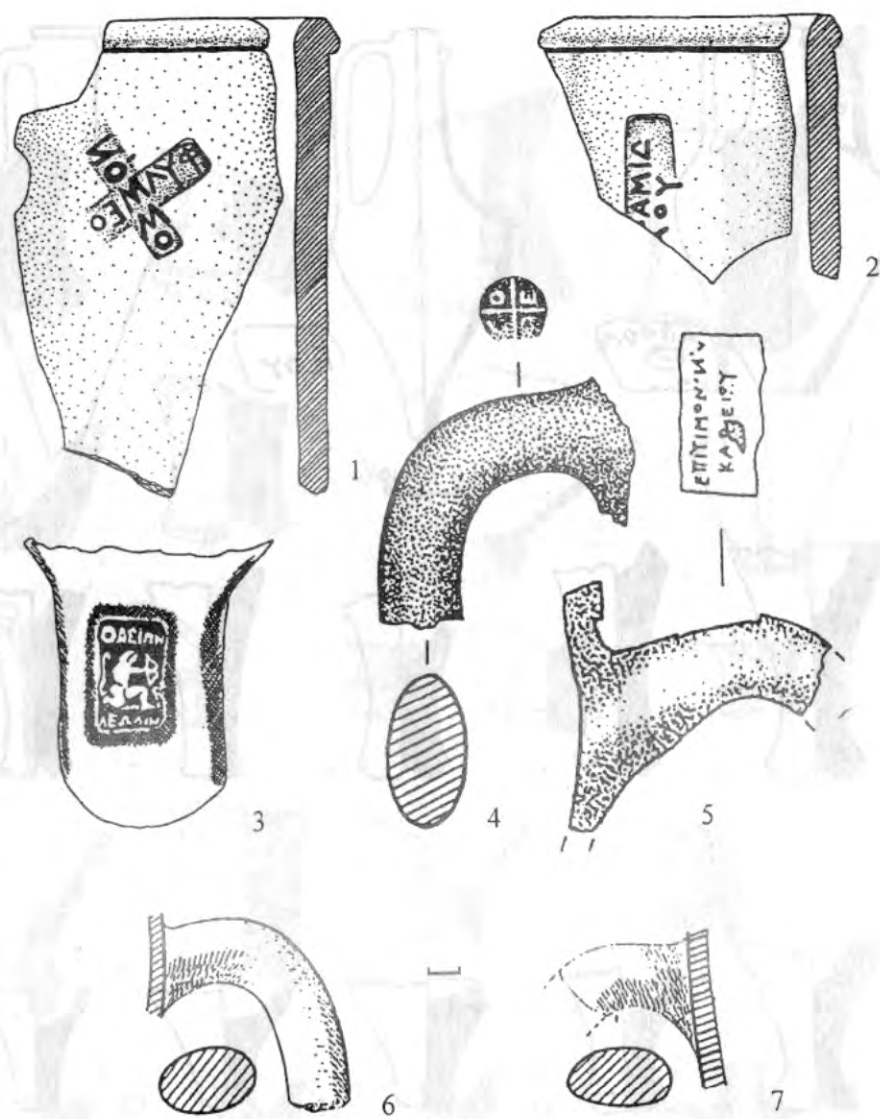

Fig. 110. Fragmente de amfore: 1-3 Căscioarele "D'aia parte"; 4 Hlinjeni "La şanţ"; 5 Satu Nou; 6, 7 Trivalea Moşteni.